భారతం

ద్వితీయ సంపుటం

ఉద్యోగ భీష్మ ద్రోణ కర్ణ శల్య ఇత్యాది పర్వాలు

ఉషశ్రీ పురాణపండ

ప్రచురణ :

కార్యనిర్వహణాధికారి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

1981

BHĀRATHAM Volume—II

by

USHASRI

T. T. D. Religious Publications Series No. 111

Published by:

P.V.R.K. PRASAD, I.A.S.,
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams,
Tirupati.

Printed at :

Tirumala Tirupati Devasthanams Press, Tirupati.
Copies ; 5,000

విషయ వివరణము

* * *

సారపు ధర్మమున్ విమలసత్యము పాపముచేత బొంకుచే
పారము పొందలేక చెడబారినదైన అవస్థ దక్షులై
వ్వార లుపేక్షసేతురది వారలచేటగు గాని ధర్మని
స్తారకమయ్యు సత్యశుభదాయక మయ్యును దైవ
ముండెడున్.

ఉద్యోగపర్వం

ఇందులో

ఉద్యోగ భూమి

మానవ జీవిత మహేతిహాసం మహాభారతం
భారత గంగాస్రవంతిలో మణికర్ణికా ఘట్టం

ఉద్యోగపర్వం

రాయబార రూపంలో రాజనీతి
విదురుని ఉపదేశంలో లోకనీతి
సనత్సుజాతుని నోట ఆత్మజ్యోతి

ఈ పర్వంలో గ్రహించి దర్శించాలి. అందుకే

రామాయణంలో 'సుందరకాండ' వలె భారతంలో ఉద్యోగపర్వం నిత్యం చదువుకోవాలి; ఆత్మ ఉన్నతి, మనోవికాసం సాధించడానికి.

ఇందులో నలుగురు రాయబారులు వస్తారు.

వ్యవహారజ్ఞానం లేకుండా నిజాన్ని నిష్ఠురంగా చెప్పడమే, తెలిసిన రాయబారి ద్రుపద పురోహితుడు.

కర్ర విరగకుండా, పాము చావకుండా మంత్రాంగం నడిపే రాయబారి సంజయుడు.

త్రాచుపామును బలమయిన కర్రతో నడ్డి విరగబొడిచే రాయబారి వాసుదేవుడు.

విరిగిన మనసులను మరింత విరిచే అవివేక రాయబారి శకుని కొడుకు ఉలూకుడు.

ఈ నలుగురి రాయబార విధానాలనూ పరిశీలిస్తే ఈ నాటి ప్రపంచ రాజకీయాలలో వీరిని మించిన ప్రవృత్తికల రాయబారి కనిపించడు.

అందుచేత రాజకీయవేత్త లందరూ యిది చదవాలి, ఎప్పటికప్పుడు బుద్ధికి పదును పెట్టడానికి.

ప్రజాక్షేమాన్ని కాంక్షించే రాజకీయ వర్గాల వారందరూ విధిగా నిత్యం పారాయణం చెయ్యాలి విదురనీతి; ఇది విద్యార్థు లందరికీ అవశ్య పఠనీయం.

అనిత్యమయిన పాంచభౌతిక దేహంకోసం అనవసర యాతనలుపడే వారందరికీ జ్ఞాన నేత్రం ప్రసాదించి, ఆత్మ జ్ఞాన జ్యోతిని దర్శింపజేస్తాడు యీ పర్వంలోనే సనత్సుజాతుడు.

ఇన్ని నిక్షేపించిన వ్యాసమహర్షిని స్మరించి చదవండి.

— ఉషశ్రీ

ప్రాంశపయోద నీలతను భాసితు ఉజ్జ్వలదండధారు సిం
గాంశజటాచ్ఛటాభరణు ఆగమపుంజ పదార్థతత్త్వ ని
స్సంశయ కారు కృష్ణమృగచర్మ కృతాంబరకృత్యు భారతీ
వంశవివర్ధనున్ త్రిదశవందితు సాత్యవతేయు గొల్చెదన్.

మధుర గంభీర వచశ్శ్రీయుతుడు, కథా కథన దక్షుడు వైశంపాయనుడు ఆది, సభా, అరణ్య, విరాటపర్వాలు ముగించి ఉద్యోగపర్వం ఆరంభించాడు.

జనమేజయ మహారాజా!

వైభవోపేతంగా ఉత్తర వివాహం జరిగింది అభిమన్యునితో. పెండ్లి వేడుకలు సాగుతున్నాయి పరమసంతోషంగా.

ఒకనాటి మధ్యాహ్నవేళ భోజనానంతరం బంధు మిత్ర రాజులందరూ సముచిత సల్లాపాలు సాగిస్తున్నారు. కొంతసేపు సాగనిచ్చి వాసుదేవుడు గొంతు సవరించి :

మిత్రులారా! అనడంతో అందరి దృష్టులూ ఆయనమీదికి నడిచాయి.

ఆ సభలో పెద్దవారయిన విరాట ద్రుపదులు ఉన్నతాసనాలమీద ఉన్నారు. వారి ప్రక్కనే వసుదేవుడు, బలరాముడు, కృష్ణుడూ వున్నారు. ఆవంక సాత్యకి, భీమార్జున, నకుల, సహదేవులు, యదువంశీయులయిన సాంబ, ప్రద్యుమ్నులు, విరాటరాజ కుమారులు, అభిమన్యుడు, ఉపపాండవులు ఆసీనులయారు. ఆ మహాయోధుల రత్నభూషణ కాంతులు నక్షత్రరోచు లీనుతున్నాయి.

చిరునవ్వులు చిందే కృష్ణునివదనం తిలకిస్తున్న వీరందరూ సావధాను లయినట్లు గ్రహించి శ్రీకృష్ణుడు :

పెద్దలూ పిన్నలూ బాగా ఆలోచించి నిర్ణయించవలసిన విషయం ఇది.

మాయాతంత్రం తెలిసిన శకుని దుర్యోధనుని పక్షాన జూదం ఆడి ధర్మరాజును ఓడించి వీరి రాజ్యం అపహరించిన విషయం మీ అందరికీ తెలుసు. వారు చేసింది అన్యాయం; అయినా జూదనియమం ప్రకారం పాండవులు అరణ్యవాసం, అజ్ఞాతవాసం పూర్తిచేశారు.

ప్రపంచాన్ని జయించగల శక్తిసామర్థ్యాలు కల వీరు ధర్మదీక్షతో యీ క్లేశాలు సహించారు. మనందరి మాటా ఎలాఉన్న అజ్ఞాతవాస సమయాన వీరు పడ్డ బాధలు విరాట

రాజుకి తెలుసు. ఈ బాధలన్నీ ఎందుకు పడ్డారు వీరు!

తమ రాజ్యభాగం తమకు సక్రమంగా లభించాలని కదా!

ఇప్పుడు మనం అటు దుర్యోధనుడికీ, యిటు ధర్మరాజుకీ కష్టం కలగని రీతిలో న్యాయంగా ఈ సమస్యను పరిష్కరించాలి. ధర్మానికి విరుద్ధంగా ఏది జరిగినా ధర్మరాజు భరించలేడు.

వాస్తవం చూస్తే రణరంగంలో పాండవులను కౌరవులు జయించలేరు. కనుకనే కుతంత్రాలతో వారు వీరిని వంచించారు.

ఈనాడు వీరి తండ్రి రాజ్యం వీరికి రావాలి. అంతేకాదు, వీరు స్వయంగా జయించిన భూ భాగాన్నే వీరు కోరుతున్నారు.

యత్తు స్వయం పాండుసుతై ర్విజిత్య
సమాహృతం భూమిపతీ న్నిపీడ్య
తత్ప్రార్థయంతె పురుషప్రవీరాః
కుంతీసుతా మాద్రవతీ సుతౌచ ॥

భా— —

చిన్ననాటి నుంచీ వీరిని ఎలాఅయినా హతమార్చాలని వారు పన్నిన పన్నాగాలూ, సాగించిన కుట్రలూ లోకానికి తెలిసినవే.

వీరి ధర్మదృష్టి వారి లోభబుద్ధీ మీ రెరుగుదురు. ఇప్పటికీ దుర్యోధనుడు తన మనసు మార్చుకోకపోతే వారికి యమసదనమే శరణ్యం.

యుద్ధం సిద్ధమయితే వారి బలంముందు వీరు ఆగుతారా! అని సందేహించ వలసిన అవసరం లేదు. మిత్రరాజులతో కలిసి శత్రునాశనం చెయ్యగలరు వీరు.

ఇప్పుడే మనం యుద్ధం ప్రకటించవచ్చు. కాని అక్కడి వారి అభిప్రాయం తెలుసుకోకుండా నిశ్చయించడం రాజనీతి కాదు.

ధర్మశీలంతో అప్రమత్తంగా, దూతకృత్యం నడపగల ఉత్తమపురుషుని పంపి వారి ఆలోచన గ్రహించి రమ్మనాలి. అనంతరం మన కర్తవ్యం నిర్వర్తించవచ్చు, అని సదస్యులను చూస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు.

బలరాముడు

కృష్ణుని ప్రసంగం విని బలరాముడు:

మిత్రులారా! మా తమ్ముడు ధర్మార్థయుక్తంగా చెప్పిన విషయాలు మీరు విన్నారు. అలా జరిగి వీరి రాజ్యం వీరి కిచ్చినట్లయితే మనందరం సంతోషిస్తాం.

మనం పంపే దూత వున్నాడే, వాడు చాలా వినయంగా ఎవరి మనసుకీ నొప్పి కలగకుండా మాట్లాడ గలగాలి.

జూదం విషయం చూస్తే ధర్మరాజుకి కుతూహలం ఉన్నంత కౌశలం లేదు. కనక శకుని జయించాడు. అది వారి దోషం కాదే! ఓడుతున్న కొద్ది ఆవేశం పెరిగి ఒడ్డుతూ వచ్చాడు ధర్మరాజు.

ఆ విషయం యిప్పు డనవసరం. మన దూత చాలా సౌమ్యంగా శాంతచిత్తంతో సంధికి ప్రయత్నించాలి. యుద్ధంవల్ల ఉభయులూ నష్టపోతారు, అన్నాడు.

సాత్యకి

బలరామా!

మనిషి ప్రకృతిని బట్టి మాటకూడా ఉంటుంది. మీ అంతఃకరణను మీరు విశదం చేశారు సంతోషం.

ప్రపంచంలో శూరులూ వీరులూ వున్నట్లే దుష్టులూ మూర్ఖులూ వున్నారు. మానవ జాతి ఉన్నంతకాలం వీరుంటారు. చెట్టుకు రెండు కొమ్మలుంటే అందులో ఒకటే పుష్పించి ఫలించవచ్చు. రెండవది ఫలించక పోవచ్చు. ఒక కుటుంబంలో కొందరు బలిష్ఠులు పుట్టి ఒకడూ అరా నపుంసకులూ పుట్టవచ్చు.

ఇంతకూ మీ మాటలలో తప్పుపట్టడం నా ఉద్దేశం కాదు. ఆ మాటలు వింటూ మౌనంగా కూర్చున్నారే, వీరిని చూసి బాధపడుతున్నాను.

జూదంలో కౌశలంలేని ధర్మరాజును పట్టుగట్టుకు పిలిపించి, ఓడించారు కదా వారు. అది ధర్మమనీ, వారు దోషులు కారనీ ఎలా అనగలిగారు మీరు.

మన దూత వారి సభలో వినయంగా చేతులుకట్టుకు నిలబడి మాట్లాడవలసిన అవసరం లేదు. తల వంచడం అనేది క్షత్రియుడు చేసే పనికాదు. అక్కడున్న భీష్మ, ద్రోణ విదురాదు లెవరూ వీరి రాజ్యం వీరి కిప్పించే ప్రయత్నం చేస్తున్నట్టు వినబడదు.

రణరంగంలో ధనుస్సు ధరించి నిలిచి ఆ దుర్మార్గులందరినీ బంధించి యీ పాండవాగ్రజుని పాదాలమీద పడవేస్తాను. అది యీయనకు నచ్చకపోతే వారందరినీ యమలోకం పంపుతాను.

గాండీవం ధరించి అర్జునుడు
గదాదండంతో భీమసేనుడు
సుదర్శనధారియై వాసుదేవుడు

విరాట, ద్రుపద, ధృష్టద్యుమ్న, నకుల సహదేవాదులను ఎదిరించి పోరగల వారెవరు!

ఇక మహాయోధుడు అభిమన్యుడున్నాడు, ఉపపాండవులున్నారు.

ప్రద్యుమ్న, గద, సాంబులు యమ సూర్య అగ్ని సదృశులు. ఇందరం యుద్ధం సాగించి దుర్యోధన శకుని కర్ణులను సంహరించి ధర్మరాజును పట్టాభిషిక్తుని చేస్తాం.

ధృతరాష్ట్రుడు వీరి రాజ్యం వీరికివ్వాలి. అందుకోసం దీనంగా యాచన చేయ నవసరం లేదు. కౌరవులు ఈ దారికి అంగీకరించకపోతే రణరంగంలో శాశ్వత నిద్రకు సిద్ధం కావాలి, అన్నాడు.

ద్రుపదుడు

సాత్యకీ! నీ ఆలోచన చక్కగా ఉంది. శాంతచిత్తంతో దుర్యోధనుడు వీరిరాజ్యం వీరి కివ్వడు. పుత్రప్రేమ కారణంగా ధృతరాష్ట్రుడూ యిందుకు సుముఖంగా ఉండడు.

భీష్మ ద్రోణులంటావా!

కౌరవుల కృపతో బ్రదుకుతున్నారు కనుక మాట్లాడరు. శకుని, కర్ణులు మూర్ఖంగా దుర్యోధనుని అనుసరిస్తారు. అందుచేత బలరాముని అభిప్రాయం ప్రయోజనకరం కాదు.

దుర్బుద్ధి, క్రూరుడూ అయిన దుర్యోధనునిముందు వినయమూ, శాంతమూ పనికిరావు.

గాడిదలముందు వినయమూ, గోవులదగ్గర క్రౌర్యమూ ఎంత ప్రయోజనకరమో దుర్యోధనునితో సౌమ్య వ్యవహారమూ అంతే!

మధురంగా వినయంగా భాషించేవారిని అసమర్థు లనుకుంటారు మూర్ఖులు, అటువంటి వారు దుర్యోధనాదులు.

ముందుగా మనం మిత్రదేశాల రాజుల దగ్గరకు దూతలను పంపి సేనాబలం సమీకరించాలి.

ముందుగా కోరిన వారికే సాయపడడం ఉత్తమ క్షత్రియ ధర్మం. ఈ పాటికే దుర్యోధనుడు ఈ ప్రయత్నంలో ఉండవచ్చు.

ఇక —

హస్తినాపురం వెళ్ళి దూతకృత్యం సాగించడానికి విద్వాంసుడూ, వ్యవహార కుశలుడూ అయిన మా పురోహితులను పంపవచ్చు. అక్కడ ఎవరితో ఏం చెప్పాలీ అనేది మనం విశదం చేద్దాం అన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు

మహాశయులారా! ద్రుపద మహారాజు సూచన సముచితంగా ఉంది. నీతికోవిదులు కూడా హర్షిస్తారు ఈ మాటలు.

ఇటు పాండవులు అటు కౌరవులు ఉభయులూ మనకు సమానులే. వారికీ వీరికీ నష్టం కష్టం కలగని దారి మనం అనుసరించాలి, అంటూ ద్రుపదుని వైపు తిరిగి:

మీరు వయస్సులో జ్ఞానంలో మాకంటె పెద్దలు. ధృతరాష్ట్రుడు కూడా మిమ్ము గౌరవ భావంతో చూస్తాడు. కృప ద్రోణులకు మీతో స్నేహం ఉన్నది.

అందుచేత సముచిత సందేశంతో మీరు దూతను పంపండి. మీ అభిప్రాయాన్ని మేమందరం అంగీకరిస్తాం. దుర్యోధనుడు మన సూచనానుసారం ధర్మపథాన నడిచినట్లయితే ప్రజాక్షయం ఉండదు.

ఈ ఉభయ వంశాలమధ్య సౌహార్దం వెల్లి విరుస్తుంది.

అలా జరగక —

లోభం అహంకారం వదలక మన మాట కాదన్నాడా! మన సంగ్రామ సన్నాహం ఉండనే ఉన్నది. ఈ గాండీవి పరాక్రమిస్తే కురువంశం మిగలదని అందరూ ఎరుగుదురు.

వివాహ శుభకార్యం పేరిట వచ్చి చాలా రోజులయింది మాకింక సెలవిప్పించండి అన్నాడు.

యదువంశీయు లందరూ విరటుని సత్కారాలందుకుని రథాల మీద బయలు దేరారు.

అనంతరం విరాట ద్రుపదులతో ధర్మరాజు సంప్రదించి రాజులందరి దగ్గరకూ దూతలను పంపాడు.

ఇది తెలిసిన దుర్యోధనుడు తన దూతలను దేశదేశాల రాజుల దగ్గరకు పంపాడు.

రాయబారి

ధర్మరాజు అభిప్రాయం సమగ్రంగా తెలుసుకుని ద్రుపదుడు తన పురోహితుని రావించి :

విప్రవరా !

భూతకోటిలో ప్రాణం కల జీవి శ్రేష్ఠం. ప్రాణికోటిలో వివేచనకల బుద్ధిజీవి శ్రేష్ఠం. ఈ జీవులలో మానవుడు ఉత్తముడు. మానవులలో వేదవేదాంగ విషయ పరిజ్ఞానం కలవాడు సర్వోత్తముడు. తెలిసిన ధర్మం ఆచరించేవాడు మరీ శ్రేష్ఠుడు. అటువంటి వారు మీరు. శుక్ర బృహస్పతి సములు. మీకు దుర్యోధనుని బుద్ధి తెలుసు.

ధర్మజుని నడవడీ ఎరుగుదురు.

విదురుని వంటి విద్వాంసుడు చెప్పినా వారి చెవికెక్కలేదు.

అందువల్లనే శకునిచేత జూదంలో మోసగింపజేసి వీరిని యిన్ని అవస్థల పాలు చేశారు.

వారి జీవితధ్యేయం మోసం!

అటువంటి వారు వీరి రాజ్యం వీరికిస్తారనే నమ్మకం లేదు.

అయినా మన ప్రయత్నం మనం చేయడం ధర్మం. ఈ విషయాలన్నీ మనసులో వుంచుకుని మీరు ధృతరాష్ట్రునితో మాట్లాడాలి ఈ వ్యవహారంలో ఆలస్యం మనవారికే మేలు. ఎందుకంటే సేనాబలం సమకూర్చడానికి వారికంటే మనకు వ్యవధి కావాలి.

మీ మాటలలో కురువంశీయుల కీర్తి ప్రతిష్ఠల ప్రశంస ఉండాలి. అదే సమయంలో పాండవుల బాధలూ వర్ణించాలి. అప్పుడు వారి మనస్సు మారినా ఉభయులూ అదృష్టవంతులు

ఎంత ఆతతాయి లక్షణాలున్నా వారు మీవంటి విద్వాంసులను బాధించరు. పైగా రాయబారిగా వెడుతున్నారు కనక ఏ ప్రమాదమూ లేదు.

రేపు పుష్యమీ నక్షత్రం, జయ ముహూర్తంలో బయలుదేరండి, అన్నాడు, ద్రుపదుడు.

ఇది అంకురార్పణ.

ద్వారక

హస్తినాపురానికి రాయబారిని పంపి యితర దేశాల చక్రవర్తుల దగ్గరకు దూతలను పంపి అర్జునుడు స్వయంగా ద్వారకానగరం చేరాడు.

అదే సమయానికి దుర్యోధనుడూ వచ్చాడు. బంధుత్వం కారణంగా వా రుభయులూ శ్రీకృష్ణుని శయన మందిరం ప్రవేశించారు.

అప్పటికింకా ఆయన నిద్రలో వున్నాడు.

తలవైపున ఉన్న ఆసనంమీద దుర్యోధనుడు కూర్చున్నాడు.

పాదాలవద్ద వినయంగా నిలబడ్డాడు పార్థుడు.

కొంతసేపటికి వాసుదేవుడు నిద్రలేచి కనులు తెరిచాడు.

ఎదురుగా అర్జునుడు కనిపించాడు.

లేచి కూర్చొని యిటు తిరిగేసరికి దుర్యోధనుడు కనిపించాడు. చిరునవ్వుతో ఉభయుల కుశలం అడిగాడు.

అప్పుడు దుర్యోధనుడు :

కృష్ణా! నీకు మా ఉభయ కుటుంబాలతో స్నేహమూ, బాంధవ్యమూ బలీయమయినవే. అయితే ముందుగా నేను వచ్చాను. రానున్న సంగ్రామంలో సహాయం కోరడానికి, ముందు కోరినవారికే సాయపడటం సత్పురుష లక్షణం. ఈ సదాచారాన్ని నువ్వు గౌరవిస్తావని నా నమ్మకం, అన్నాడు.

నవ్వు రాజిల్లెడు మోముతో వాసుదేవుడు :

దుర్యోధనా! రావడం మాట ఎలా ఉన్నా ముందుగా నేను అర్జునుని చూశాను నా సహాయం మీ ఉభయులకూ ఉంటుంది. ముందు బాలుర కోరిక తీర్చాలని శాస్త్రం ఘోషిస్తున్నది. ఈ విషయం నీకూ తెలుసు, కనక అర్జునుని కోరిక తీర్చి తరువాయి నీ విషయం.

బలిష్ఠులూ, యుద్ధప్రియులూ, అయిన నారాయణ గోపాలురు అసంఖ్యాకంగా వున్నారు నా సేనలో. వారందరూ కావాలా?

ఆయుధం పట్టకుండా మాటసాయం చెయ్యడానికే నిశ్చయించుకున్న నేను కావాలా! అన్నాడు.

అర్జునుడు : నాకు నువ్వే కావాలి.

దుర్యోధనుడు : నీ సేనను నాకు పంపించు, అనగా అంగీకరించాడు వాసుదేవుడు.

దుర్యోధనుడు సంతోషంతో బలరామునిచేరి అర్థించాడు. అప్పుడు బలరాముడు:

దుర్యోధనా!

మా అభిమన్యుని వివాహమహోత్సవ సమయంలో అక్కడ విరాటరాజు భవనంలో జరిగిన సంగతులు నీ చెవిని పడి వుంటాయి. నా మాటలు మా కృష్ణునికి నచ్చలేదు. నేను కృష్ణుని విడిచి వుండలేను. పయిగా మీరుభయులూ మాకు ఆప్త బంధువులు. ఈ సందర్భంలో నేను ఎవరికీ సాయం చెయ్య దలుచుకోలేదు. నువ్వు క్షాత్రధర్మం విడవకుండా యుద్ధం చెయ్యి, అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు కృతవర్మ దగ్గరకు వెళ్ళాడు.

ఆయన అక్షౌహిణీ సేనతో వస్తానన్నాడు.

సంతోషంతో దుర్యోధనుడు హస్తినాపురం చేరాడు.

కృష్ణుడు : బావా! ఆయుధం పట్టను, యుద్ధం చెయ్యను అని ప్రతిజ్ఞ చేసిన నన్ను కోరుకున్నావు. ఏం తెలివి నీది? అని ప్రశ్నించాడు.

అర్జునుడు : బావా! యశోధనుడవైన నీవు నా ప్రక్కన ఉంటే చాలు. మిగిలినదంతా నేనే చక్కబరుచుకుంటాను. నువ్వు నిలిచిన చోట కీర్తికాంత నడయాడుతుంది. అదే నేను కోరుతున్నాను. నీ కరుణాకటాక్షంతో నే నొక్కడినే సర్వశత్రు సంహారం చేయగలను. నా రథానికి నిన్ను సారథిగా చూడాలని చిరకాలంగా వున్న వాంఛ. అది తీరుతుంది.

ఉభయులూ గాఢాలింగనం చేసుకున్నారు. అర్జునుడు వాసుదేవుని వద్ద సెలవు తీసుకొని వెనుదిరిగాడు.

శల్యుడు

దూతలద్వారా వార్త విన్న శల్యుడు పాండవులకు సాయపడడానికి బయలుదేరాడు, తన సేనాసమూహంతో.

మద్రదేశపు అలంకారాలూ, ఆభరణాలూ చూపరులకు ఆకర్షణ కలిగిస్తున్నాయి.

శల్యుడు బయలుదేరిన వార్త వింటూనే దుర్యోధనుడు వారి దారిలో విడిది మందిరాలూ, భోజన, పాన, సౌకర్యాలూ ఏర్పాటు చేశాడు.

తన సేనలకు ఏ క్లేశమూ లేకుండా ఎక్కడికక్కడ సర్వసుఖాలూ, క్రీడా, విహార, సౌకర్యాలూ కల్పించిన వారు ధర్మజుని అనుచరులే అని శల్యుడు భావించి:

మాకు సంతోషం కలిగించే రీతిలో స్వాగత సత్కారాలు నడిపే వారిని ఉచితంగా సన్మానించాలని ఉంది, అన్నాడు.

అంతవరకూ మారువేషంలో ఉండి శల్యుని సేవించే దుర్యోధనుడు నిజరూపంతో ఎదుటికి వచ్చి నిలిచాడు. శల్యుడు పరమానందంతో కౌగలించుకొని కావలసింది కోరు కోమన్నాడు.

నన్ను మీ వాడుగా భావించి మీరు మాకు సాయ పడాలి, అని దుర్యోధనుడనగా అంగీకరించి శల్యుడు:

దుర్యోధనా! మేం ఆడినమాట తప్పం. నీకు సాయం చేస్తాం. ప్రస్తుతం ధర్మరాజు దగ్గరకు వెళ్ళి వారి యోగక్షేమాలు విచారించి వస్తాం, అన్నాడు.

మామా! వాగ్దాన విషయం మరువకుండా మీరు సత్వరం తిరిగి రావాలి, అన్నాడు దుర్యోధనుడు.

శల్యుడు ఉపప్లావ్యం చేరాడు. ధర్మరాజాదు లందరూ తమ మేనమామను గౌరవ సత్కారాలతో విడిది భవనంలోకి తీసుకు వెళ్ళారు.

కుశల ప్రశ్నలు ముగిశాయి.

శల్యుడు: ఇంతకాలం మీరు క్లేశాలు పడి యీ నాటికి సుఖంగా వున్నారు నాకు సంతోషంగా వుంది. సత్యమార్గం విడవకుండా దానధర్మాలు సాగిస్తూ మీ పూర్వ రాజర్షులు నడిచిన దారినే నువ్వూ నడవాలి. లోకనీతి తెలిసిన నువ్వు శత్రువులను అవలీలగా జయించ గలవు, అని ఆశ్వాసన వాక్యాలు పలుకుతూ, దుర్యోధనునకీ తనకూ జరిగిన సంభాషణ వివరించాడు.

ధర్మరాజు: మామా! చాలా సంతోషం. నువ్వు వారి కిచ్చిన వరం మాకు ఉప యోగ పడుతుంది. రేపు రణరంగంలో కృష్ణునితో సమంగా సారధ్యం ఎహించే శక్తి నీకే వున్నది.

అర్జునునికీ కర్ణునికీ యుద్ధం సాగే సమయంలో నిన్ను వాని సారథిగా ఉంచుతారు. అప్పుడు కర్ణుని ఉత్సాహాన్ని తేజస్సునూ కించపరుస్తూ ప్రసంగం సాగించు దానితో వాని శౌర్యం సన్నగిల్లుతుంది అని ప్రార్థించాడు.

శల్యుడు సంతోషంగా తల ఊపి :

కురుసభా భవనంలో పాంచాలికి జరిగిన పరాభవం మీరు పడిన పాట్లూ విన్నాను. ఇక మీకు బాధలు లేవు. ఇప్పుడు గతాన్ని స్మరించి దుఃఖించ వలసిన పని లేదు. దేవతలకే తప్పు లేదు క్లేశాలు అని వృత్రాసురవధ వినిపించి, వారి వద్ద వీడ్కోలు తీసుకున్నాడు.

సేనాసమూహం

మహారథికుడు సాత్యకి తన అక్షౌహిణీ సేనతో ధర్మరాజు దగ్గరికి వచ్చాడు. అలాగే చేది దేశాధిపతి ధృష్టకేతువు వచ్చాడు. మగధాధీశుడు జరాసంధసూనుడు సహదేవుడూ, సాగరసేనా సమూహంతో పాండ్యుడూ, పాంచాలరాజు ద్రుపదుడు, విరటుడు, పార్వతీయ ప్రభువు తమ సేనలను ధర్మజునికి సహకారంగా తీసుకువచ్చారు. ఇలా ఏడు అక్షౌహిణీలు చేరింది.

అటు భగదత్తుడు తన సేనతో దుర్యోధనుని చేరాడు. వారిలో కిరాత చీనా దేశీయులున్నారు. శల్యుడు, భూరిశ్రవసుడు, కృతవర్మ, సింధు, సౌవీరపతులూ, కాంభోజరాజు, సుదక్షిణుడూ. (వీని సేనలో యవన, శకదేశీయు లున్నారు.) మాహిష్మతీ నగరాధిపతి నీలుడు; అవంతీ ప్రభువులు విందు, అనువిందులు, వీరుకాక యితర ప్రాంతాల సేనలు మూడు అక్షౌహిణీలు చేరాయి. వీరందరూ కలిసి పదకొండు అక్షౌహిణులయారు.

హస్తినాపురంలో ప్రముఖులకే విడిది భవనాలు చాలలేదు.

పంచనద, కురుజాంగల, రోహితకవన, అహిచ్ఛత్ర, కాలకూట, వారణ, వాటధాన గంగాతట, యమున, పర్వత ప్రాంతాలలో సర్వ సౌకర్యాలతో వారికి ఆవాసాలు ఏర్పాటు చేశారు.

ద్రుపద పురోహితుడు హస్తినాపురం చేరేసరికి వీరందరూ అక్కడకు చేరారు.

మొదటి రాయబారి

ద్రుపద పురోహితుడు హస్తినాపురం ప్రవేశించాడు. ప్రవేశిస్తూనే ధృతరాష్ట్ర భీష్మ విదురులను దర్శించి వారివల్ల కుశల ప్రశ్నలూ సత్కారాలూ పొంది, పాండవుల క్షేమ సమాచారాలు వినిపించాడు.

సభామధ్యంలో అందరినీ తిలకించి :

మహారాజా! రాజధర్మం బాగా ఎరిగినవారు మీరు. అది తెలిసిన మీకు కొన్ని విషయాలు విశదం చేయడానికి వచ్చాను.

పాండురాజూ, మీరు అన్నదమ్ములు.

అన్నదమ్ము లిద్దరూ తండ్రి ఆస్తికి సమంగా భాగస్వాములు.

అయితే సర్వసంపదలూ మీ బిడ్డలే అనుభవిస్తూ పాండవులకు ఏమీ లేకుండా చేశారు. ఇది అందరూ ఎరిగిన విషయమే.

ఇక మీ దుర్యోధనాదులు అనేక ప్రయత్నాలు చేసి పాండవులను సంహరించాలని చూశారు. దైవం వారి పట్ల ఉన్నందున వీరి ప్రయత్నాలు విఫలం అయాయి పాండవులు తమశక్తి సామర్థ్యాలతో రాజ్యాన్ని వృద్ధి చేసుకున్నారు. అప్పుడు మీ వారు శకునితో జూదం ఆడించి వారిని మోసం చేసి వారి రాజ్యం అపహరించారు. ద్రౌపదీదేవిని పరాభవించారు. అందరినీ అడవులపాలు చేశారు.

అజ్ఞాతవాస సమయంలో వారు ఎన్ని క్లేశాలు అనుభవించారో మీరు ఊహించగలరు.

ఇన్ని జరిగినా వారు మీతో కలిసి ఉండడానికే కుతూహల పడుతున్నారు.

వారి గుణశీలాలను సదాచార సంపదనూ బాగా ఎరిగిన వారెందరో యీ సభలో వున్నారు.

మీరందరూ పూనుకొని దుర్యోధనుని మనసు మార్చడానికి ప్రయత్నించాలి. యుద్ధం అవసరం లేకుండా తమ రాజ్యం తమకు వస్తే చాలునని పాండవులు భావిస్తున్నారు.

దుర్యోధనుడు యుద్ధానికే సిద్ధంగా ఉన్నట్టు కనిపిస్తున్నది.

వారి బలం ఏడు అక్షౌహిణులు

మీ సేనాబలం పదకొండు అక్షౌహిణీలు

కనక మనమే బలవంతులమని దుర్యోధనుడు భావించడం పొరపాటు.

ఎందుకంటారా!

సాత్యకి, భీమ, నకుల, సహదేవులు, ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క అక్షౌహిణీతో సమానం.

అసలీ పదకొండక్షౌహిణీలు ఒక్క అర్జునుని ముందు నిలబడలేవు. అంతకన్న మహామహుడు వాసుదేవుడు.

ధర్మజుని సేనాబలం

అర్జునుని గాండీవబలం

వాసుదేవుని బుద్ధిబలం

ఈ మూడూ కలిసిననాడు వారి ముందు నిలబడగలవా డెవడు?

కనక నా మాట విని వారి రాజ్యభాగం వారికిచ్చి ఉభయులూ సుఖ శాంతులతో వర్ధిల్లండి, అన్నాడు.

అది విన్న భీష్ముడు:

బ్రాహ్మణోత్తమా! వాసుదేవ సహితులై పాండవులు సుఖంగా ఉన్నారనీ యిప్పటికీ వారు ధర్మమార్గం తప్పడం లేదనీ వినడం చాలా సంతోషంగా ఉంది.

మీరు చెప్పింది ప్రత్యక్షరమూ సత్యమే కాని, అంత తీక్షణంగా ఉండ నవసరం లేదు మీ పలుకు. కాని విప్ర స్వాభావిక మయిన పౌరుష్యం అది.

పాండవులు చాల క్లేశాలు పడ్డారు, నిజమే! మీరు చెప్పినట్లు వారి తండ్రి పంపదలూ, రాజ్యమూ పొందే అధికారం వారికి ఉంది. అర్జునుని అస్త్ర విద్యా పాటవం మే మెరిగినదే. అమరేంద్రుడు కూడా వాని ముందు నిలబడలేడు.

అని భీష్మ పితామహుడు మాట్లాడుతూండగానే కర్ణుడు దుర్యోధనుని చూసి భీష్ముని వైపు పరిహాసంగా చూస్తూ:

ఈ దూత చెప్పిన విషయాలు అందరికీ తెలిసినవే. అవి మళ్ళీ త్రవ్వి తలకెత్త నవసరంలేదు. దుర్యోధనుని పక్షాన శకుని జూదం ఆడాడు. అందులో పాండవులు ఓడిపోయారు. నియమప్రకారం అరణ్య, అజ్ఞాతవాసాలు సాగించాలి. అజ్ఞాతవాసం ముగియకుండానే వారు బైటపడ్డారు. అందుచేత మళ్ళీ అరణ్యవాసం, అజ్ఞాతవాసం, పూర్తిచేసి రావాలి.

అంతేతప్ప మత్స్య పాంచాలాది బంధు దేశాల రాజుల అండచూసుకొని బెదిరింపులు సాగిస్తే మనం లొంగ నవసరం లేదు.

ధర్మమార్గాన నడిస్తే శత్రువుకయినా రాజ్యం ధారపోయడానికి దుర్యోధనుడు సిద్ధమే అధర్మంగా వారు వస్తే రాజ్యంలో నాలుగో వంతు కూడా వారికి దక్కదు. కాదని యుద్ధానికి వస్తే వారే అనుభవిస్తారు, అన్నాడు.

పితామహుడు: రాధేయా! ఎందుకీ వ్యర్థప్రసంగాలు. నిన్న కాక మొన్న గోగ్రహణ సమయంలో అర్జునుడు ఏకైక వీరుడుగా వచ్చి మనకు జరిపిన పరాభవం మరిచి పోయావా? ఆనాడు నీ సాహస పరాక్రమాలు ఏమయాయి. అజ్ఞాతవాస విషయం అక్కడే నీకు వివరించాను. మళ్ళీ ఆ ప్రస్తావన దేనికి. ఇప్పటి విప్రుడు చెప్పినది విని ఆచరించడం మంచిది లేదా వినాశనమే!

అని అంటుండగా ధృతరాష్ట్రుడు కర్ణుని మందలించి భీష్మునితో:

మీ మాటలలో మా ఉభయ వంశాల శ్రేయస్సువున్నది. అంతే కాదు లోక కల్యాణ కాంక్ష మీది.

నేను బాగా ఆలోచించి వారి వద్దకు సంజయుని పంపుతాను అని పురోహితుని వైపు తిరిగి:

ఆర్యా! ఈ విషయం వారికి చెప్పండి. మా సంజయుడు వచ్చి వ్యవహారం నడుపుతాడు. అని ఆయనను యథోచితంగా సత్కరించి పంపాడు.

సంజయుడు

నిజ మందిరానికి చేరి ధృతరాష్ట్రుడు సంజయునికి కబురు పంపాడు. సంజయుడు వచ్చి నమస్కరించి కూర్చున్నాడు.

సంజయా!

పాండవులు ఉపప్లావ్యం చేరినట్లు తెలిసింది. నువ్వు రేపు బయలుదేరి వెళ్ళి వారి క్షేమ సమాచారాలు తెలుసుకు రావాలి. అక్కడకు వెళ్ళగానే ధర్మరాజును దర్శించాలి. ఆదర వచనాలతో వారి యోగ క్షేమాలు నేను అడిగినట్టు చెప్పాలి.

నాయనా! క్లేశాలన్నీ సహించి క్షేమంగా వున్నట్టు తెలిసి సంతోషించాను. మేము కూడా క్షేమంగా వున్నాం.

సాధు స్వభావాలూ, పరోపకార పరాయణులూ అయిన మీకు రాకూడని కష్టాలు వచ్చాయి, అని చెప్పు.

మరొక్కమాట సంజయా! ఇంత జరిగినా వారికి మన మీద క్రోధంలేదు. ఎన్నడూ మోసం చేసి ఎరుగరు. సాహస పరాక్రమాలు ప్రదర్శించి సంపదలు సాధించారు. అవన్నీ

గౌరవభావంతో నా ఆధీనంలో వుంచారు. ధర్మవిరుద్ధంగా ఏనాడూ వారు ప్రవర్తించలేదు; కామచింతతో చరించ లేదు. శీతోష్ణాలనూ, ఆకలి దప్పులనూ లక్ష్యం చెయ్యకుండా, నిద్రనూ అలసత్వాన్నీ దూరంగా ఉంచి విచక్షణాపరులై ధర్మకర్మలు చేస్తున్నారు.

ఇంతకాలం ప్రవాసంలో వున్నా యీ నాడు వారి మిత్రులందరూ వారి దగ్గరకే చేరారు; అంటే స్నేహబంధాన్ని వారు ఎలా రక్షించుకుంటూ వస్తున్నారో గ్రహించు. స్వాగత, సమ్మానాలు అందుకోవడానికే అర్హులు వారు. అయినా మన కర్ణ, సుయోధనాది మందబుద్ధులు వారిని అవమానాల పాలు చేశారు.

నా దుర్యోధనుని బుద్ధి రాగ ద్వేషాలకు లొంగి కాలవశమై మూర్ఖంగా నడుస్తున్నది.

వీడు సుఖంగా సర్వ భోగాలూ అనుభవిస్తూ వారి సంపదలను కూడా హరించాలనుకుంటున్నాడు. అదేదో ఘనకార్యం; అని వాడి ఊహ.

అక్కడ చూస్తే —

భీమార్జున నకుల సహదేవులతో కృష్ణుడు, సాత్యకీ ధర్మజుని మాటమీద నడుస్తారు.

గాండీవం ధరించి కదిలితే ప్రపంచాన్ని జయించగలడు సవ్యసాచి. మేఘగర్జనలా ధనుష్టంకారం చేసి మిడతలదండులా బాణాలు వదిలే ఆ వీరుని ముందు నిలువగల వారెవరు. అలానే జగత్త్రయాన్ని నడపగలవాడు వాసుదేవుడు. వారిద్దరూ అటు వున్నారు.

ఉత్తర కురుభూములను జయించాడు; ద్రవిడులను ఓడించాడు; ఖాండవవనదహన సమయమున ఇంద్రాదులను నిగ్రహించి అగ్నిహోత్రునికి తృప్తి కలిగించాడు, వాడు.

ఉద్దండ గదాదండం ధరించి నిలబడే భీముని ముందెవ డాగగలడు. వాడు దశ సహస్ర గజబలుడు. అస్త్రవిద్య తెలిసినవాడు. యుద్ధం జరిగితే వా డొక్కడే నా కొడుకులందరినీ నేల కూలుస్తాడు. అటువంటి వారితో వైరం పెంచుకున్నారు వీరు.

నకుల సహదేవు లిద్దరూ అర్జునుని శిక్షణలో ఆరి తేరారు. డేగల జంట బయలుదేరి పక్షి సమూహాలను సర్వనాశనం చేసేటట్లు వీరిద్దరూ శత్రుసంహారం సాగించగల యోధులు.

మన సేనలో యోధులు లేకపోలేదు; సంఖ్యాబలం కూడా మనదే ఎక్కువ. కాని, వారి ముందు మనవారు ఆగరు. ధృష్టద్యుమ్నుడు, విరటుడు, కేకయ కుమారులు, పాండ్య రాజు, పర్వతప్రాంతాల అధీశులు వీరంతా వారి కోసం ప్రాణాలు ఒడ్డి పోరాడడానికి సిద్ధంగా వున్నారు.

మందబుద్ధి నా దుర్యోధనుడు వారితో పోరాటానికి సిద్ధపడుతున్నాడు. కృష్ణార్జునులు ఏకరథారూఢులై వస్తే యింక చెప్పవలసిన దేమున్నది. వారు ఇంద్ర నారాయణులవలె వుంటారు.

ధర్మరాజు అజాతశత్రువు, ధర్మపరాయణుడు. లజ్జా వినయా లంకార భూషితుడు. కనకనే జూదంలో మోసం జరిపి మనం పరాభవించినా నియమానికి కట్టుబడి వీరిని విడిచి పెట్టాడు.

ఒక్క ధర్మరాజు పేరు చెపితే నాకు కలిగే భయం ఎంతటిదో చెప్పలేను. బ్రహ్మ చర్య దీక్షతో తపోనిష్ఠతో ఉండే ధర్మజునికి క్రోధం కలిగిందంటే అది ఎదుటివారిని నాశనం చేసి తీరుతుంది.

అందుచేత, నువ్వు ఉపప్లావ్యం వెళ్ళి వారి కుశలం అడిగి నేను శాంతినే కోరు తున్నాను, అని గట్టిగా చెప్పు.

అక్కడి వారందరినీ పేరు పేరునా నేను అడిగినట్లు చెప్పు. భరతవంశ శ్రేయస్సు ప్రధానంగా అక్కడ మాట్లాడవలసిన మాటలు నీకు నేను చెప్ప నవసరంలేదు. ఏ దశలోనూ క్రోధాన్ని దరిజేర నివ్వకు, అని సాగ నంపాడు.

ఉపప్లావ్యం

సంజయుడు పాండవుల దగ్గరకు వచ్చాడు. ముందుగా ధర్మరాజును దర్శించి నమస్కరించి :

ధర్మనందనా! ఇంద్రసమానుడ వయిన నువ్వు నీ సోదరులతో, అనుచర మిత్ర బృందంతో సుఖంగా ఉన్నందుకు మా మహారాజు తన సంతోషం తెలుపుతున్నాడు. మీ అందరినీ పేరు పేరునా కుశలం అడగమని ఆజ్ఞాపించాడు. పాంచాలరాజపుత్రి ద్రౌపదీదేవి తన కుమారులతో క్షేమంగా వున్నట్టు కూడా తెలుసుకోమన్నాడు. చక్కని శీలమూ, మంచి నడవడి కలిగి మీతో వుంటున్న వారందరి సమాచారమూ ఆయన అడిగి రమ్మన్నాడు, అవగా ధర్మరాజు :

సంజయా!

నీ రాక మాకెంతో సంతోషం కలిగిస్తున్నది. నిన్ను చూస్తే మాకు ధృతరాష్ట్ర మహారాజును చూచినంత తృప్తిగా ఉంది. భరతవంశ ప్రముఖుడూ, కురువంశవృద్ధుడూ అయిన మా పెదనాన్న క్షేమసమాచారాలతో వచ్చిన నీకు స్వాగతం.

ధర్మాధర్మవిదుడు మా పితామహుడు భీష్మలవారు క్షేమమా! ఆయనకు మాయందు ఆదరభావం తగ్గలేదు కదా?

ధృతరాష్ట్రనందను లందరూ సుఖంగా ఉన్నారా! బాహ్లిక, సోమదత్త, భూరిశ్రవస, శల్య, ద్రోణ, కృప, అశ్వత్థామాది యోధవీరు లందరూ కుశలమే కదా! వీరందరూ కౌరవ శ్రేయోభిలాషులై వారి యందు సద్భావంతో ఉంటున్నారా?

శీలసంపన్నుడు, మహాయోధుడు అయిన అశ్వత్థామ నివసించే దేశంలో ఋషిద్విజాదు లకు గౌరవాదరాలు చక్కగా సాగుతాయని నా నమ్మకం. ధృతరాష్ట్రునికి ప్రియమైన యుయుత్సుడు క్షేమమా? తన మంత్రాంగంతో దుర్యోధనుని నడిపించే కర్ణుడు కుశలంగా వున్నాడు కదా?

మా కుటుంబ వృద్ధ నారీజనం, వారి పరివారం క్షేమంగా వున్నారా!

వేదవేదాంగవేత్తలై లోకకళ్యాణకాంక్షతో సత్క్రతువులు సాగించే విప్రశ్రేష్ఠులను మా దుర్యోధనుడు గౌరవిస్తున్నాడా! వారికి నే నిచ్చిన అగ్రహారాలను యథేచ్ఛగా అనుభ విస్తున్నారా! విద్వాంసులకు దానం చేస్తే యీ లోకంలో కీర్తి, పరలోకంలో సుఖప్రాప్తి వుంటాయని మరచిపోలేదు కదా?

దుర్యోధనుడు తన మంత్రుల పరిజనుల రక్షణ పోషణల విషయమై శ్రద్ధ వహి స్తున్నాడా! లేకపోతే వారు మరో దారి చూసుకోవలసి వస్తున్నదా! మంత్రులు పైకి గౌర వంతో ఉంటూ లో లోపల భేద భావాలు పెంచుకోకుండా ఉంటున్నారా?

మా గురువులు కృప, ద్రోణులూ, ఆచార్యనందనుడు అశ్వత్థామ మాయందు అభిమానంతో ఉన్నారా?

దేశంలో చోరభీతి, శత్రుభయం కలిగినపుడు వారు నకుల సహదేవులను స్మరిస్తున్నారా?

ఘోషయాత్రా సమయంలో వారికి జరిగిన పరాభవం నుంచి మా భీమార్జునులు రక్షించిన విషయం మరువలేదు కదా!

సంజయా! మంచిమాటలతో దుర్యోధనాదులు దారికి రాకపోతే మరొక మార్గాన మా రాజ్యం మేము సాధించుకోగలం, అన్నాడు, ధర్మరాజు.

సంజయుడు: ధర్మనందనా! నీ నోట అసత్యం రాదు. అన్నీ వాస్తవాలే పలికావు. అక్కడ వారందరూ కుశలమే. ఇక దుర్యోధనుడు మీరు విద్వాంసుల కిచ్చిన అగ్రహారాలు

స్వాధీనం చేసుకుంటాడని అనుకోకు. ఆయన పరిజనులలో సజ్జనులూ, దుష్టాత్ములూ కూడా వున్నారు. ఇంతవరకూ మీ విషయంలో వారు అన్యాయంగా ద్రోహబుద్ధితో వున్నారు. మీరు అందుకు భిన్నంగా వారిపట్ల సద్భావంతో నడుస్తున్నారు.

మీవంటి మంచివారిని హింసించిన ధృతరాష్ట్రుని లోకం నిందిస్తూనే ఉంది.

విశేషం ఏమిటంటే —

తనకు తానై ఆయన తన కొడుకులకు దుష్టబుద్ధులు బోధించడం లేదు. లేకపోగా వారి చెడుతలపులు విని విచారిస్తున్నాడు. ఆయన దగ్గరకు వచ్చే విద్వాంసులతో ఈ ప్రసంగాలు చేయడం నేను విన్నాను.

మన భవిష్యత్తు ఎలా ఉంటుందనేది యింతవరకూ ఎవరూ ఎరిగిన వారు లేరు. నీవంటి సత్పురుషుడు క్లేశాల పాలబడతాడని ఎవ రూహించారు.

మీ రందరూ ఇంద్ర సమ పరాక్రములు. అయినా స్వార్థ చింతతో స్వధర్మం విడిచి పెడుతున్నారు. కురు పాండవ శిబిరాలలో దేశ దేశాల యోధవీరులున్నారు. వీరందరూ సుఖంగా ఉండే మార్గం మీరు చెప్పాలి.

మీ మిత్రులూ, ఆప్తులూ వింటుండగా మా మహారాజు చెప్పిన మాటలు వినిపిస్తాను

ధర్మరాజు: సంజయా! అందరూ యిక్కడే వున్నారు. వాసుదేవుడు కూడా వున్నాడు. వినిపించు మీ ప్రభువు సందేశం.

మహనీయులారా!

మా మహారాజు శాంతినే కోరుతున్నాడు.

కురువంశ శ్రేయస్సును కాంక్షించే దృష్టితో ఆయన మాటలు వినండి.

స్వయంగా మా మహారాజు రథం సిద్ధం చేయించి నన్ను పంపాడు. ఉభయపక్షాలు సంధి చేసుకుని సామరస్యభావంతో ఉండేరీతిలో మాట్లాడమని నన్ను పంపాడు.

మీరు సరళస్వభావులు, ధర్మసంపన్నులు, దయార్ద్ర హృదయులు. ఔదార్యం, లజ్జ మీ భూషణాలు. క్రూరత్వాన్ని దరిజేర నివ్వరు. ఏనాడూ మీరు చెడుకార్యాలు చేయ లేదు

పాపానికి అవకాశం కలిగించి, నరకానికి బీటలు వేస్తూ, సర్వనాశనానికి దారి తీసే యుద్ధాన్ని ప్రాజ్ఞు డెవడూ కోరడు. సజ్జనులుగా కీర్తి పొందిన మీరు యుద్ధానికి సుముఖంగా ఉంటారని నేను అనుకోను.

ధార్తరాష్ట్రులను శత్రువులుగా భావించి బంధించడానికీ, సంహరించడానికీ మీరు సాహసిస్తారని ఎవరూ ఊహించరు.

సాత్యకి, కృష్ణుడు, ద్రుపదుడు, చేకితానుడు వీరందరూ మీకు సహాయంగా వున్నారు. ఈ దశలో దేవేంద్రుడు వచ్చినా మిమ్మ ఎదిరించి నిలబడలేడు.

దుర్యోధనుని దగ్గర అపారమయిన సైన్యం ఉంది. వారిని జయించడం సామాన్యం కాదు. జయాపజయాలను ఎవరూ ముందుగా నిర్ణయించలేరు.

వయోవృద్ధులు ద్రుపదులవారూ, లోకజ్ఞుడు వాసుదేవుడూ యిక్కడ ఉండడం చాలా సంతోషం. వారుభయులూ నిశితంగా ఆలోచించి యీ ఉభయవంశాల శ్రేయస్సుకు తగిన రీతిలో వీరిని నడుపుతారని నమ్ముతాను.

మా ప్రభువుతోపాటు, మీ పితామహుడు కూడా శాంతినే కోరుతున్నాడు. ధర్మ నందనా! అదే మీకు కళ్యాణప్రదమని భావిస్తున్నాను, అన్నాడు.

ధర్మరాజు

సంజయా! నీ మాటలు చాలా విచిత్రంగా ఉన్నాయి. మేము యుద్ధానికి సుము ఖంగా వున్నామనే అభిప్రాయం నీ కెందుకు కలిగిందో తెలీదు. నీ మనస్సులో యుద్ధభీతి ఎలా ప్రవేశించింది. సర్వనాశనానికి దారితీసే సంగ్రామం కంటె నిఖిల జన కళ్యాణహేతు వైన శాంతియే శ్రేయస్కరం.

యుద్ధం చెయ్యకుండా మా పని నెరవేరుతుందంటే అంతకంటె కావలసింది లేదు. శ్రమ పడకుండా ఫలం దక్కుతుందని తోస్తే నడ్డి వంచి అవస్థ పడే వా డెవడు!

ధర్మబద్ధంగా, ప్రజా శ్రేయస్కరంగా వుండే కార్యాలే మేం చేస్తాం. సుఖ, భోగాలు లభించినా, అవి ధర్మంగా వస్తేనే స్వీకరిస్తాం.

ఇంద్రియవాంఛలు తీరడానికి శ్రమించే వారికి దుఃఖమే ప్రాప్తిస్తుంది. విషయ సుఖాల ఆలోచనతోనే విచారం ఆరంభమవుతుంది. అది లేని వానికి ఏ బాధా లేదు.

నెయ్యి పడేకొద్దీ అగ్ని ప్రజ్వలిస్తూనే ఉంటుంది. అలానే యీ సుఖాలు ఎక్కువయే కొద్దీ వాటిమీద వ్యామోహం పెరుగుతుంది.

మీ మహారాజు అపార ధన, ధాన్య, సంపదలతో సుఖంగా వున్నాడు. తరతరాలు హాయిగా జీవించగల భోగ సాధనాలున్నాయి ఆయనకు అయినా తృప్తి కలగలేదు వారికి.

సంజయా! ఒక్క విషయం మరచిపోకు. యుద్ధంలో విజయం పుణ్యాత్ములకే లభిస్తుంది.

సామాన్యులలో పెరిగే భోగతృష్ణ మీ దుర్యోధనుడికి చాలా వుంది. ఆ విషపల యంలో మీ మహారాజు చిక్కుకుని మమ్మల్ని శాంతంగా, సౌమనస్యంతో ఉండమని సందేశం పంపుతున్నాడు.

మన వ్యవహారాలు మనం ఎలా చూసుకుంటామో, యితరులు అలా చూసుకోవడం దోషమా!

మండువేసవిలో అరణ్యమధ్యంలో నిలబడి అది జాజ్వల్యమానంగా ఫెళ ఫెళార్భటు లతో మండుతూ మీదికి వస్తూంటే ఆ మంటలు చల్లగావుంటే ఎంత బావుండునూ! అను కునే వాడికీ మీ మహారాజుకీ తేడాలేదు.

దుష్టబుద్ధితో మా సర్వసంపదలూ హరించాడు దుర్యోధనుడు. అది తెలిసి కూడా ఆ కొడుకును వదలలేక బాధపడుతున్నాడు మీ ప్రభువు.

విద్వాంసు డయిన విదురుడు చెప్పే హిత బోధలు తల కెక్కడం లేదు.

ధీయుతుడూ, శీలసంపన్నుడూ, బహుశ్రుతుడూ, కురువంశ శ్రేయస్సుకోసం పాటు పడే వాడు విదురుడు. వాని మాటలే చేదుగా వుంటే ఎవరు చెప్పి ఏం లాభం.

ఈర్ష్య, క్రోధం, పరుషభాషణం, మిత్రద్రోహం, అయోగ్యత యిన్ని అవగుణాలు మూర్తీభవించిన వాడని తెలిసికూడా ఆ కొడుకును విడవలేక పురుషార్థాలకు నీళ్ళు విడిచి పెట్టాడు మీ ప్రభువు.

జూదం సాగుతూన్నపుడు విదురుడు మీ మహారాజుకి ఎంత బోధించినా ఏం ప్రయో జనం కలిగింది. అనాడే అనుకున్నాను విదురుని మాట కాదనే వారికి వినాశనం తప్పదని. లోభగ్రస్త హృదయులైన దుశ్శాసన, శకుని, కర్ణుల మంత్రాంగం దుర్యోధనునికి శిరోధార్యం.

ధృతరాష్ట్రుడు మా సంపదలు హరించాడు. విదురుని రాజ్యబహిష్కృతుని చేశాడు. నిష్కంటకంగా పాలించాలని తలంపు లేకపోతే యీ పనులు చేసేవాడా!

లోభబుద్ధితో వున్న ధృతరాష్ట్రునితో సంధి జరుగుతుందనే ఆశ నాకు లేదు. దుర్యోధనునికి మా రాజ్యభాగం యిచ్చే తలపు పుడుతుందని అనుకోను.

గాండీవం ధరించి సంగ్రామసమరంలో మా అర్జునుడు నిలబడినప్పుడు కాని, వారిని ఆ మమకారం వదలదు.

క్రోధోన్మత్తుడై ప్రచండగదాదండం ధరించి భీమసేనుడు వీరవిహారం ఆరంభించిన మరుక్షణంలో మీవారి ఆశలు గాలిలో కలియక తప్పదు.

నా తమ్ములు నలుగురూ నిలబడి ఉండగా దేవేంద్రుడు వచ్చినా మా రాజ్యం మరొకరికి దక్కదు.

దుర్యోధనాదులు మాకు చేసిన అవమానాలూ, కలిగించిన క్లేశాలూ నువ్వెరుగనివి కావు. అయినా నేను వారిని క్షమించి, సోదరదృష్టితోనే చూస్తున్నాను. ఇప్పటికయినా మా రాజ్యం మాకు అర్పించాలి. ఇంద్రప్రస్థంలో మేము ఉంటాం. అందుకు అంగీకరించారా అందరం సుఖ శాంతులతో ఉంటాం. అంతే, అన్నాడు.

సావధానంగా విని సంజయుడు :

ధర్మనందనా ! లోకవిఖ్యాతిపొందిన నువ్వు ధర్మవిరుద్ధమార్గాన ఏనాడు నడవలేదు.

జీవితం అశాశ్వతం.

కాని కీర్తి వున్నదే అది శాశ్వతం.

కీర్తిని కాపాడుకునే మార్గం మీరు విడిచి పెట్టకూడదు. కౌరవులు మీరాజ్యభాగం మీ కివ్వరనే అనుకుంటాం. అయినప్పుడు సర్వదోషాలకూ మూలమయిన యుద్ధం చేయడం కంటె హాయిగా అంధక, వృష్ణి వంశీయులు పాలించే దేశాలలో భిక్షాటనం చేసుకు జీవించడం శ్రేయస్కరం.

మీ రందరూ బ్రహ్మచర్య నియమంతో విద్యలు నేర్చి, సత్కర్మలు సాగించి కీర్తి సంపాదించుకున్నారు. వీటివల్ల శాశ్వతంగా మీరు స్వర్గ లోక సుఖాలు అనుభవించ గలరు.

సంగ్రామం వంటి పాపకర్మలు మీ వంటివారు చేయదగినవి కావు. రాజ్యలోభంతో ద్వేషభావం పెంచుకుని యుద్ధానికి దిగడం ఉచితం కాదు. అంతకంటె సుఖంగా అరణ్యాలలో ఉండడం మంచిది. సంగ్రామాలు ద్వేషాగ్నిని రగిలిస్తాయే తప్ప చల్లార్చవు.

మీరు మీ బంధుమిత్ర యోధవరులతో విజృంభించి దుర్యోధనుని గర్వాన్ని అణగార్చవచ్చు. ఇదివరకే ఆ పని చేసి ఉండవలసింది. ఇంతవరకూ వారి బలం పెరిగే అవకాశాలూ కల్పించారు. వాతావరణం మీకు అనుకూలంగా లేదు, ఈనాడు.

ఒక్కొక్కప్పుడు మూర్ఖులూ పాపాత్ములూ, యుద్ధంలో విజయం పొందుతారు. ధర్మసంపన్నులు దైవోపహతులు కావచ్చు. ఎంతక్రోధం వచ్చినా మీరు ధర్మం తప్పరు.

కోపం వచ్చిన వానికి ఎన్ని దురవస్థలు -
తీపి వస్తువు చేదుగా ఉంటుంది.
నిరంతరం శిరోవేదన వేధిస్తుంది.
కీర్తిని నాశనం చేస్తుంది.
నిజానికి మీ రందరూ క్షమాగుణ సంపన్నులు.

యుద్ధమే జరిగితే – పితామహుడు భీష్మలవారు ఆచార్యుడు ద్రోణులు ఆయన నందనుడు అశ్వత్థామ వీరందరూ మీ కెదురుగా నిలుస్తారు. వారి సంహారము మీకు సంతోషకరమా ?

కృప, శల్య, భూరిశ్రవస, వికర్ణ, వివింశతి ప్రభృతుల వెంట కర్ణ, దుర్యోధనాదులను నేలపాలు చేసి సుఖం అనుభవించగలరా ?

ఒకవేళ యీ భూమండలం అంతా స్వాధీనమయినా మీరు జరామరణాలు లేకుండా శాశ్వతంగా పాలించగలరా ? ఇవన్నీ మీకు తెలియనివి కావు.

కాకపోయినా ఏదో ప్రారబ్ధం ఆవహించి మీకు యుద్ధ వాంఛ కలిగించింది !

మీ మిత్రులే మీకు ఈ ఊహ కలిగిస్తే అంతా వారికే విడిచి వానప్రస్థానికి వెళ్ళడం మంచిది. అందువల్ల వంశనాశన పాపం తప్పుతుంది, అన్నాడు.

వింటూ ధర్మరాజు :

సంజయా ! అన్నిటికంటె ధర్మం శ్రేష్ఠమయినదనే సత్యాన్ని అంగీకరించావు. బావుంది సంతోషం. నే నిప్పుడు ధర్మం చేస్తున్నానా అధర్మం చేస్తున్నానా ! అనేది బాగా ఆలోచించి నిర్ణయించాలి.

ఎందుకంటావా ?

ఒకప్పుడు ధర్మం అధర్మంగా, అధర్మం ధర్మంగా కనిపిస్తుంది. విద్వాంసులు తప్ప యీ సూక్ష్మాన్ని గ్రహించలేరు. ధర్మం కూడా అన్నివేళల అందరికీ ఒకే విధంగా ఉండదు.

ఆపద్ధర్మం ఎరుగుదువుకదా ! జీవితం నడవడం కష్టమయినప్పుడు సత్కర్మకు లోపం రాకుండా ఏ పని చేసినా దోషంలేదు.

కాని నిరంతరం ఆపద్ధర్మాన్నే అనుసరించకూడదు. ఆపదలలో పడినప్పుడు దానిని గ్రహించనివాడు మూర్ఖుడు. నా తాత తండ్రులు నడిచిన ధర్మమార్గం నేను విడవను. ఆ దారిలో ఏది లభించినా ధర్మంగా ప్రాప్తించినట్లే స్వీకరిస్తాను.

ధర్మరక్షకుడు, నీతి కోవిదుడు, బ్రాహ్మణ ప్రియుడూ అయిన వాసుదేవ డిక్కడే వున్నాడు. సామోపాయాన సంధికి నేను సిద్ధంగాలేక యుద్ధోన్మాదంతో వున్నానని భావిస్తే ఆయన నన్ను మందలించవచ్చు.

ఆయన కను సన్నంతో నడిచే సాత్యకి ప్రముఖులున్నారు. వృష్ణి, భోజ, అంధక, కుకుర, సృంజయ, చేది దేశాల ప్రభువులున్నారు. వారందరూ ఆయన మాటమీద నడిచి అభ్యుదయం పొందినవారు. యదువంశ భోగభాగ్యాలన్నీ ఆయన అనుగ్రహ ఫలాలే. కాశీప్రభువుకూడా వాసుదేవుని కరుణతో రాజ్యలక్ష్మిని అనుభవిస్తున్నవాడు ఏ కర్మ ఎలా పరిణమించేది ఆయన చెప్పగలడు. ఆయనకంటె మాకు ఆప్తుడు లేడు. ఆయన మాటను మేమంతా తలవంచి పాలిస్తాం, అన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు

ఉభయుల ప్రసంగాలూ విని నవ్వు రాజిల్లెడు మోముతో వాసుదేవుడు:

సంజయా! పాండవులను క్లేశాలనుండి రక్షించి వారికి సుఖ శాంతులు కలిగించడం నా ధ్యేయం. కౌరవులు కూడా సంతోషంగా ఉండాలనే గాఢవాంఛ కూడా నాకున్నది.

ఉభయులూ శాంతిగా జీవించాలనేదే నా అభిమతం అందుకు వీరిని సంధికి సుముఖులను చేశాను.

ధర్మరాజు కూడా శాంతినే ప్రగాఢంగా కోరుతున్నాడని నువ్వు గ్రహించి ఉండాలి

రాజ్యం విషయానికి వస్తే సంధి జరుగుతుందనే ఆశ నాకు లేదు. రాజ్యం అంతా తామే అనుభవించాలని మీ మహారాజు సంకల్పం. ఇక యుద్ధం కాక ఏది దారి!

ధర్మజుడు కానీ నేను కానీ ధర్మచ్యుతిని సహించలేము. జ్ఞానమార్గమా కర్మ మార్గమా!

ఏది గృహస్థుకు శ్రేష్ఠం? అన్న విషయంలో అభిప్రాయ భేదాలుండవచ్చు. కాని ఉభయులకూ శరీరపోషణ ఆహారం వల్లనే కాని జరగదని అందరూ అంగీకరించాలి. అందువల్లనే మహా విద్వాంసులయిన విప్రులకు గ్రాస వాసోదైన్యం కాకుండా చూడాలి. జ్ఞానంలో కూడా కర్మ వున్నది కర్మ చెయ్యని వాని ఉపదేశాలు వ్యర్థం. సత్కర్మలవల్లనే సక్రమంగా వెలుగుతూ, అగ్ని ప్రకాశిస్తున్నాడు.

బ్రహ్మజ్ఞానులు కూడా సత్కర్మలు చేసి పుణ్య లోకాలలో వెలుగుతూంటారు.

నువ్వు జ్ఞానివి

అయినా మీ మహారాజు కోసం అనవసర ప్రసంగం సాగించావు.

ధర్మరాజు వేద వేదాంగాలు అధ్యయనం చేసి రాజసూయాది సత్క్రత సాగించిన వాడు.

చతురంగ బల సమన్వితుడు అయినా శాంతంగా తమ రాజ్యం తమకు ఽ యుద్ధం అవసరం లేదు అంటున్నాడు.

తాత తండ్రులు నేర్పిన క్షాత్రధర్మాన్ని పాలించడం కోసమే అది కోరుతున్నా

ఇంతకూ — నువ్వు ధర్మం ధర్మం అంటున్నావే సంగ్రామం క్షత్రియ ధ కాదంటావా! శత్రువులకు భయపడి పారిపోవడం వీరధర్మమా! అదేదో నువ్వు చె వినాలని కుతూహలపడుతున్నాను.

ప్రజలు ధర్మమార్గం తప్పకుండా చూడవలసిన ప్రభువు తాను ముందుగా (వర్తనుడు కావాలి. ధర్మవ్రతులనే న్యాయాధిపతులుగా నియోగించాలి. క్రూరులను దం చాలి. కౌరవులు చెయ్యని క్రూరకార్యం లేదు.

ధృతరాష్ట్రుని కుమారులు తమ ధర్మాన్ని విస్మరించారు. మోసం చేసి కానియ బలాత్కారంగా అవనియ్యి వీరి భాగ్యాన్ని అపహరించారు. దొంగతనానికి దీనికీ పెద్ద తే లేదు. ఇది ధర్మం అని భావిస్తున్నారు మీ వారు.

ఏమయినా రాజ్య భాగం కోసం వీరు యుద్ధాని కయినా సిద్ధంగా ఉన్నారు. ఽ మాటను మీ మహాసభ వారికి చెప్పు. మదాంధుడై దుర్యోధనుడు మృత్యుదేవత కౌగిలిక వెడుతున్నాడు.

సదాచారమూ సౌశీల్యమూ మూర్తీభవించిన పాంచాల రాజనందినను ఆనాడు ఎం ఘోరంగా అవమానించారు భీష్మాది కురువృద్ధులందరూ వున్నారే! మీ ధృతరాష్ట్ర మః రాజయినా దుశ్శాసనుని దురాగతాన్ని వారించగలిగాడా! మహాసభ మధ్యంలో జరిపిన అకార్యం ఎంత హీనమైనది. సభలో వున్న రాజులు సైతం భయంతో తలలు వంచుకన్నా తప్ప నోరెత్తి – 'యిది అన్యాయం' — అనగలిగారా!

ఒక్క విదురుడు కదా ధర్మ ప్రస్తావన చేశాడు. అందుకే దుర్యోధనునికి దూ మయాడు ఆ విద్వాంసుడు.

అంత జరుగుతూంటే చూసిన నువ్వు ఈనాడు ధర్మప్రవచనానికి వచ్చావు.

ఆనాడు కర్ణుడు పలికిన పలుకులు ఎంత నీచమయినవి. అవి అర్జునుని హృదయాన్ని ఎంత బాధించాయి. పాండవులు మృగచర్మాలు ధరించి వెడుతూంటే దుశ్శాసనాదులు ఆడిన పరుషవాక్కులు మరిచిపోయావా!

జూదం సాగిస్తూ శకుని ఏమన్నాడు.

ఇంక పాంచాలి మిగిలింది, అనలేదా!

ఇప్పుడింకా వారి దురాగతాలన్నీ మళ్ళీ త్రవ్వడం దేనికి! నేనే హస్తినాపురం వస్తున్నాను. వీరి రాజ్యం వీరి కిచ్చే విధంగా ధర్మబద్ధమయిన సంప్రదింపులు నడుపుతాను. వారు అంగీకరించారా, అదృష్టవంతులం.

లేదా ఆయుధ పాణులై భీమార్జునులు రణరంగంలో ప్రవేశించి కౌరవ నాశనం చేస్తారు. యుద్ధభూమిలోనే మా భీమసేనుడు మీ దుర్యోధనుని పరిహాస ప్రసంగాలను స్మరణకు తెస్తూ చెండాడుతాడు.

దుర్యోధనుడు మహా క్రోధ వృక్షం.

కర్ణుడు ఆ చెట్టుమ్రాను; శకుని కొమ్మలు

దుశ్శాసనాదులు పత్ర ఫలాలు. ధృతరాష్ట్రుడు మూలం.

ధర్మరాజు ధర్మ వృక్షం.

అర్జునుడు మ్రాను. భీముడు కొమ్మ.

నకుల సహదేవులు పత్ర పుష్పాదులు.

వేదాలు, విప్రులు, కృష్ణుడు మూలం ఈ వృక్షానికి

సంజయా! మరొక్కమాట. కౌరవు లందరూ మహారణ్యం. పాండవులు పెద్దపులులు. పులులులేని అరణ్యానికి రక్షలేదు. అరణ్యం పులులకు రక్షణ. ఇది వీరి వారి అవినాభావ సంబంధం.

పాండవులు మహావృక్షాలు. మీ వారు లతలు. చెట్టు లేనిదే లత పైకి పెరిగే దారి లేదు.

అన్నీ విడిచిపెట్టు, చివరకొక్కమాట. ఇన్ని జరిపిన ధృతరాష్ట్రునియందు వీరికి గురుభావం తగ్గలేదు. ఆయనను సేవించాలనే కుతూహలం ఎంత వున్నదో, యుద్ధం చేయాలనే ఆవేశమూ అంత వున్నది.

మీ ప్రభువు ధర్మకర్మను విడవక పోతే సంధి సాగుతుంది. లేదా సంగ్రామం తప్ప శరణ్యం లేదు. ఈ విషయం మీ మహారాజుకి వివరంగా చెప్పు, అన్నాడు.

విన్నాడు సంజయుడు.

అందరి భావాలు గ్రహించి :

పెద్దలందరికీ నమస్కారం
అందరికీ శ్రేయస్సు కలగాలని కోరుతున్నాను.

నా మనస్సుపడే ఆందోళన కారణంగా నేను ఏమేమో అన్నాను అందులో మీకు కష్టం కలిగించే మాటలు ఉంటే మన్నించండి. అందరూ నన్ను అనుగ్రహించండి, అన్నాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు :

సంజయా ! నీ ప్రయాణం సుఖంగా సాగాలని కోరుతున్నాను. మా మీద నీ మనసులో చెడు తలంపులు ఉంటాయని మే మెన్నడూ అనుకోలేదు. నిర్మలమయిన నీ దృష్టి కురు పాండవులను సమంగానే భావిస్తుంది. కటువుగా హృదయ వ్యధ కలిగేలా మాట్లాడడం నీ వల్లకాదు. అనవసరపు మాట నీ నోట రానే రాదు.

మనోహరంగా అర్థవంతంగా మాట్లాడగల విదురునివలె నువ్వు ప్రసంగించగలవు. పయిగా మా అర్జునుడికి నువ్వు ప్రాణమిత్రుడివి. అయినప్పుడు నీ మాటలు మాకు ప్రీతినే కలిగిస్తాయి.

సరే !

నువ్వు హస్తినాపురం చేరగానే అక్కడి ధర్మా ధర్మ విదులయిన వేద వేదాంగజ్ఞులకు మా నమస్కారాలు అందించు. విశుద్ధ మనస్కులై వారు స్వాధ్యాయ ప్రవచనాలే జీవికగా సాగుతూంటారు. బ్రహ్మచర్య నియమంతో ధర్మ పరిపాలన వారి జీవిత లక్ష్యం కనక ప్రప్రథమంగా వారికి నా ప్రణామాలు చెపుతున్నాను.

వానప్రస్థులకూ, సన్యాసులకూ, తపస్వులకూ, గురు, వృద్ధజనులకూ, మా వంశ శ్రేయస్సు కోరే పురోహిత ఋత్విగ్గణానికీ వందనాలందించు.

హస్తినాపురంలో మా శ్రేయోభిలాషు లున్నారు. వారందరి యోగక్షేమాలు అడుగు చక్కగా వ్యవసాయం సాగించి, పశుపోషణ కొనసాగిస్తూ, వ్యాపారం చేసుకునే వైశ్యులందరి సమాచారం అడుగుతున్నామని చెప్పు.

బ్రహ్మచర్యదీక్షతో వేదాధ్యయనంచేసి ప్రయోగ ఉపసంహార రహస్యాలతో ధనుర్విద్యను అభ్యసించిన మా గురువులు ద్రోణులు. వారికి మా అభివాదాలు.

ఆయన కుమారుడున్నాడు సదాచార సంపన్నుడు, సర్వ ధనుశ్శాస్త్రవిదుడు అశ్వత్థామ; ఆయన కుశలం కోరుతున్నాం.

ఆత్మవేత్త మహారధికుడు కృపాచార్యులవారు; వారికి నమస్సులు.

శీల, తపస్సంపన్నుడు, దయావీర హృదయుడు శాస్త్రవేత్త, సర్వగుణశాలి, మేరు నగధీరుడు మా వంశ వృద్ధు భీష్మ పితామహుడు ఆయన చరణాలకు నా కరాంజలులు.

సర్వశాస్త్రాలూ చదివి ధీమంతుడై, గురు వృద్ధజన సేవాపరాయణుడైన ప్రజ్ఞాచక్షువు ధృతరాష్ట్ర మహారాజుకి నా అభివాదాలు అందించి మేము కుశలంగా ఉన్నట్టు విన్నవించు.

పాపాచారపరాయణుడు, మూర్ఖుడు, మందబుద్ధి, నిఖిలజన నిందాపాత్రుడు అయిన దుర్యోధనుని కుశలవార్త కూడా మేము అడిగామని చెప్పు. అంతటి వాడే అయిన దుశ్శాసనుని క్షేమసమాచారం కూడా ఆశిస్తున్నాం.

భరతవంశం ప్రశాంతంగా ఉండాలని కోరుకుంటున్న బాహ్లిక, సోమదత్త, భూరిశ్రవసుల కుశలమూ, ఇతర ప్రముఖుల క్షేమమూ అడిగానని చెప్పు.

జ్ఞానీ, ధర్మవిదుడూ, యుద్ధవిముఖుడూ అయిన యుయుత్సునీ, ధీశాలీ, దూరదృష్టి సంపన్నుడూ, గంభీరహృదయుడూ మాకు గురువు రక్షకుడు, మాతాపితృసముడు అయిన విదురుని మేము అడిగామని విన్నవించు.

ద్యూతవిద్యలో ఆరితేరి దుర్యోధనునికి సన్నిహితంగా వున్న శకునిని మేము మరువలేదనీ, వాని కుశలం కాంక్షిస్తున్నామనీ, అలానే అర్జునుని జయించాలనే గాఢ వాంఛతో వున్న కర్ణుని క్షేమం కోరుతునా[illegible]

అంతఃపుర నారీజనులందరిలో వృద్ధులకు మా నమస్కారాలు. మిగిలిన వారికి కుశల ప్రశ్నలు. కురువంశకీర్తిని నిలబెట్టవలసిన కోడండ్రందరికీ అవసరానుసారం అన్నీ అందుతున్నాయో లేదో అడిగానని చెప్పు. రాజభవనంలోని బాలికలందరినీ దగ్గరగా తీసుకొని వారికి యోగ్యులయిన భర్తలు లభించాలనీ వీరు శీలవతులై వారితో ఉండాలనీ చెప్పు. సుందర దేహాలతో మనోహర భూషణాలంకృతలై, మధురవాక్కులతో మనోజ్ఞ వ్యవహారాలు నడిపే మదవతీ జనుల కుశలం కూడా మేం కోరుతున్నాం.

కురువంశ సేవాజనంలో కుబ్జలూ, కుంటివారూ వున్నారు వారినీ అంధులను వృద్ధులనూ మావటీంద్రనూ అందరినీ అడిగామని చెప్పు.

పర్యవసానంగా —

దుర్యోధనునికి అంగబలం చాలా వుండవచ్చు. కాని, మాది ధర్మబలం. మేము అశక్తులమని భావించడం అవివేకమనీ ధర్మబద్ధంగా మా రాజ్యభాగం మా కివ్వకపోతే యుద్ధం తప్పదనీ దుర్యోధనునికి గట్టిగా చెప్పు.

ఇక్కడ చేరిన సేనల విశేషాలు చూశావు. ఈ విషయం నిస్సంకోచంగా వారికి వివరించు

మా తాతగారు భీష్ములవారితో —

ఆర్యా! శంతన వంశం అంతం కాకుండా నిలబెట్టిన మీరు ఈనాడు కురువంశం నాశనం కాకుండా చూడాలని చెప్పు

పాండవుల శ్రేయస్సును కోరే విదురునితో మేము శాంతినే కోరుతున్నాం, అని విశదం చెయ్యి.

దుర్యోధనునితో చివరగా చెప్పవలసిన మాటలు విను :

ఇంతవరకూ మీరు చెయ్యని ద్రోహం, తలపెట్టని అన్యాయం లేదు. అయినా మేం సహించాం. ఇక అవి సాగవు. ఈ నాడు మా రాజ్య భాగం యివ్వలేకపోతే

కుశస్థలం
వృకస్థలం
మాకంది
వారణావతం

అనే గ్రామాలతోపాటు మరో కుగ్రామం ఏదయినా సరే మా అయిదుగురికీ యిస్తే చాలు. సంగ్రామప్రమాదం ఉండదు.

పరస్పర కరస్పర్శలతో
ఆదర దరహాస వదనాలతో

బంధు మిత్రులందరూ సుఖ శాంతులతో జీవించవచ్చు. శాంతిని మే మెంత వాంఛిస్తున్నామో, యుద్ధానికి అంత ఉత్సాహంగా ఉన్నాం.

ధర్మరక్షణకోసం ఎంత ఉదారంగా మృదు స్వభావంతో ఉన్నానో, అంత దారుణ కర్కశంగానూ ఉండగలను, అన్నాడు ధర్మరాజు.

హస్తినాపురం

ధర్మరాజాదు లందరివద్దా సెలవు తీసుకుని సంజయుడు అర్జునునితో కొంతసేపు సంభాషించి తిరుగుముఖం పట్టాడు

హస్తినాపురం చేరి ధృతరాష్ట్ర మందిరద్వారంలో నిలబడి తన రాకను తెలిపి అనుమతి పొంది లోనికి వెళ్ళి :

మహారాజా ! నేను సంజయుడను. మీ ఆజ్ఞమేరకు వెళ్ళి పాండవులను దర్శించి వస్తున్నాను. ఉదారహృదయుడైన ధర్మరాజు మీకు నమస్కారాలు తెలుపుతూ మీ కుశలమూ, మీ కుమారుల క్షేమమూ అడిగాడు. ఇక్కడి వారందరినీ, పేరు పేరునా అడిగి కుశలం తెలుసుకున్నాడు, అన్నాడు.

సంజయా ! నువ్వు సుఖంగా ప్రయాణం చేసి వచ్చావా ! ధర్మరాజు సోదరులతో, మిత్ర, పరిజనంతో కుశలమా ! అని ధృతరాష్ట్రుడు ప్రశ్నించగా, సంజయుడు :

మహారాజా ! వారందరూ క్షేమంగా వున్నారు. ధర్మమార్గం విడవకుండా పరిశుద్ధ హృదయంతో దయాదృష్టితో వారు నడుస్తున్నారు.

మనిషి ఆటబొమ్మలు ఆడించేటట్లు విధి మనుష్యలను ఆడిస్తున్నాడు.

ఇంతవరకూ మీరు చేసిన అకార్యాలన్నీ భయానక పరిణామాలకు దారితీస్తున్నాయి.

కుబుసం విడిచిన త్రాచుపాములా పాండవులు ప్రకాశిస్తున్నారు. పాప కుబుసంతో మీ రున్నారు.

ఏనాడూ ధర్మార్థాలను గుర్తించి మీరు వ్యవహరించలేదు. అందుచేత అందరి నిందా మీ మీద పడింది. ఇది పరలోకంలో సైతం మిమ్ము హింసిస్తుంది.

ధనవ్యామోహంతో పాండవుల సంపదలు హరించాలని యత్నిస్తున్నారు. అది ఫలించదని చెపుతున్నాను.

క్రూరులు, నీచులు, ధర్మహీనులు తమ పాప ఫలాలు అనుభవించక తప్పదు.

విద్వాంసులు, జితేంద్రియులు, ధర్మపరులు సుఖ శాంతులతో తులతూగుతారు.

మీరు ధీమంతులు. చక్కని సలహా లివ్వగల మంత్రులున్నారు. మీ అంతట మీరే ధర్మాధర్మనిర్ణయం చెయ్యగల సమర్థులు. అయినా కర్ణాది మంత్రుల ఊహలతో నడిచి కురువంశనాశనానికి ఉపక్రమిస్తున్నారు. కుల క్షయం చేశారనే నింద మీ నెత్తిన పడకుండా చూసుకోండి.

అర్జునుడు స్వర్గలోకం దర్శించి, లోకపాలురచేత సమ్మానాలు పొందాడు. అయినా ఎందుకీ క్లేశాలు కలుగుతున్నాయంటే పురుషకారం కంటె విధి బలీయం.

కురు పాండవ సంగ్రామం నిఖిల ప్రజానాశన హేతువవుతుంది అర్జున బాణాలనే అగ్నిలో కౌరవులు ఎండుగడ్డి పరకల వలె బూడిద కాకతప్పదు.

ఇంతకూ మూలకారణం —

విశ్వసనీయులను మీరు విడిచిపెట్టి స్వామిద్రోహులను చేరదియ్యడమే.

సరే, దూరప్రయాణపు బడలిక నాకు ఎక్కువగా వుంది. వెడుతున్నాను. విశేషాలు రేపు సభాభవనంలో వినిపిస్తాను. అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు సంజయునికి సెలవు దయచేసి, ద్వారపాలకుని పిలిచి :

ఒక్కమారు విదురుణ్ణి చూడాలని వుంది. త్వరగా రమ్మను, అని పంపాడు.

విదురుడు వచ్చి, తన రాకను తెలియజేసి, అనుమతిపొంది లోపలకు వెళ్ళి నమస్కరించి :

ప్రభూ! ఏమి సెలవు అన్నాడు.

మహామంత్రీ! సంజయుడు తిరిగి వచ్చాడు. నన్నేమేమో అని వెళ్ళాడు. రాయబార వివరాలన్నీ రేపు సభలో వినిపిస్తా నన్నాడు. నా మనస్సు వికలమయింది. శరీరం ఉడుకు తోంది. రేపు సంజయుడు చెప్పేదేమిటో తెలియడం లేదు. కంటికి కునుకుపట్టడం లేదు. మనశ్శాంతి కలిగించే మంచిమాటలు చెప్పు, అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

విదురనీతి

ప్రభూ! మీకు నిద్ర రావడం లేదంటే నాకు ఆశ్చర్యంగా వుంది. రాత్రివేళల నిద్ర పట్టకపోవడానికి నీతిశాస్త్ర కోవిదులు కొన్ని కారణాలు చెప్పారు.

బలవంతులతో వైరం తెచ్చుకునే దుర్బలులు.

పరుల సంపదలు హరించిన వారూ, హ[illegible] పొందు కోరే వారు.

ఈ నలుగురికే రాత్రివేళల కన్ను మూతపడదు. నే నెరిగినంతవరకూ యీ దోషాలు మీలో లేవు. అయితే పరధనాపేక్ష కలిగిందా మీకు, అన్నాడు.

మహామంత్రీ! మోక్షదాయకమయిన ధర్మవిషయమే నిన్ను చెప్పమంటున్నాను, అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

విదురుడు : ప్రభూ! సర్వలక్షణ లక్షితుడైన ధర్మరాజు త్రిలోకాధిపత్యం వహించ డానికి సమర్థుడు. అయినా ఏనాడూ మీ మాట కాదనలేదు. అనకపోయినా మీరు వారిని అడవుల పాలుచేసి ఎన్ని క్లేశాలు కలిగించారు. సత్యసంధుడు, ధర్మశాస్త్రకోవిదుడు కావడం వల్లనే ధర్మరాజు అన్నీ సహించాడు

శకుని, కర్ణ, దుర్యోధన, దుశ్శాసనుల వంటి అయోగ్యులను విశ్వసించి మీరు పాండవుల భోగాలు హరించాలని సంకల్పించారు.

నిరంతరం ఏదో కృషి చేస్తూ సాత్విక స్వభావంతో, సహన శీలంతో, నిశ్చలధర్మ దీక్షతో ఉండే వారు ఏనాటికయినా సత్ఫలం పొందుతారు. వీరినే విద్వాంసులుగా లోకం సమ్మానిస్తుంది.

శ్రద్ధ సడలకుండా, ఆసక్తి విడవకుండా సత్కర్మచేస్తూ, ఆస్తికబుద్ధితో ఉండేవాడు పండితుడు.

పొగడ్తలకు లొంగక, క్రోధాన్ని దరి జేరనివ్వక, లజ్జా వినయాలే అలంకారాలుగా గర్వశూన్యుడై, ప్రశంసలకు వంగకుండా వుండేవానినే విద్వాంసుడని కోవిదులు వక్కాణి స్తున్నారు.

అప్రస్తుత విషయాలలో తల దూర్చరాదు. దొరకని వస్తువుల కోసం బాధపడ కూడదు పోయిన వాటికోసం విచారించకూడదు. కష్టాలలో ధైర్యంగా ఉండాలి. ఆరంభించిన పనిని చివరవరకూ సాగించాలి. ఇవి కలవారే విద్వాంసులు.

వీరు కృతజ్ఞతాసింధువులై వుంటారు. వీరి హృదయం గంభీర గంగానదీ సదృశం.

పదార్థాల యథార్థ స్వరూపం వీరికి తెలుస్తుంది.

అపాయం లేని ఉపాయాలు వీరు ఎరుగుదురు, వ్యర్థం కాని వాక్కు వీరి సొ
ఏ విషయాన్నయినా అవలీలగా గ్రహించి తర్కబద్ధంగా వాదించే శక్తితో శిష్టాచారా
మర్యాదతో నడిపించగలవారు వీరు.

వీరి విద్య బుద్ధినీ, బుద్ధి విద్యనూ అనుసరించి సాగుతాయి. ఒకదాని కొ
ప్రోద్బలకంగా నడుస్తాయి.

ప్రభూ ! ఇక మూర్ఖులున్నారు.

వారి మొదటి లక్షణం అహంకారం.

విద్యాశూన్యులూ వివేకహీనులూ అయినా కావలసినంత గర్వంతో వుంటారు.

ఏ పని చెయ్యరు కాని ఫలం కావాలనుకుంటారు.

పరమ దరిద్రంతో బాధపడుతూ ఆకాశానికి నిచ్చెనలు వేస్తారు.

స్నేహితులతో అన్యాయంగా చరిస్తారు.

బలవంతులతో వైరం తెచ్చుకుంటారు

శత్రువులను స్నేహితు లనుకుంటారు.

మనం పిలవకుండానే వస్తారు.

అడగకుండానే సలహాలు కురిపిస్తారు.

ఎప్పుడూ ఎదుటివారిలో దోషాలే వెదుకుతారు.

కృతఘ్నుల యందు విశ్వాసం చూపుతారు.

అకారణంగా క్రోధం ప్రదర్శిస్తారు.

శూన్యాన్ని ఉపాసిస్తారు. దరిద్రులనూ దీనులనూ ఆశ్రయిస్తారు. తమ రక్షణలో వున్నవారి పోషణభారం వహించకుండా తమకడుపు నింపుకుంటారు. వీరందరూ మూర్ఖులే.

మహావీరుని ధనుస్సునుండి వెలువడిన బాణం వృధాగా పోవచ్చు కాని విద్వాంసుని వాక్కు వ్యర్థం కాదు.

తన బుద్ధితో కర్తవ్యా కర్తవ్యాలను గ్రహించి, శత్రు మిత్ర ఉదాసీనులను గురించి సామ దాన భేద దండోపాయాలు సక్రమంగా అనుసరించి, ఇంద్రియ పంచకాన్ని స్వాధీనంలో ఉంచుకొని, సంధి, విగ్రహ, యాన, ఆసన, ద్వైధీభావ, సమాశ్రయ గుణాలను గ్రహించి మద్యపాన, మృగయావినోద, పరస్త్రీ గమన, పరుషభాషణ, కటు స్వభావ, కఠిన దండన ద్యూతక్రీడలను విసర్జించిన వారు సుఖంగా వుండగలరు.

ఒంటరిగా భోజనం చెయ్యకూడదు. ఏకాకిగా ప్రయాణం చెయ్యకూడదు. విషమ సమస్యలను తనకు తానే పరిష్కరించరాదు. అందరూ నిద్రించేవేళ మనం ఒక్కరం మేలుకొని ఉండడం హానికరం.

మూర్ఖులు క్షమాశీలురను అసమర్థులుగా భావిస్తారు. కాని దాన్నిమించిన శక్తిలేదు. అసమర్థులు క్షమను గుణంగా స్వీకరించాలి. సమర్థులకు క్షమయే భూషణం.

సహనమనే కరవాలం ధరించిన వానికి ఎదురులేదు. దాన్ని మించిన శాంతి సాధనం లేదు.

కర్మ చెయ్యని సంసారీ, కర్మకు దిగిన సన్యాసీ అధములు. ఒకరి అధీనంలో వున్న స్త్రీని వాంఛించే వాడూ, పరుల ఆశ్రయంలో బ్రతికే వారిని చేరదీసే వాడూ అధములే.

శత్రువులను లక్ష్యపెట్టని చక్రవర్తి
దేశాలు తిరగని విద్వాంసుడు.
ఈ ఉభయులూ వ్యర్థజీవులే

మనం సంపాదించే ధనం పాత్రులకూ దానం చెయ్యకపోయినా, అపాత్రులకు దానం చేసినా నిష్ప్రయోజనమే.

సంపదలు కలవారు దానాలు చెయ్యాలి.
దరిద్రులు కష్టాలు భరించగలిగి ఉండాలి.

వారికి దాన గుణం, వీరికి సహనశక్తి లేకపోతే ఈ ఉభయుల మెడకూ బండరాయి కట్టి లోతైన నీటి మడుగులో పారెయ్యాలి.

దారా, పుత్ర, సేవక జనానికి సంపద లుండవు. వారు ఎవరి రక్షణలో ఉంటారో వారి సంపదలూ ఆ యజమానివే.

పరధనాపహరణం
పరనారీసాంగత్యం
సుహృజ్జన పరిత్యాగం
అనే దోషాలు మన ధర్మ ఆయుర్దాయ, కీర్తులను నాశనం చేస్తాయి.

కామ, క్రోధ, లోభాలు నరకానికి తెరిచిన ద్వారాలు.

వర ప్రసాదమూ, రాజ్యప్రాప్తీ, పుత్రోదయమూ అనేవి ఒక్కసారి లభించడం శ శత్రుబాధనుండి విముక్తి పొందడం శ్రేయస్కరం. శరణువేడిన వారిని రక్షించడం మన కుటుంబములో వృద్ధులనూ, బ్రతికి చెడిన వారినీ, సంతానం లేని అక్క చెల్లెళ్ళనూ వ ఆదరించి పోషించాలి.

దైవసంకల్పం విద్వాంసుల సన్నిధిలో వినయం.

పాపకార్య విరక్తి ధీమంతుల శక్తి

ఈ నాలుగు మానవుని భయాలను దూరం చేయగలవు.

తల్లి, తండ్రి, గురువు, ఆత్మ, అగ్ని ఈ అయిదింటినీ పంచాగ్నులుగా సేవిం కోవాలి.

సిరి సంపదలు కోరేవారు నిద్రా భయ క్రోధ అలసత్వదీర్ఘ సూత్ర గుణాల విడిచెయ్యాలి.

ప్రజారక్షణ చెయ్యలేని ప్రభువు

నిరంతరం పరుషంగా భాషించే భార్య

శిష్యులకు విద్య నేర్పలేని గురువు

గ్రామమధ్యంలో ఉండాలనుకునే గోపాలకుడు

వనవాసం మీద ఆసక్తికల క్షురకుడు

వీరు ఎందుకూ కొరగాని వారు. ఎంత తొందరగా వీరిని విడిచిపెడితే అంత మంచి

ఆరోగ్యం, సంపదలు, అనుకూలవతి అయిన అర్ధాంగి.

చెప్పినమాట వినే కొడుకు, జీవికకు పనికివచ్చే విద్య, చక్కని సలహాలిచ్చే స్నేహితుడు వున్నవారి కంటె సుఖంగా బ్రతకగలవాడు లేడు.

రోగులమీద ఆధారపడి వైద్యులు పెరుగుతారు. అజాగ్రత్తగా వుంటే దొంగ పెరుగుతారు. వ్యభిచారబుద్ధికల పురుషులు వేశ్యలను పెంచుతారు. వితండవాదం కో విద్వాంసులు మూర్ఖుల చెంత చేరుతారు.

సంరక్షణ లేని గోవూ, వ్యవసాయమూ, విద్యా, స్త్రీలూ పాడవుతారు.

విద్య నేర్చుకున్నాక శిష్యుడు గురువునీ,

వివాహం అయాక కుమారుడు తల్లినీ,

కామభోగం పూర్తయాక పురుషుడు స్త్రీనీ,
నదీప్రవాహాన్ని దాటిన తరువాయి నావనూ,
పని పూర్తి కాగానే తోడుపడిన వారినీ,
రోగం తగ్గిన అనంతరం వైద్యునీ
సామాన్యులు మరచి పోతూంటారు.

స్నేహితులతో కలవడం, ధనప్రాప్తి, పుత్రపరిష్వంగం, సుఖసంభోగం, సాటివారిలో కీర్తిపొందడం, ప్రియసంభాషణం, మహాసభలలో సన్మానం, ఆశించినవి నెరవేరడం ఇవి ఎవరి కయినా సంతోషం కలిగిస్తాయి.

ఈర్ష్య, ద్వేషం, అసంతృప్తి, క్రోధం, నిత్యశంక, పరభాగ్యోపజీవనం– యింతకంటె దుఃఖదాయకాలు లేవు.

ఇంద్రియనిగ్రహం, శాస్త్రజ్ఞానం, ధీశక్తి, మితభాషిత్వం, యథాశక్తి దానం, కృతజ్ఞత, ఉత్తమవంశంలో ప్రభవించడం – వీటివల్ల కీర్తి వస్తుంది.

ఉన్మత్తుడు, త్రాగుబోతు, క్రోధి, క్షుదార్తుడు, సావధానహీనుడు, లోభి, భయగ్రస్తుడు, కాముకుడు – వీరందరికీ ధర్మం తెలియదు.

అపరాధులను సకాలంలో దండిస్తూ, ప్రజలకు రక్షణ కలిగించి వారి విశ్వాసం చూరగొనే వాడు ఉత్తమప్రభువు.

స్నేహం, వివాహం, వ్యవహారం – ఈ మూడు సమానులతోనే నడుపుకోవాలి.
నిరంతరం ఏదో పని చేస్తూనే ఉండాలి.
మితంగా భోజనం చెయ్యాలి.
నిద్రకూడా ఎక్కువ పనికిరాదు.
ఆశ్రితులను ఆదరించాలి.

మంచిదారిలో సక్రమంగా సత్కార్యాలు చెయ్యడం మన విధి. అందువల్ల తత్కాలంలో సత్ఫలితాలు కలగలేదని విచారించకూడదు.

చెట్టునున్న పచ్చికాయలు కోస్తే అవి తినడానికి పనికిరావు సరిగదా, వాటి విత్తనాలు కూడా వ్యర్థమవుతాయి. అందుచేత పక్వఫలాలే తినాలి. అలానే సావకాశం వచ్చేవరకూ వేచి ఉండాలి.

పువ్వు పాడవకుండా దానిలోని తేనె త్రాగుతుంది తుమ్మెద.

లతకు ప్రమాదం రాకుండా పూలు కోస్తాడు మాలాకారుడు.

అలానే ప్రజలకు కష్టం కలగకుండా పన్నులు వసూలు చెయ్యాలి ప్రభువు.

నిండుగా పూసిన పూలతో వున్న వృక్షంలా రాజు నిరంతరం ప్రసన్నంగా వుండాలి. అంతే కాని, అధికఫలాలు అందివ్వకూడదు.

సజ్జనులు నడిచిన దారిలో, సంప్రదాయం విడవకుండా నడిచే ప్రభువు ఏలుబడిలో దేశం వృద్ధి పొందుతుంది.

అధర్మమార్గాన నడిస్తే నిప్పుమీద పడిన చర్మంలా దేశం ముడుచుకు పోతుంది.

ఏ కులంలో పుట్టినా సత్ప్రవర్తన కలవాడు ఉత్తముడే. వ్యక్తికి శీలం ప్రధానం. అది లేని వాని జీవితం వ్యర్థం.

అధములు జీవితానికి భయపడితే, మధ్యములు మృత్యుభీతితో ఉంటారు. ఉత్తములు అపకీర్తికి జంకుతారు.

దరిద్రుడికి ఆకలి ఎక్కువ. వాని ఉదరంలో కర్రలు కూడా జీర్ణమవుతాయి. ధనికుడికి అజీర్ణరోగం ఉంటుంది.

మద్యపానం కలిగించే మత్తు కంటె సిరిసంపదలు కలిగించే మత్తు ఎక్కువ.

ఎందుకంటే ఆ సంపదలన్నీ నశించే వరకూ వాడు మత్తులోనే ఉంటాడు.

మనస్సును జయించి, ఇంద్రియాలను స్వాధీనంలో ఉంచుకునే వాడు శుక్లపక్ష చంద్రునివలె వృద్ధి పొందుతాడు.

ఈ దేహం రథం;

బుద్ధి సారథి;

ఇంద్రియాలు గుర్రాలు;

ఆ గుర్రాలను అదుపులో ఉంచినవాడు ఉత్తమఫలాలు పొందుతాడు.

ఇంద్రియాలకు లొంగి వక్రమార్గాన నడిచే మనస్సును అదుపులో పెట్టలేనివాడు ఎందుకూ కొరగాడు.

ఎండుకర్రలతో కలిసిన పచ్చికట్టె కూడా నిప్పులో పడాలి; దుర్జనులతో తిరిగే సజ్జనుడూ క్లేశాలు పడతాడు.

హింసతో దుష్టులు, దండనీతితో ప్రభువులు, సేవాపరత్వంతో స్త్రీలు, క్షమాగుణంతో శీలురు శ్రేయస్సు పొందుతారు. వాక్కును స్వాధీనంలో ఉంచుకున్నవాడు దేన్నయినా జయిస్తాడు.

గొడ్డలి దెబ్బతిన్న చెట్టు మళ్ళీ చివురించవచ్చు, కాని, కటువచనంతో బాధపడ్డ హృదయం కోలుకోదు. శరీరంలో గుచ్చుకున్న నిశితశరాలను తీయవచ్చు. గుండెను నొప్పించిన పరుషవాక్కులు తియ్యలేము.

విధి ఎదురు తిరిగే వాని బుద్ధి నశించి పాపకార్యాచరణకు దిగుతాడు. అవే వాని నాశనానికి బాటలు.

మహారాజా! నీ బిడ్డలు పాండవులను ద్వేషిస్తున్నారు. తేజశ్శాలి, ధర్మవిదుడు, గుణసంపన్నుడు అయిన ధర్మరాజు మీ వారు చేసిన అన్యాయాలను సహిస్తూ యిప్పటికీ మిమ్ము గురుభావంతో చూస్తున్నాడు.

వెయ్యి పుణ్యతీర్థాలలో స్నానం చేసిన ఫలం భూతదయవల్ల కలుగుతుంది. అంత కంటె అందరితోనూ మృదువుగా ఉండడం పుణ్యప్రదం. మీరు మీ బిడ్డలను చూస్తున్నట్టే పాండవులనూ చూడండి.

చాలాకాలం క్రితం మాట —

కేశిని అనే లావణ్యవతి స్వయంవరం ప్రకటించింది.

దైత్యవంశీయుడు విరోచనుడు ఆమెను వరించరాగా :

దైత్యకుమారా! విప్ర దైత్యులలో ఎవడు శ్రేష్ఠుడు? అని అడిగింది.

కేశినీ! మేమంటే దైత్యులకే భయం వున్నట్టు తెలుసుకదా! అయినప్పుడు విప్రుడు మా కంటె గొప్పవాడు కాలేడు, అని సమాధానమిచ్చాడు.

మరునాడు ఉదయం సుధన్వుడు వచ్చాడు.

కేశిని కూర్చున్నచోటి నుంచి లేచి ఎదురువెళ్ళి స్వాగత సత్కారాలు జరిపింది.

అప్పుడు సుధన్వుడు ప్రహ్లాదనందనా! ఈ యువతీరత్నం చూపించిన బంగారు ఆసనాన్ని నేను స్పృశిస్తాను, కాని దానిమీద నేను కూర్చోను. కూర్చుంటే మనిద్దరం సమానులమే, అన్నాడు.

ఓ బ్రాహ్మణబాలుడా! మీరు దర్భాసనాలమీద, కర్రపీటలమీద కూర్చోవాలి, అని పరిహాసం చేశాడు.

విరోచనా! మీ తండ్రి ప్రహ్లాదుడు కూడా నన్ను సత్కరిస్తాడు. నువ్వుబాలుడి ఇప్పుడే మనం మీ తండ్రి దగ్గరకువెళ్ళి మనలో ఎవరు శ్రేష్ఠులో నిర్ణయించుకుందాం, అన ఉభయులూ ప్రహ్లాదునికి విషయం నివేదించడానికి వెళ్ళారు.

వచ్చే సుధన్వుని చూసి, ప్రహ్లాదుడు ఉచితరీతిని అతిథిసత్కారాలు జరిపి, వ ప్రశ్న విని:

సుధన్వా! నాకు వీడొక్కడే కొడుకు. మీరిద్దరూ ప్రాణాలు పందెం పెట్టి యిః వచ్చారు. ఒక్కమాట చెప్పు. అబద్ధం ఆడినందువల్ల వచ్చే స్థితి ఏమిటి? అన్నాడు.

సవతులతో ఉండే స్త్రీ. జూదంలో ఓడిన జూదరీ, బరువులు మోసేవాడూ ఏస్థితి పొందుతారో అదే స్థితి కలుగుతుంది, అన్నాడు సుధన్వుడు.

ప్రహ్లాదుడు: నాయనా! వీని తండ్రి అంగీరసుడు నా కంటె శ్రేష్ఠుడు. అలాః వీని మాతృమూర్తి ఉత్తమోత్తమురాలు. కనక సుధన్వుడే నీ కంటె శ్రేష్ఠుడు, అని,

సుధన్వా! నాకు పుత్రభిక్ష అనుగ్రహించు. అన్నాడు.

సుధన్వుడు: ప్రహ్లాదా! సత్యయుక్తమైన ధర్మం చెప్పావు కనక నీ కుమారుని అనుగ్రహిస్తున్నాను, అన్నాడు,

విన్నావా! మహారాజా, ఇప్పటికయినా స్వార్థం విడిచి సత్యమార్గాన సాగి పాండవు లను ఆదరించండి.

మరికొన్ని నీతివిషయాలు చెపుతాను.

హస్త సాముద్రికుడు,

దొంగవ్యాపారి,

జూదగాడు, వైద్యుడు,

నటుడు, శత్రువు, స్నేహితుడు

వీరెవరూ సాక్షులుగా పనికిరారు.

ఆశవల్ల ధైర్యం పోతుంది.

కోపం పెరిగితే సంపదలు నశిస్తాయి.

అన్యాయాపరుడు ధర్మంగా ఉండలేడు

కాముకుడు సిగ్గును విడిచిపెడతాడు.

వార్ధక్యం సౌందర్యాన్ని హరిస్తుంది.
నీచుల్ని సేవిస్తే మంచితనం మిగలదు.
దురభిమానం సర్వనాశనకారి.

వృద్ధులు లేనిది సభ కాదు. ధర్మం చెప్పలేని వాడు వృద్ధుడు కాడు. సత్యబద్ధం కానిది ధర్మమనిపించుకోదు. కపటం లేనిది సత్యం.

పగలంతా శ్రమ పడితే రాత్రి సుఖంగా నిద్రపడుతుంది. ఎనిమిదిమాసాలు ఆర్జిస్తే వర్షాకాలం నాలుగు నెలలూ యిబ్బంది వుండదు.

ధీశక్తితో చేసే కర్మ ఉత్తమం, బాహుబలం మధ్యమం, మిగిలినవి అధమాలు. భారవహనం అధమాధమం.

మనలను ఇతరులు నిందించినా పరుషభాషలతో బాధించినా వారు చేసుకున్న పుణ్య ఫలం మనకు దక్కుతుంది. వస్త్రం ఏ రంగులో ముంచితే అదే రంగు కనిపిస్తుంది. అలానే దుర్జనుడు సజ్జన సాంగత్యంతో మంచివాడు కాగలడు.

ఎంతటి తపస్సంపన్ను డయినా మూర్ఖులతో చోరులతో చేరితే వాడూ మూర్ఖుడే! దుర్జన సాంగత్యంతో, అక్రమమార్గాన చాలా ధనం సంపాదించవచ్చు. దానిని సజ్జనులు మెచ్చరు.

సదాచారాన్ని సంరక్షించుకోవాలి. సంపదలు వస్తాయి, పోతాయి, ఆచారం క్షీణించదు. దాన్ని విడిచిన వాడు జీవన్మృతుడు

మధుర మయిన మాట, చల్లని మంచినీరు, శయనానికి దర్భాసనం విశాలమయిన వసతి ఉంటేనే గృహస్థు సుఖ పడతాడు.

దూలం పెద్దదయినా బరువు మోయగలదా! కాని ఎంత చిన్న రథమయినా బరువును భరిస్తుంది.

అదేరీతిగా ఉన్నతగుణాలుకల వంశంలో పుట్టినవాడు దేన్నయినా సహించగలడు. ఎదుటివారివల్ల నిరంతరం ప్రమాదం కలుగుతుందని శంకించేవాడు స్నేహితుడు కాలేడు. హంసలు ఎండిన చెరువుచుట్టూ తిరగవచ్చు కాని అందులో అడుగు పెట్టవు. అలానే చపల చిత్తులవద్ద లక్ష్మి నిలబడదు.

మిత్రుల శక్తి సామర్థ్యాలను పరీక్షిస్తూ కూర్చునేవాడు అధముడు.

శోకం వల్ల దేనిని సాధించలేం.

లేకపోగా అది శక్తినీ రూపాన్నీ జ్ఞానాన్నీ నాశనం చేసి రోగాన్ని తెచ్చిపెడుతుంది.

జనన మరణాలు; సుఖ దుఃఖాలు, లాభనష్టాలు కలుగుతూ పోతుంటాయి. అందు గురించి సంతోష, శోకాలు అనవసరం.

కుండకు ఎటు చిల్లు పడితే అటే నీరు పోతుంది. బుద్ధికూడ ఏ ఇంద్రియానికి లొంగితే అటే క్షీణిస్తుంది.

హృదయంలో ద్వేషం రగులుతూంటే హంసతూలికా తల్పంమీద పరున్నా నిద్ర రాదు. వందిమాగధ స్తోత్రాలు వింటున్నా సంతోషం కలగదు. హితవాక్యం చెవికెక్కదు. శాంతి కనిపించదు.

విడిగా పెరిగే చెట్టు ఎంత బలంగా వేళ్ళు తన్ని విశాలంగా విస్తరించినా గాలి దెబ్బకు కూలిపోతుంది. గుంపులో వుంటే పెనుగాలికి కూడా చలించదు.

అలానే గుణసంపన్నులు ఏకాకులుగా ఉండకూడదు. సంఘంలో వుంటే సరోవరం లోని కమలాలవలె ప్రకాశిస్తారు.

రోగి మృతకల్పుడు. వానికి తీపి రుచించదు.

కనపించని రోగం క్రోధం; ఇది కలవానికి ఏదీ రుచించదు.

లోలోపల విద్వేషం ఉంచుకుని పైకి మెత్తగా ఉండి ప్రయోజనం లేదు. అది వానికే చేటు.

ఆకాశాన్ని గుప్పిట పట్టాలని
ఇంద్రధనుస్సును వంచాలనీ
సూర్యకిరణాలను కాళ్ళతో పట్టాలనీ చూసేవారు మూర్ఖులు.

స్త్రీలను అవహేళన చేసి నిందించేవాడూ, దానం చేసి పదిమంది ముందూ గొప్పగా చెప్పుకునే వాడూ, చేసిన మేలు మరిచేవాడూ, అబద్ధాలతో జీవితం సాగించేవాడూ వీరిందరికి పతనం తప్పదు.

అధికప్రసంగం, క్రోధం, దురభిమానం, స్వార్థబుద్ధి, మిత్రద్రోహం త్యాగశూన్యత ఈ ఆరు కత్తులూ మానవుని ఆయుర్దాయాన్ని తెగ నరుకు తూంటాయి.

మన దగ్గరిచేరి తియ తియ్యని మాటలు చెప్పేవారు ఎందరో వుంటారు.

హితవు చెప్పేవాడూ వినేవాడూ అరుదుగానే వుంటారు.

జూదం కలహ హేతువు అని ఆనాడు చెప్పాను. వినడానికి మీ మనస్సు అంగీకరించలేదు. ఇంత జరిపి యీ నాడు కాకి రెక్కలవంటి మీ కుమారులను వెమళ్ళ వంటి పాండవులతో యుద్ధానికి వదులుతున్నారు. నక్కలను రక్షించి సింహాలను వదులుకునే స్థితిలో వున్నారు.

ప్రభూ! సేవకుల కష్టసుఖాలను గమనించకుండా ఇతరుల సంపదలు హరించే ప్రయత్నాలు చెయ్యకూడదు. మంత్రులకు సౌకర్యాలు సక్రమంగా సాగకపోతే శత్రు కూటంలో చేరుతారు.

ఆదాయ వ్యయాలు సరిజూసుకుంటూ సేవకులకు ఉచితరీతిని వేతనాలివ్వాలి. యోగ్యత కలవారిని దగ్గరకు తీసుకొని వ్యవహారాలు నడుపు కోవాలి.

మనమాట వినకుండా అహంకారంతో ఉండే వానిని తక్షణం తొలగించాలి.

అహంకార శూన్యంగా దయాహృదయంతో పరిశుద్ధ చిత్తంతో ఏ పని అయినా త్వరగా చేసే శక్తి గలవారినే రాయబారులుగా నియోగించాలి. రాయబారి మంచి ఆరోగ్య వంతుడై ఎదుటివారు చూపే వ్యామోహాలకు లొంగకుండా వుండాలి.

మితంగా ఆహారం నిత్యం పరిశుభ్ర స్నానం దేహాన్ని ఆరోగ్యంగా ఉంచుతాయి. అందువల్ల శరీరానికి జవసత్వాలు నిలబడతాయి. వీరి సంతానం కూడా చక్కగా ఉంటుంది.

సోమరులూ, మాయమాటలు చెప్పేవారూ, అందరితో కలహం తెచ్చుకునేవారూ, అతిగా తినేవారూ, క్రూరచిత్తులూ, అసహ్యంగా వస్త్రాలు ధరించేవారూ వీరందరినీ మన గృహ పరిసరాలకు దూరంగా ఉంచాలి.

మూర్ఖులను, నీచులను, కృతఘ్నులను, దీనులను, శత్రువును ఏ స్థితిలోనూ సహాయం కోరకూడదు. కావాలని ప్రమాదాలు తెచ్చిపెట్టే వానినీ, అబద్ధాలాడే వానినీ, చపలచిత్తునీ, దురభిమానినీ, స్నేహితునీ సేవించకూడదు.

ధనసంపాదనకు సహాయకులు కావాలి. సాయం చేసిన వాడికి ధనకాంక్ష తప్పదు. ఆ విధంగా వారిమధ్య అనుబంధం ఉంటుంది.

పుత్ర సంతానానికి ఉపాధి కల్పించి ఆడపిల్లలకు యోగ్యులతో వివాహాలు జరిపి, బాధ్యతలు తీరగానే వానప్రస్థం స్వీకరించాలి.

మనిషికి దేహబలం అవసరమే కాని అది అధమాధమం, మంచి ఆలోచన నివ్వ మంత్రి రెండవస్థానంలో ఉంటాడు. ధనసంపదలు తృతీయం. వంశపారంపర్య ప్రాప్తించేది ఉత్తమం. ఇన్నిటినీ మించినది బుద్ధి బలం.

నిప్పు, పాము, సింహం - వీటిని నిర్లక్ష్యంగా వదలకూడదు. అలానే జ్ఞా విషయం కూడా. పాండవులు అగ్ని సదృశులు. వారిని ఉదాసీనంగా చూడకండి. మహావృక్షాలు. నీ బిడ్డలు లతలు. వారు సింహాలు, నీ కొడుకులు అరణ్యం, సింహం అరణ్యం, అరణ్యం రక్షణలేని సింహం నశించక తప్పదు.

పెద్దలను దర్శించినప్పుడు యువకులలో ఒక భీతి కలుగుతుంది. కాని వా మర్యాదగా ఆరాధించడంవల్ల నూతనోత్తేజం కలుగుతుంది.

పాలు, పెరుగు, తేనె, నూనె, పళ్ళు, మాంసము, ఉప్పు, బెల్లం, గంధం, అ విక్రయించకూడదు.

మట్టినీ, బంగారాన్నీ సమదృష్టితో చూస్తూ, ప్రశంసలనూ దూషణలనూ లక్ష్య కుండా, ఇష్టానిష్టాలతో నిమిత్తం లేకుండా ఉండేవాడు సన్యాసి.

బుద్ధిమంతులను హింసించి వారికి దూరంగా పోయినంతలో లాభం లేదు. ఎం కంటే వారి భుజాలు ఎంతదూరాన వున్న వారి నయినా పట్టి పీడించగలవు.

స్త్రీలు గృహలక్ష్ములు. వారి రక్షణ అవశ్యకర్తవ్యం. అంతఃపుర రక్షణ గృ యజమానిది. ఇంటి మంచి చెడ్డలు ఇల్లాలివి.

జూదరి, బాలుడు, స్త్రీ ప్రభుత్వానికి పనికిరారు.

మన ఆలోచనలు బయటపడనంత కాలం మనం సుఖ సంతోషాలతో ఉండగలం

దాత అందరికీ ప్రీతిపాత్రుడు.

ప్రియంగా మాట్లాడేవానికి కీర్తి లభిస్తుంది.

సత్య వాక్పాలనంవల్ల వచ్చే కీర్తి శాశ్వతమయినది.

వెనక ముందులు చూసుకోకుండా అధిక ప్రసంగాలు చేస్తే బృహస్పతి కూడా అ మానాల పాలవుతాడు.

ముమ్ముందు నాశనం కలిగిస్తుందని తెలిసినపుడు ప్రస్తుతం వచ్చే కొద్దిపాటి లాభాన్ని వదులుకోవడం మంచిది.

గుణసంపన్నులు - ధనసంపన్నులు ఎదురుపడితే ప్రథమగౌరవం గుణవంతులకే

ప్రాణినాశనం సాగుతూంటే ధీమంతులు చూస్తూ ఊరుకోకూడదు.

ఇంద్రియాలను జయించని వాని హితబోధలు ఎవరూ పట్టించుకోరు.

తల్లినీ, శిష్యులనూ, సేవకులనూ నిజగృహాన్నీ జాగ్రత్తగా రక్షించుకోవాలి.

హృదయాలు ఏకమై, ఆలోచనలు ఒకేగతిలో సాగి, నడవడిలో భేదం లేకపోతె స్నేహం కొనసాగుతుంది.

నాస్తికుడు, దుఃఖపీడితుడు, సోమరి - వీరి వద్ద లక్ష్మి చిరకాలం ఉండదు.

అంతమాత్రాన అది గుణవంతులనూ, ఉదార స్వభావులనూ, వీడలను ఆశ్రయించి ఉంటుం దనుకోనవసరం లేదు. పిచ్చిపట్టిన ఆవులా ఎప్పుడు ఎక్కడ ఆగుతుందో తెలియదు లక్ష్మి.

విద్య లేని పురుషుడు, తిండి లేని ప్రజలు, రాజు లేని రాజ్యం, సంతానప్రాప్తిలేని స్త్రీసుఖమూ అనర్థాలే.

అదేపనిగా నిద్రిస్తూ నిద్రను జయించలేము. పదిమంది స్త్రీలతో తిరుగుతూ కామాన్ని అరికట్టలేం. అదేపనిగా సురాపానం చేస్తూ త్రాగుడు వదలలేం.

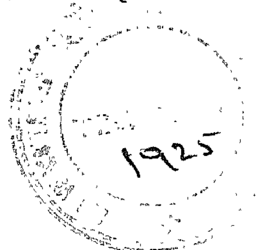
ధన దానాలతో మిత్రులు,
అన్న పాన సుఖంతో స్త్రీలు,
విజయలక్ష్మితో శత్రువులు మనవశంలో ఉంటారు.

ధన కనక వస్తు వాహన కామినీ జనంతో భూమండలం అంతా తన అధీనంలో వున్నా తృప్తి ఉండదు కొందరికి.

ఆత్మస్తుతి, సేవారాహిత్యం, అనాలోచితంగా ప్రతికార్యానికీ ఉపక్రమించడం విద్యకు శత్రువులు.

సోమరితనం, మదం, మోహం, చపలత్వం, ధూర్తత్వం స్వార్థం, అనవసర ప్రసంగాలు విద్యార్థులకు పనికిరావు.

ఎన్ని కట్టెలు వేస్తే అగ్నికి తృప్తి కలుగుతుంది?
ఎన్ని నదులు కలిసినా సముద్రం పెరగదు!

ఎందరు మరణించినా మృత్యువు ఆకలి తీరదు!

ఎందరు పురుషులు వచ్చినా కులటకు తృప్తి లేదు.

ప్రభూ! సుఖదుఃఖాలూ, వీటిని అనుభవించే జీవితమూ కూడా అశాశ్వత వ
నవే. శాశ్వతమయినది ధర్మం ఒక్కటే. అందుచేత నిత్యమయిన ధర్మంమీదనే
మనస్సును లగ్నం చెయ్యాలి. అదే ఆనందహేతువు.

భూగోళం అంతా జయించి శాసించిన ప్రభువు లెందరో వెళ్ళిపోయారు. వెడు
వెడుతూ వారివెంట గడ్డిపోచకూడా తీసుకు వెళ్ళలేకపోయారు. ఈ విషయం మీ రెరుగ
కాదు. మీ హితవు కోరినవాణ్ణి కనుక యివి మీ గుర్తుకు తెస్తున్నాను.

కష్టపడి కని పెంచి పోషించిన తల్లి దండ్రులు మరణిస్తే ఉత్తరక్షణంలో
కుమారుడే ఆ శవాన్ని ఇంటి బయట పెడుతున్నాడు. ఎండు కట్టెలతో దగ్ధం చేస్తున్నా
అయితే మరణించిన వానివెంట వాని మంచి చెడ్డలు మాత్రమే వెడుతున్నాయి.

ఈ జీవితం నదీప్రవాహం. అది సర్వేశ్వరుని నుండి ప్రభవించింది దీనికి ధైర
గట్టు. దయ తరంగాలు. పుణ్యకర్మలతో ఈ నదిని తరించి ఈశ్వరుని చేరుతాం.

అందుచేత మీరు ధర్మపరులయిన పాండవులను చేరదీసి సుఖ శాంతులతో ఉండ
అని విదురుడు :

సనాతనుడూ, సర్వవిషయవిదుడూ అయిన సనత్సుజాతమహర్షి మృత్యువు లే
ఘోషించాడు. ఆయన మాటలవల్ల మీ మనస్సు శాంతిని పొందవచ్చు అన్నాడు.

సనత్సుజాతీయం

ధీశాలీ!

మృత్యువే లేదన్నారా మహర్షి సనత్సుజాతులు. అదెలా! కొంచెం విశద
చెప్పు, అని ధృతరాష్ట్రుడు అర్థించగా, విదురుడు :

ప్రభూ! అంతటి ఆధ్యాత్మిక విషయాలు మహాత్ములయిన అనుభవజ్ఞుల ముఖ
వింటేనే శ్రేయస్కరం. బ్రహ్మవేత్తలే వానిని వివరించాలి. నేను ఆ మహర్షిని ఆహ్వానిస్తా
అని ఏకాగ్రచిత్తంతో సనత్సుజాతుని స్మరించగా ఆయన ప్రసన్నవదనంతో ప్రత్యక్షమయా

మహర్షికి అర్ఘ్యపాద్యాలర్పించి, ఉచితాసనం చూపి ధృతరాష్ట్రుడు :

ఆర్యా! సుఖదుఃఖాలు, ఆకలిదప్పులు ధనకాంక్ష, కామ క్రోధాలు, జరా మరణాలు బాధించని మార్గం ఉపదేశించండి, అని ప్రార్థించాడు.

సనత్సుజాతుడు: రాజా! మృత్యువనేది ప్రమాదానికి మరో మాట. ప్రమాదాన్ని అజ్ఞానం అన్నారు అది పైదొలగి జ్ఞానం సిద్ధిస్తే మృత్యువే లేదు. సంసార తాపత్రయ బంధనాలే మృత్యువు. ఆ బంధాలనుండి బయటపడ గలిగితే అమృతం ప్రాప్తిస్తుంది. ఇది రానంతవరకూ దేహమే ఆత్మ అనే భావం ఏర్పడుతుంది. దానితో తాపత్రయాగ్ని చుట్టుముట్టి నశింపజేస్తున్నది.

అ సు అంటే ఇంద్రియాలు.

రమ్ అంటే రమించడం, అనుభవించడం.

ఇంద్రియాలు భౌతిక సుఖాలతో రమిస్తూండడంవల్ల వ్యక్తికి ఆత్మజ్ఞానం పోతుంది; వారే అసురులు. వీరు దేహమే ఆత్మ అనుకుని దాన్ని సుఖపెట్టడం కోసం ఎన్నో నీచ కర్మలు చేసి పశు పక్షి జన్మలు ఎత్తుతున్నారు.

వీరికి భిన్నంగా దేవతలున్నారు. వీరిని 'సుర' శబ్దంతో పిలుస్తాం. మంచి యందే రమించే వారు వీరు.

సరే, మృత్యువు ప్రాణికోటిని ఆరగిస్తున్నదని కొందరంటున్నారు. దానికి రూపం లేదు. అది పెద్దపులిలానో, మరే జంతువు ఆకారంలోనో వచ్చి మనలను తింటున్నదా! లేదే!

అటువంటప్పుడు మృత్యువు ఉన్నదని ఎలా చెప్పగలం!

కామ క్రోధ లోభాది ఆసురీ ప్రవృత్తులకు లొంగి జీవుడు కొట్టు మిట్టాడుతూ మృతు డవుతున్నాడు. ఈ దోషాలు లేని బ్రహ్మజ్ఞాని బ్రహ్మరూపం పొందుతున్నాడు.

అనగా, తాను బ్రహ్మకంటె భిన్నుడను కాను అనేజ్ఞానం కలిగిననాడు మృత్యు భీతిలేదు.

జ్ఞానం కలిగించే విషయాలే వినాలి; అటువంటి వాని మీదనే దృష్టి నిలిపి, మనస్సును ఏకాగ్రం చెయ్యాలి. ఈ ఆత్మ వున్నదే, అది నిత్యచైతన్య రూపంతో, ఆనం దంతో, నిర్మలంగా, నిరపేక్షంగా ఉంటుంది.

ఆత్మజ్ఞానం కలిగే వరకూ కర్మ చేస్తూనే ఉండాలి. కర్మల ద్వారా పాపాలనూ తొలగించుకుంటూ జ్ఞానాన్ని పొందాలి. ఈ ప్రపంచమంతా ఈశ్వరమయమే అనే భావన స్థిరపడిననాడు ఏ బంధమూ మనిషిని అంటదు.

దేహాభిమానుల చిత్తశుద్ధి కోసం కర్మలు ఏర్పడ్డాయి. చిత్తం నిర్మలమయితే నిష్కా దృష్టి ఏర్పడి మోక్షమార్గం గోచరమవుతుంది. చిత్తశుద్ధి లేనివానికి జ్ఞానప్రాప్తి లేదు.

కోరికలు అజ్ఞానం కలిగించి వివేకాన్ని నాశనం చేస్తాయి. కామానికి లొంగినవా స్త్రీ సుఖం కోసం పరితపిస్తాడు. వీరందరూ తమోమయ దేహులు.

రక్త, కఫ, మూత్ర, కీటకాలతో నిండిన దేహమే నరకం. ఈ నరకం నుండి జీవ బైట పడాలి.

కల్లు, సారాయి త్రాగినవాడు ఆ మత్తులో నడుస్తూ రాళ్ళ మీద గోతుల పడేటట్లు కామమత్తుడు స్త్రీ వలయంలో పడతాడు.

గడ్డితో తయారయిన పెద్దపులి ఏమీ చెయ్యలేదు. అలానే కామవిరహితుడికి ఏబా లేదు. శారీరక సుఖాలకోసం తాపత్రయపడడమే మృత్యువు. అదిలేని వానికి మృతిలే

దేహం మృత్యువు వల్ల నశిస్తుంది. మృత్యువు జ్ఞానంవల్ల నాశనమవుతుంది.

యోగులుంటారు. వీరు కొన్ని శక్తులు పొందుతారు. ఏ పరిస్థితిలోనూ ఆ శక్తుల ప్రదర్శించరాదు. ప్రదర్శిస్తే చుట్టూ ప్రజలు చేరి ఆరాధనలు ఆరంభిస్తారు. దాని యోగికి పతనదశ ప్రాప్తిస్తుంది. బధిరుని వలె, జడుని వలె, మూగవానివలె చరించిన యో మోక్షం పొందుతాడు.

కుక్కలు తాముతిన్న పదార్థాన్ని కక్కుకొని దానినే తింటాయి. అటువంటిదే యో శక్తులతో ఆహారాన్ని సంపాదించుకోవడం.

బ్రహ్మజ్ఞానమే మనం తెలుసుకోవలసిన పరమ సత్యం. సత్యంలోనే లోకంవున్న సత్యాన్ని తెలుసుకున్నవాడే జ్ఞాని. వానికి మృతిలేదు. అంటే పరమేశ్వర భావం వా కలిగిననాడు మృత్యువూ నరకమూ అనేవి యింకెక్కడ ఉంటాయి! మరి యీ శరీ నశిస్తున్నది కదా అంటారు. దీని లక్షణమే అది. అది మృత్యువు పని కాదే.

పాపరహితుడు, వికారశూన్యుడు, నిర్మలుడు, సందేహహీనుడు అయినవా బ్రాహ్మణుడు.

పరబ్రహ్మ స్వరూపాన్ని గ్రహించినవాడు జగత్తు మిథ్య అని తెలుసుకుంటా అప్పుడు జ్ఞాని సిద్ధి పొందుతాడు.

ఇంద్రియాలను నిరోధించి మనస్సును లయం చేయ గలిగి నప్పుడు కలిగే అనిర్వచనీయ స్థితియే విద్య. ఇది కలవాడే విద్వాంసుడు, జ్ఞాని.

బ్రహ్మచర్య నియమంతో గురు సన్నిధానంలో యీ విద్యను ఉపాసించాలి.

త్రాడును చూచి పాము అని భ్రమిస్తున్నాం. అలానే ఈ జగత్తే శాశ్వత పరబ్రహ్మమనే అజ్ఞానం ఏర్పడుతున్నది. ఈ అజ్ఞానం వైదొలగి బ్రహ్మజ్ఞానం పొంద గలిగితే మృత్యువు లేదు. అందుకు ప్రయత్నించు, అని ఉపదేశించాడు సనత్సుజాతుడు.

సభా భవనం

మహర్షి నిష్క్రమించాడు.

తెల్లవారింది.

ఉపప్లావ్యం నుండి సంజయుడు తిరిగి వచ్చిన వార్త రాత్రి విన్న ప్రముఖులందరూ తెల తెల వారుతూండగానే కురుసభా భవనానికి వస్తున్నారు.

సభా సింహద్వారం బంగారుకాంతు లీనుతోంది. సభామధ్యభాగం స్వచ్ఛ ధవళ రోచులతో అలరారుతున్నది. అంతటా మంచిగంధపు వాసనలు.

అర్హతల ననుసరించి మణి, రత్న, సువర్ణ ఆసనా లున్నాయి. భీష్మ, ద్రోణ, కృప, విదురాదులు ధృతరాష్ట్రునితో కలిసి వచ్చారు. వారి వెంట శల్య, జయద్రథ, బాహ్లీక యుయుత్సులూ, కృతవర్మ వచ్చారు. దుశ్శాసన, శకుని, కర్ణులతో వచ్చే దుర్యోధనుని వెంట సోదరులందరూ వచ్చారు. దేవతలతో వచ్చే ఇంద్రునివలె వున్నాడు కౌరవాగ్రజుడు.

సింహశోభితమయిన గుహలా గోచరిస్తున్నది, రాజవీర సంభరితమయిన సభారంగం.

అప్పుడు సంజయుడు వచ్చి సభాద్వారం వద్ద నిలబడి మహారాజుకి తన రాక తెలియ జేసి అనుమతి పొంది ప్రవేశించి అందరికీ అభివాదాలు చేసి:

ఆర్యులారా! చక్రవర్తి ఆజ్ఞానుసారం పాండవులను దర్శించి వచ్చాను. వారందరూ మీ అందరి యోగ క్షేమాలు అడగమన్నారు. పెద్దలకు నమస్కారాలూ, పిన్నలకు ఆలింగనాలూ పలికారు.

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు:

సంజయా! దురాత్ములను అవలీలగా హతమార్చగల ధనంజయుడే మన్నాడో వినాలని మేమందరం ఎదురు చూస్తున్నాం.

సంజయుడు : ప్రభూ, ధర్మజుని అనుమతి పొంది అర్జునుడు కృష్ణుని చూస్తూ పలికిన పలుకులు దుర్యోధనుడు విని తీరాలి.

ఏమన్నాడంటారా అర్జునుడు

సంజయా ! కాలవశుడై మూర్ఖత్వంతో నన్ను జయించగలననే గర్వంతోవున్న కర్ణుడు వింటుండగా యుద్ధోన్మత్తులై వచ్చిన రాజ వరుల సమక్షంలో దుర్యోధనునితో యిలా చెప్పు :

ధర్మమార్గాన మా రాజ్యం మా కివ్వకపోతే వాని పాపం పండింది. నేను ఆగ్రహించిన నాడు ఈ లోకాలను భస్మం చెయ్య గలను.

భీమార్జున నకుల సహదేవ సాత్యకి ధృష్టద్యుమ్న శిఖండి ప్రభృతుల వెంట కృష్ణుడు కూడా మా పక్షాన వున్నాడు.

మా రాజ్యం మా కిప్పించడానికి శ్రమ అవసరం లేదు. సంజయా ! సాధ్యమయి నంత వరకూ దుర్యోధనుడు యుద్ధానికి సిద్ధపడే టట్లే చెయ్యి

మా అగ్రజుడు ధర్మపరుడైనా మీ వారి అన్యాయం కారణంగా ఘోరారణ్యాలలో కంటక శిలల మీద శయనించాడు. దాని ఫలితంగా రణరంగంలో దుర్యోధనుడు రక్త పంకంలో కూలాలి.

మా అగ్రజుడు జితేంద్రియుడు, ధర్మ తత్పరుడు, సాధు శీలి అయినా సత్యం తప్పక నానాక్లేశాలూ అనుభవించాడు. మీరు చేసిన చేయించిన ఘాతుకాలన్నీ సహించాడు.

ఇంతవరకూ ఆయన హృదయంతో అణగారిన క్రోధాగ్నిజ్వాలలు కౌరవారణ్యం మీదకు రానున్నాయి.

రథారూఢుడై గదాదండం ధరించి భీకరాకారంతో, భీమసేనుడు క్రోధ విషజ్వాలలు గ్రక్కుతూ రణభూమిని మండిస్తున్నప్పుడు యుద్ధ పర్యవసానం మీకు బోధపడుతుంది. లేడి గుంపులో సింహంలా విక్రమిస్తాడు మా భీముడు.

రథిక శ్రేష్ఠుడు, చిత్ర యుద్ధ కుశలుడు నకులుడు కరవాలంతో మీ సేనలను ఊచ కోత కోస్తుంటే ;

ఉత్తమజాతి అశ్వాలను పూన్చిన రథంమీద మా సహదేవుడు చక్రభ్రమణం చేస్తూ శాత్రవ శీర్షాలను తరుగుతూంటే అప్పుడు తెలుస్తుంది, తమ పాప కార్య పర్యవసానం ఏమిటో,

ద్రుపదుడు విరటుడు మహారథికులను చీల్చి చెండాడుతున్నప్పుడు, శిఖండి చేతులలో భీష్ముల వారు నేల కూలినప్పుడు, తమ ప్రియ శిష్యుడు ధృష్టద్యుమ్నునిచేత ఆచార్య ద్రోణులు పరాభూతులైన నాడు గ్రహిస్తారు మా శక్తిని మీ వారు.

సంజయా !

రాజ్యభోగాలమీద, జీవితం మీద ఆశ వదులు కోమని మీ వారికి చెప్పు.

సర్వశస్త్రాస్త్రాలూ ప్రయోగోపసంహారంతో నేర్చిన సాత్యకి రథారూఢుడై వస్తున్నాడు

కపిధ్వజంతో శ్వేతాశ్వాలను పూన్చిన నా రథం కృష్ణ సారథ్యంలో ప్రవేశిస్తుంది.

గాండీవ ధనుష్టంకారం వింటూంటే వారి చెవులలో పిడుగులు పడతాయి. నా శర పరంపర ఆకాశం నుండి సూర్యరశ్మిని క్రిందికి రానీయదు. ప్రతిపక్షుల తలలు తాటి పళ్ళ వలె నేలకు రాలుతాయి.

విధి, యిలా జరగాలని భావించాడు కాబోలు.

సముద్రాన్ని యీదడం, మండుతూన్న అగ్నిని గుప్పిట పట్టడం, సూర్యచంద్ర గతిని ఆపడం, కైలాసాన్ని చూర్ణం చెయ్యడం సాధ్యమయితే, వాసుదేవునికి ఎదురు నిలిచి జయం పొందడం సాధ్యం.

ఈ గాండీవం దానంతట అదే ఉరకలు వేస్తున్నది. కుబుసం విడిచిన పాములా నా కరవాలం తళ తళలాడుతున్నది. కపిధ్వజం భీకర గర్జనలు చేస్తున్నది.

దేవేంద్రుని వెంట బెట్టుకు వచ్చినా నేను శత్రువులను విడిచిపెట్టను. శత్రుసేన సర్వం నాశనం అయితేనే నాకు శాంతి. మా పితామహులు, భీష్ములు మా గురువులు కృప ద్రోణులు వారికి అభివాదాలు చేసి నేను, యుద్ధసన్నాహంలో వున్నానని మీ దుర్యోధనుడికి చెప్పు అన్నాడు.

అంతా సావధానంగా విని భీష్ముడు :

దుర్యోధనా ! ఆ నర నారాయణులే యీనాడు అర్జున వాసుదేవులు. శ్రీకృష్ణుని సారథ్యంలో అర్జునుడు ఖాండవ వనాన్ని దహించే అగ్నికి రక్షకుడుగా నిలిచి దేవేంద్రుని పరాభూతుని చేశాడు. ఆ పరాక్రమ సంపన్నుడు కృష్ణ సారథ్యంలో యుద్ధ రంగానికి వస్తున్నాడు. నిశ్చయంగా విజయలక్ష్మి వారినే వరిస్తుంది.

ధర్మ విరుద్ధంగా నడిచే నీ బుద్ధి యీనాడు నా మాటలను లక్ష్యం చెయ్యదు, కాని రణరంగంలో సర్వనాశనం అవుతూంటే యీ వృద్ధుని ఉపదేశం నీ స్మృతికి రాక తప్పదు.

సోదర, మిత్ర, బంధు జనులందరి మరణం నీ కళ్ళతో నువ్వు చూసినపుడు నా హితవు గుర్తుకు వస్తుంది.

శాపాలతో దుర్బలుడైన కర్ణుని, పాపాచార రతుడైన దుశ్శాసన సోదరునీ, మాయా జాల నిపుణుడైన శకుని మామనూ, నమ్మి నాశనం అవుతున్నావు, అంటుండగా

కర్ణుడు: భీష్మ పితామహుల వారు నా మీద అటువంటి దురభిప్రాయంతో ఎందు కున్నారో తెలియదు. ధార్తరాష్ట్రులలో ఏ ఒక్కరూ పాపకర్మలూ, దుష్కార్యాలూ చేసిన వారుకారు.

రానున్న సంగ్రామంలో నే నొక్కడనే వారందరినీ సంహరించ గలను. ఇంతకాలం ద్వేషంతో వున్న వారితో సంధికి దిగడం జరిగే పని కాదు, అన్నాడు.

పాండవ బలంలో పదహారో భాగం లేని కర్ణుడు వారందరినీ సంహరించగలనని గాలిమేడలు కడుతున్నాడు. కురువంశానికి నాశనం తెచ్చిపెట్టే చీడపురుగు కర్ణుడు, అని భీష్ముడు :

పాండవులు చేసిన వీరోచిత కృత్యాలలో ఒక్కటయినా యీ కర్ణుడు చేశాడా! వారు అజ్ఞాతవాసం చేస్తూన్నప్పుడు గోగ్రహణానికి వెళ్ళిన నాడు మనకు జరిగిన పరాభవం విస్మ రించాడు కర్ణుడు.

ఘోషయాత్రలో గంధర్వులు దుర్యోధనుని బంధించినప్పుడు పాండవులు విడి పించారు. కాని కర్ణుడు కాదే! ఇప్పుడు మాత్రము రంకెలు వేస్తున్నాడు, అన్నాడు.

ద్రోణాచార్యులు : మహారాజా! పితామహులవారు వాస్తవం సెలవిచ్చారు. సంజయుడు చెప్పిన మాటలు విన్నాక పాండవులతో సంధిచేసుకోవడమే సముచితమని నేనూ భావిస్తున్నాను. అర్జునుని వంటి వీరుడు ముల్లోకాలలో లేడు అన్నాడు.

వారి మాటలు విననట్లే ధృతరాష్ట్రుడు :

సంజయా! మన సేనాబలం, మిత్రరాజుల సహాయం వివరించావు కదా నువ్వు. అది విని ధర్మరాజు ఏమన్నాడో చెప్పు, అనగా సంజయుడు :

ప్రభూ! ధర్మరాజు నడచి వస్తూంటే ఉదయకాల సూర్యునివలె గోచరించాడు ఆయనకు సేనలు తలవంచి నమస్కరిస్తున్నాయి. ఆయన నోట మాట వెలువడితే అక్కడి వారందరూ దానిని రాజశాసనంగా భావిస్తున్నారు. యుద్ధవీర వేషంలో వీధులలో నడిచే అర్జునుని చూడడానికి నగర నారీజనం ఉత్సాహంతో తమ గుమ్మాలలో నిలబడుతున్నారు. అంటూ సంజయుడు మూర్ఛపోయాడు.

విదురుడు : మహారాజా ! పాండవ యోధులను కనులారా తిలకించిన సంజయునికి ఆ సన్నివేశం స్మృతికి వచ్చినట్లుంది మూర్ఛపోయాడు. దుర్బలుడు కదా! కొంతసేపు మాట్లాడలేదు, అన్నాడు.

నెమ్మదిగా సంజయుడు తేరుకుని :

ప్రభూ! నేను వారందరినీ చూశాను. అప్పుడే అజ్ఞాతవాసం నుండి వచ్చారు కనక కొంచెం నీరసంగానే వున్నారు.

అయినా ఒక్క భీమసేనుని బలం ఆధారంగా వారు యుద్ధసన్నద్ధు లవుతున్నారు. హిడింబాసురుని సంహరించిన యోధుడు, గంధమాదనానికి వెళ్ళి ద్రౌపదికి సౌగంధిక కమలాలు తెచ్చిన సాహసి, లక్కయింటి నుండి తల్లినీ, సోదరులనూ రక్షించిన బలిష్ఠుడు భీమసేనుడే!

శూలపాణితో యుద్ధం చేసినవాడు, లోకపాలకులను లక్ష్యపెట్టనివాడు అర్జునుడున్నాడు వారి బలంలో. దిగ్విజయ యాత్రలు సాగించి నానాదేశాల వారిని పీడించిన నకుల సహదేవులున్నారు. అస్త్రవేత్త శిఖండి వున్నాడు. సాత్యకి, కేకయ రాకుమారులు కాశీరాజు, విరటుడు, ఉపపాండవులు, ధృష్టకేతువు, శరభుడు, ద్రుపదుడు, వీరికితోడు జరాసంధ తనయులు సహదేవ, జయత్సేనులు. అందరూ మహాయోధులు యుద్ధవిశారదులు అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా ! నువ్వు చెప్పింది సత్యం. అందరికంటె నాకు భీముని భయం అధికం. ఆకలిగొన్న పెద్దపులిని చూసిన లేడిలా ఉంటుంది నా హృదయం భీముని పేరు చెపితే. క్రోధం వస్తే పరమశివుడు, వేగానికి వాయువు, అటువంటి భీముడు తన లోహగదాదండంతో నా కుమారులను చెండాడి తీరుతాడు.

ఈ విషయాలన్నీ చెప్పినా నా కుమారులు వినిపించుకోరు. చెట్టు చివరి కొమ్మనున్న తేనెపట్టును చూస్తున్నారే కాని ఆ చివరకు ఎక్కితే కొమ్మ విరిగి పడతామని తెలుసుకోలేని అజ్ఞానంలో వున్నారు.

భీమునికి తోడు గాండీవం ధరించి అర్జునుడు కూడా వస్తాడు.

అర్జునుని జయించగల ననుకుంటున్న కర్ణుని బుద్ధికి స్థిరత్వం లేదు. ఆచార్య ద్రోణులు వృద్ధులయినా శక్తి సంపన్నులే కాని వారికి శిష్యవాత్సల్యం ఉంది. వీరుభయులూ రణరంగంలో తమ పాత్రను ముగిస్తే మన వారికి ధైర్యం లేదు.

దేవేంద్రుని వజ్రాయుధం దెబ్బతిని తట్టుకో వచ్చునేమో కాని గాండీవం నుండి వెలువడే బాణాలు తగిలితే మరి దారి లేదు.

ధర్మజుని క్రోధమూ అంత శక్తివంతమే

అందుచేత యుద్ధం జరుగకూడదనే నేను అనుకుంటున్నాను. శాంతి కోసమే మనం ప్రయత్నించాలి. కాకపోతే యుద్ధానికి నేనే 'కారకుడనని ధర్మరాజు నన్ను నిందిస్తాడు, అనగా విని సంజయుడు:

ప్రభూ! ఇంత తెలిసిన మీరు యుద్ధోన్మాదంతో వున్న కుమారుల ఆధీనంలో ఎందుకు పడుతున్నారో తెలీదు.

పాండవుల విషయంలో యిప్పటికీ మీరు కపట వ్యవహారంతోనే వున్నారు. జూదంలో మీ కుమారులు పాండవుల భోగాలన్నీ హరించారని విన్న క్షణంలో మీరు పసిపాపలా చిరునవ్వుతో కూర్చున్నారు. సభామధ్యంలో వారికి అవమానాలు జరుపుతూంటే ఉదాసీనత వహించారు. ఇవన్నీ భావిలో పతనహేతువులని గుర్తించలేకపోయారు.

మరొక ముఖ్యాంశం:

కురుజాంగలప్రాంతాలు మాత్రమే పితృపితామహప్రాప్తమయిన రాజ్యం, మిగిలిన రాజ్యభాగం అంతా పాండురాజు పరాక్రమంతో సాధించినదే. అదంతా మీ చేతులలో ఉంచితే మీదే అనుకుంటున్నారు.

ప్రభూ! భీమార్జునులు విక్రమిస్తే ఎదిరించి నిలబడగలవారు లేరు. కనక మీ వారిని అదుపులో ఉంచుకోవడం అవసరం. అంతే కాని, వ్యర్థంగా విచారిస్తూ కూర్చుని లాభం లేదు. ఈ విషయాలన్నీ జూదసమయంలో విదురుడూ, నేనూ చెప్పినవే, అన్నాడు.

విన్నాడు దుర్యోధనుడు. ఉద్రేకంతో తండ్రివైపు తిరిగి: మహారాజా! సర్వశత్రు సంహార సమర్థులు భీష్మపితామహులు మనవెంట ఉన్నారు.

మనకు సాయపడవచ్చిన మహావీరుల శక్తిసామర్థ్యాలు మీరు సరిగా గుర్తించలేదు.

భీముని బలాన్ని గురించి మీరు అనవసరంగా భయపడుతున్నారు. గదాయుద్ధంలో నా ముందు నిలబడగలవాడు లేడు. బలరాముని వద్ద నేను యీ విద్య అభ్యసించే రోజుల లోనే ఆయన నన్ను ప్రశంసించాడు.

భీముడు నా చేతులలో నేలకూలుతాడు. అప్పుడు అర్జునుడుంటాడు. భీష్మ, ద్రోణ, కృప, అశ్వత్థామ, కర్ణ, శల్య, భోగదత్త, భూరిశ్రవస, జయద్రథులు మనవారిలో ధను ర్విద్యావిదులు. పరశురాముని వంటి శస్త్రాస్త్రవేత్తతో సమానుడు కర్ణుడు. ఇంద్రుడు వీని

కుండలాలు గ్రహిస్తూ యిచ్చిన శక్తి ఆయుధం వున్నది వీనివద్ద, వీని యెదుట అర్జునుడు నిలబడటం కల్ల అందుచేత విజయం మనదే.

పాండవులయిదుగురూ కాక సాత్యకి, ధృష్టద్యుమ్నుడూ. యీ ఏడుగురే ఆ పక్షంలో వీరులు.

మన బలం చూశారా!

భీష్మ, ద్రోణ, కృప, కర్ణ, అశ్వత్థామ, సోమదత్త, బాహ్లీక, భగదత్త, శల్య, విందు, అనువింద, జయద్రథ, దుశ్శాసన, దుర్ముఖ, దుస్సహ, చిత్రసేన, శ్రుతాయు, కురుమిత్ర, వివింశతి, భూరిశ్రవస, వికర్ణాదులు మహావీరులు. అందుకు తోడు మన సేనా బలం పదకొండు అక్షౌహిణులు. ఈ దశలో మనమెందుకు భయపడాలి. మీరు నిశ్చింతగా ఉండండి, అని సంజయుని వైపు తిరిగి:

సంజయా!

వారి యుద్ధసన్నాహాలు ఎలా సాగుతున్నాయో వివరించు, అన్నాడు.

కౌరవాగ్రజా!

వారందరూ ప్రసన్నవదనాలతో, యుద్ధోత్సాహంతో వున్నారు. రథాన్ని సన్నద్ధం చేసి అర్జునుడు అస్త్రమంత్రాలు మననం చేస్తున్నాడు. రథంమీద కపిధ్వజం కాంతులీను తున్నది. రథానికి పూన్చిన గుర్రాలు ధవళరోచు లీనుతున్నాయి. ధర్మజుని అశ్వాలూ తెల్లనివే. భీమసేనునివి నలుపు. నకులునివి హరితవర్ణంతో, సహదేవునివి నానా వర్ణాలతో శోభిస్తున్నాయి.

దేవ, దానవ, గంధర్వ, మానవ రణవ్యూహ నిపుణుడైన ధృష్టద్యుమ్నుడు వారి సేనాపతి.

మత్స్యసేనావాహినితో విరటుని వెంట శిఖండి వచ్చి మన పితామహులను ఎదు ర్కొంటాడు.

దుర్యోధనుని సోదరులూ పుత్రులూ భీముని వంతు.

కర్ణ, వికర్ణ, సైంధవ, అశ్వత్థామలు అర్జునునికి ఎదురురావాలి.

ఉపపాండవులను వెంటబెట్టుకుని వారి మేనమామ ధృష్టద్యుమ్నుడు ఆచార్యులను ఎదురుకుంటాడు శకునిని సహదేవుడు, కృతవర్మను సాత్యకి చూస్తారు. శకుని కొడుకు

ఉలూకుడు నకులుని పాల బడాలి. ఇదే వారి వ్యూహం. ఇప్పుడు బాగా ఆలోచించి నిశ్చయానికి రండి, అన్నాడు సంజయుడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా! నా కుమారుడు ఎవరు చెప్పినా వినే దశలో లేడు. కానున్నది కాకమానదు, అంటుండగా దుర్యోధనుడు :

మహారాజా! పాండవులుకూడా మానవులే. వారూ మా వలెనే యీ భూమి మీద నే జీవిస్తున్నారు. అయినప్పుడు విజయలక్ష్మి వారినే వరిస్తుందని మీ రెలా అనుకుంటున్నారు. మన పక్షంలో వున్న మహాయోధులను కన్నెత్తి చూడగల శక్తి కూడా పాండవులకు లేదు, అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా! వీని ఉన్మత్త ప్రలాపాలు విన్నావా! అని దుర్యోధనుని వైపు తిరిగి :

నాయనా, సర్వనాశన కారణమైన యుద్ధాన్ని సజ్జనులెవరూ హర్షించరు.

వారి రాజ్యభాగం వారి కిచ్చినా మిగిలిన సంపదలతో నువ్వు సుఖభోగాలు అనుభ వించవచ్చు.

ఇక్కడి పెద్ద లెవరికీ యుద్ధం అంటే యిష్టంలేదు. మన ఆశ్రయంలో వున్న వారికే యిష్టంలేని పని ఎందుకు చేస్తావు.

నిజాని కిది నీకు పుట్టిన బుద్ధికాదు. శకుని, దుశ్శాసన, కర్ణులు నిన్ను పురికొల్పు తున్నారు, అనగా దుర్యోధనుడు :

మహారాజా! నేను వీరెవరినీ విశ్వసించను. కర్ణుడూ, నేనూ సంగ్రామయజ్ఞంలో ధర్మరాజును బలిపశువుగా హరించదలిచాం. మా వెంట దుశ్శాసను డుంటాడు. మరెవరూ అవసరం లేదు. పాండవుల మీద విజయం సాధించడానికి మేం ముగ్గురు చాలు అన్నాడు.

సంజయుడు ;

మహారాజా! ఉపప్లావ్యం వెడుతూనే నేను కృష్ణార్జునులున్న మందిరానికి వెళ్ళాను. అభిమన్యుడు కూడా వెళ్ళడానికి వీలులేని అంతఃపురంలో వారుభయులూ వున్న చోటికి నన్ను తీసుకువెళ్ళారు. అక్కడ ద్రౌపదీ సత్యభామా వున్నారు.

నేను కృష్ణార్జునులకు పాదాభివందనం చేశాను. వారు బంగారు ఆసనం చూపించారు. నేను గౌరవ పురస్సరంగా దానిని చేత్తో తాకి నేలమీదనే కూర్చున్నాను. అతిథి మర్యాదలు యథావిధిగా నడిపించారు.

వారుభయులూ మంచిగంధపు పూత పూసుకొని వున్నారు. రత్నాంబరాలు ధరిం
ారు. మధ్వాసవం తీసుకుంటూ ఉత్సాహంగా వున్నారు.

అప్పుడు నేను మీ సందేశం వినిపించాను.

అర్జునుని అభిమతం గ్రహించి వాసుదేవుడు :

సంజయా! మా సందేశం వినిపించే ముందు అక్కడ పెద్దలయిన భీష్మ, ద్రోణు
కూ మీ మహారాజుకీ మా ప్రణామాలు అందించు. అనంతరం —

కౌరవు లందరూ వారు సంకల్పించిన సత్కార్యాలేమైనా వుంటే అవి త్వరగా పూర్తి
సుకో మను.

ధారా పుత్రులతో అనుభవించవలసిన భోగాలన్నీ సత్వరం జరిపించుకోమను.
ంశాభివృద్ధికి అవసరమయిన ఏర్పాట్లు చేసుకోమని చెప్పు. మిత్రులకు ఉపకారాలు త్వరగా
ినిమ్మని విశదం చెయ్యి.

ఇంతా ఎందుకంటే వారి నెత్తిమీదికి విపత్తులు వచ్చి పడనున్నాయి. తేజస్వి అయిన
ర్జునుడు కృష్ణసారథ్యంలో గాండీవం ధరించి వస్తున్నాడనీ అదే వారి పాలిట యమపాశ
ని స్పష్టం చెయ్యి.

గోగ్రహణ సమయంలో అర్జునుడొక్కడే వారిని పరాభూతులను చేసిన విషయం
ప్పుడే మరచిపోయి వుండరు. ఇంతకంటె చెప్పవలసినది లేదు, అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు రెండు క్షణాలు ఆలోచించి : దుర్యోధనా! మీ రెంత చెపుతున్నా
ాకు ధైర్యం చాలడంలేదు. దురాగ్రహాన్ని విడిచి యుద్ధసంకల్పానికి నీళ్ళు వొదలండి

ప్రపంచంలో తల్లి దండ్రులు, నిరంతరం తమ బిడ్డల శ్రేయస్సు కోసమే పాటు
డతారు. ఆ దృష్టితోనే యుద్ధం వద్దని చెపుతున్నాను. వారికి దైవబలం కూడా ఉంది.

అర్జునుడు శత్రుసేనలను చీల్చి చెండాడుతున్నట్లే నాకు నిరంతరం కనిపించి నిద్ర
ాడా రావడంలేదు. మనకంటె శక్తిసంపన్నులు వారు. వారితో సంగ్రామం మంచిదికాదు
న్నాడు.

దుర్యోధనుడు ఆగ్రహంతో లేచి :

మహారాజా! పాండవులకు దైవబలం వున్న దంటున్నారు. అదే నిజమయితే వారికి
్లేశాలు కలగవలసిన అవసరం లేదే. దేవతలకు రాగద్వేషాలుండవని మరిచిపోకండి. నేను

కూడా అగ్నిని చల్ల బరిచే శక్తులు సాధించాను. నేలకూలే పర్వతాలను కదలకుండా నిల బెడతాను. భూమిని బ్రద్దలు కాకుండా చేస్తాను. వర్షాన్ని స్తంభింప జెయ్యగలను. నీటి మీద సైన్యాన్ని నడిపిస్తాను.

మన రాజ్యంలో ప్రజలందరూ ధర్మతత్పరులు. అందువల్లనే అతివృష్టి అనావృష్టి లేవు. నా శక్తి ప్రజలు ఎరుగుదురు. నా ఖ్యాతి దిగంతవ్యాప్తం. ఆత్మస్తుతి మంచిది కాదని తెలుసు. కాని, మీ భయాన్ని తగ్గించడానికి చెపుతున్నాను.

భీష్మ ద్రోణ కృప శల్యుల కున్నంత శస్త్రాస్త్ర జ్ఞానం నాకూ ఉంది. దానితో సర్వ శాత్రవచమూ నాశనం చెయ్య గలను, అన్నాడు.

అనంతరం కర్ణుడు : మహారాజా! పరశురామునివంటి మహామహుని సన్నిధానంలో నేను ధనుర్విద్య అభ్యసించాను. ఆయన శపిస్తూ కూడా

అవసరానికి నీకు అస్త్రజ్ఞానం ఉపయోగ పడదన్నాడే కాని వ్యర్థ మనలేదు. అందు చేత నా శక్తిని మీరు సక్రమంగా అర్థం చేసుకోవాలి.

పాండవులను సర్వనాశనం చేసే భారం నాకు విడిచి మీరు ప్రశాంతంగా వుండండి అన్నాడు.

భీష్ముడు : కర్ణా! ఎందుకి ఆడంబర ప్రసంగాలు. ఇంద్రదత్తమయిన శక్తి, నీ నాగాస్త్రం అర్జునుని బాణాగ్నికి యింధనా లవుతాయి.

కృష్ణ సారథ్యంలో వచ్చే వీరునికి పరాజయం వుండదు.

కర్ణుడు : పితామహా! వాసుదేవుని శక్తి ఎంతటిదైనా నా విషయంలో మీరు తప్పు అంచనా వేస్తున్నారు. మీ పరుషవాక్కులు చాలించండి. ఇది మొదలు నే నీ కురువృద్ధుని చూడబోను. ఆయన అనంతరం రణరంగానికి వస్తాను. అప్పుడు నా శక్తి సామర్థ్యాలను వీరింకా చూస్తారు. అని సభ నుండి కదలి స్వగృహానికి వెళ్ళాడు.

భీష్ముడు : దుర్యోధనా! కర్ణుడు తన ప్రతిజ్ఞ ఎలా నెరవేర్చుకుంటాడో చూడాలని ఉంది.

ఈ చక్రవర్తు లందరూ తమ తమ సేనలతో భీమసేనుని చేతులలో నలిగిపోక తప్పదు. అది మన కళ్ళతో మనం చూస్తాం.

పరశురాముని వద్ద అసత్యమాడి విద్య నేర్చిననాడే వీని ధర్మశక్తి నశించింది. ఇంక ఏం చెప్పను.

దుర్యోధనుడు : తాతా ! కురుపాండవు లుభయులూ, విద్యావిషయంలో సములు. ఉభయులూ ఒకే వంశంవారు. అయినప్పుడు విజయలక్ష్మి వారినే వరిస్తుందని మీా రెందుకు భావిస్తున్నారో తెలియదు. మీారు కాని కృప ద్రోణ బాహ్లీకులు కాని అవసరం లేకుండా కర్ణ దుశ్శాసనుల సాయంతో నేనే వారిని యమపురికి పంపగలనని మరువకండి.

విదురుడు : దుర్యోధనా ! ఇంద్రియ నిగ్రహం లేనివాడు ఏదీ సాధించలేడు జ్ఞానం దానం, తపస్సు, స్వాధ్యాయం, అన్నిటికి ప్రధానం అంతరింద్రియ నిగ్రహం.

వేటగాడికి మృగాలు భయపడినట్లు నిగ్రహం కలవానికి సర్వప్రపంచం జంకుతుంది. నిరంతరం సంతృప్తితో వుంటారు, నిగ్రహ సంపన్నులు.

చిన్నకథ చెపుతాను.

ఒక బోయవాడు పన్నిన వలలో చిక్కిన పక్షుల జంటలు నేర్పుగా ఆ వలను తన్ను కొని ఆకాశంలో ఎగిరిపోతున్నాయి. అవి వెళ్ళే దిశగా వాడూ పరుగెడు తున్నాడు.

దారిలో ఒకముని వాని అమాయకత్వానికి జాలిపడగా ఆ బోయవాడు నవ్వి:

అయ్యా ! అవి కలిసివున్నాయి కనక నా వలను ఎత్తుకుపోగలిగాయి. అవి కల హించుకున్న క్షణంలో వలతో క్రిందపడి నాకు దొరుకుతాయి, అన్నాడు.

అనుకున్నట్లే అవి పొడుచుకుని క్రిందపడి బోయవానికి చిక్కాయి.

అలానే అన్నదమ్ముల కలహం ఎదుటివారికి ప్రయోజనకరం.

కలసివుంటే సింహం రక్షించే అరణ్యంలా ఏ ప్రమాదం రాదు.

మరొక అనుభవం —

ఒక పర్వతగుహలో పెద్ద తేనేపట్టు ఉంది. దాన్ని పెద్ద పెద్దత్రాచులు రక్షిస్తున్నాయి ఆ తేనె త్రాగితే అంధులకు దృష్టివస్తుందనీ, ముసలివారికి యౌవనం ప్రాప్తిస్తుందనీ, అసలు మరణమే వుండదనీ, అక్కడివారు చెప్పగా విన్నారు కొందరు అటవికులు. మూర్ఖంగా గుహలో ప్రవేశించి త్రాచుపాముల కాట్లు తిని మరణించారు.

అటువంటి ఆశతో వున్నావు దుర్యోధనా నువ్వు భీమార్జునులతో సంగ్రామం శ్రేయస్కరం కాదు.

శక్తి సంపన్నులైన పాండవులు నేటికీ సోదరప్రేమతో, స్నేహాన్ని కాంక్షిస్తున్నారు. ఆ అవకాశాన్ని జార విడువకు.

ధృతరాష్ట్రుడు: పాండవుల విషయమై వీరందరూ చెపుతూన్న మాటలు యథార్థం. నాయనా! వీరి మాటలు విని సంధికి సమ్మతించు. వీరికంటె మన శ్రేయస్సు కోరేవారు లేరు

ఆ మాటలు వింటూనే దుర్యోధనుడు సభాభవనం విడిచి వెళ్ళాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు కొలువు చాలించి అభ్యంతర మందిరానికి వెళ్ళి చింతా క్రాంతుడయాడు.

వ్యాసులవారు విజయం చేసి వాసుదేవుని ఆశ్రయం సర్వక్లేశహరం అని బోధించారు. విన్నాడు కురునరపతి.

ఇది సంజయరాయబారం

శ్రీకృష్ణుడు

ఆపద గడవం బెట్టగ
ఓపి శుభం బైనదాని నొడ గూర్పను మా
కీపుట్టువునకు పాండు
క్ష్మాపాలుడు నిన్ను చూపి చనియె మహాత్మా!

వచ్చిన సంజయుడు వచ్చినట్లే వెళ్ళగానే ధర్మరాజు బంధు మిత్రులందరినీ వెంట బెట్టుకుని ద్రౌపదీ సహితుడై కృష్ణుని విడిది మందిరం చేరి, ఆయన జరిపిన స్వాగతసత్కారాలు స్వీకరించి అందరూ సుఖాసనాలు అలంకరించాక :

యదు వంశ శిరోమణీ! ఆప్తులకు సాయం చెయ్యవలసిన సమయం సంప్రాప్తమయింది. మీ యదువృష్ణి వంశీయులను క్లేశాలనుండి ఉద్ధరించినట్లే మమ్ము కూడా రక్షించు.

సంజయుని మాటలు విన్నావు. రాజదూత రాజుగారి అభిప్రాయాలకు విరుద్ధంగా మాట్లాడి ప్రాణాలమీదికి తెచ్చుకోడు. అతని మాటలను బట్టి ధృతరాష్ట్రుడూ ఆయన కుమారులూ ఏ భావంతో వున్నారో మనకు తెలిసింది.

అరణ్య, అజ్ఞాతవాసాలు ముగియగానే మా రాజ్యభాగం మా కిస్తామని ఆయన నోటితో ఆయన అన్నాడు. ఈ నాడు పుత్రవ్యామోహం లోభం కలిసి వంచించిన మనస్సుతో మాకు రిక్తహస్తాలు చూపుతున్నాడు. అలాచేస్తూ ప్రపంచం దృష్టిలో తను పాండవుల శ్రేయస్సును కాంక్షించే వ్యక్తిగా కనిపించాలనుకుంటున్నాడు.

నేను అయిదు గ్రామాలు చాలన్నాను. అందుకూ వారు సుముఖంగా లేరు.

ధనలోభం వున్నదే - దానికి కులంతో, ఉన్నత వంశంతో నిమిత్తం లేదు. లోభి బుద్ధిహీను డవుతాడు. బుద్ధి లేని వారికి సిగ్గుండదు. అది లేనివాడు ధర్మానికి దూరంగా వుంటాడు. ధర్మదూరుని యింట లక్ష్మి ఉండదు. లక్ష్మి లేనివాడు దరిద్రుడు. దరిద్రం కంటె మరణం మేలు. పూలూ, కాయలూ లేని చెట్టుమీద పక్షులు చేరవు. ధనహీనుడిని బంధు మిత్రులు విడిచి పెడతారు.

ఇంట్లో అన్న పానాలు లేకపోవడం కంటె దుర్దశ లేదు. ఇదే దరిద్రుడికి కలిగే నిత్య మరణం

నిజానికి ధనమే ప్రపంచాన్ని నడుపుతున్నది. ధనం కారణంగా ప్రమత్తుడై దుష్కార్యాలకు దిగితే దారిద్ర్యం తప్పదు. అది పతన కారణం. దరిద్రుడికి చిరాకు, పరాకు ఎక్కువ. దానితో అందరూ దూరంగా పోతారు. ఈర్ష్య పెరుగుతుంది. మోహం ఆవేశిస్తుంది. మానాభిమానాలుండవు. అందుచేత ధర్మమార్గం విడవకుండా మా రాజ్యసంపదలు మేము సాధించాలి.

ఇదంతా వారు సంధికి అంగీకరించకపోతే మాట. ధర్మమార్గం తప్పి వారు చరించ దలచినట్లయితే మారణహెూమం తప్పదు

జనన మరణాలవలె జయాపజయాలు మన చేతులలో లేవు. అయినా మేము ధర్మయుద్ధం సాగించి తీరాలి.

రణరంగంలో మహామహులే మరణిస్తారు. ప్రమాద సమయంలో సామాన్యులు పలాయనం చిత్తగిస్తారు. యుద్ధంలో జయం లభించినా పశ్చాత్తాపం తప్పదు.

వైరంతో వైరాన్ని ఉపశమింప చెయ్యలేం. ప్రతీకారం ప్రబలుతూనే ఉంటుంది. ఎవరితోనూ విరోధం లేనివాడే ప్రశాంతంగా జీవించగలడు. శత్రువు ఒక్కడున్నా త్రాచు పాముపున్న యింట్లో బ్రతుకుతున్నట్లే.

మనస్సులోని ద్వేషాన్ని వదల గలగాలి, లేదా ప్రాణ త్యాగం చెయ్యాలి. అంతకు మించి మనశ్శాంతికి మార్గం లేదు.

అయితే యిప్పుడు మేము రాజ్యం వదలిపోవచ్చు. అందువల్ల శత్రువుకి బలం, అహంకారం పెరిగి మనకు శాంతి కూడా దక్కదు.

సామ దాన భేదాలతో మన ప్రయత్నాలు ఫలిస్తే సంతోషం. తప్పనిసరి అయితే యుద్ధానికి వెనుకాడము. వాస్తవానికి కుక్కల కాట్లాటకూ, మానవయుద్ధాలకూ భేదం లేదు.

వయోవృద్ధుడూ, పితృతుల్యుడూ అయిన ధృతరాష్ట్ర మహారాజును మేము నేం వరకూ గౌరవభావంతో పూజిస్తూనే వున్నాం. పుత్రవ్యామోహంలో ఆయన ధర్మాన్ని మరః పోతున్నాడు. ఈ విషయాలన్నీ ఆలోచించి మా శ్రేయస్సు కోసం అనుసరించ దగిన మార్గ అనుసరించు.

శ్రీకృష్ణుడు : పాండవాగ్రజా! నీ అభిమతానుసారం కురుసభా భవనానికి వెళ్ళి సాధ్యమయినంత వరకూ సంధి ప్రయత్నం సాగిస్తాను. మీకు నష్టం కలగని విధానం ని తంగా ఆలోచించి నడుపుతాను. మీ ఉభయ వంశాల వారూ, సుఖ శాంతులతో ఉంటే ఆనందిస్తారు.

ధర్మరాజు : మిత్రవత్సలా! కురురాజ నందనుడికి నువ్వు చెప్పే హితవు తలకెక్కు తుందనే నమ్మకం నాకు లేదు. ఆ దుర్మార్గుడి కనుసన్నలలో నడిచే సభకు నిన్ను పంపితే వారు నీకు హాని తలపెడతారేమో అనే భయం కూడా కలుగుతున్నది. స్వర్గ భోగాలయినా వదులుకుంటాను కాని నీకు కష్టం కలిగితే సహించ లేను.

శ్రీకృష్ణుడు : ధర్మనందనా! నా గురించు నువ్వు భయపడకు. అక్కడ వ్యవహారం విషమిస్తే వారు నశిస్తారు. క్రోధంతో వున్న సింహం ఎదుట ఏ జంతువు నిలబడుతుంది. అలానే నా భయంకరరూపం ముందు వారు ఊపిరి పీల్చలేరు.

మనం చేసే ఈ సంధిప్రయత్నం వల్ల లోకం మనల్ని వ్రేలెత్తి చూపే అవకాశం ఉండదు.

అలనాడు —

జూదం సాగుతూంటే వారు ఎన్ని అవమానకర వాక్యాలు పలికారు. అంతతో ఆగక మహాసాధ్వి అయిన యీ ద్రౌపదిని ఎంత క్లేశపెట్టారు. మీరు అడవులకు వెడు తూంటే సంతోషంతో ఆడిన దుర్భాషలు విన్న వారందరూ లోలోపల వారిని నిందిస్తూనే వున్నారు. అభిమానం వున్నవాడు నిందకంటె మరణాన్ని మేలుగా భావిస్తాడు. నిందపడిన నాడే దుర్యోధనుడు మరణించాడు.

ఇక యిప్పుడు నేను వెళ్ళి అక్కడి వారందరి సందేహాలూ నివారించి సంధికి ప్రయ త్నిస్తాను. నీ అభిప్రాయాలు విని వారందరూ నీ శాంతి ప్రియత్వాన్ని అభినందించి దుర్యో ధనుని మీద అభిమానాన్ని చంపుకుంటారు.

శాంతిప్రయత్నాలు సాగకపోతే వారి అంగబలం, ఆయుధ బలం పరిశీలిస్తాను. ర్యోధనుడు మీ రాజ్యం మీ కివ్వడు. యుద్ధం తప్పదు. అందుకు మనం సిద్ధంగా ండాలి ; అంటూ సాభిప్రాయంగా భీముని వైపు తిరిగాడు వాసుదేవుడు.

భీమసేనుడు

మధుసూదనా!

కురుసభాభవనంలో మృదువుగా శాంతి సాధనకే ప్రయత్నించు. యుద్ధప్రసంగంతో ని భయపెట్టకు.

క్రోధం, అసూయ మూర్తీభవించిన దుర్యోధనుడికి మంచి, చెడ్డల వివేకం లేదు. ి బుద్ధి నీచమయినది. ఐశ్వర్య మదంతో దూర దృష్టి లేకుండా పాపాచారాలతో కుతున్నాడు.

దురాగ్రహంతో మరణాన్ని కోరి తెచ్చుకునే స్వభావం వానిది. వానితో కటువుగా ట్లాడక నెమ్మదిగా మన దారికి త్రిప్పు.

పచ్చగడ్డి పీడులో దాగిన త్రాచుపాములా అందరికీ హాని కలిగించడమే వానిలక్ష్యం. ్షహాని జరిపి సర్వనాశనం కోరి తెచ్చుకుంటున్నాడు. అందుచేత వాని క్రోధాన్ని ంతింప చేస్తూ హృదయ రంజకంగా ప్రసంగించి సంధి సాగించు. అక్కడి పెద్దలందరి మా పాండవులు శాంతినే కోరుతున్నారని స్పష్టంగా విశదం చెయ్యి, అన్నాడు.

విన్న వాసుదేవుడు ఫకాలున నవ్వి :

భీముడేనా యింత శాంతంగా మధురంగా మాట్లాడుతున్నది. పర్వతాలు గాలిలో నా ప్రచండాగ్ని చల్లగా సోకినా ఆశ్చర్యం లేదు.

నిరంతరం కౌరవద్వేషంతో నిద్రకూడా పట్టక కురువంశ నాశనసంకల్పంలో వున్న ంసేనుని నోట ఇటువంటి మాటలా!

గదాదండంతో శత్రువుల శిరస్సులు తాటి పళ్ళవలె నేలకు రాలుస్తాననే నువ్వేనా ఈ ట లంటున్నది. ఆనాటి మాటలు గుర్తుకువచ్చి ఈ ప్రసంగం వింటూంటే నవ్వు వచ్చింది.

పౌరుషం లేని నపుంసకుల దారిలో పడ్డావా? ఇంత భయం నీకెందుకు కలిగింది.

మనస్సు వున్నదే, అదెప్పుడూ స్థిరంగా వుండదు. క్షణ క్షణం మారిపోతూంటుంది, మాన్యులకు.

కాని నువ్వు ఏ వంశంలో పుట్టావు, ఎలా పెరిగావు, నీ కర్తవ్యం ఏమిటి? ఇన్నీ మరిచిపోయి, చివరకు క్షత్రియ ధర్మాన్ని విడిచిపెట్టే దుర్దశలో పడ్డావా? అన్నాడు.

భీముడు: కృష్ణా! చిరకాలంగా ఎరిగివున్నా మీరు నన్ను పూర్తిగా అర్థం చేసుకో లేదనిపిస్తుంది నా పరాక్రమం దానికి తోడు యుద్ధప్రీతి మీరు గ్రహించలేదు. సముద్రం మీద ప్రయాణం చేసేవాడు దానిలోతు తెలుసుకోలేడు అలానే మీరు నా మనస్సును చదవలేకపోయారు.

ప్రాణికోటికి తల్లిదండ్రులవలె వున్న భూమ్యాకాశాలకు ఘర్షణ కలిగితే నా రెండు భుజాలతో వాటిని దూరం చేసి సర్వప్రాణినీ సంరక్షించగలను. నా భుజ ద్వయం మధ్య పడిన ప్రాణి బ్రతికి బయటపడుతుందనుకోకు. మా మీద దాడికి వచ్చే మహాయోధులందరూ ఈ బాహువుల మధ్య నలిగిపోతారు. చతురంగ బలాలనూ బంతులవలె ఆడుతాను. ఆత్మ స్తుతి మంచిదికాదు. అయినా అవసరం వచ్చి చెపుతున్నాను. వంశనాశన మవుతుందని యుద్ధవిముఖత చూపాను కాని, మతి చలించి, గుండె అదరి శాంతిపాఠాలు చదవలేదు.

కృష్ణుడు: భీమసేనా! నీ సాహస పరాక్రమాలు నేనెరుగనివి కావు. అయినా నీ అంతరంగం తెలుసుకోవాలని అలా అన్నాను.

నీ మాట ప్రకారం నేను సంధికే ప్రయత్నిస్తాను. వారు అంగీకరిస్తారా, సంతోషం లేదా అనుభవిస్తారు. యుద్ధభారం అంతా నువ్వూ అర్జునుడూ చేపట్టాలి.

పురుషయత్నం లేకుండా ఏ కార్యమూ సిద్ధించదు.

ప్రారబ్ధం లేదా అంటే అదీ వున్నది. ధర్మం విడవకుండా నడిస్తే ప్రారబ్ధాన్ని జయించవచ్చునని వేదవిదులు చెపుతున్నారు. అందుచేత మన కృషి మనం సాగించాలి, అంటూ అర్జునుని వైపు తిరిగాడు.

అర్జునుడు: కృష్ణా! అగ్రజు లిద్దరూ చెప్పిన విషయాలు విన్నాను. మీ సమాధానమూ బావుంది. మా ఉభయ వంశాల శ్రేయస్సును దృష్టిలో ఉంచుకొని నువ్వు వ్యవహారం నడిపించు.

ధర్మయుద్ధంలో మా మీద విజయం సాధించలేక వారు జూదంలో మోసంచేసి నానా బాధలూ పెట్టారు. అటువంటి నీచులను రణరంగంలో కడతేర్చక తప్పదు.

వారితో సంధి సాగే పనికాదు. ఊసరక్షేత్రంలో విత్తనాలు జల్లి ఏం ప్రయోజనం! అందుచేత విశితంగా ఆలోచించి అనుసరించదగు మార్గాన వ్యవహరించు.

కృష్ణుడు : ఉభయవంశాల మధ్య శాంతిని స్థాపించడానికే ప్రయత్నిస్తాను. చేను చక్కగా దున్ని నీరుపెట్టి విత్తనాలు జల్లినా సకాలంలో వానలు పడకపోతే పంట పండదు. అంతమాత్రాన మన ప్రయత్నం మానుతామా! మానవ ప్రయత్నానికి దైవం తోడుపడాలి. పురుషప్రయత్నం చెయ్యక తప్పదు. వారు నా మాటలు వింటారనే ఆశ నాకు లేదు. అయినా ప్రయత్నిస్తాను, అని నకులుని వైపు తిరిగాడు.

నకులుడు : మాధవా! మనుష్యుల ఆలోచనలు స్థిరంగా ఉండవు. అందువల్లనే ఆలోచనల ప్రకారం పనులు సాగవు. అరణ్యంలో, అజ్ఞాతంలో వున్న నాటి మా ఆలోచ నలు వేరు. ఇప్పుడు విన్నావు కదా వీరి అభిప్రాయాలు.

అక్కడ భీష్మ ద్రోణ విదుర బాహ్లికులు మీ సందేశం విని వారికి నీతి బోధించ వచ్చు. సంధి సాగితే మంచిదే, కాదంటే యుద్ధం తప్పదని విశదం చెయ్యాలి.

సహదేవుడు : వాసుదేవా! వీరందరూ ఎంచెప్పినా నేను సంధికి అంగీకరించను. దుర్యోధనుని మనసు మారి నీ మాటలకు తలవొగ్గినా నేను యుద్ధం చెయ్యాలనే సంకల్పం తోనే వున్నాను. ఎవరు ఏం చేసినా సంగ్రామం తప్ప దారిలేదు.

సాత్యకి : సహదేవుని మాటలు సముచితంగా వున్నాయి. ఇంతకాలం మీరు పడిన బాధలకు రణరంగంలో ప్రతీకారం జరిపి తీరాలి.

అనగానే అక్కడి వారందరూ సాత్యకి సహదేవులను అభినందిస్తూ హర్షధ్వానాలు చేశారు.

ద్రౌపది

అప్పుడు ద్రౌపదిదేవి ముందుకు వచ్చి కన్నీరు విడుస్తూ :

వాసుదేవా! వీరందరి అభిప్రాయాలూ, సంజయుని ముఖాన ధృతరాష్ట్రుని సందేశమూ, విన్నావు.

సామ దానాలతో కౌరవుల మనసు మారదు. లోభంతో అకార్యాలకు దిగే వారిని సంహరించడం క్షత్రియ ధర్మం. దోషిని శిక్షించకుండా విడిచిపెట్టరాదని నీతివిదులు చెపు తున్నారు.

ఒక్కసారి ఆలోచించు.

ద్రుపదభూపాలుని యజ్ఞవేదిక నుండి ప్రభవించి, పాండుమహారాజుల కోడలుగా వచ్చి, దేవేంద్రసదృశ పరాక్రమం గల పాండవుల భార్యనై, మహాయోధులయిన కుమారుల

తల్లినైన నన్ను రాజసూయావభృధ స్నానంతో పవిత్రమైన ఈ కేశపాశం పట్టి దుష్ట దుశ్శాసనుడు కురువృద్ధులూ గురుపూజ్యులూ ఆసీనులయిన నిండుకొలువులోకి యీడ్చుకు వచ్చాడు వీరందరూ అక్కడ చూస్తూనే వున్నారు.

యదువృష్ణి వంశాలవారు సజీవంగా ఉండగా జరిగిన ఘోరం యిది. అప్పుడు నన్ను రక్షించే వారులేక 'గోవింద' నామస్మరణ చేశాను.

ధృతరాష్ట్రుడు నా యందు అభిమానంతో వీరి రాజ్యసంపదలన్నీ తిరిగి యిస్తే మళ్ళీ జూదం ఆడి ఓడి అరణ్య అజ్ఞాతవాసాలు సాధించారు.

నన్ను ఇంత అవమానించిన దుర్యోధన దుశ్శాసనులు యింకా సుఖంగా జీవించడం కంటె వీరికి అవమానం వున్నదా!

నా యందు నీకు అభిమానం ఉంటే అక్కడకు వెళ్ళి శాంతంగా సంధికోసం ప్రయత్నించకు. యుద్ధమే సిద్ధం చేసుకురా.

సర్వ లక్షణ సంపన్నం
మహా భుజగ వర్చసం
కేశపక్షం వరారోహా
గృహ్య వామేన పాణినా

అని నల్లత్రాచులా మెరుస్తున్న వినీల విశాల కేశపాశాన్ని ఎడమచేతపట్టి ముందుకు జాపి:

మాధవా! రాయబార సమయంలో ఈ కేశపాశానికి జరిగిన అవమానాన్ని విస్మరించకుండా మాట్లాడు. ఘోర పాపానికి ఒడి గట్టిన దుశ్శాసనుని చెయ్యి ముక్కలు ముక్కలై రణరంగంలో ధూళిలో దొర్లుతూంటే చూసేవరకూ నా గుండె మంట చల్లారదు. పదమూడేళ్ళుగా ఆ చిచ్చును దాచుకున్నాను. ఇప్పుడు భీమసేనుని మాటలు వినగానే ఆ మంట మరింత ప్రజ్వలించింది.

వీరందరూ శాంతిప్రియులయితే నిశ్చింతగా ఉండమను. ముసలితనం మీదపడ్డా నా తండ్రి తన కుమారులతో వస్తాడు. నా బిడ్డ లయిదుగురూ అభిమన్యునితో కలిసి సింహాల వలె విక్రమిస్తారు, అని విలపిస్తూ ఆగింది.

కృష్ణుడు: అమ్మాయీ! నువ్వు విచారించకు.

ఇంతకంటె దారుణంగా కురువంశస్త్రీలు గుండెలు బాదుకు శోకించే రోజులు దగ్గరలో వున్నాయి. నీ కళ్ళతో నువ్వు చూస్తావు వారి దీనవదనాలు.

ధర్మరాజు ఆజ్ఞ దైవ సంకల్పం,

భీమార్జున నకుల సహదేవుల పరాక్రమం,

వీటితో దుర్యోధనాదుల శరీరాలు కుక్కలకూ, నక్కలకూ ఆరగింపు అవుతాయి.

భూమి బ్రద్దలయినా, హిమవంతుడు చలించినా, తారామండలాలు నేలకు రాలినా నా నిర్ణయానికి తిరుగులేదు.

పాండవులు శత్రుసమూహాలను సర్వనాశనం చేసి రాజ్యలక్ష్మీ విభవాభిరాము లవుతారు. ఇంక శోకించకు, అన్నాడు శాంతంగా.

తూర్పుదిక్కులో అరుణరాగాలు వికసిస్తున్నాయి.

చీకట్లను దూరం చేసి సంతోషంగా కన్నులు విచ్చుతున్నది ప్రపంచం.

శరత్కాలం ముగిసి హేమంతం ప్రవేశిస్తున్నది.

రేవతీ నక్షత్రం. మైత్రీ ముహూర్తం, వేదవిదుల ఆశీస్సులు, మంగళవాద్యాలు వింటూ వాసుదేవుడు ప్రయాణ సన్నద్ధుడయాడు. చక్కగా అలంకరించిన రథానికి ఉత్తమ జాతి అశ్వాలను కట్టి ప్రాంగణంలో నిలబెట్టారు.

వాసుదేవుడు సాత్యకిని పిలిచి :

తమ్ముడూ ! దుర్యోధన, శకుని, కర్ణులు దుర్మార్గులు. వారు దుర్బలులే, అయినా మనం మన జాగ్రత్తలో వుండాలి. నా చక్రమూ, గదా రథంమీద పెట్టించు, అని అంతా పూర్తి అయాక రథం అధిరోహించాడు.

రథం బయలుదేరబోయే వేళ ధర్మరాజు దగ్గరకు వచ్చి :

కృష్ణా ! ఉపవాసదీక్షతో, గురుసేవా పరాయణురాలై, పతిభక్తి తత్పరతతో, లోక కళ్యాణకాంక్షతో జీవితం గడిపే మా అమ్మగారే మమ్మల్ని యింతవరకూ పెంచి పెద్దచేశారు.

అత్తవారింట అడుగుపెట్టింది మొదలు ఆవిడ సుఖపడ్డ రోజు లేదు. మేము అడవుల పాలవుతూంటే కన్నీరు మున్నీరుగా శోకించింది. నువ్వు హస్తినాపురం వెడుతూనే ఆవిడకు మా అందరి అభివాదాలూ అర్పించు, అన్నాడు.

రథం బయలు దేరింది.

అక్కడి వారందరూ కొంతదూరం రథం వెంట నడిచి వెనుదిరిగారు

సాయం సంధ్యకు వృకస్థలం చేరి అక్కడ విశ్రాంతి తీసుకుని ఉదయమే ప్రయాణం ఆరంభించాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు

వాసుదేవుడు రాయబారిగా వస్తున్న వార్త విని ధృతరాష్ట్రుడు పెద్దలందరినీ రావించి:

దుర్యోధనా! యదువంశీయుడు వాసుదేవుడు మన క్షేమంకోరి వస్తున్నాడు. ఆయనకు సముచితంగా స్వాగత సత్కారాలు జరిపించు. ఆయన సంతోషిస్తే మనకు మేలు కలుగుతుంది, అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు రాజమర్యాదలతో అన్ని ఏర్పాట్లూ చేయించాడు. వాసుదేవుడు అవేవీ గ్రహించకుండా తన ప్రయాణం తాను సాగిస్తున్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు విదురుని పిలిచి :

వాసుదేవుడు సర్వజన పూజ్యుడు. ఆయనకు పదహారు బంగారు రథాలనూ, ఎనిమిది ఏనుగులనూ, బంగారు కాంతులీనే నూరుమంది సుందరీమణులనూ కానుకగా యిద్దా మనుకుంటున్నాను. స్వాగతమర్యాదలు జరపడానికి పెద్దలూ, పిన్నలూ అందరూ వెళ్ళాలి. అంతఃపుర అభ్యంతరాలు లేని నారీమణు లందరూ ఆయనను దర్శించాలి, అని చెపుతూంటే విదురుడు నవ్వి :

ప్రభూ! ఇన్నిటి కంటె ప్రధానం ఆయన చెప్పినట్లు మనం నడవడం. మణులతో నారీమణులతో ఆయనను వంచించి పాండవులకు శూన్యహస్తాలు చూపించాలని మీ భావం. అది జరిగే పనికాదు. ఎన్ని చేసినా ఆయన అర్ఘ్య పాద్యాలు తప్ప ఏదీ స్వీకరించడు. ఆయనకు పాండవుల మీద వున్న ప్రేమను మీరు తగ్గించ లేరు.

ఇప్పటి కయినా పాండవుల యందు మీరు వాత్సల్యం చూపి వారి రాజ్యభాగం వారికిస్తే ఆయన సంతోషిస్తాడు ; అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు : మహారాజా! రాయబారికి ఏవో సత్కారాలు చేయడం నాకు కిట్టదు. విదురుడు చెప్పినట్లు ఆయన పాండవపక్షపాతి. ఈ కానుక లిచ్చి మనం వారికి భయపడుతున్నట్లు కనిపించడం నా కెంతమాత్రం రుచించదు. పయిగా కళ్ళముందు కయ్యం కనిపిస్తుంటే యీ ప్రయత్నాలు క్షత్రియుడు చెయ్యవలసినవి కావు.

భీష్ముడు : నాయనా! ఆదర సత్కారాలకు పొంగిపోయి లొంగేవాడు కా డాయన. ఆయన చెయ్య దలుచుకున్న పని చేసి తీరతాడు. వాసుదేవుని సందేశానుసారం ప్రవర్తించడం వల్లనే ఉభయులకూ మేలు.

దుర్యోధనుడు : నా గొంతులో ప్రాణం ఉండగా పాండవులకు భాగం యివ్వడం కల్ల. వారికి అండగావున్న వాసుదేవుడు రాగానే వానిని యిక్కడ బంధిస్తాను. దానితో పాండవుల ఆశలు చల్లారుతాయి.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఆయన మనకు ఏ అన్యాయం చేశాడని బంధిస్తావు.

భీష్ముడు : నీ కుమారుడు మృత్యుదేవత ఆలింగనం కోరి వెడుతున్నాడు. కానియ్యి. నువ్వుకూడా నా మాటలు వినకుండా వీని మాటలమీద విశ్వాసంతో వున్నావు. ఈ పరుష వాక్కులు వినడానికి నా మనస్సు అంగీకరించడం లేదు. వెడుతున్నాను, అని గృహోన్ముఖు డయాడు.

* * *

శ్రీకృష్ణుడు హస్తినాపురంలో అడుగు పెట్టేవేళకు దుర్యోధనుడు తప్ప మిగిలిన ప్రముఖులందరూ ఎదురు వెళ్ళి స్వాగతం పలికారు.

రాజమార్గానికి రెండువైపులా బారులు తీరి వందిమాగధులు స్తోత్రపాఠాలు వినిపిస్తున్నారు.

నగరంలోని గృహద్వారాలు, గవాక్షాలు నారీజనుల సంతోష పులకిత నేత్రాలతో అలరారుతున్నాయి. వీధులన్నీ నగరంలోని జనసందోహంతో క్రిక్కిరిసి వున్నాయి.

అందరినీ చిరునవ్వుతో తిలకిస్తూ వాసుదేవుడు సభా భవన ద్వారం ప్రవేశించాడు. ధృతరాష్ట్రుడు సింహాసనం దిగి స్వాగతం పలికి, స్వర్ణాసనం చూపించాడు. వాసుదేవుడు భీష్మ పితామహులకు అభివాదం చేసి మిగిలిన ప్రముఖులందరినీ చిరునవ్వుతో పలకరించి కూర్చున్నాడు.

అతిథి మర్యాదలు సాగుతున్నాయి. అందరితో బంధు మర్యాదలు నడిపాడు.

విదురుని వెంట వాని గృహానికి వెళ్ళాడు. విదురుడు పాండవుల యోగక్షేమాలు విచారించాడు

మధ్యాహ్న సమయాన బయలుదేరి మేనత్త కుంతీదేవిని చూడడానికి వెళ్ళాడు మేనల్లుని చూస్తూనే ఆవిడ కొంతసేపు చింతించి, తన కుమారుల క్షేమ సమాచారా లడిగి :

కన్నతల్లిని చూడనోచుకోని దుర్దశ వారికి కలిగింది. సత్య ధర్మ నిరతుడు, మానాభిమానధనుడు, రాగద్వేష రహితుడు, రాజర్షి తుల్యుడు అయిన నా ధర్మరాజు ముల్లో కాలు ఏలడానికి అర్హుడు. వాడు ఇప్పుడెలా వున్నాడు, అని పేరుపేరునా ఒక్కొక్కరి యోగ క్షేమాలూ అడిగి, నకుల సహదేవు లిద్దరూ ఒక్కక్షణం కనిపించకపోతే నా గుండె బెంబేలు పడేది. వారు కుశలంగా వున్నారా!

కృష్ణా! వీరందరి కంటె నాకు నా కోడలు మీద అనురాగం ఎక్కువ. గుణ శీల సౌందర్యాలలో ఆమెకు సాటి రాగలవారు లేరు. మహోన్నత వంశంలో జన్మించిన ఆమె తన బిడ్డలకంటె నా బిడ్డలనే ఎంతో అభిమానంగా చూసుకునేది.

సదాచారాన్నీ, సత్ప్రవర్తననూ ఏనాడూ విడిచిపెట్టని అటువంటి సాధ్వికే కష్టాలు ప్రాప్తించాయంటే విధిని ఏమనాలి.

ఆనాడు కుప గురు వృద్ధులున్న మహాసభలో ఆమెను ఎంత అవమానించారో, తలుచుకుంటే గుండె బ్రద్ద లవుతున్నది

ఇక్కడి వారందరిలో విదురుడొక్కడే సద్గుణ సంపన్నుడు. ఆయననే లోకం కీర్తిస్తుంది.

నీకు తెలుసు.

అయిన వారితో కలహం వచ్చింది.

రాజ్యలక్ష్మిని కోలుపోయాం.

నా సౌభాగ్యం ఏనాడో మాసిపోయింది.

అన్నీ నేను సహించాను. కాని కన్న సంతానం కంటికి దూరంగా ఉంటే భరించ లేకపోతున్నాను. ఎన్నాళ్ళయింది. పద్నాలుగేళ్ళు!

నువ్వు తిరిగి వెడుతూనే నా బిడ్డలతో చెప్పు : పరుల పంచన బ్రతకవలసి రావడం కంటె ఆడదానికి మరణం మేలు. రాచబిడ్డ ఏ లక్ష్యంతో సంతానాన్ని కంటుందో దాన్ని నెరవేర్చవలసిన సమయం ఆసన్నమయిందని చెప్పు. క్షత్రియుడికి ప్రాణాల మీద తీపి పనికి రాదు. పరాక్రమం ప్రదర్శించి భోగాలు సాధించాలి.

మరొక్కమాట – ద్రౌపది చెప్పినట్లు చెయ్యడం అవసరం అని మా అర్జునుడికి చెప్పు. ఆమెకు జరిగిన అవమానానికి ప్రాయశ్చిత్తం జరిగి తీరాలి.

పరాక్రమ సంపన్నులయిన అయిదుగురు కొడుకులు.

మహాబలిష్ఠుడయిన బలరాముడు, నువ్వు, నీ కొడుకు ప్రద్యుమ్నుడు ఇందరున్నా నాకు దుఃఖాలు తప్పలేదు, అని కన్నీరు పెట్టింది.

శ్రీకృష్ణుడు: విచారించకు నువ్వు పుట్టిన యిల్లు మెట్టినయిల్లు సామాన్యమయినవి కావు. నీ భర్త మహావీరుడు. అలానే నీ బిడ్డలు మహాయోధులు క్లేశాలను సంతోషంతో సహించగలవారు దేన్నయినా సాధిస్తారు.

త్వరలోనే పాండవులు శత్రుసంహారం చేసి నీకు శాంతి సంతోషాలు కలిగిస్తారు. నిశ్చింతగా ఉండు, అని ఓదార్చి, నమస్కరించి బయలు దేరాడు.

బయలు దేరిన వాసుదేవుడు దుర్యోధనుని మందిరానికి వచ్చాడు. అక్కడ అతిథి మర్యాదలు స్వీకరించి, అందరి కుశలమూ అడిగాడు. కొంతసేపు యిష్టాగోష్ఠి నడిచింది. దుర్యోధనుడు విందుభోజనానికి రమ్మని బలవంతం చేశాడు.

రాయబారి తన పని నెరవేరేవరకూ విందు విలాసాలలో పాల్గొనరాదు. పాండవుల హితవు కోరే నేను వారి మీద ద్వేషం కలవారు పిలిస్తే విందులకు వస్తాననుకున్నావా! మీ మహామంత్రి విదురుడున్నాడు. అక్కడ ఆరగిస్తాను, అని విదురుని గృహానికి వెళ్ళి అక్కడ విద్వాంసులకు మర్యాదలు జరిపి అనంతరం విదురునితో కలిసి భోజనం చేశాడు.

అనంతరం విశ్రాంతి తీసుకుంటుండగా విదురుడు.

వాసుదేవా! ధర్మార్థాలతో నిమిత్తం లేని దుర్యోధనునితో ఏం మాట్లాడినా ప్రయోజనం లేదు. అసత్యాన్ని ప్రేమించే వానికి పెద్దలు చెప్పే హితవు చెవికెక్కదు. పోగా నిత్యశంకితుడు దుర్యోధనుడు.

తన కర్ణుడొక్కడే సర్వశత్రు సంహారం చెయ్యగలడనే విశ్వాసం కల దుష్టునితో నువ్వు శాంతియుతంగా మాట్లాడి ప్రయోజనం లేదు.

రాజ్యం, యౌవనం యీ రెండింటితో మదించి వున్న వానితో సంప్రదింపులు జరపడం వ్యర్థం. పయిగా ఆ దుష్టులు నీకు హాని తలపెడతారని భయంగా ఉంది.

ఈ చక్రవర్తులందరికీ ఆయువు చెల్లింది. కాకుంటే దుర్యోధనుని వెంట చేరేవారు కాదు. ఇవన్నీ నీకు తెలియనివి కావు. అయినా నా విధి నేను నిర్వర్తించాలి, అన్నాడు.

చిరునవ్వుతో వాసుదేవుడు: ధీశాలీ! వాత్సల్యం నిండిన గుండెతో తల్లిదండ్రులు చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పావు. వివేకం కల విద్వాంసుడివ్వవలసిన సలహా యిచ్చావు.

నే నెందుకు వచ్చానంటే అన్నదమ్ముల మధ్య రేగిన కలహాన్ని నివారించ గలిగి వుండీ మాట్లాడకుండా ఉపేక్షించానవే లోక నిందకు ఆస్కారం యివ్వదలుచు కోలేదు. నా మాటలు సావధానంగా వారు వినగలిగితే సంధికి సమ్మతిస్తారు లేదంటే వినాశనం తప్పదు, అని శయనించాడు.

రాయబారం

తెల తెల వారుతూండగా ఉభయులూ నిద్రలేచి సభా భవనానికి బయలుదేరడానికి సన్నద్ధు లయారు. వాసుదేవుని రథం నయన మనోహరంగా ఉంది.

దుర్యోధనుడు తన అనుచరులతో స్వాగతం పలకడానికి వచ్చాడు. శ్రీకృష్ణుడు చిరునవ్వుతో విదురుని చేయిపుచ్చుకుని రథంఎక్కించాడు. అనంతరం తాను అధిరోహించాడు.

సాత్యకి, కృతవర్మాది యదువంశీయులు మరొక రథం మీద బయలుదేరారు. శకుని దుర్యోధను లిద్దరూ ఒకే రథం మీద వస్తున్నారు.

రథాలు బయలుదేరుతూంటే మంగళ వాద్యాలు వినిపించారు. ఆయుధపాణులై సైనికవీరులు ముందు నడుస్తున్నారు.

సభాభవన ప్రాంగణంలో వేణుగానం, వీణానాదం, శంఖధ్వానాలూ, ఆహ్వానగీతులు ఆలపించాయి. ప్రముఖులందలూ వరుసలలో నిలబడి చిరునవ్వుతో వాసుదేవునికి మర్యాద జరిపారు.

సభాభవనంలో అడుగుపెట్టే వేళ భీష్మ ద్రోణాదులు ధృతరాష్ట్రుని వెంట నడిచి వాసుదేవుని లోపలకు తెచ్చారు.

అదే సమయానికి అక్కడకు వచ్చిన నారద పరుపరామాది మునులందరికీ ఉచితాసనాలు వేయించమని వాసుదేవుడు భీష్ములవారికి చెప్పగా క్షణాలలో ఆ ఏర్పాట్లు పూర్తి అయాయి.

అనంతరం వాసుదేవుడు ఆసీనుడయాడు. ప్రక్కనే దుర్యోధన కర్ణులు ఒకే ఆసనం అలంకరించారు. అందరూ సావధానులై రాయబారం వినడానికి ఎదురు చూస్తున్నారు.

సభాసదులందరి కన్నులూ వాసుదేవుని మీదనే వున్నాయి. నిశ్శబ్దంగా వున్నా రందరూ.

అప్పుడు గొంతు సవరించి వర్షాకాల మేఘ గర్జనతో సమమయిన గంభీర స్వరంతో శ్రీకృష్ణుడు :

ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! కురు పాండవులూ వారి బంధుమిత్రులూ సుఖ సంతోషాలతో జీవయాత్ర సాగించడానికి అనుకూలమయిన శాంతిని ప్రసాదించుమని అడగడానికి వచ్చాను. ఇంతకంటె నిఖిల జన శ్రేయస్కర మయినది లేదని నీకు నేను వేరే చెప్ప వలసిన పనిలేదు.

ఈనాడు రాజ లోకంలో కురువంశీయుల కున్న కీర్తి ప్రతిష్ఠలు మరెవరికీ లేవు. అందుకు ముఖ్యకారణం మీరు శాస్త్ర మర్యాదలను యథాతథంగా అనుసరించి నడవడం దానికితోడు దయా, ఓరిమి, సానుభూతి, సౌమ్య స్వభావం, సత్య వాక్పాలన, ప్రీతి, మీ వంశీయులకు సహజ గుణాలు.

అటువంటి వంశంలో ప్రభవించిన మీరు ఏ మాత్రం అనుచితంగా ప్రవర్తించినా ఈ లోకం వ్రేలెత్తి చూపి తీరుతుంది.

మన పిల్లలు రహస్యంగా అన్యాయాలు, అక్రమాలు, చేస్తున్నారేమో గ్రహించి వారిని సరయిన దారిలో పెట్టడం మన బాధ్యత. అలాకాక వాళ్ళు మన కనుల ఎదుటనే దుర్మార్గపు పనులు చేస్తూంటే అప్పటికప్పుడే వారిని దండించి బుద్ధి చెప్పుకోవాలని నీకూ తెలుసు.

నీ కుమారులు ఇంత కాలంగా సాగించిన అత్యాచారాల ఫలంగా ఘోర విపత్తు నీ నెత్తి మీద పడ నున్నది. ఇప్పటికయినా నువ్వు మేలుకొని వారిని సక్రమ పథాన నడపక పోతే సర్వనాశనం తప్పదు.

నువ్వు తలుచుకుంటే మీ ఉభయవంశాలూ హాయిగా జీవించగలవు నువ్వు నీ బిడ్డలను అదుపులో పెట్టు. పాండవులను నేను సరిగ్గా నడిపిస్తాను.

పాండురాజనందనులతో సఖ్యంగా ఉంటే వారు మీ అందరినీ మర్యాదగా చూస్తూ రక్షించగలరు. ఆ నాడు మీ వైపు కత్తి దూయగల వారుండరు. అందువల్ల పాండవుల కంటె మీకే మేలు.

కాదంటావా? యుద్ధం జరుగుతుంది. అటూ యిటూ నాశనం, నీకు సంతాపం. నీకు వార్ధక్యం వచ్చిపడిన యీ సమయంలో ఎందుకీ దురవస్థలో చిక్కుకోవడం.

పాండవుల యందు పుత్రవాత్సల్యం చూపి వారి రాజ్యభాగం కాకపోతే అయిదు ఊళ్ళిచ్చినా చాలునని ధర్మరాజు ప్రార్థిస్తున్నాడు. ఈనాటి వరకూ వారికి మీవారు చేసిన అవమానాలూ, కలిగించిన క్లేశాలూ విస్మరించి సంధికే వారు చెయ్యి జాపుతున్నారు. బాగా ఆలోచించి శాంతికోసం కృషి చేయండి, అన్నాడు

అనంతరం నారద, పరశురామ, కణ్వమహర్షులు దుర్యోధనునికి హితబోధ చేశారు. ద్వేషం కంటె శాంతం ఎంత ప్రయోజనకరమో వివరించారు.

ధృతరాష్ట్రుడు తన నిస్సహాయతను తెలిసి చింతించాడు.

కృష్ణుడు : దుర్యోధనా! మన శ్రేయస్సుకోరే పెద్దల మాటలు విని నడుచుకుంటే సుఖంగా ఉండగలము. నువ్వయినా తెలియని వాడవుకాదు. మహామహుల వంశంలో జన్మించావు. విద్వాంసుల సన్నిధిని సర్వవిషయాలూ గ్రహించావు.

దుస్సహవాసం వల్ల అధర్మమార్గాన పడ్డావు. దానివల్ల విపత్తులు వచ్చి పడుతున్నాయి.

పాండవులతో సంధి మీ అందరికీ క్షేమమని నీ మంత్రులూ, మీ వంశ వృద్ధులూ చెపుతున్నారు. వారి హితబోధలు పెడచెవిని పెడితే నాశనం తప్పదు.

పుట్టింది మొదలు పాండవులతో ద్వేషంతో ఉండి వారిని కడతేర్చాలని చూసినా వారు నీ యందు అభిమానంతోనే వున్నారు ధర్మమార్గం తప్పకుండా న్యాయంగా వారికి దక్కవలసిన రాజ్యం వారి కిమ్మని అడుగుతున్నారు.

భీమార్జునులే కోపంతో సంగ్రామ రంగంలో నిలబడితే వారి ముందు నిలువగలవారు ముల్లోకాలలో లేరు. అది గ్రహించి వారితో సంధి చేసుకో.

భీష్ముడు : నాయనా! వాసుదేవుడు యథార్థం చెప్పాడు. అది కాదనకు అందువల్ల అందరికీ క్షేమం కలుగుతుంది కన్న తల్లి దండ్రులకు క్లేశం కలిగించకు.

ద్రోణుడు : దుర్యోధనా! వాసుదేవుడూ, భీష్ముడూ నీ మేలుకోరి చెప్పిన మాటలు సావధానంగా విని ఆచరించు. నీచుల వెంటబడి వారి ప్రియవాక్యాలు విని ఆపదలలో పడకు. ఇంతకంటె ఎవరూ ఏమీ చెప్పలేరు.

విదురుడు : మే మెవరం నీ గురించి బాధపడడం లేదు. ముసలితనం మీదపడ్డ నీ తల్లిదండ్రులకు రాబోయే ప్రమాదానికి చింతిస్తున్నాం.

నీ ఆలోచనలు వంశనాశనానికి దారి తీస్తున్నాయి. నీ మాతా పితరులు రెక్కలు లేని పక్షులవలె గడపవలసి వస్తుందని బాధపడుతున్నాను.

ఉద్యోగపర్వం

ధృతరాష్ట్రుడు : నాయనా! ఇందరు పెద్దలు వాసుదేవుని [illegible] నేను కూడా ఆ దారినే నడువమని చెపుతున్నాను. అదే శ్రేయస్కరం.

అందరి ఉపదేశాలూ విని దుర్యోధనుడు :

కృష్ణా! పాండవ పక్షపాతంతో సాగిన నీ ప్రసంగం నన్ను దోషిగా చూపడానికీ, నాకు భయం కలిగించి, మీ పని నెరవేర్చుకొనడానికీ వినియోగపడేలా వుంది. ఇక్కడి పెద్దలు కూడా అదే ధోరణిలో వున్నారు

ఎంత ఆలోచించినా నేను చేసిన నేరం ఏమిటో నాకు తెలియదు.

ద్యూతప్రీతిగల పాండవులతో మా శకునిమామ క్రీడ సాగించి రాజ్యం గ్రహించడం నా దోషమా! ఒకసారి ఓడినా, వారికి రాజ్యసంపదలు పరావర్తం చేశాం. వారు మళ్ళీ ఆటకు దిగడం నా నేరమా!

సర్వనాశనం అనీ భయానక యుద్ధం అనీ బెదిరించి నంతలో క్షత్రియవీరులు జంకి కలవంచరు. మా వీరవరుల ముందు దేవతలు నిలబడలేరు. ఇక పాండవుల లెక్కఏమిటి!

వీరుడైనవాడు రణరంగంలో మరణానికి వెనుదీయడు. పర్యవసానంగా నేను పాండవులకు సూదిమొన మోపిన నేల అయినా విడిచి పెట్టేది లేదు.

శ్రీకృష్ణ : చాలా సంతోషం. అయితే యుద్ధభూమిలో ప్రాణాలు వదలడానికే సిద్ధంగా వుండు. పాండవులకు చేసిన ద్రోహం ఏమిటని అడుగుతున్నావు. వారి సిరి సంపదలు చూచి ఓర్వలేక మాయచేసి హరించడానికి జూదం సాగించడం ద్రోహం కాదూ!

అన్నగారి భార్య అనే ఆలోచన లేకుండా నిండుసభలో ఆమెకు చేసిన అవమానం ఆడిన దుర్భాషలూ అక్రమాలు కావా?

వారు వనవాసానికి వెడుతూంటే కర్ణ దుశ్శాసనులతో కలిసి ఆడిన అపహాస్యం ఎంతా ధర్మపరు డెవడేనా విని సహించగలడా!

అంతదాకా ఎందుకు!

బాల్యంలో వారిని వారణావతానికి పంపి లక్కయింట పెట్టి నాశనం చెయ్యడానికి పథకం వేయలేదూ!

విషం కలిపిన అన్నం పెట్టి, పాములతో కరిపించి నదిలో త్రోయించి భీమసేనుని చంపడానికి ఎన్ని ఎత్తులు వేయలేదు, ఈ విషయాలన్నీ ఎవరెరుగనివి.

ఈనాడు వారి రాజ్యం వారి కివ్వననడం ఏం న్యాయం, నేడు కాకపోతే రేపు రణ రంగములో రక్త మాంసాలలో నవ్వు గిల గిల లాడే రోజున వారి రాజ్యం వారు తీసు కుంటారు.

దుశ్శాసనుడు : అగ్రజా! వీరి మాటలు వినకపోతే యిక్కడే మనల్ని వీరు త్రాళ్ళతో బంధించే రీతిలో వున్నారు, అనగానే దుర్యోధనుడు సభ్యులందరినీ అవమానిస్తూ వెలుపలకు వెళ్ళిపోయాడు. వెనువెంటనే వాని తమ్ములూ, మిత్రులూ నిష్క్రమించారు.

భీష్ముడు : ధృతరాష్ట్రా! వీణ్ణి రాజసింహాసనం ఎక్కించగలవు. కాని దానికి తగిన సత్ప్రవర్తన ఎక్కడనుంచి తేగలవు.

శ్రీకృష్ణుడు : ఇప్పటికయినా మించిపోయింది లేదు. మా మామ కంసుడు లోకకంట కుడుగా తయారవుతుంటే నేను వానిని మృత్యువుకు ఆరగింపుచేసి భోజవంశాన్ని రక్షించాను. అలానే మీరు దుర్యోధన, దుశ్శాసన, శకుని కర్ణులను బంధించి పాండవులకు అప్పగిస్తే నిఖిల ప్రజాక్షేమం జరుగుతుంది.

మహారాజా!

వంశరక్షణార్థం వ్యక్తినీ, గ్రామ శ్రేయస్సుకోసం కులాన్నీ, దేశ కల్యాణానికి గ్రామాన్నీ, ఆత్మశాంతికి భూమండలాన్నీ, విడిచి పెట్టాలని నీతివిదులు చెపుతున్నారు. అందుచేత మీవంశ రక్షణకోసం దుష్టులను పారద్రోలండి, అన్నాడు.

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు విదురుని పంపి గాంధారిని రప్పించాడు, గాంధారి రాగానే ధృతరాష్ట్రుని ఆజ్ఞానుసారం విదురుడు దుర్యోధనుని తీసుకురావడానికి వెళ్ళాడు.

గాంధారి : మహారాజా! పురుషార్థాలలో ప్రధానమయిన ధర్మార్థ పరిజ్ఞానం లేని వానిని ప్రేమగా మీరు సింహాసనార్హుని చేయబోయిన అవివేక ఫలం అనుభవిస్తున్నారు.

దుష్టుడు, మూఢుడు, లోభి, దుస్సహవాసప్రియుడు అయిన కుమారుని మీద అను రాగంతో మీ రెంత చేశారు. ఆప్తుల మధ్య వైరం పెరగనిచ్చారు. అందువల్ల శత్రువులకు చులకన అవుతామని ఊహించలేక పోయారు. సామ దాన భేదాలు ఫలించనినాడు దండో పాయం స్వీకరించాలి కాని ముందుగానే దండనీతిని అనుసరించడం వివేకమా!

అంటుండగా దుర్యోధనుడు క్రోధంతో సెగలు క్రక్కుతూ వచ్చి తల్లి ముందు నిలబడ్డాడు అది గ్రహించి :

నాయనా! నీ శ్రేయస్సు కోరి భీష్మ, ద్రోణ, కృప, విదురాదులు చెప్పిన హితవు విని నడుచుకో ఇంద్రియాలను అదుపులో పెట్టగల శక్తిమంతులే రాజ్యపాలనకు అర్హులు. పెంకి గుర్రాన్ని నిలబెట్టి నడపలేని రౌతుకీ, జితేంద్రియుడు కాని రాజుకూ, భేదం లేదు.

పాండవులు వీరులు, జ్ఞానులు, పయిగా వారందరూ ఏకాభిప్రాయంతో వున్నారు.

కృష్ణార్జునులు అజేయులని మన పెద్దలందరూ చెపుతున్నారు.

నువ్వు క్రోధాన్ని విడిచి వారి రాజ్యం వారికిస్తే నీ శత్రువులను కూడా వారు సంహరించి సుఖశాంతులు ప్రసాదిస్తారు. నీ రాజ్య భాగంతో నువ్వూ నీ మంత్రులూ భోగ భాగ్యాలతో ఆనందించవచ్చు.

పదమూడు సంవత్సరాలు వారికి కలిగించిన క్లేశాలు చాలు. ఈ నాటికీ వారిని జయించే శక్తి నీకు లేదు.

భీష్మ ద్రోణులు మన ఏలుబడిలో జీవిక సాగిస్తున్నారు. కనక ఆ దృష్టితో యుద్ధం చేస్తారే తప్ప వారు ధర్మవిరుద్ధంగా నడుస్తారని అనుకోకు.

ఎటు చూసినా పాండవులతో సంధి నీకూ, నీ పరిజనానికీ శ్రేయస్కరం అని మరు వకు అంది.

తల్లి మాటలు కూడా చెవికెక్కని దుర్యోధనుడి సభారంగం విడిచి మిత్రుల దగ్గరకు వెళ్ళి కృష్ణుని బంధించి యిక్కడే ఉంచితే పాండవులు కోరలు పీకిన పాముల్లా పడి వుంటారని నిశ్చయించి, ఆ ప్రయత్నంలో సభలోకి వస్తున్నాడు. ఇతరుల మనసులోని ఆలోచనలను పసిగట్టగల సాత్యకి ఆవేశంతో లేచి :

మహారాజా! మండుతూన్న నిప్పును ఒడిలో మూట గట్టుకోడానికి ప్రయత్నించే పసివారి వలె నీ కుమారులు వాసుదేవుని బంధించడానికి యత్నిస్తున్నారు.

అన విని విదురుడు; మహారాజా! మహామహుడైన వాసుదేవుని బంధించడానికి సంకల్పించిన వీరందరికీ మృత్యుదేవత నెత్తిమీద తాండవిస్తున్నది అన్నాడు.

కృష్ణుడు: చాలా సంతోషం. నన్ను బంధించడానికి వచ్చే వారి శక్తి చూడాలని ఉంది. దుష్కార్యాలను ఆచరించడానికి నేను విముఖంగా వున్నాను. లేకుంటే నిశ్శంకగా వీరందరినీ యిప్పుడే కడతేర్చి ధర్మరాజుకు శ్రమ తప్పించే వాడిని. వీరిని బంధించి పాండ వుల పాదాలమీద పారవేయడం కష్టం కాదు.

కాని, మహారాజా! నీ యెదుట అటువంటి పని చేయడం నాకు యిష్టంలేదు. రమ్మ నండి. నన్ను ఎలా బంధిస్తారో చూస్తాను, అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు, విదురుడు ఉభయులూ మందలించి దుర్యోధనుని మనసు మార్చలేక పోయారు.

శ్రీకృష్ణుడు: దుర్యోధనా! ఒక్కసారి నీ కనులు విప్పి యిటు చూడు, అంటూ విశ్వరూపం ధరించాడు.

ఆ సమయంలో దివ్యకాంతులతో దేవగణాలు, రుద్ర, ఆదిత్య, వసు, మహర్షి గణాలూ, పాండవయోధులూ, ప్రజాపతీ గోచరించారు.

అక్కడి రాజులందరికీ ఆ విద్యుదుజ్వల కాంతిని చూసే శక్తిలేక కన్నులు మూతలు పడ్డాయి.

భీష్మ, ద్రోణ, విదుర, సంజయులు మాత్రం వాసుదేవుని అనుగ్రహంవల్ల ఆరూపాన్ని చూడగలిగారు.

అది గ్రహించి ధృతరాష్ట్రుడు తనకు కూడా ఆ రూపం దర్శించే అవకాశం దయ చేయుమని కోరగా కృష్ణుడు ఆయనకు నేత్రదానం చేశాడు.

క్షణాలవ్యవధిలో విశ్వరూపాన్ని ఉపసంహరించి సాత్యకి కృతవర్మలను వెంటబెట్టు కొని సభవీడి వెలుపలికి వచ్చాడు. సాత్యకి ఆదేశానుసారం దారుకుడు రథాన్ని ద్వారంలో సిద్ధంగా ఉంచాడు. ధృతరాష్ట్రుడు ఆ వెనుకనే వచ్చి:

కృష్ణా! నా కుమారులమీద నా అధికారం ఎలా వున్నదో చూశావు కదా! ఇంక నా దోషం ఏమీ లేదని అంగీకరిస్తావా! అన్నాడు.

ఆ మాటలు విని వాసుదేవుడు తనను సాగనంపవచ్చిన పెద్దలందరిని చూసి:

మీరంతా విన్నారు కదా! ఇంక నేను పాండవులను కలిసి అనంతర కర్తవ్యం సాగించాలి. నాకు సెలవివ్వండి, అన్నాడు.

రథం కుంతీదేవి గృహం దగ్గర ఆగింది.

కృష్ణుడు లోపలకు వెళ్ళి సభావిశేషాలు వివరించి: అత్తా! జరుగవలసింది జరుగు తుంది. నేను వెడుతున్నాను, అన్నాడు.

కుంతి : కృష్ణా! క్షత్రియ మాత ఏ మహోద్దేశంతో సంతానాన్ని కంటుందో, ఆ లక్ష్యాన్ని నెరవేర్చవలసిన సమయం ఆసన్న మయిందని నా బిడ్డలకు చెప్పు. దండ నీతిని క్రమంగా నిర్వహించని నాడు ప్రజలలో అధర్మం పెరిగి అమాయకులు క్లేశాలలో చిక్కు కుంటారని వివరించు. పాండురాజు పరాక్రమంతో సాధించిన రాజ్యాన్ని ఆయన కుమారులు అదే దారిలో సంపాదించాలనీ, మహావీరులయిన అయిదుగురు కొడుకు లుండి కూడా నే నిక్కడ యిలా బాధపడుతున్నాననీ మరచిపోవద్దని విశదం చెయ్యి, అంది

మేనత్తదగ్గర సెలవు తీసుకుని, రథం ఎక్కుతూ, మిగిలిన కురుప్రముఖు లందరికీ మొక్కులు చెప్పి తన వెంట కర్ణుని తీసుకుని నగరం సరిహద్దులు చేరాడు.

రథం ఆపాడు.

కర్ణుని దగ్గరగా రమ్మన్నాడు.

కర్ణహృదయం

శ్రీకృష్ణుడు : కర్ణా! ఈ సమయంలో అతి ముఖ్యమైన విషయం నీతో మాట్లాడాలని పిలిచాను. బాల్యప్రభృతి నువ్వు మహనీయుల సన్నిధిలో సర్వవిద్యలూ అభ్యసించి, జ్ఞాన బుద్ధి పొంది ధర్మవిషయాలు గ్రహించావు, నీకు తెలియని లోకధర్మం లేదు.

కానీనుడు, సహోఢుడు అని కన్యాపుత్రులను పిలుస్తారని ఎరుగుదువు.

పెళ్ళికాకుండా శిశువును కంటె
ఆ బాలుడు కానీనుడు.
వివాహానికి ముందు గర్భవతియై
భర్త యిల్లుచేరాక ప్రసవించగా
ప్రభవించిన వాడు సహోఢుడు.

ఆ కన్యలను ఎవరు పెళ్ళి చేసుకుంటే వారే వీరికి తండ్రి అవుతారు.

కుంతీదేవి కన్యగా ఉన్నరోజుల్లో ఆవిడ నిన్ను ప్రసవించింది. అంటే ధర్మరాజాదు లకు అగ్రజుడవు. ఆ విధంగా యీ సింహాసనం నీది.

ఇప్పుడు నామాట ప్రకారం పాండవులతో చేరు. చేరితే పితృవంశీయులయిన పాండ వులు, మాతృవంశం వారయిన యాదవవంశాల వారు నీ వెనుక అండగా ఉంటారు.

పాండవులూ, వారి పుత్రులూ సంతోషంతో నిన్ను సేవించడానికి ముందుకు వస్తారు. వంది మాగధ స్తోత్ర పాఠాలతో రాజ భోగాలు అనుభవించగలవు.

అంతేకాదు, అతిలోకసుందరి ద్రౌపది నిన్ను అనురాగంతో భర్తగా స్వీకరిస్తుంది, అన్నాడు.

కర్ణుడు: కృష్ణా! స్నేహభావంతో, అనురాగంతో నా క్షేమం కోరి చెప్పిన నీ మాటలు పరమసత్యాలు; నేను కుంతీపుత్రుడననీ ఎరుగుదును. కాని ఆ నాడే నన్ను గంగలో విడిచి నాకు రాజవంశసంస్కారం లేకుండా చేసింది.

నేను తమకు దొరికిన నాటినుంచి ఎంతో వాత్సల్యంతో నన్ను పెంచి యింత చేసి, వారి వంశీయులతో నాకు వివాహం జరిపిన యీ అధిరథుడూ రాధా యీనాడు నా మీదనే వారి ఆశలు పెట్టుకున్నారు.

ధర్మశాస్త్రాలు చదివిన నేను ఈ దంపతులకు పరలోకక్రియలు నిర్వర్తించకపోవడం న్యాయమూ? అంతకంటె కృతఘ్నత లేదే! భూమండలం అంతా వదులుకోగలను కాని వీరి మనస్సు కష్టపెట్టలేను.

అలానే యీ నాటివరకూ రాజభోగాలలో నన్ను సంతృప్తుని చేసే దుర్యోధనుడు నా మీద ఆశతోనే యుద్ధానికి సిద్ధమవుతూంటే అటువంటి మిత్రునికి ద్రోహం చెయ్యలేను.

సర్వవిద్యావిదులూ, శస్త్రాస్త్ర కోవిదులూ అయిన వీరులందరూ రణరంగంలో దూకడానికి ఉద్యుక్తులయి వున్నారు. వారందరి వీరవిహారం సాగాలి. ఇంతటి వీరులు అజ్ఞాతంగా మరణించడం ఉచితంకాదు.

ఈ సంగ్రామగాథను తరతరాల ప్రజలు చెప్పుకుని సంతోషించే కీర్తి దక్కనియ్యి, మాకు.

యుద్ధం పూర్తి అయేవరకూ మన మధ్య సాగిన యీ సంభాషణ ఎవరికీ తెలియనివ్వకు. ఎందుకంటే నా జన్మరహస్యం తెలిస్తే ధర్మరాజు యుద్ధానికి దిగడు.

మరొక్కమాట —

ఈనాడు ఈ రాజ్యం నాకు దక్కినా మరుక్షణంలో అది దుర్యోధనునికి ధారవోస్తాను. సామ్రాజ్య పాలనం ధర్మరాజు సాగించాలి కాని మా చేతులలో పడకూడదు.

ముఖ్యాంశం -

ధార్తరాష్ట్రులు శస్త్రయజ్ఞం ప్రారంభించారు.

అది నీ ఆధ్వర్యవంలో, అర్జునుడు హెూతగా, గాండీవం స్రువంగా, అస్త్రమంత్రా లతో వీరుల పరాక్రమమే ఆజ్యంగా, సాగుతుంది.

అభిమన్యుడు ఉద్గాత ; భీమసేనుడు ప్రస్తోత, ధర్మరాజు బ్రహ్మాణ్యుడు, శంఖ భేరీ నాదం సుబ్రహ్మాణ్య నాదం.

శత్రు శీర్షాలు పురోడాశం ; రక్తం హవిస్సు, దుర్యోధనుడు యజమాని, సేనా వాహిని యజమానపత్ని, ఘటోత్కచుడు శామిత్ర కర్మ నిర్వహిస్తాడు.

ఆ నాడు సభా భవనంలో దుర్యోధనాదుల ప్రీతికై నేను పాండవులను పరిహసించి కటువుగా భాషించి నందుకు నా హృదయం పశ్చాత్తాపంతో కుములుతూనే వుంది.

నాటి దుష్కర్మల ఫలితంగా ఇక్కడి వారందరూ రణరంగంలో నిహతులు కాక తప్పదు. భీమసేనుడు దుశ్శాసనుని రొమ్ము చీల్చి రక్తపానం చేసిననాడు, అర్జునుడు సర్వ శాత్రవ చమూ సంహారం చేసిననాడు, భీముడు దుర్యోధనుని నేల కూల్చిననాడు, ఈ సంగ్రామ యజ్ఞం సమాప్తం అవుతుంది.

ఇటీవల నాకు చాలా దుస్స్వప్నాలు వస్తున్నాయి. వాటి పర్యవసానం కురువంశ నాశనమే.

చివరి మాట విను, ఇప్పుడు నేను కుంతీపుత్రుడనని చెప్పుకుంటే లోకులంతా ఏమను కుంటారు. అర్జునునికి జంకి కర్ణుడు ఎంత వైచ్యానికి దిగిపోయాడు అని పరిహసించరా?

యుద్ధంలో బ్రతికితే మళ్ళీ కలుసుకుందాం, లేదా వీరస్వర్గమే అన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు : కర్ణా! ఎంత చెప్పినా నీ పట్టుదల నీదే. మీ మహారాజుతో చెప్పు. అమావాస్య రానున్నది. శరత్కాలం వెళ్ళి హేమంతం రానున్నది. భూమి నిండుగా పంట లున్నాయి. చెట్లు తీగలు ఫల పుష్ప సమృద్ధిగా వున్నాయి.

ఈతి బాధలు కలిగించే ఈగలు లేవు. బాటలు బురద లేకుండా గట్టి పడ్డాయి. నదీ జలాలు స్వాదువు లయాయి. వేడీ చలి సమంగా వున్నాయి. యుద్ధాని కిది మంచి కాలం.

పాండవులు రణరంగానికి వచ్చి తమ పరాక్రమంతో రాజ్యం సంపాదించు కుంటారని మీ వృద్ధులందరికీ వివరించు వెళ్ళిరా, అన్నాడు.

రథాలు బయలుదేరాయి.

కుంతీదేవి

రాయబార విశేషాలు విన్న కుంతీదేవి హృదయం ఆందోళనతో నిండింది. ః
దలు ఎంత నీచమయినవి. వాటికోసం బంధువుల మధ్య విరోధాలు రేగి నాశన కాండ ౫
తుంది. అంతకంటే నిర్ధనుల జీవితాలే శ్రేయస్కరం అనిపించింది.

ఆలోచించి కర్ణుడితో తాను మాట్లాడితే ప్రయోజనం ఉండవచ్చునని భాః
సంధ్యా సమయంలో బయలుదేరింది.

ఆ సమయంలో కర్ణుడు గంగానదీ స్నానం చేసి సూర్యుని ఉపాసిస్తూ ఉంటా
గ్రహించి నదీతీరానికి నడిచింది.

అప్పటికి కర్ణుడు అర్ఘ్యాంజలు లర్పిస్తున్నాడు.

దూరంగా నిలబడింది కుంతి.

ఉపాసన ముగించి వెనుదిరిగి వస్తూ కుంతీదేవిని చూచి వినయంగా తలవ
చేతులు జోడించి

రాధేయుడను అధిరథుని కుమారుడను, కర్ణుడను. అభివాదం చేసి అడుగుతున్నా
ఏ కారణం వల్ల వచ్చారో చెపితే సేవ చేస్తాను, అన్నాడు.

కుంతి : నాయనా! నువ్వు కుంతీ పుత్రుడవు కాని రాధేయుడవు కావు. కు
భోజుని యింట పెరిగే రోజులలో నేను నిన్ను ప్రసవించాను. సూర్యుని అనుగ్రహం ః
సహజ కవచ కుండలాలతో ప్రభవించావు. అది తెలియక దుష్ట ధార్తరాష్ట్రులను సేవిస్తున్నాః

అర్జునుడు పరాక్రమంతో సంపాదించిన రాజ్యలక్ష్మిని కౌరవులు మోసగించి అను
విస్తున్నారు. పాండవులతో కలిసి యీ రాజ్యం అంతా అనుభవించే హక్కు నీది. తల్లి
సంతోషపెట్టడం తనయుని ప్రథమ కర్తవ్యం అంది.

కర్ణుడు : కుంతిభోజపుత్రీ! మీరు వాస్తవం చెప్పారు. కాని జన్మ ప్రభృతి ః
సంస్కారం భిన్నంగా సాగింది. ఆనాడు మీరు ధర్మాన్ని విస్మరించి యీనాడు ధర్మో
దేశం చేస్తున్నారు.

కృష్ణ సారథ్యంలో వచ్చే అర్జునునికి ఎదురు నిలవగల వీరుడు లేడు, నిజం.
ఈనాడు మీ మాట ప్రకారం నేను పాండవ పక్షానికి వస్తే ఏమంటారు లోకుల
అర్జునునికి భయపడి యిలా చేశానంటారు తప్ప నిజాన్ని గుర్తించరు.

యుద్ధభేరీలు మ్రోగేవేళ యీ పని జరుగుతూంటే సామాన్యులు ఎలా ఊహిస్తారమ్మా!

ఈ నాటి వరకూ వీరి ఆశ్రయంలో బ్రతికి విపత్సమయంలో వీరిని విడిస్తే కృతఘ్నత నా నెత్తిమీద పడదా?

మీరు వచ్చారు కనక ఒక్కమాట చెపుతున్నాను. యుద్ధం ఎలానూ తప్పదు. అప్పుడు నేను అర్జునుని తప్ప మిగిలిన వారెవరినీ చేత చిక్కినా సంహరించను. అర్జునుడో కర్ణుడో ఒకరే మిగలాలి.

ఎప్పుడయినా పాండవులు అయిదుగురే! నాకు సెలవిప్పించండి అని నిష్క్రమించాడు.

కుంతీదేవి నిట్టూర్చి తన భవనం చేరింది.

ఇది పూర్వరంగం

సన్నాహాలు

హస్తినాపురం నుండి తిరిగి వచ్చిన రాయబారి వాసుదేవుడు ఉపప్లావ్యంలోని పాండవులకూ వారి ఆప్తులకూ విశేషాలన్నీ విశదం చేసి తన శిబిరానికి వెళ్ళాడు.

అంధః కరణ హీనత్వాత్
నైవ రాజా పితా తవ
రాజా తు పాండు రభవన్
మహాత్మా లోక విశ్రుతః

సాయం సంధ్యోపాసనలు ముగించి విశ్రాంతి తీసుకున్నాక ధర్మరాజు వాసుదేవుని రావించి:

నంద నందనా! దుర్యోధనుడు తన దుష్ట బుద్ధి వీడడని తెలుసు. కురువృద్ధులు మా పితామహులు భీష్ములు, గురువర్యులు ద్రోణులు, మహారాజు ధృతరాష్ట్రుడు వానికి హితబోధ చెయ్యలేదా? అని ప్రశ్నించాడు.

శ్రీకృష్ణుడు : ధర్మనందనా! భీష్ములవారు చెప్పవలసినదంతాచెప్పారు. ధృతరాష్ట్రుడు అంధుడు కనక రాజ్యం పాండురాజుదే అయిందనీ, అనంతరం పాండవులు రాజ్యాన్నీ ఎంతో విస్తరింప జేశారనీ వారి భాగం వారి కియ్యడం శ్రేయస్కరమనీ బోధించాడు.

అనంతరం ద్రోణులు కూడా అదే విషయం చెప్పి:

దుర్యోధనా! పాండురాజు అన్నగారి మీద గౌరవంతో యీ రాజ్యం ఆయన అధీనంలో ఉంచి సేవించాడు. కనక భీష్ములవారు చెప్పినట్లు చెయ్యి అన్నారు.

విదురుడు కూడా ఆ మాటలే చెప్పాడు.

గాంధారి పరి పరి విధాల దుర్యోధనుని అకార్యాలను నిందించి ఎలా అయినా సంధికి సమ్మతింప జేయాలని చూసింది. అర్ధరాజ్యం మీ కివ్వడం వల్ల వారికి చక్కని రక్షణ ఉంటుందని చెప్పింది.

రాజ్యాధికారి పాండురాజు అనీ, ఆయన అనంతరం రాజ్యం పాండవులకే చెందాలనీ విశదం చేశాడు, ధృతరాష్ట్రుడు.

తాను పట్టిన కుందేలుకు మూడే కాళ్ళు అనుకునే మూర్ఖుడు దుర్యోధనుడు యుద్ధానికే సిద్ధంగా ఉన్నాడు.

దండనీతి తప్ప మార్గంలేదు కనక మనం మన సన్నాహాలు కానివ్వాలి, అన్నాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు తన సోదరులతో ఆప్తులతో సంప్రదించి ద్రుపద, విరాట, ధృష్టద్యుమ్న, శిఖండి, సాత్యకి, చేకితాన, భీమసేనులను అక్షౌహిణీపతులుగా నిశ్చయించాడు. సర్వసేనాపతి విషయం వచ్చింది.

సహదేవుడు విరాటరాజుకి పట్టం కట్టాలన్నాడు.

ద్రుపదమహారాజు సమర్థుడని సూచించాడు, నకులుడు.

శిఖండిని నిలబెట్టాడు భీమసేనుడు.

ధృష్టద్యుమ్నుని సామర్థ్యం వివరించాడు అర్జునుడు.

అర్జునుని అభిప్రాయం సమంజసంగా వున్నదని వాసుదేవుడు పలకడంతో అందరూ అంగీకరించారు.

సమరాంగణం

కురుక్షేత్ర సమీపాన హిరణ్య నదీతీరంలో పాండవసేన, శిబిరాలు నిర్మించింది.

శస్త్రచికిత్స నిపుణులకూ,

వాస్తుశాస్త్రం తెలిసిన శిల్పులకూ,

సమాలోచనలకు అవసరమయిన ప్రాజ్ఞతకల విద్వాంసులకూ

వేరే విడిది ఏర్పాటు చేశారు.

అన్నపానాలకు సర్వసంభారాలు సమకూర్చుకున్నారు.

అన్ని ఏర్పాట్లూ పూర్తిచేశాక ధర్మరాజు స్వయంగా అందరినీ కలిసి యోగక్షేమాలు విచారించి వచ్చాడు.

దుర్యోధనుడు స్వయంగా యుద్ధసన్నాహాలు సక్రమంగా నిర్వర్తింపజేసి యోధులందరినీ కలిసి వారికి అన్ని సౌకర్యాలూ కలిగించినదీ లేనిదీ పరిశీలించాడు.

అంతా అయాక ధర్మరాజు :

వాసుదేవా! ఈ మారణహోమం జరగకూడదనే ఊహతోనే యింతకాలం యిన్ని క్లేశాలు అనుభవించాను. ఇప్పుడయినా గురు బంధు వృద్ధులను సంహరించడానికి నామనస్సు అంగీకరించడం లేదు, అన్నాడు.

మహారాజా! విదురుడూ, మాతృదేవి కుంతీ చెప్పిన విషయాలు వినికూడా మీరు యుద్ధానికి విముఖులు కావడం ఉచితం కాదు, అని అర్జునుడు హెచ్చరించగా వాసుదేవుడూ మిగిలిన వీరులూ దానినే సమర్థించారు.

పాండవ శిబిరానికి బలరాముడు వచ్చి బంధుమరణం చూడలేనని, తీర్థయాత్రకు వెడుతున్నాననీ అన్నాడు.

అలానే రుక్మిణి సోదరుడు రుక్మివచ్చి అహంకారం ప్రదర్శించి తిరిగి వెళ్ళాడు. ఈ మహావీరు లిద్దరే ఆనాడు కురుక్షేత్రయుద్ధానికి దూరంగా వున్నవారు.

యుద్ధం ప్రారంభించడానికి ముందు దుర్యోధనుడు శకుని, కర్ణ, దుశ్శాసనులతో సంప్రదించి శకుని కుమారుడైన ఉలూకుని పిలిచి, పాండవులకు సందేశం పంపాడు.

ఉలూకుడు ధర్మరాజును సమీపించి : పాండవాగ్రజా! మా మహారాజు సందేశం శాంతంగా విను.

నాడు జూదంలో ఓడినప్పుడు మీ ద్రౌపదికి మేము చేసిన పరాభవం మీ కెంత మాత్రం ఆవేశాన్ని కలిగించక నపుంసకులను చేసింది.

ఆనాడు భీముడు చేసిన ప్రతిజ్ఞ మరచి వుండకపోతే యుద్ధభూమిలో నెరవేర్చమను.

భీష్మ ద్రోణ కర్ణులతో పోరాటం సామాన్య మనుకుంటున్నాడేమో అర్జునుడు; అలా సాగదని చెప్పు. మాకు సాయపడవచ్చిన రాజుల బల పరాక్రమాలు తెలుసుకొని మరీ

రావడం మంచిది; అని చెపుతూ అర్జునుని వైపు తిరిగి:

జూదంలో పరాభవం జరిగినప్పుడు నీ గాండీవమూ, భీముని గదాదండమూ ఏమయి నాయి. విరటుని నర్తనశాలలో ఆడపిల్లలకు జడలువేసి నాట్యం నేర్పిన మీరు; వంటవాడుగా పనిచేసిన భీముడూ, మీకు తోడువచ్చే కృష్ణుడూ మాకు లెక్కకాదు. బాగా ఆలోచించుకుని శాంతంగా వెనుదిరిగిపోయి ప్రాణాలు రక్షించుకోండి.

భీముడు: ఉలూకా! చాలా బావుంది. మా ప్రతిజ్ఞలు నెరవేర్చడానికి వస్తున్నామనీ, రణరంగంలో కౌరవసైన్యం సర్వనాశనం కాక తప్పదనీ వెళ్ళి చెప్పు, అన్నాడు.

* * *

కురుసేనకు అధిపతిగా భీష్ముని అభిషేకించారు.

సేనాపతిత్వం స్వీకరించి భీష్ముడు:

నాయనా దుర్యోధనా! నాకు మీరూ, పాండవులూ సమానమే. అందువల్ల యుద్ధం నీ పక్షాన సాగించినా పాండవులు వచ్చి వేడితే వారికి శ్రేయోమార్గం బోధిస్తాను. దేవదానవులెదురు వచ్చినా నిలబెట్టగలను. పాండవులను మాత్రం నేను సంహరించను, అన్నాడు.

ఈవల ధర్మరాజు ధృష్టద్యుమ్నుని సర్వసైన్యాధిపతిగా అభిషేకించాడు.

సేనాబలాలు

దుర్యోధనుడు: భీష్మపితామహా! మీరు ఉభయ పక్షాలలోని యోధులనూ ఎరుగుదురు. వీరిలో ఎవరెవరు ఎంతటివారు? అని అడిగాడు.

భీష్ముడు: నాయనా! మనపక్షంలో మీ అన్నదమ్ములందరూ కృప ద్రోణుల శిక్షణలో ఆరితేరిన రథికవరులే.

కృతవర్మ, శల్యుడు, భూరిశ్రవసుడు, సుదక్షిణుడు, జయద్రథుడు, నీలుడు, విందానువిందులు త్రిగర్తసోదరులు, బృహద్బలుడు వీరందరూ అతిరథులు. నీ కుమారుడూ, దుశ్శాసనుని కుమారుడూ కూడా అంతటి వారే. కృప, ద్రోణులను గూర్చి చెప్ప నవసరం లేదు. బాహ్లీక భగదత్తులు కూడా అంతటివారే.

ప్రాణాలమీద తీపి అనే దోషం వల్ల అశ్వత్థామను రథికుడనీ, అతిరథుడనీ చెప్పలేం; అయినా శాత్రవసేనా సంహారంలో సమర్థుడే. వీనితోనే సంగ్రామయజ్ఞం సమాప్తం కావాలి.

జలసంధుడూ, అలంబసుడూ, కర్ణుని కుమారుడూ కూడా అతిరథులే.

నీ ఆశలన్నిటికీ మూలస్తంభమయిన కర్ణుడు మాత్రం అర్ధరథుడు, అనగా కర్ణుడు ఆగ్రహంతో:

బంధుబలమూ, వార్ధక్యమూ, పలితకేశాలూ వున్నంతలో నాయకత్వం సిద్ధించదు. బల వీర సాహసా లుంటేనే క్షత్రియులకు ప్రాధాన్యం సిద్ధిస్తుంది. వేద, శాస్త్ర పరిజ్ఞానం వున్నవారే విప్రశ్రేష్ఠులు.

ఈనాడు నా వీరత్వం ఎరుగని వారెవరు! అయినా మీరు తప్పు అంచనావేసి విభేదాలు సృష్టిస్తున్నారు. అందువల్ల ఉత్సాహం సన్నగిల్లుతుంది.

పెద్దల మాటలు వినవలసిందే. కాని వార్ధక్యం ముదిరినవారు పసివారితో సమానం అని వేత్తలు చెపుతున్నారు. అయినప్పుడు ఈ పితామహుని మాటలు లక్ష్యపెట్టనవసరం లేదు.

ఏమయినా యీయనను సేనాపతిగా వరించాం ఆయన నిష్క్రమించేవరకూ నేను రణరంగంలో అడుగుపెట్టను అన్నాడు.

భీష్ముడు నవ్వుతూ: కర్ణా! ఎందుకీ ప్రలాపాలు. నా శక్తిని గూర్చి చెప్పుకోవడం నా కిష్టం లేదు. పయిగా దాని కిది సమయం కాదు, అంటుండగా దుర్యోధనుడు తాత గారిని సమీపించి:

నా శ్రేయస్సు దృష్ట్యా యీ విభేదాలు విస్మరించండి. ఇక శత్రుపక్షంలో యోధుల వివరాలు చెప్పండి, అన్నాడు.

భీష్ముడు: నాయనా! పాండవాగ్రజుడు మహారథికుడు. గజబలుడు భీముడూ అంతే. నకుల సహదేవులు రథికులు. అభేద్యకవచంతో, అక్షయతూణీరాలతో వాసుదేవుని సారథ్యంలో వచ్చే అర్జునుని శక్తి సామర్థ్యాలు నిన్న మొన్న గోగ్రహణంలో చూశాం.

ఉపపాండవులు, ఉత్తరుడు మహారథికులు. అభిమన్యుడు తండ్రితో సమానుడు.

సాత్యకి, యుథామన్యుడు, ధృష్టద్యుమ్నుడు, ధృష్టకేతువు, భోజరాజు పుత్రులు, అతిరథులు. కేకయ రాకుమారులు రథికవరులు. కాశీరాజు ఎనమండుగురు రథికులకు సముడు. భీమనందనుడు ఘటోత్కచుడు మహామాయా యుద్ధతంత్ర నిపుణుడు. వీరు కాక యింకెందరో పాండవుల కోసం ప్రాణత్యాగం చెయ్యడానికి వున్నారు.

ఒక్కమాట —

నేను స్త్రీలతో యుద్ధం చెయ్యను. స్త్రీగా పుట్టి పురుషుడుగా మారిన శిఖండి వారి

పక్షంలో వున్నాడు. వాడు ఎదుటపడితే నేను అస్త్రసన్యాసం చేస్తాను, కుంతీనందనులను సంహరించనని ముందే చెప్పాను, అన్నాడు.

దుర్యోధనుని కోరికమీద భీష్ముడు శిఖండితో యుద్ధం చెయ్యకపోవడానికి కారణ మయిన అంబోపాఖ్యానం చెపుతున్నాడు.

అంబకథ

నాయనా! మా తండ్రి శంతనమహారాజు దివంగతు డయాక నా సోదరుడు విచిత్ర వీర్యుని సింహాసనం ఎక్కించాను. ఆయనకు వివాహం చెయ్యాలని సంకల్పించి కాశీరాజు కుమార్తెలయిన అంబ అంబిక అంబాలికలను స్వయంవర మండపం నుండి తీసుకువచ్చాను.

ఇక్కడకు వచ్చాక అంబ తన మనస్సు సాళ్వరాజు మీద వున్నదనీ ఆయన తనను ప్రేమించాడనీ అనగా ఆమెను పంపించి మిగిలిన యిద్దరితో వివాహం జరిపించాను.

అక్కడ సాళ్వుడు ఆమెను తిరస్కరించాడు. అంతతో ఆమె నా మీద పగబూని తపస్సు ప్రారంభించింది. ఆ ప్రాంతంలోని వారందరూ ఆమెను పుట్టింటికి వెళ్ళమని హిత బోధ చేశారు.

ఈ దశలో పుట్టినింట అవమానం తప్ప మరేమీ జరగదని అక్కడే దీక్షలో వుండగా హొత్రవాహనుడనే రాజర్షి ఆమెను చూసి, భీష్ముని మీద ప్రతీకారం జరుపుకోవాలంటే మహేంద్రగిరి మీద తపస్సు సాగించే పరశురాముని దగ్గరకు వెళ్ళడం మంచిదన్నాడు.

ఆ సమయానికి అక్కడకు వచ్చిన పరశురాముని శిష్యుడు అకృతవ్రణుడు ఆమె కథ విని పరశురాములవారే యిక్కడకు వస్తున్నారని చెప్పాడు.

మరునా డాయన వచ్చి ఆమె గాథ విని:

అమ్మాయి! నీ కథ నా హృదయాన్ని ద్రవింపజేసింది. నీ హృదయానికింత వ్యధ కలిగించిన భీష్ముని పిలిపించి నీ పాదాలమీద పడి క్షమార్పణ వేడుకోమంటాను. ఎందుకంటే నే నిప్పుడు వేదవేత్తల రక్షణకు తప్ప అస్త్రం పట్టనని శపథం చేశానన్నాడు. భీష్మ సంహారముతో కాని తన బాధ తగ్గదని అంబ పదే పదే చెప్పడంతో పరశురాముడు చేసేదిలేక అంబను వెంట బెట్టుకుని హస్తినాపురం చేరి నన్ను పిలిపించి ఆమెకు వివాహం జరిపించా లన్నాడు.

నేను ధర్మమార్గం విడిచి వివాహం జరిపించలేను, అని ఎంత చెప్పినా వినక యుద్ధానికి సిద్ధం కాగా కురుక్షేత్రంలో మా మధ్య ఘోర యుద్ధం జరిగింది.

ఉభయులం దివ్యాస్త్రాలతో పోరు సాగిస్తున్నాం. రోజులు నడుస్తున్నాయి. ఒకనాడు వారో నేనో మిగలాలని తీవ్రక్రోధంతో ప్రస్వాపనాస్త్రం సంధిస్తున్నాను.

అప్పుడు నారదమహర్షి వచ్చి వారించాడు.

జమదగ్ని, ఋచీకుడు ఆదిగాగల వారి పితృపితామహులు వచ్చి వారించారు, మా గురువులను.

అప్పుడు నన్ను అస్త్రసన్యాసం చేయమని ప్రబోధించారు. అది క్షాత్రధర్మం కాదన్నాను

పరశురాముని చేరి అస్త్రం పట్టకుండా చేశారు.

నేను ఆయన పాదాలకు గురుపూజ చేశాను.

ఆయన నన్ను ఆశీర్వదించి అంబకు హితవు బోధించాడు. ఆమె వినకుండా నా మీద ప్రతీకారం తీర్చుకోవడానికి మళ్ళీ తపస్సుచేసి పరమశివుని వరప్రసాదంతో ద్రుపదుని యింట ఆడబిడ్డగా పుట్టి మధ్యలో పురుషాకృతి పొంది శిఖండిగా ధనుర్విద్య సాధించి నా ఎదుట నిలబడడానికి వస్తున్నది.

ఈశ్వరానుగ్రహం వల్ల అంబ ద్రుపదుని యింట ఆడబిడ్డగా పుట్టింది. ఆ మహా రాజు మాత్రం ఆమెను పుత్రుని వలె పెంచుతూ అన్ని విద్యలూ నేర్పించాడు.

వయసు రాగానే దశార్ణదేశపు రాజు కూతురును తెచ్చి వివాహం చేశారు. ఆ అమ్మాయికి తన భర్త కూడా స్త్రీయే నని తెలిసి తండ్రికి కబురు చేసింది.

ఆయన దూతను పంపి తన నింత వంచించి నందుకు యుద్ధంచేసి పగ తీర్చు కుంటా నన్నాడు.

ద్రుపదుడు విచారంలో పడ్డాడు.

విషయం తెలుసుకుని శిఖండి అరణ్యాలకు పోయాడు.

అడవిలో ఒక యక్షుని మందిరం చేరి విచారిస్తుండగా ఆ యక్షుడు అనుగ్రహించి తన పురుషరూపం ఆమెకు దయచేసి తాను స్త్రీ రూపం ధరించాడు.

తరువాయి కొంత కాలానికి యక్షపతి కుబేరుడు ఆ వనానికి వచ్చి తన సేవకుడైన యక్షుడు చేసిన పని విని ఆగ్రహంతో

వీడు శిఖండి మరణించే వరకూ యిలానే స్త్రీ రూపంతో ఉంటాడు అని శపించాడు

అది మొదలుగా శిఖండి పురుషరూపంతో నా మీద ద్వేషంతో ఉన్నాడు. ఇదీ ఆ కథ అన్నాడు భీష్ముడు.

తూరుపు తెల్లవారింది.

కురుక్షేత్రం మహాయోధులతో అశ్వ, గజ, రథ బలాలతో అలరారుతున్నది.

ఆ సమయంలో దుర్యోధనుడు తన తాతగారిని చేరి :

తాతా ! శత్రుసేనను మీ రెంతకాలంలో నిశ్శేషం చెయ్యగలరు, అనగా ఆ వృద్ధుడు :

నాయనా ! నా శక్తితో నేను వారందరినీ ఒక నెలలో కడతేర్చగలను, అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు ద్రోణుని వైపు చూశాడు.

నాయనా ! వార్ధక్యం మీద పడింది. అందుచేత నాకు కూడా నెలరోజులు పడు తుంది, అన్నాడాయన.

కృపాచార్యులు రెండు మాసాలు కావాలన్నాడు.

అశ్వత్థామ పది రోజులు చాలుననగా కర్ణుడు అయిదు రోజులకంటె అవసరం లేదు అన్నాడు.

భీష్ముడు నవ్వి :

కర్ణా ! వాసుదేవుని సారథ్యంలో అర్జునుడు రణరంగంలో కనిపించనంతవరకూ ఎవరెన్ని మాటలు పలికినా ప్రమాదం లేదు, అన్నాడు.

ఇక్కడ జరిగిన యీ ప్రస్తావనలు విని, ధర్మరాజు తన యోధులను పిలిచి వారి వారి శక్తి ఎంతటిదని అడిగాడు.

అర్జునుడు : అగ్రజా ! వారందరినీ నిమేష మాత్రంలో నశింపజెయ్యగల పాశుపతా స్త్రం నా దగ్గర ఉన్నది.

పరమశివుడు దీనిని ప్రళయ సమయంలో కాని ప్రయోగించడు. ఆయన నాకు దీనిని అనుగ్రహిస్తూ ;

సామాన్యులపై యీ దివ్యాస్త్రం ప్రయోగించరాదు, అన్నాడు.

అయినా మన సేనలోని శిఖండి, ధృష్టద్యుమ్న, సాత్యకి, భీమ, నకుల, సహదేవ, యుధామన్యు, ఉత్తమౌజ, విరాట, ద్రుపదులు, భీష్మ ద్రోణుల కంటె తక్కువవారు కారు.

అందాకా దేనికి, మీరు ఆగ్రహించి కన్నులు ఎర్రజేస్తే లోకాలు భస్మమవుతాయి, అన్నాడు.

విజయమో -

వీర మరణమో

మరొకదారి మనకులేదు, అనే దృఢసంకల్పంతో కురు పాండవ సేనలు కురుక్షేత్రంలో మహోత్సాహంతో అడుగు పెడుతున్నాయి.

అక్కడకు చేరిన వైశ్యులకూ, వేశ్యలకూ, గూఢచారులకూ, ప్రేక్షకులకూ, తగిన సౌకర్యాలూ స్వయంగా కల్పించాడు దుర్యోధనుడు.

యుద్ధభేరీ మ్రోగనున్నది, అని వైశంపాయనుడు జనమేజయ మహారాజుకు ఉద్యోగ పర్వం వినిపించాడు.

ఇది ఉద్యోగము

అనన్యా శ్చింతయంతో మాం
యే జనాః పర్యుపాసతే
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం
యోగక్షేమం వహామ్యహం

భీష్మపర్వం

ఇందులో

యుద్ధసంరంభం

విజయకాంక్షులై కురు - పాండవులు కురుక్షేత్రంలో నిలిచారు. ధనుర్వేదవిదులూ, యుద్ధతంత్రనిపుణులూ అయిన మహాయోధులు తమ తమ సేనలను నడిపిస్తున్నారు. బాలురూ శతవృద్ధులూ తప్ప యువజనులందరూ ఆ ప్రదేశానికి చేరారు. ఉభయపక్షాలవారూ తమ తమ సేనలను గుర్తుపట్టడానికి వీలుగా చిహ్నాలు నిశ్చయించుకున్నారు.

తమ్ములందరూ పరివేష్టించి ఉండగా దుర్యోధనుడు రథంమీద శ్వేత ఛత్ర ఛాయ లలో వెలుగొందుతూంటే చూచిన పాంచాల సేనలకు యుద్ధ వాంఛ బాగా రేగింది.

కృష్ణ సారథ్యంలో వచ్చే రథంమీద కపిధ్వజాన్నీ, అర్జునునీ చూసిన సుయోధనుడు తన సేనలకు మరింత ఉత్సాహం కలిగించాడు. భేరీభాంకారాలూ, శంఖధ్వానాలూ ఆకా శాన్ని బధిరీభూతం చేస్తున్నాయి.

ఒక్కసారి ప్రచండ వాయువు వీచి ధూళితో నింపేసింది. ఆకాశం మేఘా వృత మయింది. ఆ సమయంలో ఇరు పక్షాల సేనలనూ చూస్తుంటే రెండు మహా సముద్రాల ఒక దాని నొకటి ఉత్తుంగ తరంగాలతో ఢీకొంటున్నట్లున్నాయి.

సంధ్యా సమయం కాగానే యుద్ధం ఆపుచెయ్యాలనీ, యుద్ధవిరామంలో ఒకరి నొకరు ద్వేషభావంతో చూసుకోరాదనీ, అశ్వరక్షకులనూ, భారవాహులనూ, యుద్ధవాద్యాలు ప్రమోగించేవారినీ సంహరించరాదనీ, రథికులు రథికులతో, ఆశ్వికులు ఆశ్వికులతో, గజబలం గజబలంతో, పదాతులు పదాతులతో యుద్ధం సాగించాలనీ, వాగ్యుద్ధం కోరేవారిపై శస్త్రా స్త్రాలు ప్రయోగించరాదనీ, శత్రువు బలమూ, ఉత్సాహమూ చూడకుండా కత్తి దుయ్య రాదనీ, అలసినవానినీ, పలాయనం సాగించేవానినీ, అస్త్ర, శస్త్ర కవచాలు ఛేదింపబడిన వానినీ సంహరించరాదనీ నియమాలు చేసుకున్నారు. ధర్మమార్గం వీడకుండా యుద్ధనీతిని విడనాడకుండా సాగాలనీ నిశ్చయించుకున్నారు.

ఈ విధంగా కురుక్షేత్రం యుద్ధోన్మత్తులయిన మహా యోధులతో నిండిన వార్త వినిన సత్యవతీ నందనుడు, వ్యాసమహర్షి హస్తినా పురంలో ధృతరాష్ట్రుని చేరి :-

నాయనా! ఏది జరగకూడ దనుకున్నామో అదే సన్నద్ధమయింది. అంతటా నాశన సూచనలే కనిపిస్తున్నాయి. ఉదయ, సాయం సంధ్యలలో సూర్యుని చుట్టూ కబంధ దేహాలు తిరుగుతున్నాయి. లోహిత, కృష్ణ మండలాలు గోచరిస్తున్నాయి. కార్తికపూర్ణిమ నాడు ఆకాశం నిర్మలంగా వున్నా, చంద్రమండలం తేజోహీనంగా వుంది; వున్న కాంతి

కూడా అగ్నిగోళంలా వున్నదే కాని తెల్లదనమూ, చల్లదనమూ లేదు. మనిషి మ్రోగించ నవసరం లేకుండా రణదుందుభులు మ్రోగుతున్నాయి. కోకిల కూత చెవికి కటువుగా విన వస్తున్నది. మేఘాలు రక్తమాంసాలు వర్షిస్తున్నాయి. ఉదయసమయంలో మిడుతలదండులు సాగుతున్నాయి. అరుంధతీ నక్షత్రం వసిష్ఠుని అతిక్రమిస్తున్నది రోహిణి నక్షత్రాన్ని శని పీడిస్తున్నాడు. కేతువు చిత్తానక్షత్రం నుండి వెనుదిరిగి స్వాతిలో ప్రవేశిస్తున్నాడు. రాహువు పదే పదే సూర్యుని మింగజూస్తున్నాడు. పుష్యమీ తారను ఆక్రమించి ధూమకేతువు అక్కడే ఆగిపోయింది. కుజుడు వక్రించి మఖాప్రవేశం చేశాడు. గురుడు శ్రవణంలో వున్నాడు. శుక్రుడు పూర్వాభాద్రలో, శని పూర్వఫల్గుణిలో వున్నారు.

నాయనా! ఆవు కడుపున గాడిదపిల్ల పుడుతున్నది. గోగణాలు తలలువంచి రోదిస్తున్నాయి. గుర్రాలు, ఆవుదూడలనూ, కుక్కలు నక్కపిల్లలనూ పెడుతున్నాయి. గ్రద్దల తలలమీద కొమ్ములు మొలుస్తున్నాయి. పెద్ద పెద్ద చెట్లమీద కలువపూలు వికసిస్తున్నాయి. భూమి కంపిస్తున్నది. ఆవుల పొదుగులనుండి రక్తధారలు స్రవిస్తున్నాయి. పక్షులన్నీ ఆర్తనాదాలు చేస్తున్నాయి. కన్నతల్లినే కొడుకులు కామిస్తున్నారు.

సప్తర్షిమండలం కాంతి హీనంగా వుంది. త్రయోదశినాడే సూర్య గ్రహణం వస్తున్నది. అశ్విన్యాది రేవతీపర్యంతం తొమ్మిదేసి నక్షత్రాలను మూడు భాగాలు చేసి మొదటిదానిని అశ్వపతి ఛత్రమనీ, రెండవదానిని గజపతి ఛత్రమనీ, మూడవదానిని నరపతి ఛత్రమనీ వ్యవహరిస్తారు. వీటిని పాపగ్రహాలు ఆచ్ఛాదిస్తే క్షత్రియ వీర నాశనం జరుగుతుందని వేత్తలు చెపుతున్నారు. సాధారణంగా ఒక తిథి ఏష్యమయితే పధ్నాలుగున అమావాస్య వచ్చినట్లే, తిథివృద్ధి అయితే పదహారున అమావాస్య వస్తుంది అలా వృద్ధి జరిగిన మాసంలో పదమూడవనాడు గ్రహణం వస్తున్నది. పదమూడురోజుల వ్యవధిలో సూర్య చంద్రగ్రహణాలు రావడం యింతవరకూ జరుగలేదు. సముద్రపునీరు ఎర్రగా మారుతున్నది. నూతుల్లో నురుగు పుడుతున్నది. సముద్రుడు చెలియలికట్ట దాటబోతున్నాడు. ఇవన్నీ ఉపద్రవసూచకాలే.

తెల్లవారితే కురుక్షేత్రంలో మారణహోమం ప్రారంభం కానున్నది. నువ్వు గట్టిగా పూనుకుంటే ఈ ప్రమాదం తప్పుతుంది. ధర్మమార్గాన నీ కొడుకులు నడిచేటట్టు చూడు. పాపపంకిలంలోకి నీతోపాటు వీరందరినీ లాక్కుపోకు. పాండవులు కోరినట్లు వారి రాజ్యభాగం వారికిచ్చి సుఖంగా ఉండు, అన్నాడు.

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు: మహర్షీ! నువ్వు వాస్తవమే చెప్పావు. నాయందు ప్రసన్నభావంతో వుండు. నా కొడుకులు నామాట వినే దశ దాటిపోయింది. నా బుద్ధి ధర్మాన్నే

ఆశ్రయించి వుంది. ఒక్కమాట చెప్పు! యుద్ధంలో విజయం చేకూరే వారికి గోచరించే శుభా శుభాలేమిటి - అన్నాడు.

నాయనా! పొగలు క్రమ్మకుండా అగ్నిజ్వాలలు నిర్మలంగా దక్షిణావర్తంగా ప్రదక్షిణిస్తూంటాయి. అగ్ని కుండంలో వ్రేల్చే ఆజ్యాహుతులు సువాసనలతో నింపుతాయి. చిలకలూ, గోరువంకలూ కిలకిలారావాలతో ఏ పక్షాన తిరుగుతాయో వారినే విజయలక్ష్మి వరిస్తుంది. మత్తేభాల ఘీంకారాలూ, గుర్రాల సకిలింపులూ నిరంతరం వినిపించే పక్షం జయ శ్రీని ఆహ్వానిస్తుంది. సేనాసంఖ్య ఎంతగా వున్నా, ఉత్సాహ, సాహసాలు లేకపోతే పరాజయం తప్పదు. అసలు సామ, దానాలతో విజయం పొందడం ఉత్తమమార్గం, భేదనీతి వున్నదే ఆది మధ్యమం, యుద్ధం ఎప్పుడూ అధమమార్గమే. ఇక యుద్ధంలో జయాపజయాలను ధర్మం నిర్ణయిస్తుంది. అంతే .... అని వ్యాసుడు క్షణం ఆగి, మళ్ళీ నాయనా! మారణ హోమం చూడాలనే కోరిక వున్నదా ? - అని అడిగాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు తన పుత్ర పౌత్రుల మరణం చూడలేనన్నాడు. అయితే ఎప్పటికప్పుడు యుద్ధవిశేషాలన్నీ నీకు సంజయుడు వివరిస్తాడు యుద్ధ వేళల ఎవరి మనసులు ఎలా నడుస్తున్నదీ గ్రహించే శక్తి కూడా వానికి అనుగ్రహిస్తున్నాను - అని ఆయన నిష్క్రమించాడు.

భూగోళ వివరాలు

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు - సంజయా! ఈ రాజులందరూ నిరంతరం పోరాటం సాగించేది ఈ భూమికోసం కదా. ఈ భూగోళంలో ఏ ఏ విషయాలున్నాయనీ, ఏ విశేషాలున్నాయని వీరు చావుకి తెగించి యుద్ధాలు సాగిస్తారో చెప్పు - అనగా సంజయుడు :

మహారాజా! ఈ భూమి మీద ప్రాణికోటీ వస్తుజాలమూ అంతా పంచభూతాత్మకమయినది. ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము. భూమి అనేది దీని క్రమం. ఇందులో జంగమాలనీ స్థావరాలనీ మళ్ళీ యివి రెండు విధాలు. అండజ, స్వేదజ, జరాయుజాలని జంగమ ప్రాణికోటి మూడురకాలు. జరాయుజాలలో మళ్ళీ గ్రామాలలో వుండేవి ఏడు, అరణ్యాలలో వుండేవి ఏడు .... ఆవు, మేక, గొర్రె, గుర్రం, గాడిద, కుక్క, మనిషి — ఇవి గ్రామప్రాణులు. సింహ, వ్యాఘ్ర, వరాహ, మహిష, గజ, భల్లూక, వానరజాతులు అరణ్యానికి చెందినవి. ఈ భూమిని పాలించేవారే వీటన్నిటికీ అధికారులు. అన్నట్టు స్థావరాల విషయం - చెట్లు, పొదలు, లతలు, త్వక్సారాలు, గడ్డిజాతులు అని అయిదు విధాలు

అవి పదునాలుగూ, ఇవి అయిదూ వీటితో పంచమహాభూతాలనూ కలిపితే యిరువది నాలుగు. ఈ యిరువది నాలుగు మహా భూతాలనూ గాయత్రీ మహా మంత్రాక్షరా లంటున్నారు.

ఇక పంచ భూతాలలో - శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధాలు గుణాలు, భూమికి అయిదుగుణాలూ వున్నాయి. నీటికి గంధ గుణంలేదు. అగ్నిలో శబ్ద, స్పర్శ, రూపాలే వున్నాయి. గాలికి శబ్ద, స్పర్శలూ, ఆకాశానికి శబ్దమూ వున్నాయి. సాధారణంగా ఈ అయిదూ విడివిడిగా వుంటాయి. విషమ పరిస్థితిలోనే యివి కలుస్తాయి. అప్పుడే ప్రాణికోటి ఆవిర్భవిస్తుంది. అవి విడిపోయినప్పుడు యీ ప్రాణి నష్టమవుతుంది. ఇదే సృష్టి క్రమం.

మహారాజా ! ఈ ప్రపంచానికి మధ్యభాగంలో మేరు పర్వత మున్నది. ఎనభైనాలుగు యోజనాల ఎత్తున, పదహారువేల యోజనాల కైవారంతో వున్న దానిచుట్టూ భద్రాశ్వ, కేతు మాల జంబుద్వీపా లున్నాయి. ఆ ప్రాంతాలకు ఒకనాడు గరుత్మంతుని కుమారుడు సుము ఖుడు వచ్చాడు. ఆకాశంలో బంగారు రెక్కలతో ఎగిరే కాకులు కనిపించాయి. దానితో యిక్కడ ఉత్తమ మధ్యమాధమ భేదం లేకుండా అన్నీ సమానంగానే వున్నట్టు కనిపించి, తన కక్కడ విహరించడం యిష్టంలేక వెళ్ళిపోయాడు.

అటువంటి సర్వ సమానత్వం అక్కడ అన్ని ప్రాణులలోనూ వున్నది. సూర్య, చంద్ర, తారాగ్రహాలన్నీ దానిచుట్టూ ప్రదక్షిణం చేస్తాయి. ఆ కొండ శిఖరాలమీద దేవ, దానవ, గంధర్వాది గణాలు విహరిస్తుంటాయి. కుబేరుని సంపద అంతా మేరువులో నాలుగో వంతు. ఆయన సంపదలో పదహారోభాగం మానవజాతికి లభించింది. మేరువుకి పశ్చిమంగా కేతుమాల ద్వీపందగ్గర జంబూఖండంలోని మానవులు పదివేల సంవత్సరాలు ఆయుర్దాయంతో బంగారుకాంతిగల దేహాలతో వుంటారు. గందమాధన సమీపంలోని ప్రాణులు పదకొండు వేల సంవత్సరాలు జీవిస్తాయి. కైలాసంగా పేరుపడ్డ హేమ కూటంమీద కుబేరుడుంటాడు. ఆయనకు ఉత్తరంగా మైనాకమూ, హిరణ్య శృంగమూ, దాని సమీపంలో బిందుసరమూ వున్నాయి ఇక్కడే భగీరథుడు గంగకోసం తపస్సు చేశాడు.

నీలగిరికి దక్షిణంగా సుదర్శనం అనే పేరుతో విఖ్యాతమైన జంబూవృక్షం వున్నది. దానివల్లనే దీనికి జంబూద్వీపం అనే పేరు వచ్చింది. ఈ జంబూఫల రసం పుచ్చుకున్న వారికి ఆయురారోగ్యాలు వృద్ధి పొందుతాయి.

ఇక ఈ భారతవర్షం ఉన్నదే. దీన్ని పృథువు, ఇక్ష్వాకువు, యయాతి, మాంధాత, అంబరీషుడు, శిబి, పురూరవుడు, దిలీపుడు, గాధి ఆదిగాగల వారెందరో పాలించారు. ఇక్కడే మలయ, మహేంద్ర, సహ్య, శుక్తిమంత, ఋక్షవంత, వింధ్య గంధమాదనాది

అసంఖ్యాక పర్వత శ్రేణు లున్నాయి. గంగా, సింధు, సరస్వతీ, గోదావరీ, యమున, నర్మద, బాహుద, శతద్రు, చంద్రభాగ, కృష్ణ, వేదవతీ, కావేరీ, శతబల ఆదిగాగల నదులెన్నో వున్నాయి. జనపదాలు లెక్కకు మిక్కిలిగా వున్నాయి.

రాజలోకమంతా ఈ భూమండలం కోసం పోరాటం సాగిస్తున్నది. కృతయుగంలో మానవుడు నాలుగువేల సంవత్సరాలు, త్రేతాయుగంలో మూడువేల ఏళ్ళు, ద్వాపరంలో రెండువేల వర్షాలూ జీవిస్తాడు. కలియుగంలో మనిషి ఆయుర్ధాయానికి ఒక లెక్కలేదు. గర్భంలోనే కొందరు మరణిస్తారు. కొందరు భూమిమీద పడిన క్షణాలలో ఊపిరి విడిచేస్తారు. కొందరు నూరేళ్ళు దాటి బ్రతకవచ్చు. కృతయుగంలో సత్య వ్రత పరాయణులూ, బలిష్ఠులూ, గుణవంతులూ ఉద్భవిస్తారు. వారి సంతానం వేలసంఖ్యలో వుంటుంది. త్రేతాయుగంలో మానధనులూ, ధార్మికులూ, పౌరుషజీవనులూ వుంటారు. ద్వాపరంలో అన్నివర్ణాల వారూ యుద్ధ వాంఛతో జీవిస్తారు. కలి యుగంలో అల్ప బలులూ, ఆవేశ పూరితులూ, అసత్య వాదులూ, లోభ గ్రస్త హృదయులూ ప్రభవిస్తారు. దురభిమానులు ఎక్కువగా వుంటారు. ఈర్ష్య వారికిజన్మ లక్షణం. వీరిలో లేని దోషాలు లేవు. ద్వాపరంలోనే ఈ దోషాలు కొంత పొడసూపుతాయి. వాటి విశృంఖల విజృంభణ కలియుగంలో కనిపిస్తుంది — అని వివరించి సంజయుడు యుద్ధభూమికి వెళ్ళాడు.

యుద్ధభూమినుండి ఒకనాడు తిరిగి వచ్చిన సంజయుడు, దీనవదనంతో గద్గద స్వరంతో —

మహారాజా! హిమాచలం వలె స్థిరమయిన ధీశక్తి గల, సముద్రమంత గంభీర మయిన హృదయంకల, భూదేవికున్నంత ఓర్పుగల, పరశురాముని వంటి ధనుర్ధరుని నిలిపిన యోధసింహుడు భీష్మాచార్యులు శరతల్పంమీద వున్నాడు. మృగరాజును చూసినంతలోనే పలాయనం సాగించే ఆవులమంద వలె ఈ భీష్ములవారిని చూసి పాండవసేనలు చెల్లాచెద రయేవి. అలా ఆయన పదిరోజులు మన సేనకు రక్షకుడుగా వున్నాడు. వేలమంది యోధు లను అలసట లేకుండా నేల కూల్చిన ఆ మహావీరుడు ఝంఝూ మారుతంలో మహా వృక్షంలా యుద్ధభూమిలో నేలకూలాడు. మీ రింతవరకూ సాగించిన కపట వ్యవహారమే దీనికి కారణం, కాదంటారా! ఆలోచించండి! పాంచాలుడయిన శిఖండి చేతులలో ఆయన పడిపోయాడు - అని తలవాల్చుకున్నాడు.

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు — సంజయా! ఏమన్నావు! మహాజ్ఞాని, ధనుర్వేద విదుడూ, వీరాగ్రేసరుడూ, పరుశురామ శిష్యుడూ కురుకులభూషణుడు నేలకూలినాడంటే నా హృదయం

సంతాపంతో కుమిలి పోతున్నది. ఆయన యుద్ధ భూమిలో సూర్య సమ తేజంతో నిలబడితె శత్రువులు చీకటిరేకలవలె పలాయనం పఠించాలె.

యుద్ధసమయాన సేనాగ్రభాగంలో ఎవరున్నారు? ఆయన వెంట వున్న వారెవరు? పార్శ్వరక్షకు లెవరు? అస్త్రాచార్యుడయిన ద్రోణుల వారుండగా కృపాచార్యుల సమక్షంలో భీష్ములవారు శిఖండి చేతులలో నేలకూలడమా! అంటే శస్త్రాస్త్రాలూ, ధీశక్తి, త్యాగబుద్ధి యివేవి కాలాన్ని జయించలేవనీ కాలమే బలీయమయినదనీ విశ్వసించక తప్పదు. ఈ క్షణం వరకూ ఆయనమీదనే నా ఆశలన్నీ వున్నాయి. ఇంక నాకు విజయంమీద ఆశ లేదు నా హృదయాని కింక శాంతిలేదు. అసలు యీ పదిరోజులూ జరిగిన యుద్ధంలో ఆయన ఏ ఏ వ్యూహాలు పన్నినాడో, యోధు లెవరెవరు మరణించారో అన్నీ వివరంగా చెప్పు అన్నాడు.

మహారాజా! మీరు భావించినట్లు కాలం బలీయమయినది. దాని ప్రేరణతోనే యి మానవ సంఘం నడుస్తున్నది. ఇప్పుడు ఏ ఒక్కరిని దోషులుగా భావించ నవసరం లేదు వ్యాసుల వారు అనుగ్రహించిన దివ్య దృష్టితో నేను ఎక్కడ వున్నా యుద్ధరంగంలో ఏ మూల ఏం జరిగిందీ ఎవరి మనస్సులు ఏ రీతిలో సాగినదీ గ్రహించ గలిగినాను. అదంతా తమకు వివరిస్తాను.

తెల తెలవారుతుండగానే శంఖ, భేరీధ్వానాలు మిన్ను ముట్టాయి. రథ, గజ, తురగ దళాలు యుద్ధాలంకరణ పూర్తిచేసుకుంటున్నాయి. వీరుల సింహ గర్జనలు, అశ్వాల హేషా రవాలు, మత్తేభ ఘీంకారాలు, మహెూత్సాహంగా సేనలను నడుపు తున్నాయి. కురుక్షేత్రం రణరంగంలా కాక ఒక సంగ్రామ నగరశోభతో వుంది. మన పదకొండు అక్షౌహిణీలసేనకు అగ్రభాగంలో భీష్ములవారు నిలబడ్డారు. రజతమయరథం, దానికి పూన్చిన అశ్వాలు ధవళ కాంతులతో వున్నాయి. ఆయన తలపాగా కూడా శ్వేతవర్ణంతోనే భాసిస్తున్నది. ఆయన రథధ్వజం తాళచిహ్నమై గగనసీమలో ధగధగ లీనుతున్నది. చంద్రమండలంలా వున్నాడాయన.

ఆ సమయంలో సుయోధనుడు దుశ్శాసనుని పిలిచి: సోదరా! మనమిప్పుడు పితామహులను రక్షించు కోవాలి. యోధులందరూ ఆయనను పరివేష్టించి వుండాలి. ఒక్క శిఖండిని మాత్రమే ఆయన చూడడు. ఈ విషయం మనం విస్మరించి, ప్రమత్తుల మయితే నిర్లక్ష్యంగా వున్న, సింహాన్ని కుందేలు పరాభూతం చేసినట్లు ఈ మహావీరుడు శిఖండి చేతులలో పడి పోతాడు - అని హెచ్చరించాడు.

అంతా సిద్ధమయాక గాంగేయుడు —

క్షత్రియవీరులారా! మనందరికీ స్వర్గద్వారాలు తెరచి ఉంచుతారు. శౌర్య, ధైర్యాలు ప్రదర్శించి మన తండ్రి, తాతలు ఈ వీరధర్మానుయాయులై బ్రహ్మ లోకాలు చేరారు. మనమూ ఆ దారినే నడవాలి. రోగ పీడతో మంచాల మీద కృశించి, నశించడం క్షత్రియుడికి ఉచితం కాదు. రణరంగంలోనే అంతిమ శ్వాస .... ఇక మీ మీ ధైర్య సాహసాలు ప్రదర్శించండి .... అని ప్రబోధించాడు.

మహారాజా! ఉదయసూర్యుని కాంతులే చండ ప్రచండంగా సోకుతున్నాయి. నక్కలూ, కాకులూ అమంగళధ్వానాలు చేస్తున్నాయి. ఎటుచూచినా మానవ జాతికి మహా విపత్తు రానున్న లక్షణాలే కనిపిస్తున్నాయి.

అటూ, యిటూ దుశ్శాసన, దుర్విషహ, దుర్ముఖ, దుస్సహ, వివింశతి, వికర్ణ, చిత్రసేన, సత్యవ్రత, పురుమిత్ర, భూరిశ్రవ, జయ, శలాదులు యిరవైవేల సైన్యంతో భీష్మునివెంట వున్నారు. అభిషాహ, శూరసేన, వసాతి, శాల్వ, త్రిగర్త, కేకయ, సౌవీర దేశాల అధిపతులూ, వారి రథ బలమూ పితామహుని రక్షణలో వున్నాయి. రథ చక్రరక్షకులూ, గజపాదరక్షకులూ, పదాతిదళమూ వేలసంఖ్యలో ఆయన వెంట వున్నది.

అప్పు డాయన ద్రోణ, కృప, బాహ్లిక, అశ్వత్థామలతో సంప్రదించి సర్వతోముఖ వ్యూహాన్ని పన్నాడు. గజబలం అంగంగా, రాజలోకం శిరస్సుగా, అశ్వికదళం రెక్కలుగా రూపొందించాడు.

కర్ణుడూ, వాని బంధుగణమూ రణరంగానికి దూరంగా వుండిపోయింది — అని సంజయుడు చెప్పగా

ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా! భీష్మలవారు పన్నిన వ్యూహాన్ని ఛేదించడానికి ధర్మ రాజు పన్నిన ప్రతివ్యూహం ఎలా వుంది, అని అడిగాడు.

మహారాజా! ఆ సమయంలో ధర్మరాజు అర్జునుని పిలిచి: తమ్ముడూ! శత్రుసేన అధికసంఖ్యలో వున్నప్పుడు మనసేన స్వల్పంగా వుంది కనుక .... సూచీవ్యూహంలో వుండాలని బృహస్పతి మతం. అందుచేత మనసేనను అలా నడిపించు, అనగా అర్జునుడు:

ధర్మనందనా! మనం వజ్రవ్యూహం పన్నాలిప్పుడు. అది శత్రుదుర్భేద్యంగా సాగుతుంది. భీమసేనుడు అగ్రభాగంలో వుంటాడు. సింహాన్ని చూసిన అల్పమృగాలవలె భీమసేనుని చూసి కౌరవసేన చెల్లాచెద రవుతుంది. లోహ మయమయిన గదాదండంతో భీమ సేనుడు భీకర గర్జనలు చేస్తూ సాగుతూంటే గజగజలాడుతాయి వారి సేనలు — అంటూ

వ్యూహనిర్మాణం ఆరంభించాడు. భీముడు అగ్రభాగంలో నిలిచేసరికి వారందరి ఉ
హమూ మిన్నుముట్టింది. నకుల, సహదేవులు పార్శ్వరక్షకులుగా, విరాటరాజు అక్షౌహి
సేనతో వెనకనే వున్నారు. ధృష్టద్యుమ్నుడు తన పాంచాలయోధులతో ప్రభద్రకగణ
వీరందరికీ రక్షకుడుగా వస్తున్నాడు. వీరి వెనుక అర్జున సహాయంతో శిఖండి మహా సా
సంతో వస్తున్నాడు. ఆ వెనుక సాత్యకి, యుధామన్యువూ, వారివెంట మిగిలిన సేనా
హమూ నిలిచింది.

అందరూ ప్రాతఃకాలంలో సంధ్యను ఉపాసించి వచ్చారు. ఆకాశంలో మేఘ
లేకుండా వాన, దానివెంట గాలీ సాగివచ్చాయి. ఒక్కసారి అంధకారం వ్యాపించిం
పూర్వ దిశలో ఒక ఉల్క సూర్య మండలాన్ని ఢీకొని చెల్లాచెదరయి పడింది. అంత
సూర్యకాంతి క్షీణించింది. అన్ని దిక్కుల నుండీ పిడుగుల ధ్వనులు వ్యాపించాయి-అంటు
డగా, ధృతరాష్ట్రుడు :

సంజయా ! ఆ సుప్రభాతవేళ మన సేనలు ఆనందంగా వున్నాయా? వారి సై
కుల ముఖాలలో ఆనందం, ఉత్సాహం గోచరించిందా? అని అడిగాడు.

మహారాజా ! మనసేన దైత్యసేనాసమూహంలా వుంటే, వారి బలం దేవసేన
వుంది. వారికంటె మనది సంఖ్యలో చాలా పెద్దది మన సేనా సాగరాన్ని చూసిన ధ
రాజు - అర్జునా ! పితామహుల రక్షణలో అసంఖ్యాక బలంతో వచ్చే ప్రతిపక్షాన్ని మన
ఎదుర్కొనగలమా — అనడంతో

అర్జునుడు : ధర్మనందనా ! ఇదివరలో ఒకనాడు అసురులు అసంఖ్యాకబలంతో
దేవతలను ఢీకొనవచ్చినపుడు దేవేంద్రుడు భయ భీతుడై చతుర్ముఖ ప్రజాపతి శరణువేడ
ఆయన :

దేవేంద్రా ! బల, వీర్య, పరాక్రమ, సంఖ్యాబలాలు విజయ కారణాలు కావు
ధర్మం, సత్యం, ఉత్సాహం యివీ విజయసాధనకు అవశ్యాలు, అన్నాడు. వాటితో
ఆసురీ శక్తిని అమరేంద్రుడు జయించాడు. మరొక్క విషయం వుంది. అనంత గుణ సమన్వి
తుడు వాసుదేవుడు. ఆయనవెంట విజయలక్ష్మి వుంటుంది. ఆయన మనకండగా వుంటా
అది చాలు - అన్నాడు.

మహారాజా ! గాండీవం ధరించి, అక్షయతూణీరాలతో వచ్చిన అర్జునుడు సజ్జితరథ
అధిరోహించాడు. నవ్వు రాజిల్లెడి మోముతో దేవకీ నందనుడు గుర్రాలను అదుపులో వుం
డానికి కళ్ళాలు బిగించాడు.

మనపక్షంలో భీష్ములవారూ, వారిపక్షంలో భీమసేనుడూ సేనాముఖంలో నిలిచారని చెప్పాను గదా!

ఆ సమయంలో వాసుదేవుడు అర్జునునితో :

కిరీటీ! శత్రుసంహార కాంక్షతోవున్న నువ్వు ఒక్కసారి ఆ పరాశక్తిని ధ్యానించు. ఆ ఆదిశక్తి విజయరూపిణి. అనగానే అర్జునుడు, అర్ధనిమీలిత నేత్రుడై:

నమస్తే సిద్ధసేనాని ఆర్యే మందారవాసిని
కుమారి కాళి కాపాలి కపిలే కృష్ణపింగళే
భద్రకాళి నమస్తుభ్యం మహాకాళి నమోస్తు తే
చండీ చండే నమస్తుభ్యం తారిణి వరవర్ణిని
కాత్యాయని మహాభాగే కరాళి విజయే జయే
శిఖి పింఛ ధ్వజధరే నానాభరణ భూషితే

వేదశ్రుతి మహాపుణ్యే బ్రహ్మణ్యే జాతవేదసి
జంబూకటక చైత్యేషు నిత్యం సన్నిహితాలయే

స్వాహాకారః స్వధాచైవ కళా కాష్ఠా సరస్వతీ
సావిత్రీ వేదమాతాచ తథా వేదాంత ఉచ్యతే
స్తుతాసి త్వం మహాదేవి విశుద్ధేనాంతరాత్మనా
జయో భవతు మే నిత్యం త్వత్ప్రసాదాద్రణాజిరే

అని దుర్గను స్తుతించాడు.

భగవద్గీత

ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! ఉభయపక్షాలూ యుద్ధ సన్నద్ధ మయి నిలిచాయి. అప్పుడు సుయోధనుడు ద్రోణాచార్యులను సమీపించి –

ఆచార్యా! పాండవసేన మీ శిష్యుడయిన ధృష్టద్యుమ్నుని నాయకత్వంలో నిర్భయంగా నిలిచింది. భీమార్జునులతో సములయిన విరాట, ద్రుపద, చేకితాన, ధృష్టకేతు, శైబ్య, కుంతిభోజులూ, యుధామన్యువూ, ఉత్తమౌజుడూ, అభిమన్యుడూ, ఉపపాండవులూ మహారథికులే. ఇక మన సేనలో మీరూ, పితామహులూ, కృపాచార్యులూ, కర్ణుడూ,

అశ్వత్థామా, వికర్ణుడూ, భూరిశ్రవసుడూ వున్నారు. మీరంతా నా కోసం ప్రాణమం త్యాగం చెయ్యడానికి సిద్ధంగా వున్నవారే. అయితే మనమందరం ఇప్పుడు భీష్ములవా సంరక్షించుకోవాలి-అని అంటూండగా భీష్ములు శంఖం పూరించాడు అంతతో మన యో లందరూ శంఖ భేరీధ్వానా లారంభించారు.

తెలని గుర్రాలను పూన్చిన రథంమీద వచ్చే కృష్ణార్జునులు పాంచజన్య దేవ లను పూరించాడు. భీమసేనుడు పౌండ్ర శంఖాన్నీ, నకుల, సహదేవులు సుఘోష, పుష్పకాలనూ పూరించారు. అంతతో వారి పక్షాన గల యోధులందరి శంఖ ధ్వానా మిన్నుముట్టాయి అప్పుడు అర్జునుడు — మాధవా! మన రథాన్ని ఉభయసేనా మధ్య నిలుపు. ఒక్కసారి శత్రుసేనలో ఎవరెవరున్నారో చూస్తాను - అన్నాడు.

ఎదురుగా పితృసములూ, పితామహులూ, ఆచార్యులూ, మేనమామలూ, సో రులూ, పుత్రతుల్యులూ, పౌత్రులూ, స్నేహితులూ కనిపించడంతో కన్నుల నీరు తిరిగి-

కృష్ణా! వీరిని చూస్తూంటే నా శరీరం గగుర్పాటుతో కంపిస్తున్నది. నాలుక పి కడుతున్నది. మనస్సు వికలమవుతోంది. గాండీవం చెయ్యి జారుతోంది. బంధు, సోద సుహృజ్జనాన్ని సంహరించి విజయం పొంది, రాజ్యభోగాలు అనుభవించా లనిపించడంలే పితామహులు, ఆచార్యులు, సోదరులు, స్నేహితులు వీరితోనా యుద్ధం. నా మనస్సం రించడం లేదు. నేను గాండీవం సంధించను. వారే నన్ను సంహరిస్తే నిశ్చింతగా ప్రాణా విడుస్తాను - అని ధనుర్బాణాలు వదిలి రథం మీద కూలబడ్డాడు.

అప్పుడు వాసుదేవుడు: పార్థా! ఈ సమయంలో నీ మనస్సుని ఈ కశ్మలభావా ఎలా ఆవరించాయి? అపకీర్తికరమూ, అనార్యులకు కలుగవలసింది. నీ వంటివాడికీ ఊ రాకూడదు. పౌరుషవంతుల ఛాయలోకి రాకూడని క్షుద్రమయిన హృదయ దౌర్బల్యా విడిచి నిలబడు, లే .... అనగా అర్జునుడు - కృష్ణా! ఆచార్యులనూ, పితామహులన సంహరించి యీ నెత్తురుకూడు తినడం కంటె భిక్షాటనం మేలనిపిస్తున్నది. ఇప్పుడు నా ధర్మమేదో అధర్మమేదో తెలియడం లేదు. గురువుగా కర్తవ్యం ఉపదేశించు, అన్నాడు.

అప్పుడు వాసుదేవుడు పకాలున నవ్వి — అశోచ్యులకోసం శోకిస్తున్నావు. ఏవే ప్రజ్ఞావాదాలు చేస్తున్నావు. విజ్ఞతకలవారు చెయ్యవలసిన పనికాదు. ఇప్పుడు నువ చూస్తూవ్న వీరందరూ యిదివరలో వున్నారు. ఇప్పుడూ వున్నారు. ఇకముందూ ఉంటార దేహధారికి బాల్య, కౌమార, యౌవనాలవలె మరో దేహం కూడా ప్రాప్తిస్తుంది.

ధీమంతులు ఈ పరిణామాన్ని గుర్తించరు. శీతోష్ణాలు, సుఖ దుఃఖాలు యివన్నీ జీవునికి సంబంధించినవి కావు. ఈ దేహాంశులు వాటికి కలిగే సుఖ దుఃఖాలు యివన్నీ అసత్పదార్థాలు. సత్పదార్థం ఆత్మ ఒక్కటే. అదే సద్రూప బ్రహ్మ.

ఈ జగత్తంతా సద్రూప బ్రహ్మ వ్యాప్తమే. అందుచేత బ్రహ్మీ రూపమయిన ఆత్మకు నాశనం ఉండదు.

నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః
నచైనం క్లేదయం త్యాపో న శోషయతి మారుతః॥
జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ ...
అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్త మధ్యాని భారత!
అవ్యక్త నిధనా న్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా.... ॥
వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ నవాని గృహ్ణాతి నరో ఽపరాణి
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ ॥

అస్త్రశస్త్రాలు ఛేదించలేనిదీ, అగ్ని దహించలేనిదీ, నీటివల్ల ఆర్ద్రం కానిదీ, గాలి వల్ల ఎండిపోనిదీ ఆత్మ.

ఈ భూతమయ దేహం అంటావా! ఆదిలో ఈ పంచభూతాలు లేవు. మధ్యలో వచ్చాయి. మళ్ళీ పోతాయి. వాటి కోసం పరిదేవన దేనికి? చిరిగినబట్టను విడిచి మంచి వస్త్రం ధరించినట్లే ప్రాణి జీర్ణ దేహం విడచి మరో శరీరాన్ని ధరిస్తుంది. ఇంక ఈ ప్రపంచములో జనన — మరణాలు ఒకదాని వెంట ఒకటి వస్తూనే వుంటాయి. అందుకోసం ప్రాజ్ఞుడయిన వాడు విచారించకూడదు. అందుచేత విజయా! —

హతో! వా ప్రాప్స్యసే స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీం।
తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌంతేయ! యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః॥

ఈ సమయంలో నువ్వు యుద్ధసంకల్పం విడిచి పెట్టకు. ఇందులో మరణిస్తే వీరస్వర్గం జయిస్తే భూమండలం సర్వభోగాలతో నీ కాళ్ళ ముందు వుంటుంది. కృత నిశ్చయంతో లేచి నిలబడు. జయాపజయాలకూ సుఖ దుఃఖాలకూ, ఉత్సాహ విషాదాలు పొందకుండా ఆత్మ జ్ఞానంతో సంతుష్టుడైన వాడే స్థితప్రజ్ఞుడు - అనగా, అర్జునుడు - మాధవా! స్థితప్రజ్ఞుల లక్షణాలేమిటి - అని అడిగాడు.

కౌంతేయా! దుఃఖ సన్నివేశాలు మీదపడ్డా కలతచెందని మనస్సు కలవాడ సుఖ సంతోషాలను వాంఛిస్తూ, తాపత్రయ పడనివాడూ, క్రోధమూ, భయమూ, అనురాగః లేనివాడూ ఇంద్రియాలకు లొంగకుండా, వాటిని తన ఆధీనంలో వుంచుకొనే వాడే స్థితప్రజ్ఞ

ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః సంగ స్తేషూ పజాయతే।
సంగా త్సంజాయతే కామః కామాత్ క్రోధోఽభిజాయతే॥
క్రోధా ద్భవతి సమ్మోహః సమ్మోహాత్ స్మృతి విభ్రమః।
స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ ప్రణశ్యతి॥

నిరంతరం పాంచభౌతిక విషయాలనే మననం చేసుకునే అభ్యాసంవల్ల వాటిమీ ఆసక్తి పుడుతుంది. అక్కడ కోరిక ఉద్భవిస్తుంది. దాని వెంట క్రోధం ఉద్భవిస్తుంది. క్రో వశమయిన మనస్సు అవివేకంలో పడుతుంది. అప్పుడు స్మృతినశించి బుద్ధిహీనత ప్రాప్తిస్తుం అదే మనిషికి నాశనం. అందుచేత మనస్సును భౌతిక విషయాలకు లొంగ నివ్వకూడద

నిర్మమో, నిరహంకారః స శాంతి మధిగచ్ఛతి

అహంకార, మమకార శూన్యుడికి శాంతి లభిస్తుంది — అని చెప్పగా, అర్జునుడు

మాధవా! నా మనస్సు మరీ సంధిగ్ధలో పడుతున్నది. కర్మకంటె జ్ఞానమే శ్రే మంటూ నన్ను యీ ఘోరకర్మకు ఎందుకు ప్రేరేపిస్తున్నావు - అని అడిగాడు.

గాండీవీ! జ్ఞానార్థులకు జ్ఞాన యోగమూ, నిష్కామ యోగులకు కర్మమార్గమూ ఉ దేశించాను.

అన్నా ద్భవంతి భూతాని పర్జన్యా దన్న సంభవః।
యజ్ఞా ద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మ సముద్భవః॥
కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షర సముద్భవం।
తస్మా త్సర్వ గతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్॥

అన్నం వల్ల ప్రాణికోటి పుడుతున్నది. అన్నం వర్షం వల్ల కలుగుతున్నది. వానలు యజ్ఞాలవల్ల కురుస్తాయి. వాటికి కర్మ మూలం. కర్మకు వేదం మాతృస్థానం. అది అక్షర సముద్భవం పర్యవసానంగా అక్షరరూపమయిన వేదం (బ్రహ్మ) యజ్ఞాలలో ప్రతిష్ఠితమయి వుంటుంది. అది కర్మ చక్రాన్ని నడుపుతుంది. ఫలాపేక్ష లేకుండా కర్మ చెయ్యడమే మోక్ష హేతువు. జనకాది చక్రవర్తులు కూడా ఈ కర్మ మార్గాన్ని విడవకుండానే జ్ఞానులయారు.

శిష్టులయిన వారు ఏ దారిన వెడతారో యితరులు ఆ దారినే అనుసరిస్తారు. వారు సిన దానినే ప్రమాణంగా గ్రహిస్తారు. అందుచేతనే నాకు కావలసిందేమీ లేకపోయినా ోకం కర్మభ్రష్టం కాకుండా వుండడం కోసం కర్మలు ఆచరిస్తున్నాను. స్వధర్మాన్ని అనుస స్తూ ప్రాణాలు కోలుపోయినా శ్రేయస్కరమే కాని, యితరుల ధర్మాన్ని ఆచరించడం చాలా పమాదకర మయినది.

అర్జునా! ప్రాచీనకాలంలో సూర్యుడికి బోధించిన జ్ఞానమార్గం నీకు చెపుతున్నాను. ిన్ని సూర్యుడు మనువుకీ, మనువు ఇక్ష్వాకునికీ ఉపదేశించారు - అనగా.

మాధవా! నేటి వాడవయిన నువ్వు సూర్యభగవానుడికి ఏనాడో ఉపదేశించానంటు న్నావు - అంటూండగా వాసుదేవుడు నవ్వి - పార్థా! మనకు ఇప్పటికి ఎన్నో జన్మలు గతించాయి. అయితే ఆ విషయం నీకు తెలీదు. నాకు జనన మరణాలు లేకపోయినా నా మాయతో నేను జన్మిస్తుంటాను.

యదా యదాహి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత!
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదా త్మానం సృజామ్య హమ్॥
పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్।
ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే॥

ధర్మగ్లాని జరిగినప్పుడల్లా నేను అవతరించి, అధర్మాన్ని అణగార్చి ధర్మోద్ధరణ చేస్తుంటాను. సత్పురుషరక్షణకూ, దుష్టశిక్షణకూ, ధర్మసంస్థాపనకూ నేను అవతరిస్తుంటాను.

ఇక రాగ ద్వేషాలను జయించి, మాత్సర్యరహితులై తాము సాగించే కార్యాలు ఫలించినా, ఫలించకపోయినా పట్టించు కోకుండా వుండేవారు బంధంలో పడరు. అలా వుంటూ ఇంద్రియాలను జయించిన వారు జ్ఞానులవుతారు. అందుచేతనే అజ్ఞాన సంశయాన్ని జ్ఞానఖడ్గంతో ఛేదించి ఫలాపేక్ష లేకుండా కర్మ చెయ్యి - అన్నాడు.

అప్పుడు అర్జునుడు - కృష్ణా! కర్మత్యాగం, కర్మానుష్ఠానం అంటూ రెండూ చెపుతున్నావు. ఏమిటిది - అనగా

కౌంతేయా! కర్మపరిత్యాగమూ నిష్కామ కర్మానుష్ఠానమూ రెండూ ఉత్తమ మార్గాలే. అయితే రెండవదే అనేకులకు అనుసరణీయం. జ్ఞానయోగి పొందే ఫలాన్నే కర్మ యోగికూడ పొందుతాడు. జ్ఞానికి, నిష్కామంగా కర్మసాగించే వాడికీ, భేదం లేదు. ఎందు కంటే ఉభయులూ సమాన ఫలమే పొందుతారు.

నిరంతరం బ్రహ్మమందే దృష్టినిలిపి, మోహాలకు లొంగనివాడు బ్రహ్మప
పొందుతాడు. బాహ్యవిషయాలపై ఆలోచనలు పోనివ్వక భ్రూమధ్యంలో దృష్టిని ఏకాగ్రంచే
మనో, బుద్ధులనూ, ఇంద్రియాలనూ స్వాధీనం చేసుకున్న జ్ఞానికి మోక్షం కరతలామలక
మట్టినీ, బంగారాన్నీ, సమానంగా చూడగలవాడు జితేంద్రియుడై యోగారూఢు డవుతాం

వాసుదేవుడు గీతోపదేశం కొనసాగిస్తూ —

పార్థా! ఆత్మజ్ఞానం కోరేవాడు వెయ్యిమందిలో ఒకడుంటాడు. వారిలో ఏ ఒక
నన్ను తెలుసుకో గలుగుతాడు. భూమి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, మనసు
బుద్ధి, అహంకారము అనే ఎనిమిది రూపాలలో మాయ కనిపిస్తూ ఉంటుంది. అదే సంసా
బంధ హేతువు.

తద్భిన్నమూ, శ్రేష్ఠమూ, అయిన నా శక్తి జీవరూపంలో వున్న ఈ జగత్తు
ధరిస్తున్నది. దారంలో పూసల వలె ఈ జగత్తు నా మీద ఆధార పడింది. జలమందు ర
స్వరూపంలో, సూర్య చంద్రులలో కాంతిగా, వేదాలలో ప్రణవంగా, ఆకాశంలో శబ్దంగ
మానవునిలో పురుషకారంగా, భూమిలో గంధరూపంగా, అగ్నియందు తేజస్సుగా, జీవకోటి
ప్రాణవాయువుగా వున్నది నేనే. సత్త్వ, రజ, స్తమోగుణాలు నేనే. ఇది గ్రహించిన వా
బ్రహ్మ జ్ఞాని. యోగ మాయా వృతుడనై నేను ఈ లోకానికి కనిపించకుండా ఉంటాను.

ఇంద్రియ నిగ్రహంతో నవద్వారాలూ బంధించి, మనస్సును హృదయాన్నీ నిరో
ధించి, ప్రాణాన్ని సహస్రారంలో నిలిపి, ధ్యానయోగంలో నన్నే స్మరిస్తూ ఓంకారోపాసనతో
జీవితం సాగించేవాడు నన్ను పొందుతాడు. ఇక వానికి పునర్జన్మ లేదు. ఈ భూతకో
ఎన్నోమారులు ప్రభవించి లయ మవుతూంటుంది. వీటికి అతీతమైంది పరబ్రహ్మం. యోగా
భ్యాసం చేసేవాడు ఏ కర్మలూ చెయ్యకుండానే ఈ బ్రహ్మపదం పొందగలడు.

సర్వత్రా వ్యాపించి, సంచరించే వాయువు ఆకాశంలో వున్నా దానిని అంటనట్టు
ఈ జగత్తంతా వ్యాపించివున్న నాకు దానితో ఏ బంధమూలేదు. ప్రళయ సమయంలో ఇవన్నీ
నాలో లయమవుతాయి. ఈ విషయం తెలిసిన బ్రహ్మజ్ఞానులు నన్నే ఆశ్రయిస్తారు. అజ్ఞానుల
ఈ విషయాన్ని గ్రహించలేక మోహ పాశ బద్ధులై తామస, రాజస స్వభావాలతో నన్ను
అపహసిస్తారు.

పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి ।
తద హం భక్త్యుపహృతం అశ్నామి ప్రయతాత్మనః ॥

యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్।
యత్తపస్యసి కౌంతేయ! తత్కురుష్వ మదర్పణమ్॥
అనన్యా శ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే।
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్॥

ఇతర చింతలేమీలేకుండా నన్నే ఉపాసిస్తూ భక్తితో పత్రమో, పుష్పమో, ఫలమో, లమో, నా కర్పించేవారి క్షేమం నేనే చూస్తాను. నువ్వు చేసే పనినీ, తినే ఆహారాన్నీ ౕసే హోమాన్ని, దానాన్నీ తపస్సునూ నాకే అర్పించు. అప్పుడు నన్ను చేరగలవు ర్వభూతాలయందూ నాకు సమభావమే వుంది.

నేనే విష్ణువును, సూర్యుడను, చంద్రుడను.

వేదానాం సామవేదోఽస్మి దేవానా మస్మి వాసవః।
ఇంద్రియాణాం మన శ్చాస్మి భూతానా మస్మి చేతనా॥

ఇంతదేనికి! స్థావర జంగమాత్మక భూతకోటి అంతా నేనే. నాలోని ఒక్క అంశతో ఈ సర్వప్రపంచం నిండి వున్నది. అంటూండగా.

కిరీటి, మాధవా! నీ మాటలు వింటూంటే నా మోహాంధకారం పటాపంచలయింది. ఒక్కసారి నీ స్వరూపంతో నాకు సాక్షాత్కరించు అన్నాడు.

అర్జునా! చూడు, ఈ నిఖిల ప్రపంచాన్నీ నాలో చూడడానికి నీకు దివ్యదృష్టి అనుగ్రహిస్తున్నాను. నీ చర్మచక్షువులకు ఆ శక్తిలేదు - అని విశ్వరూపం ధరించాడు వాసుదేవుడు.

అనేక వక్త్రనయనం అనేకాద్భుతదర్శనం।
అనేక దివ్యాభరణం దివ్యా నేకోద్యతాయుధమ్॥
దివ్య మాల్యాంబర ధరం దివ్య గంధానులేపనమ్।
సర్వాశ్చర్యమయం దేవం అనంతం విశ్వతోముఖమ్॥
యథానదీనాం బహవోఽంబువేగాః సముద్రమే వాభిముఖా ద్రవంతి।
తథా తవా మీ నరలోకవీరా విశంతి వక్త్రా ణ్యభి విజ్వలంతి॥

మాధవా! నీ అద్భుతరూప దర్శనంతో నా హృదయం ఆహ్లాదమయంగా వుంది.

మహా ప్రవాహంతో సాగే నదులన్నీ సముద్రాభి ముఖంగా వచ్చేటట్లు, వీరవరేణ్యు లందరూ నీ ప్రజ్వలితాగ్ని సదృశ ముఖంలో పడిపోతున్నారు - అన్నాడు అర్జునుడు.

తస్మా త్వ ముత్తిష్ఠ యశో౽లభస్వ జిత్వా శత్రూన్ భుజ్క్ష్వ రాజ్యం సమృద్ధమ్।
మయై వైతే నిహతాః పూర్వ మేవ నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్॥

అందుచేత అర్జునా! లేచి నిలబడి శత్రుసంహారం చేసి, విజయశ్రీ విరాజితుడవై రాజ్యభోగా లనుభవించు. వీరందరినీ నే నిదివరకే సంహరించాను - అని వాసుదేవుడు అనగా

అర్జునుడు, హృషీకేశా! ఇంక ఈ విశ్వరూపాన్ని ఉపసంహరించి, దేవకీ నందన రూపంతో నన్ను అనుగ్రహించు - అని చేతులు జోడించాడు.

వాసుదేవుడు విశ్వరూపాన్ని ఉపసంహరించి, చిరునవ్వుతో అర్జునుని వైపు తిరిగాడు.

మాధవా! నిరంతరం నీ గుణ రూపాలను ఆరాధించే భక్తి శ్రేష్ఠమా? అతీంద్రియమూ అవినాశమూ అయిన బ్రహ్మజ్ఞానం ఉత్తమమా? అని అడుగగా - వాసుదేవుడు.

పార్థా! నిరంతరం నా యందే మనసు నిలిపి నా రూపాన్ని ఆరాధించడం ఉత్తమమే. సర్వవ్యాపకమూ, మాయాతీతమూ, నిత్యసత్యమూ, శాశ్వతమూ, నిర్గుణమూ, అయిన పరబ్రహ్మను ఉపాసించేవారు కూడా నన్నే చేరుతున్నారు.

దేహాభిమానికి ఈ ఉపాసన సాధ్యంకాదు. ఏకాగ్రదృష్టితో నన్ను ధ్యానించే వారిని సంసార సాగరం నుండి నేనే తరింపజేస్తాను. జ్ఞానం కంటె ధ్యానం ఉత్తమం. అంత కంటె కర్మ ఫలాపేక్ష లేకపోవడం శ్రేష్ఠం. త్యాగంవల్ల శాంతి ఏర్పడుతుంది.

సుఖ దుఃఖ రాగ ద్వేషాలకు అతీతుడై ఓరిమితో ఆనంద చిత్తంతో నిర్మల హృదయంతో నన్నే స్మరించేవారిని నేను ఉద్ధరిస్తాను. చిత్త వైకల్యం లేకుండా నిష్కామ కర్మ చేసేవాడు నాకు పరమ ప్రియుడు.

యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతి।
శుభాశుభ పరిత్యాగీ భక్తిమాన్ య స్స మే ప్రియః॥

అన్నాడు.

అప్పుడు అర్జునుడు, మాధవా! ప్రకృతీ - పురుషుడూ, క్షేత్రమూ - క్షేత్రజ్ఞుడూ, జ్ఞానమూ, జ్ఞేయమూ అంటూంటారు. ఏమిటిదంతా అనగా

వాసుదేవుడు, పార్థా! ఈ దేహమే క్షేత్రం. దీన్ని తెలుసుకున్నవాడే క్షేత్రజ్ఞుడు. ఇక ఈవిషయమై అనేకులు అనేక భావనలు చేశారు. పంచభూతాలూ, అహంకారమూ, బుద్ధీ, కర్మేంద్రియ పంచకమూ, జ్ఞానేంద్రియ పంచకమూ, మనస్సు, శబ్ద, స్పర్శ, రస, రూప, గంధాలూ, చేతన ధారణాశక్తి ఇవన్నీ క్షేత్రం; గర్వాభిమానాలు లేకుండా క్షమా శీలంతో, అహింసాపరుడై ఆత్మ నిగ్రహంతో, శుచిగా గురుసేవాపరాయణుడై భార్యా, పుత్ర, గృహ రామాదులందు మమకారాలు లేకుండా, ఆత్మజిజ్ఞాసతో నిరంతరం నన్నే స్మరించేవాడు జ్ఞాని. ఇవేవీ లేనివాడు అజ్ఞాని.

యావ త్సంజాయతే కించిత్ సత్త్వం స్థావర జంగమమ్।
క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ సంయోగాత్ తద్విద్ధి భరతర్షభ!॥

స్థావర, జంగమాత్మకమయిన ఈ ప్రపంచం అంతా క్షేత్ర, క్షేత్రజ్ఞ సంయోగఫలమే. ఈ క్షేత్ర, క్షేత్రజ్ఞ భేదాన్ని, మాయనుండి బయటపడే దానిని జ్ఞాననేత్రంతో గ్రహించాలి.

సత్త్వ, రజ, స్తమో, గుణాత్మకమయిన మాయా ప్రకృతిలో క్షేత్ర బీజాన్ని ప్రవేశ పెడతాను అప్పుడీ సృష్టి అంతా సాగుతుంది. అందుచేత సర్వానికీ ప్రకృతి, మాత కాగా నేను తండ్రి నవుతున్నాను. ఈ గుణ త్రయంలో సత్త్వంవున్నదే - అది సుఖాలపై జ్ఞానంపై ఆసక్తిని కలిగించి ఆత్మను బంధిస్తే, రజోగుణం సంసారబంధాన్ని బిగిస్తుంది. తమోగుణం అవివేకాన్ని ఆవరింప జేసి పరాకునూ, సోమరితనాన్నీ, నిద్రనూ ప్రసాదిస్తుంది. ఈ గుణ త్రయాన్ని పారద్రోలినవాడు ప్రకాశ, ప్రవృత్తి, మోహ దూరు డవుతాడు.

సత్త్వా త్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవ చ।
ప్రమాద మోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞాన మేవ చ॥

ధర్మాధర్మరూప కర్మలే వేళ్ళుగా సత్త్వ, రజ, స్తమో గుణాలే కొమ్మలుగా, ఇంద్రియ వాంఛలే చిగురులుగా, వేదాలే ఆకులుగా వున్న సంసారమనే అశ్వత్థ వృక్షాన్ని వైరాగ్య మనే అస్త్రంతో ఛేదించాలి.

ఈ సృష్టి అంతా క్షరమూ, అక్షరమూ అని రెండు విధాలుగా ఉంటుంది. ప్రకృతి వికారంవల్ల పుట్టేదంతా నశించేదే కనక అదిక్షరం. అవినాశన మయిన జీవం అక్షరం. క్షరమయిన సంసారాన్నీ, అక్షరమయిన మాయాజాలాన్నీ అంటీ ముట్టని అతీత పర బ్రహ్మాన్ని నేను.

అభయం సత్త్వ సంశుద్ధిః జ్ఞాన యోగ వ్యవస్థితిః।
దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్॥

తేజః క్షమా ధృతి శ్శౌచ మద్రోహో నాతిమానితా।
భవంతి సంపదం దైవీ మభిజాతస్య భారత॥

నిర్భయుడై, ఏ కలుష భావమూ లేకుండా ఆత్మ జ్ఞానంతో వుండడం ఇంద్రియ నిగ్రహమూ, దానమూ, వేద కర్మాచరణమూ, వేదాధ్యయనమూ, తపస్సు, బ్రహ్మ యజ్ఞమూ, సత్యవాక్పాలనా, అహింసాదృష్టి, కోపం లేక పోవడమూ, ఔదార్యమూ, దోష దృష్టిరాహిత్యమూ, భూతదయ, లోభ హీనత, సరళ స్వభావమూ; చంచల మనస్కుడు కాకుండడం, ఓరిమీ తేజస్సూ, స్థైర్యమూ, బాహ్యాభ్యంతర శుచీ, పరద్రోహచింతనా రాహిత్యమూ ఇవన్నీ దైవీగుణాలు.

ఇక సత్యాన్నీ సదాచారాన్నీ, శుచిత్వాన్నీ విడిచినవాడూ, ధర్మాధర్మాలను లెక్క చెయ్యనివాడూ, ఈ సృష్టికి స్రష్ట ఎవడూలేడని, స్త్రీ - పురుష సంయోగమే దీనికి కారణమనీ ప్రచారం చేసేవాడూ, అహంకార, దురభిమానాలతో, అవివేకంగా దురాచార, దుస్సంకల్పాలతో సాగేవాడూ, కామ క్రోధాదులకు లొంగినవాడూ అక్రమ ధనార్జన పరుడూ వీరందరూ ఆసురీస్వభావులు. వీరు పదే పదే అవే గుణాలతో అనేక జన్మలు ఎత్తుతూంటారు. సాత్త్వికులు దైవీశక్తులను ఆరాధిస్తారు. రాజ స్వభావులు యక్ష, రాక్షసారాధన చేస్తే, తామసులు భూత ప్రేత సేవచేస్తారు. యాగమూ, దానమూ, తపస్సు, చిత్తశుద్ధి కోసం సాగించాలి. వాటిని నిష్కామంగా సాగించాలి.

సర్వ ధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ।
అహం త్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః॥

సర్వకర్మలనూ, కర్మఫలాన్నీ నాకే అర్పించి నన్నే శరణుపొందు నిన్ను సర్వపాప విముక్తుణ్ణి చేసి మోక్షం ఇస్తాను. విచారించకు అని బోధించాడు.

అర్జునుడు ఈ ఉపదేశంతో స్వస్థ చిత్తుడై గాండీవం ధరించి నిలబడ్డాడు.

ఇది గీతాసారము

యత్ర యోగీశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః।
తత్ర శ్రీః విజయో భూతిః ధ్రువానీతి ర్మతి ర్మమ॥

— సంజయుడు

యుద్ధప్రారంభం

మహారాజా! పాండవసేనాముఖంలో గాండీవం ధరించి నిలిచిన అర్జునుని చూడ గానే అతని వెనుక నిలిచిన యోధులందరూ సింహనాదాలు చేశారు. మహావీరుల శంఖ ధ్వానాలు, శంఖ, భేరీ, క్రకచ, గోముఖ, నారసింహాది యుద్ధవాద్యాలు మిన్నుముట్టాయి ఆ సంగ్రామాన్ని చూడడానికి దేవ, గంధర్వ, సిద్ధ, చారణ గణాలు ఆకాశంలో నిలిచాయి.

ఆ సమయంలో ధర్మరాజు తన కవచం విప్పి, ఆయుధాలను రథం మీద వుంచి, క్రిందికి దిగి శత్రు సేనాముఖంగా అడుగులు వెయ్యడం చూసి, మిగిలిన సోదరులూ, కృష్ణుడూ ఆయనను అనుసరించారు.

అప్పుడు భీముడూ, సహదేవుడూ - అగ్రజా! ఏమిటిది! ఇప్పుడీ నడక ఎక్కడికి? అని అడిగారు.

ధర్మరాజు వారివైపయినా చూడకుండా ముందుకు సాగుతూంటే, కృష్ణుడు చిరు నవ్వుతో - అర్జునా! భీష్మ, ద్రోణ, కృప, శల్యులు మీకు పూజ్య గురు స్థానీయులు. అటు వంటి వారి ఆదేశం పొందకుండా యుద్ధానికి దిగడం శాస్త్ర సమ్మతం కాదు; కనుక ధర్మ జుడు ఆ ఆచారాన్ని పాటిస్తున్నాడు - అని చెప్పాడు.

ఆ విషయం తెలియకుండా - ఉభయ పక్షాలలోని క్షత్రియ వీరులు కొందరు, యుద్ధా నికి భయపడి, క్షత్రియ వంశానికి కళంకం తెచ్చేపని ధర్మరాజు చేస్తున్నాడని హేళన ప్రారంభించారు; మనవారి ఉత్సాహానికి పట్టపగ్గా ల్లేవు.

అలా వచ్చి పాదాలకు నమస్కరించే ధర్మరాజును దగ్గరగా తీసుకొని భీష్ములవారు:

నాయనా! నాకు చాలా సంతోషంగా వుంది. నేను యుద్ధానికి అనుమతి యిస్తు న్నాను. నీకు పరాజయం లేదు.

అర్థస్య పురుషో దాసః దాస స్త్వర్థో న కస్యచిత్ -

ఎక్కడయినా మనిషి లక్ష్మికి దాసుడవుతున్నాడే కాని, లక్ష్మి ఎవరికీ దాసీత్వం చెయ్యలేదు. నేటివరకూ నేను వీరి పోషణలో వున్నాను కనుక ఈ పక్షంలో పోరాడు తున్నాను - అన్నాడు.

ఆయన ఆశీస్సులతో ధర్మరాజు ముందుకు సాగి ద్రోణాచార్యులకూ, కృపాచార్యు లకూ, శల్యునికీ నమస్కరించి వారి ఆశీర్వాదాలు పొంది తిరిగి వచ్చాడు.

ఈ మధ్యలో కృష్ణుడు, యుద్ధం చూడ వచ్చిన ప్రేక్షకులలో వున్న కర్ణుని సమీపి
రాధేయా! భీష్ములవారు నేలకూలే వరకూ నువ్వు మా పక్షంలో వుండి పోరాడవచ్చు గ
అనగా కర్ణుడు :

ఎందుకయ్యా ఈ కికురింపు! సుయోధనునికి అప్రియమయిన పని ఒక్కటీ
చెయ్యను - అన్నాడు.

తిరిగివస్తూ ధర్మరాజు ఉభయపక్షాలను చూసి :

యుద్ధం ప్రారంభం కానున్న ఈ సమయంలో ఎవరయినా అటువారు యిటు క
యిటువారు అటుకాని వెళ్ళదలచుకుంటే ఎవరికీ అభ్యంతరం లేదన్నాడు.

అప్పుడు యుయుత్సుడు మన పక్షంనుండి వారివయిపు వెళ్ళిపోయాడు. వ
వానికి స్వాగతమిచ్చారు.

ధర్మరాజు తన రథం ఎక్కాడు. అంతలో మరొక్కమారు రణధ్వానాలు రేగా
ప్రచండవాయువులో వృక్షాలవలె ఊగిసలాడుతూ సేనలు సాగుతున్నాయి. ప్రళయకాలం
సముద్రం ఘోషిస్తున్నట్లు వారి కోలాహలం వినవస్తున్నది.

మత్తేభ ఘీంకారాలు, జాత్యశ్వాల హేషారవాలు, పదాతుల పాద ఘట్టనాలు, మ
యోధుల శంఖ ధ్వానాలూ, ఏనుగుల, గుర్రాల మెడలలోని ఘంటా ధ్వానాలూ కురుక్షేత్రా
చుట్టుముట్టాయి.

కాలదండం వంటి ధనుస్సును చేబట్టి నిలిచిన భీష్మాచార్యుల రథం ఎదురువస్తూ
గాండీవం సంధించి అర్జునుడు తన రథాన్ని ఆయనకు ఎదురు నడిపించాడు.

కృతవర్మకు ఎదురుగా సాత్యకి, బృహద్బలుని ముందు అభిమన్యుడు, మన య
రాజుకి అభిముఖంగా భీమసేనుడు, దుశ్శాసనుని సమక్షంలో నకులుడూ. దుర్ముఖుని
పోరాటానికి సహదేవుడూ, శల్యుని ఎదుట ధర్మరాజూ, ఆచార్య ద్రోణులకు ఎదురు
ధృష్టద్యుమ్నుడూ, బాహ్లీకునితో యుద్ధానికి ధృష్టకేతువూ, అలంబుసునిమీదికి ఘటోత్కచుడ
అశ్వత్థామ కెదురుగా శిఖండి, సైంధవుని ముందు ద్రుపదుడూ, శకుని మీదకు ద్రౌ
నందనుడు ప్రతివింధ్యుడూ యిలా సంగ్రామరంగస్థలంలో రణక్రీడ ఆరంభ మయిం
భయానకంగా వున్నా రమణీయంగా వుంది.

పదాతులు పదాతులనూ, గజబలం గజబలాన్నీ, తురగదళం తురగదళాన్నీ,
కులు రథికులనూ ఎదుర్కొనడం చూస్తే ఒకే రథికుడూ, ఒకే పదాతీ, ఒకే తురగారూఢుడ
పోరుతున్న భ్రమ కలిగింది.

క్రమంగా సూర్యుడు నడినెత్తికి వచ్చాడు. అప్పటికి యుద్ధతీవ్రత హెచ్చింది. వంగిన మొనలతో వున్న బాణాలను విడుస్తూ, భీష్మాచార్యుడు శత్రు సేనా సమూహాన్ని చిందర వందర చేస్తున్నాడు. ఆయన వాడి బాణాల దెబ్బ తిన్న మత్తేభాలు ఆ తాకిడికి ఆగ లేక విపరీతంగా రోదిస్తున్నాయి. అప్పటి కాయన ఎదురుగా కాశీ, చేది, కరూష, పాంచాల దేశయోధు లున్నారు. ఆయన రణ నృత్యం చేస్తున్నాడు. అది చూసి అభిమన్యుడు ఆయనకు ఎదురు వచ్చాడు.

ఆ సమయానికి కృతవర్మ, కృపాచార్యుడూ, శల్యుడూ, వివింశతి, దుర్ముఖుడూ అక్కడకు వచ్చారు. అభిమన్యుడు ఒకబాణంతో కృతవర్మనూ, అయిదుబాణాలతో శల్యునీ, బాణపరంపరతో భీష్మునీ, చికాకుపరుస్తూనే కృపాచార్యుని ధనుస్సును రెండుముక్కలు చేశాడు. ఆ వీరవరుడు చక్రంలా తిరుగుతూ, చేతిలోని ధనుస్సును చక్రాకృతిలో నడుపుతున్నాడు. చూస్తూండగానే భీష్ముని రథచక్రరక్షకులు నేలకూలారు. భీష్ముని బాణాలు అభిమన్యుని సారథిని నేలకూల్చాయి. అంతలో ఆయన రథధ్వజం నేలకూలడం చూసిన మనసేనలు కోలాహలం ప్రారంభించాయి.

అభిమన్యుని విజృంభణ చూసి భీమసేనుడు సింహగర్జన చేశాడు. అదివిని సాత్యకి భీమసేనునితో అభిమన్యునికి రక్షగా వచ్చాడు. విరాట, ధృష్టద్యుమ్నులు కూడా అక్కడకు చేరారు. పితామహుడు సాత్యకినీ, ధృష్టద్యుమ్ననీ వేధించి భీముని రథధ్వజాన్ని ఖండించాడు. భీమునికి క్రోధం హెచ్చి, కృపాచార్యునీ, కృతవర్మనూ, భీష్మునీ శర వర్షంతో ముంచాడు.

తొండాన్ని ముడిచి నోట్లోవుంచుకొని తీవ్రవేగంతో వచ్చే మత్తేభం మీద ఉన్న ఉత్తరుడు శల్యుని ఎదుర్కొన్నాడు. శల్యుని బాణాలు తగిలి మరీ రెచ్చిపోయిన ఆ మదపు టేనుగు శల్యుని రథాశ్వాలను తుత్తునియలు చేసింది. అప్పుడు శల్యుడు వదిలిన లోహ నిర్మితమయిన శక్తి ఉత్తరుని కవచాన్ని ఛేదించింది. ఉత్తరుడు స్పృహ కోల్పోయాడు.

అదే అదనని శల్యుడు దాని తొండాన్ని ఖండించడంతో అది విలవిల తన్నుకు నేలకూలింది. ఆ సమయంలోనే శల్యుడు తనకు సమీపంలో వున్న కృతవర్మ రథంమీదికి నడిచాడు. ఉత్తరుని సోదరు డిదంతా చూసి ఆకర్ణాంతం లాగిన బాణం విడిచాడు. అప్ప టికే బృహద్బల, జయత్సేన, రుక్మరథ, వింధానువింద, సుదక్షిణ, సైంధవులు శల్యుని రక్షణకు చేరారు. వారి ధనుస్సులు మెరుపుతీగల్లా మెరుస్తున్నాయి.

వర్షాకాల ప్రారంభసమయంలో పడే వానలా వారు విడిచే బాణాలు తనమీదకు రాకుండానే వారి ధనుస్సులను తుత్తునియలు చేశాడు శ్వేతుడు ఆ యోధుడు భల్లం విసర

దంతో మన రుక్మరథుడు మూర్ఛపోయాడు. అయితే సారథి అప్రమత్తంగా వుండడంవ రథాన్ని మరలించేశాడు. అప్పటికి భీష్మాచార్యులు, దుర్యోధనునితో శల్యుని రక్షణః వచ్చాడు. ఈశ్వేతుని వెంట శిఖండి రక్షకుడుగా వచ్చాడు.

భీష్మాచార్యులు విడిచే బాణాలు సోకి శత్రుసైనికుల శీర్షాలు నేలరాలి పొర్లుతున్నాయి కవచాలంకృతమయిన గజదళం వజ్రపు దెబ్బతిన్న కొండల్లా పడుతున్నది. గుర్రాలు వెః దిరిగి రథాలను ఈడ్చుకు పోతున్నాయి. తుములయుద్ధం ఆరంభమయింది. రణరంగం ధూ ధూసరితం అయి ఒకరికొకరు కనిపించడం లేదు. ధనుష్టంకారాలూ, సింహ నాదాలూమాత్రం వినవస్తున్నాయి. ఆ సమయంలో ప్రతిపక్షంలో శ్వేతుడు సాగించే వీర విహారాన్ని నిలిపి నిలి నది పితామహులొక్కరే. ఆయన మత్త గజేంద్రంలా విహరిస్తుంటే పాండవ సేన పలాయన సాగిస్తున్నది. అయితే శ్వేతుడు ఆయన కెదురు నిలిచి ఆ ప్రమాదాన్ని నివారించాడు.

అలా కొంతసేపు యుద్ధం సాగించి, భీష్ముడు వెనుదిరగడంతో మనవారు హాహ రవాలు ఆరంభించారు. వారు హర్షధ్వానాలు చేశారు. ఇవేమీ లక్ష్యపెట్టకుండా ఆయః కొంత విశ్రాంతి తీసుకుని యుద్ధభూమికి తిరిగివస్తూనే శ్వేతునికి ఎదురు వెళ్ళాడు. అప్పుడి సాగిన యుద్ధంలో ఏ క్షణానికి ఆ క్షణం పితామహుడు నేలకూలుతాడనే భయమే. ఆయః చేతిలోని రెండు మూడు ధనుస్సులను శ్వేతుడు ఖండించాడు. అప్పుడు నిశితభల్లాలతో వాని సారథినీ, గుర్రాలనూ నేలకూల్చాడు, పితామహుడు.

మహోగ్రమయిన శక్తిని సంధించి విడిచాడు - శ్వేతుడు. అది కుబుసం విడిచిః కోడెత్రాచులా వస్తుంటే మనవారందరూ హాహారవాలు చేశారు. కానీ అచంచలంగా నిలిః గాంగేయుడు తొమ్మిది బాణాలతో దానిని తుత్తునియలు చేశాడు. గదాధరుడయిన శ్వేతుడ భీష్ముని మీదికి లంఘించే సమయంలో యీయన రథం దిగేశాడు. వాడు విసిరిన గదాదండం మన సేనానాయకుని రథాన్ని అశ్వాలతో, సారథితో చూర్ణం చేసింది.

గాంగేయుని క్రోధం పెరిగింది. ఆయన తీవ్రశరం సంధించి, అభిమంత్రించి విడి చాడు. సాయంవేళ పశ్చిమసముద్రంలో సూర్యుడు మునిగిపోయేటట్లు శ్వేతుడు తేజోహీనుడై భూమిమీద పడ్డాడు. మనవారు భేరీధ్వనులతో నాట్యం చేశారు. వారి బలంలోని మహ రథికులు కూడా కంపించి పోయారు. కృష్ణుడు రథాన్ని వెనుకకు త్రిప్పాడు. కొంతసేప అటూ, యిటూ గర్జనలే తప్ప యుద్ధం లేదు.

అంతలోనే ఉభయ సేనలూ యుద్ధోన్ముఖులయ్యాయి. మద్రరాజయిన శల్యునితో శంఖుడు తలపడ్డాడు. శల్యుడు గదాదండం విడిచి వాని గుర్రాలను నేలకూల్చాడు. పాః

లేని నిప్పులా వెలుగుతున్నా డాయన. శంఖుడు అర్జునుని రథంమీద చేరడంతో భీష్మా చార్యులు ద్రుపదుని మీదికి నడిచాడు. పాండవసేన యిటు కన్నెత్తి చూడలేక పోతున్నది.

చలిగాలిలో గోవులవలె, సింహ విహారవేళ లేళ్ళవలె పాండవులు భయభ్రాంతు లవుతున్నారు. భీష్ముడు విడిచే బాణాలు ఒక రాచబాటలా కనిపిస్తున్నాయి. ఆయన బాణం సంధించి ఒక్కొక్క యోధుని పేరుపెట్టి పిలిచి, విడుస్తూంటే వాడు నేల కూలుతున్నాడు.

ఆయన వీరసంహారక్రీడ సాగిస్తుండగా సూర్యుడు పడమటి కొండకు చేరాడు. చీకటి రేకలు విజృంభించే వేళ యుద్ధం ఆపి ఎవరి శిబిరాలకు వారు చేశారు. ఇది మొదటిరోజు యుద్ధక్రమం.

మొదటిరోజు యుద్ధం మనవారికి చాలా ఆనందాన్ని కలిగించింది. వారికి అవమాన కరమూ, విషాద జనకమూ అయింది. ఆ రాత్రి ప్రొద్దు పోయాక ధర్మరాజు తన మహారథి కుల సమావేశంలో —

భీష్మపితామహుని వీరవిహారానికి ఎదురు నిలిచేవారు కనిపించడం లేదు. ఈమహా రాజుల్నీ, వీరసింహాలనూ ఆయన కత్తికి ఎరగా విడవడంకంటె, యుద్ధం విరమించి శాంతంగా అడవులకు వెళ్ళడం మంచిదనిపిస్తుంది. ఒక్కభీముడు తప్ప మనవారెవరూ సాహసించడమే లేదు. అర్జునుడు కూడా ఉపేక్షిస్తున్నట్టే వుంది, అని శోక సంతప్త చిత్తుడు కాగా -
వాసుదేవుడు :

ధర్మనందనా! నీ కీ భావం కలగ వలసింది కాదు, నీ సోదరులతోపాటు ఈ మహా రాజులందరూ నీసేవకోసం సన్నద్ధులయి వున్నారు. శిఖండి చాలు భీష్ముని నిలబెట్టి కడతేర్చ డానికి. ఇక సర్వసేనాని ధృష్టద్యుమ్నుడు కూడా శాత్రవసంహార దీక్షాకంకణం ధరించి వున్నాడు. నువ్వు నిర్భయంగా వుండు - అని ఆశ్వాసన యిచ్చాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు : సేనాపతీ! దేవాసుర సంగ్రామవేళ బృహస్పతి క్రౌంచ వ్యూహంతో దేవేంద్రుని నడిపించి విజయం సాధించాడు. ఇప్పుడు ఉభయపక్షాలకు ఆశ్చర్యం కలిగేటట్లు నువ్వు ఆ వ్యూహం నిర్మించి మన సేనను నడుపు అన్నాడు.

రెండవరోజు

తెల తెల వారుతుండగా పాండవ సేనాగ్ర భాగంలో అర్జునుని రథం, ఆ రథం మీద కపిధ్వజం వారి వారందరికీ ఉత్సాహాన్ని కలిగిస్తూ సాగుతున్నది.

ధృష్టద్యుమ్నుడు క్రౌంచవ్యూహం పన్నాడు. దానికి శిరస్థానంలో ద్రుపదుడు సేన సమేతంగా వున్నాడు. కుంతిభోజ ధృష్టకేతువులు నేత్ర స్థానాలుగా వున్నారు. కంఠదేశంలో దశార్ణ, అనూప, కిరాత గణాలు నిలిచాయి. పౌండ్ర, పౌరవ, నిషాద, పాటచ్చర సే లతో ధర్మరాజు పుచ్ఛభాగంలో వున్నాడు. భీమసేను డొకవంక, ధృష్టద్యుమ్ను డొకవం రెక్కలుగా వున్నారు. వారి ననుసరించి పదివేలమంది యోధులు వస్తున్నారు. అభిమన్యుడు దరద, మారుత, ధేనుక, పాండ్య, చోళ, తంగణ దళాలతో దక్షిణ భాగాన మాళవ, శబర వత్స దేశాల వారితో నకుల, సహదేవులు వామ పక్షాన వస్తున్నారు. కేకయ రాకుమా సహితులై విరాటుడు జఘన భాగంలో రాగా ముప్పదివేల రథబలంతో కాశీ, శైబ్య నరేశుల వానికి రక్షగా వస్తున్నారు. వ్యూహమంతకూ అర్జునుడు రక్షకుడుగా వున్నాడు.

ఆ వ్యూహాన్ని చూసి మీ కుమారుడు తన యోధులతో భీష్మపితామహుని నా కత్వంలో మనం ముందుకు సాగి, భీమసేనుని అండతో వచ్చేవారిని నిస్సంకోచంగా ఓడిం గలం. అయితే వారు పన్నిన వ్యూహవిచ్ఛేదానికి యోగ్యమయిన వ్యూహాన్ని నిర్మించాలి- అనగా వారంతరూ భీష్ములవారి వెంట నడిచారు. ఆయనను అనుసరించి ద్రోణాచార్యులూ ఆయన వెంట నానా దేశాల చక్రవర్తులూ మహోత్సాహంతో సాగుతున్నారు.

ఉభయ సేనలూ శంఖ ధ్వానాలతో ధనుష్టంకారం చేశాయి. బంగారు రెక్కలు కట్టి బాణాలు అటూ, ఇటూ పక్షులగుంపులా విహరిస్తున్నాయి.

ధనుస్సును సంధించి విరాట, భీమసేన, సాత్యకి, ధృష్టద్యుమ్న, భీమసేనులతో అభిమన్యుని కూడా బాణవర్షంలో ముంచుతున్నాడు భీష్ముడు. అది చూసి అర్జునుడు :

కృష్ణా! ఈ యుద్ధంలో యీ వృద్ధయోధుడు మన సేనావాహినిని అపోశనం పట్టె ట్టు కనిపిస్తున్నది. ముందుగా మన రథాన్ని ఆయన వైపు నడుపు, అన్నాడు.

భీష్మ, ద్రోణ, కృప, శల్య, జయద్రథ, శకుని, వికర్ణులు అర్జునునితో తలపడ్డారు. అది చూసి విరాట సాత్యకి, ధృష్టద్యుమ్నులూ, అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదీనందనులూ వా కెదురు వచ్చారు.

పితామహుడు విడిచే బాణాలను అర్జునుడు ఛిన్నాభిన్నం చేస్తుంటే, ఆ యోధుని బాణవర్షాన్ని ఈయన చెల్లాచెదురు చేస్తున్నాడు.

యుద్ధం తీవ్రమయేసరికి భీష్ము డెటు వున్నాడో తెలియడం లేదు. తాళధ్వజాన్నీ ఈయన కపిధ్వజాన్నీ చూసి ఎవరు ఎవరో తెలుసుకోవలసి వస్తున్నది. రణక్షేత్రంలో పితా

మహుడు బాణాలను విత్తనాలుగా చల్లుతుంటే, విత్తనంగింజ నిలవనంత తీవ్రంగా అర్జునుడు శరవర్షం కురుస్తున్నాడు. వీరికి కొంచెం దూరంలో ద్రోణాచార్యులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ ఒకరితో ఒకరు పోరుతున్నారు. ఆచార్యుని వాడిబాణాలు వారి రథసారథిని నేలకూల్చడంతో అతడు మరింత కుపితుడై 'ఆచార్యా, నిలు' అంటూ శరపరంపర గుప్పించాడు.

ఆచార్యులకు క్రోధం పెరిగింది. అది చూసి ధృష్టద్యుమ్నుడు మరింత మీదికి రాగా, ఆచార్యుడు నిశితశరం సంధించే సరికి హాహారవాలు చెలరేగాయి. దాన్ని దారిలోనే ఖండించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. లోహనిర్మిత గదాదండం విసిరాడు పాంచాలయోధుడు. అది దారిలోనే తుత్తునియలు అయింది. ఆచార్యుని బాణాలకు చిక్కి, వా రుభయులూ నిండుగా పూసిన అశోకవృక్షాల్లా వున్నారు, శరీరాలు గాయాలతో నిండి.

అప్పటికి భీమసేనుడు అక్కడకు చేరాడు. ఆచార్యునికి రక్షగా కళింగసేనలువచ్చి భీముని ఎదుర్కొన్నాయి.

యుద్ధభూమి అంతా రక్తంతో తడిసిపోయింది. మన కళింగ సేనలతో నిలవలేక వారి చేదిసైన్యం పలాయనం పఠించింది. అంతలో భీముని గుర్రాలు నేలకూలాయి. భీమసేనుడు గద విసిరాడు. రథ ధ్వజంతో సారథితో, కళింగ రాకుమారుడు పడిపోయాడు.

భీమసేనుడు ఉన్మత్తగజంలా విహరిస్తూ భ్రాంత, ఉద్భ్రాంత, ఆవిద్ధ, ఆప్లుత, ప్రస్రుత, ప్లుత, సంపాత, సముదీర్ణవిధాల హస్తలాఘవం ప్రదర్శిస్తూ మనవారిని పిప్పి పిప్పి చేస్తున్నాడు. ఆ సమయంలో రెండువేల మంది కళింగయోధులు నేలకూలారు. భీమసేనుడు గదాదండంతో విహరిస్తుంటే మన గజబలం ప్రచండవాయువుతో చెల్లాచెదరయే మేఘాలవలె వుంది. అవి పిచ్చెత్తినట్టు పలాయనం సాగిస్తుంటే వాటి కాళ్ళ క్రింద పడి మన సైనికులు విలవిల తన్నుకుంటున్నారు. శిఖండి ప్రభృతి మహారథికులు భీమునికి తోడు వచ్చారు. సాత్యకి కూడా అక్కడకు చేరాడు.

కళింగసైనికుల రక్తం ఒక నదిలా ప్రవహిస్తున్నది. భీముడు తమపాలిట యమధర్మరాజులా కనిపించడంతో వారందరూ గగ్గోలు పడ్డారు. అది చూసి భీష్మాచార్యులు అటు రథం నడిపి భీముని రథానికి పూన్చిన గుర్రాలను నేలకూల్చాడు. భీముడు గదాదండంతో రథంమీది నుండి క్రిందికి దూకేశాడు. ఆ సమయంలో సాత్యకి విడిచిన బాణాలు భీష్ముని రథసారథిని బలిగొన్నాయి. అంతతో గుర్రాలు రథాన్ని రణరంగంనుండి వెనుకకు లాక్కుపోయాయి.

కళింగరాజయిన భానుమంతుడూ, రాకుమారుడు కేతుమంతుడూ, వీరవరు వజ్రదేవుడూ అసంఖ్యాక సేనతో ఆ యుద్ధంలో మరణించారు.

ధృష్టద్యుమ్నుడు అసహాయశూరుడై కృప, శల్య, అశ్వత్థామలతో యుద్ధం ఆ భించాడు. అతడు విడిచిన బాణాలు ద్రోణపుత్రుని అశ్వాలను నేలకూల్చాయి. అశ్వత్థా శల్యుని రథంమీదికి నడిచి ధృష్టద్యుమ్నునిపై బాణవర్షం కురిపించాడు. అప్పటికి మన్యుడు అక్కడకు చేరాడు. అది చూసి దుర్యోధనుని కొడుకు లక్ష్మణకుమారు అభిమన్యునికి ఎదురు వచ్చాడు. వారి మధ్య జరిగిన యుద్ధంలో ముందుగా అభిమన్యు ధనుస్సును నీ మనుమడు ఖండించాడు.

అంతతో అభిమన్యుడు మరో ధనుస్సును గ్రహించి విజృంభించాడు. లక్ష్మ కుమారుడు ఊపిరి సలుపుకోలేక పోతున్నాడు. అంతలో దుర్యోధనుడు మరి కొంద రాజులతో వానికి సాయంగా వచ్చాడు. ఇందరూ అభిమన్యుని చుట్టుముట్టడంతో అర్జు డటు వచ్చాడు.

అప్పుడు అర్జునుడు విడిచిన బాణాలతో ఆకాశం మూసుకు పోయింది. సూర్య ణాలు భూమి మీద పడడం లేదు. భీష్మ ద్రోణాది ప్రముఖు లందరూ వాని కెదురు చారు. అర్జునుడు ప్రళయ భీకర రూపంతో విజృంభిస్తుంటే కౌరవసేన వికావిక లవుతున్న అప్పటికి సూర్యుడు అస్తగిరి చేరుతున్నాడు. అది చూసి ద్రోణాచార్యులు భీష్మునితో ఆరా మన వారిని ఏ దశకు తేవాలో ఆ దశకు తెచ్చాడు అర్జునుడు. ఇప్పుడింక రణరంగం నిలవలేము. సూర్యాస్తమయం కూడా అవుతున్నది. మనవారూ అలసి వున్నారు. యుద్ధ ఈ రోజుకు ఆపుదాం అనగా భీష్ముడు యుద్ధ విరామం ప్రకటించాడు.

సోమక, పాంచాలసేనలు అర్జునుని అభినందిస్తూ, విజయశంఖ ధ్వానాలతో రాల వయిపు సాగాయి.

మూడవరోజు

సంజయా! మూడవరోజు యుద్ధవిశేషాలేమిటి? అని ధృతరాష్ట్రుడు అడుగగా:

మహారాజా! తెల తెలవారుతుండగా భీష్ముడు తనసేనను గరుడవ్యూహంలో మోహ రించాడు. ద్రోణాచార్యులు, కృతవర్మ నేత్రస్థానాలలో, కృపాచార్యుడూ, అశ్వత్థామ శీ భాగంలో, భూరిశ్రవస, శల, శల్య, భగదత్త, జయద్రథులు కంఠసీమలో, సోద సహితుడై దుర్యోధనుడు పృష్ఠభాగంలో, విందానువిందులూ, కాంభోజ, శూరసే

శకదేశయోధులూ పుచ్ఛభాగంలో, మగధ, కళింగయోధులు దక్షిణపక్షంలో, కరూష, నిసుంభాది దేశాల యోధులు వామపక్షంలో నిలుపగా నాసికాభాగాన భీష్ముడే నిలవడం చూసి, అర్జునుడు తమ సేనానిచే అర్ధచంద్రవ్యూహం పన్నించాడు.

దక్షిణశిఖరంలో భీమసేనుడు మహారథికులతో నిలిచాడు. వామపక్షాన అర్జునుడే నిలబడ్డాడు. ప్రళయవేళ యమునివలె పార్థుడు మన సేనను సంహరిస్తున్నాడు.

రథికుడు రథంమీది నుంచి ఎదురుగావున్న ఏనుగుమీదికి లంఘించి, మావటివాని శిరస్సునుపట్టి, పడగొట్టి తల నరుకుతున్నాడు. ఒక్కచోట పదాతులే గజబలాన్ని సంహరిస్తున్నారు. కొద్దిఘడియల సమయంలోనే రణరంగం రక్తంతో తడిసిపోయింది.

భీష్మ, ద్రోణ, శల్య, శకుని, సైంధవ ప్రముఖులు పాండవ వ్యూహాన్ని ఛిన్నాభిన్నం చేస్తున్నారు. అటునుంచి భీమసేనుడూ, చేకితానుడూ, సాత్యకి, ఘటోత్కచుడూ, ద్రౌపదీ నందనులూ మన మీదికి ఎదురొస్తున్నారు ఆ యుద్ధం దేవ - దానవ సంగ్రామాన్ని తలపిస్తున్నది.

ఘటోత్కచునితో సుయోధనుడే తలపడ్డాడు. సాత్యకీ, అభిమన్యుడూ శకునిమీద సాగిస్తున్నారు.

అర్జునుడు మనవంక నున్న చక్రవర్తులమీద తలపడ్డాడు.

అప్పుడు ఘటోత్కచుని ధాటికి నిలవలేక దుర్యోధనుడు రథంమీద కూలబడ్డాడు. అది చూసి సారథి రథాన్ని మరలించేశాడు. అంతతో ఆ వెనుక సేనలు పలాయనం చేశాయి. అది చూసిన భీష్మ ద్రోణులకు తీవ్రక్రోధం కలిగింది. వారు మన సేనలకు ఉత్సాహం కలిగిస్తూ ముందుకు నడుపుతూండగా సుయోధనుడు మూర్ఛ తేరుకున్నాడు. ఆచార్య పితామహులను సమీపించి - మీ రుభయులూ వుండగా మన సేనలు చెల్లాచెదురు కాకూడదు. మీ ఉపేక్షకు కారణం తెలీడం లేదు - అనడంతో భీష్ముడు:

నాయనా! పాండవులపై విజయం దేవతలకే అసాధ్యం. అయినా నా పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తాను చూడు - అంటూ విజృంభించాడు. ఆయనవెంట నీ కుమారులందరూ రక్షగా సాగుతున్నారు.

అప్పు డాయన నడిపిన యుద్ధంలో ఏనుగులు రాళ్ళగుట్టల్లా పడుతున్నాయి. తలలు తెగిన సైనికులు విలవిల తన్నుకుంటూ మరణిస్తున్నారు రక్తప్రవాహంతో, మాంసపంకంతో నిండింది రణరంగం. చెల్లాచెదురుగా పడ్డ కవచ, శిరస్త్రాణకాంతులతో నక్షత్రశోభితమయిన

శారదాకాశంలా వుంది, రణభూమి. వారిసేన భయభ్రాంతమై కవచాలు తీసేసి జుట్టు బోసుకొని రోదిస్తూండగా చూశాడు అర్జునుడు.

అప్పుడు కృష్ణుడు : అర్జునా! ఘోర భీకర వదనగహ్వరం తెరుచుకు వచ్చే మ దేవతలా వున్న భీష్మని చూస్తున్నావు కదా! ఇప్పుడు నువ్వే మనవారికి రక్ష - అ రథాన్ని ఆయనవైపు నడిపించాడు. అప్పటికి వారి సేనలకు ధైర్యం చిక్కింది.

పితామహుడు కురిపించే బాణవర్షంలో అర్జునుని రథం కనిపించడం లేదు. అ అర్జునుడు విడిచిన బాణం భీష్మని ధనుస్సును రెండుముక్కలు చేసింది. ఆయన వ ధనుస్సును గ్రహించాడు. అదీ విరిగింది. పితామహుడికి అర్జునుని హస్తకౌశలం ఆనంద కలిగించింది. మరొక ధనుస్సును చేబూని సారథ్యం సాగిస్తున్న కృష్ణుని వేధించాడా

ద్రోణ, కృతవర్మలూ, జయద్రథుడూ, కృపాచార్యుడూ, మరికొందరూ అర్జు మీదికి రావడం చూసి సాత్యకి వారి కెదురు నిలిచాడు.

చక్రధారి

ఓ మహావీరులారా! మీరంతా క్షాత్రవిరుద్ధంగా పోరాటానికి సాహసిస్తున్నారు. అధర్మాన్ని ఆపండి, అని సాత్యకి అంటూండగా అటు భీష్ముడు మహోద్ధత-గా సంహారం సాగించడం చూసి, కృష్ణుడు :

సాత్యకీ! వీరెవరికీ మన మాటలు రుచించవు. ఇదిగో నేను రణరంగంలో శిస్తున్నాను, అంటూ చక్రధారియై రథం దిగేశాడు. గాలితరంగాలలో తేలియాడే పీ బరంతో ఆయన విద్యున్మాలామధ్యంలో మేఘంలా ఉన్నాడు. ఆయన చేతిలోని సుదర సహస్ర దళ పద్మంలా వున్నది. ఆయన నాభిదేశం ప్రాతర్వేళ ప్రకాశించే సూర్యబింబ వున్నది. కుప్పించి ఎగసిన కుండలంబులకాంతి గగనభాగమ్మెల్ల గప్పికొనగ ఆమహావీ వస్తూంటే మన పితామహుడు చిరునవ్వుతో, ధనుస్సుకు బాణం సంధించి, ఆకర్ణాంతం

ఏహ్యేహి దేవేశ! జగన్నివాస!
నమోస్తుతే శార్ఙ్గ గదాసిపాణి!।

దేవదేవా! ఈ రణరంగంలో నీ చక్రధారలలో దేహయాత్ర చాలించడం క అదృష్టం లేదు .... రా .... రా — అంటున్నాడు.

అర్జునుడు పరుగు, పరుగున కృష్ణుని చేరి, పాదాలు పట్టి మాధవా! ఏమిటిది! నీ పాదాలుపట్టి చెపుతున్నాను. నేను నా సర్వశక్తులూ వినియోగించి యుద్ధం చేస్తాను. ఈ యోధులందరినీ సంహరిస్తాను, అనడంతో -

వాసుదేవుడు వెనుదిరిగి, రథమెక్కి కళ్ళాలు చేబూని, ఒక్కసారి పాంచజన్యం పూరించడంలో వారి సేనలకు మహోత్సాహం కలిగింది.

పోరు ఘోరమయింది. అటూ, ఇటూ యోధులందరూ విజృంభించారు ఆ సమయంలో రణరంగం వైతరణీనదిలా వుంది. అప్పుడు అర్జునుడు విడిచిన ఐంద్రాస్త్రం మన సేనను చీకాకు చేస్తున్నది. సూర్యుడు అస్తగిరి చేరాడు. సేనలు శిబిరాలకు చేరాయి.

ఇది మూడవనాటి యుద్ధం.

మహారాజా!

తెల తెల వారుతూండగా పితామహుడు మన సేనలను వ్యాళవ్యూహంలో నిలిపాడు. ఆ వ్యూహంలో మనసేన బహు నిగూఢంగా వుంటుంది. సైన్యం ఎంత వున్నదో, అందులో ప్రముఖు లెవరున్నారో, ఎక్కడున్నారో తెలీదు. అటువంటి ఎత్తుగడతో మనవారు నిలవడం చూశారు అర్జునుడు.

రథాన్ని ముందుకు నడిపాడు వాసుదేవుడు. వారి ననుసరించి నాలుగువేల ఏనుగులు వస్తున్నాయి. చేది, పాంచాలవీరులు మహోత్సాహంలో వున్నారు.

అర్జునుని కెదురునడిచే భీష్ముని వెంట కృప, ద్రోణ, శల్య, వివింశతి, దుర్యోధన, భూరిశ్రవసు లున్నారు. అర్జునునికంటె ముందుగా అభిమన్యుడు భీష్ముని ఎదుర్కొన్నాడు. అయితే యీ బాలవీరునిమీద పితామహుని దృష్టి లేనేలేదు. ఆయన అర్జునునివైపు నడుపుతున్నారు రథాన్ని. అది గమనించి అర్జునుడు తాతగారిమీదికి వాడిబాణాలు నడిపాడు. ఆయన అన్నిటినీ దారిలోనే ఖండిస్తున్నాడు. వారు సాగించే యుద్ధం చూపరులకు ఆనందం కలిగిస్తున్నది.

అశ్వత్థామతో భూరిశ్రవసుడూ, చిత్రసేనుడూ కలిసి అభిమన్యుని కెదురు వెళ్ళారు. హస్తలాఘవంలో, లక్ష్యభేదనంలో, పరాక్రమ ప్రదర్శనంలో, అస్త్ర ప్రయోగంలో అభిమన్యుని కౌశలం ప్రేక్షకులకు ఆనందజనకంకాగా, మనపక్షం వారికి బాధాకరంగా పరిణమించింది. కుమారుని యుద్ధనైపుణ్యం చూచి అర్జునుడు మహానందంతో సింహనాదం చేశాడు. శల్యుడు శరవర్షం కురిపిస్తుంటే ఆ ధనుస్సును ఖండించాడు అభిమన్యుడు.

ఇంతలో అర్జునుని కెదురుసాగే కృపాచార్యుని ఎదుర్కొని ధృష్టద్యుమ్నుడ ధనుస్సునూ. రథాశ్వాలనూ నేలకూల్చాడు. అని చెపుతూండగా ;

ధృతరాష్ట్రుడు - సంజయా ! పురుషకారం కంటె దైవం బలీయమని ఎరు మనవారు అసంఖ్యాకంగా నేలకూలడానికి యిదే హేతువు. సరే! తరువాయి కథ అన్నాడు.

మహారాజా ! అప్పుడు శల్యుడు ఎదురురాగా ధృష్టద్యుమ్నుడు వానితో తలప దుర్యోధనుడు కూడా వచ్చి వారి సేనాపతిని ఎదురుకున్నాడు. భీమసేనుడు గదా పైకెత్తి ఒకే ఒక్క శిఖరం వున్న కైలాసగిరిలా దుర్యోధనునివైపు వస్తున్నాడు. మనగ దుర్యోధనునికి అండగా వెళ్ళింది. అదిచూచి భీమసేనుడు గదాదండంతో క్రిందిక భీకరంగా గర్జించి విహారం ఆరంభించాడు. వానికి సహకారంగా, నకుల, సహదే అభిమన్యుడూ వచ్చారు.

వారు విడిచే భల్లాయుధాలు ఏనుగులమీది వీరుల శిరస్సులను ఎగురగొడు మిగిలిన ఆకారాలు చివరలుతెగిన చెట్లవలె కనిపిస్తున్నాయి. అప్పుడు వచ్చిన ధృష్టద్యు మన ఏనుగులను చిత్తుచేస్తున్నాడు.

అప్పుడు మగధరాజు తన మత్తేభాన్ని అభిమన్యుని మీదికి నడిపాడు. ఒకే బాణంతో ఆ మత్తగజాన్ని నేలకూల్చాడు అయినా మాగధుడు నిశ్చలంగా నిలబడ మరొక్క బల్లెం విడిచి వాని శిరస్సు ఖండించాడు.

ఇక భీమ గదా ఘాతాలకు మన గజ బలం చెల్లాచెదరవు తున్నది. క దంతాలు విరిగిపోయాయి. కొన్నిటి తొండాలు ఊడిపోయాయి. కొన్నిటి కుంభస్థలాల లయాయి. అటూ ఇటూ ఊగిపోతూ భయానక ఛీత్కారాలతో కొండల్లా పడుతునా అప్పుడు మన గజబలం అలజడి మనవారికే ప్రాణసంకటం అయింది గదా దండంతో భీమసేనుడు శూల పాణియైన రుద్రునివలె కనిపిస్తున్నాడు.

ఆ వీరవిహారాన్ని ఆపడానికి భీష్ముడు స్వయంగా వచ్చాడు. ఆయన శర కురిపిస్తున్నా భీముడు నిర్లక్ష్యంగా పోరుతూనే వున్నాడు. వానికి సాయపడవచ్చిన సాత అలంబుసుడు ఢీకొన్నాడు. సాత్యకి ధాటికి అలంబుసుడు అలసిపోగా, భూరిశ్రవసుడు సాయం వచ్చాడు.

ఇటు నీ కొడుకులందరూ భీమసేనుని మీదికి తీవ్రక్రోధంతో రాగా ఆ ఒ డొక్కడూ వారిని హింసిస్తున్నాడు.

పోరు తీవ్రం కాగా, భీమసేనుడు తన సారథితో, విశోకా! వీరు నన్ను తుద ముట్టించాలనుకుంటున్నారు. వీరికి కాలం మూడింది. సావధానంగా వుండు, వీరందరి మృత్యువూ నీ కళ్ళతో చూస్తావు – అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు ఆ సారధిని వేధించడంతో భీముడు మరింత కోపంతో మన వాని ధనుస్సు ఖండించాడు. మరొక ధనుస్సుతో నీ కుమారుడు వాడి బాణాలు గుప్పించగా అవి భీముని వక్షస్థలాన్ని వేధించగా, దుస్సహమై రథంమీద కూలబడ్డాడు. అది చూసి అభిమన్యుడు దుర్యోధనుని నిలువరించి ప్రక్కగావున్న శల్యునికి కూడా అడ్డు తగిలాడు. ఆ వ్యవధిలో భీముడు తేరుకుని విజృంభించాడు.

పదునయిన నాసికాగ్రంతో సాగే గరుడుడు పక్షి సమూహంలో ప్రవేశించినట్లు, పశువుల మందలో తోడేలు విహరించేటట్లు భీముడు మనసేనమీద విరుచుకు పడ్డాడు. నీ కొడుకులు పదునలుగురు వాని బాణాలకు ఆహుతి అయారు. అది చూసి భీష్ముడూ, వాని వెంట మత్తేభం మీద భగదత్తుడూ వచ్చారు. అభిమన్యుడు భగదత్తుని మత్తేభాన్ని వాడి బాణాలతో హింసించాడు. అది రక్తధారలు స్రవిస్తున్నా లక్ష్యపెట్టకుండా ముందుకు వస్తూనే వుంది. సూర్యుని అరుణకిరణాలు సోకిన నల్లమబ్బులా వుంది. అది అలానే ముందుకు వస్తూంటే పాండవసేన కకావికలయింది. అప్పుడు భగదత్తుడు విడిచిన బాణం భీమసేనుని తీవ్రంగా వేధించింది. భీముడు మళ్ళీ మూర్ఛపోయాడు. అంతతో భగదత్తుడు సింహ గర్జన చేయగా ఘటోత్కచుడు తన అనుచరులతో భగదత్తుని మీదికి వచ్చాడు. ఆ అసుర సమూహంలో ఉన్న ఏనుగులన్నీ నాలుగుదంతాలవి. వాటితో పోరు దుస్సహమైంది. సాయంకాలం అవుతోంది. అది గమనించి ద్రోణునితో భీష్ముడు - ఆచార్యా! ఈ సంధ్యా సమయం అసురులకు అనుకూల మయినది. కనుక యుద్ధం విరమించండి - అన్నాడు.

మరునాడు మనసేన మకరవ్యూహంలో నిలువగా వారు శ్యేనవ్యూహం పన్నారు. ఆ వ్యూహంలో భీమసేనుడు ముందున్నాడు, నేత్రాలుగా శిఖండి, ధృష్టద్యుమ్నుడు వున్నారు సాత్యకి శీర్ష స్థానంలో వున్నాడు. కంఠ భాగాన అర్జునుడూ, అక్షౌహిణి సేనతో వామ పక్షాన ద్రుపదుడూ మరొక అక్షౌహిణీతో దక్షిణాన కేకయుడూ, ఉపపాండవులతో అభిమన్యుడూ పృష్ఠభాగాన, ఆ వెనుక నకుల సహదేవులతో ధర్మరాజూ వున్నారు.

మత్తేభ ఘీంకారాలు, జాత్యశ్వ హేషారావాలు యోధసింహ గర్జనలు, ధనుష్టంకా రాలు, రణ భేరీ ధ్వానాలు .... వీటితో భూమ్యాకాశాలు దద్దరిల్లుతున్నాయి. భీముని ఎదు రుగా భీష్ములవారున్నారు. వారిమధ్య సాగిన సంగ్రామంలో పాండవ సైనికులు అసంఖ్యా

కంగా నేలకూలారు. నాడు మన పితామహుడు మధ్యందిన మార్తాండ సదృశంగా విజ
భిస్తున్నాడు. మత్తేభాలు తమతొండాలు ఎత్తిపెట్టి రథ పతాకాలను విరిచి, రథికుల కేశా
చుట్టబెట్టి నేలకీడుస్తున్నాయి.

అలా సాగే యుద్ధంలో ఒకనాడు భీముడు రథం దిగి మనసేనలో విరుచుకుపడ్డా
సోదరులతో దుర్యోధనుడు వాని కెదురు నిలిచాడు.

బాణాలు సుడి గుండాలుగా, రక్తం ప్రవాహ జలంగా, ఏనుగులు ద్వీపాలు
గుర్రాలు కెరటాలుగా, రథాలు నౌకలుగా, రణరంగం సాగరంలా వుంది. భీముడు వి
బాణధాటికి ఆగలేక దుర్యోధనుడు మూర్ఛితుడయాడు. ఆయుద్ధంలో మన సైనికు లెంద
మరణించారు. రక్తంతో తడియని వీరుడు లేడు.

ఆ తరువాయి జరిగిన యుద్ధంలో భగదత్త-భీమసేనులకూ, భీష్మ - అభిమన్యుల
జరిగిన పోరు అత్యంతాశ్చర్యం కలిగించింది. అర్జునునికి నాగకన్య ఉలూచి వల్ల కలి
ఇరావంతుడు నిహతుడయిన వార్తతో ఘటోత్కచుడు తీవ్ర కుపితుడై సంహారకా
సాగిస్తున్నాడు.

ఎలా అయిన ఘటోత్కచుని సంహరించాలని వారంతా పూనుకున్నారు. ముఖ్యం
భగదత్తుడు ఘటోత్కచునితో తలపడ్డప్పుడు అది చూడముచ్చటగా వుంది.

ఆ రోజున దుర్యోధనుడు కర్ణుని పిలిచి, మిత్రమా! నువ్వు రణరంగానికి రాకపో
మనవారికి ధైర్యం చాలడం లేదనగా, కర్ణుడు తన శపథాన్ని త్రిప్పుకో లేనన్నాడు.

మరునాటి సంగ్రామంలో భీష్మ పితామహుని ధాటి పాండవసేనను చీకాకు పరు
న్నది. హాహారవాలు రేగుతున్నాయి గజబలం, అశ్వికదళం నేల పాలవుతున్నది. కృష్ణు
రథాన్ని భీష్ముని కెదురుగా నడిపించాడు. వారి మధ్య సమయుద్ధం సాగింది. అది చూ
వాసుదేవుడు రథం దిగి, భీష్మ సంహారానికి వస్తున్నాడు. అది చూసి, అర్జునుడు త్వ
త్వరగా వచ్చి కృష్ణుని పట్టుకుని :

బావా! ఏమిటిది! నువ్వు తిరిగిరా, ఈ సేనాపతిని నేను కడ తేరుస్తాను-అన్నా
కృష్ణుడు తిరిగి సారథ్యం సాగిస్తున్నాడు.

పితామహుడు మరింత క్రోధంతో విజృంభిస్తున్నాడు. ఆ రోజున ఆయన పాండ
సేనా వనాన్ని దావాగ్నిలా చుట్టుముట్టాడు. ఆయన బాణపు దెబ్బతినని యోధుడు లే
నాడు. అంతలో ప్రదోషకాలం కాగా సేనలు శిబిరాలు చేరాయి.

ఆ రాత్రి ధర్మరాజు –

కృష్ణా! ఈ పితామహుడు తక్షకునివలె విషాగ్ని జ్వాలలు కురిపిస్తున్నాడు. ఈయనను ఎదుర్కోవడం మా తరం కాదు - అనడంతో వాసుదేవుడు

ధర్మనందనా! భీష్మపితామహుని మరణంతో విజయం మనదే అని నువ్వనుకుంటే, రేపు నేనే ఆ పని చేస్తాను. అయితే అది మీకు కీర్తికరం కాదే! అన్నాడు.

అనంతరం చాలసేపు మంత్రాంగం సాగించి, పితామహుని దగ్గరికే వెళ్ళి, ఆయన పాదాలకు నమస్కరించి, తాతా! మాకు విజయమార్గం చెప్పు – అన్నారు.

అప్పుడు భీష్ముడు - నాయినా! రణరంగంలో కవచం విప్పి, అస్త్రశస్త్రాలు వదలిన వానితో నేను యుద్ధం చెయ్యను. స్త్రీలతో యుద్ధం చెయ్యను. నీచుని మీద బాణం సంధించను. అమంగళ సూచక రథధ్వజం వున్నవాడితో యుద్ధం చెయ్యను. ఈ లక్షణాలన్నీ వున్న శిఖండిని ముందుపెట్టి నన్ను ఓడించండి అన్నాడు. అందరూ ఆయనకు మరోమారు పాదాభివాదం చేసి, ఆశీర్వాదాలు పొంది వచ్చారు.

శరతల్పం

తెల తెలవారుతున్నది.

యోధులందరూ మహోత్సాహంతో రంగస్థలం మీద ప్రవేశించారు. పోరు ప్రారంభమయింది నాటి యుద్ధంలో అటూ ఇటూ అసంఖ్యాకంగా మారణహోమం సాగింది.

శిఖండిని ముందుంచుకొని అర్జునుడు వచ్చాడు. ఒకవంక భీమసేనుడు, మరొక వంక సాత్యకి, నకుల, సహదేవులూ, సృంజయ పాండవవీరులు వారి వీరవిహారం మన సేనలను చెల్లాచెదురు చేస్తున్నది. పితామహుని ధనుస్సు నిరంతరం మండలాకృతిలో గోచరిస్తున్నది. ఆయన మీదికి శిఖండి వాడి, వాడి బాణాలు విడుస్తున్నా ఆయన వాణ్ణి లక్ష్య పెట్టడం లేదు.

అంతలో గాండీవ జ్యావల్లీరవం ఉభయసేనలనూ భయభ్రాంతులను చేసింది. వానికి తోడు భీముని సింహగర్జనలు, అటు ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ఘటోత్కచుడూ ఎదురులేని ప్రచండ వాయువువలె విక్రమిస్తున్నారు.

ఆ సమయంలో సుయోధనుడు – తాతా! నా ఆశలన్నీ మీ మీదనే వున్నాయి. మీరు ఉదాసీనంగా కనిపిస్తున్నారు – అనగా, ఆయన :

నాయనా, రోజుకి పదివేలమంది యోధులు నా వంతు. అందులో లోటు జరగడం లేదే! అన్నాడు.

నీ కొడుకులందరూ ఆయన రక్షణకు వచ్చారు. వారి యోధులు ఆయనను చుట్టు ముట్టారు. దుశ్శాసనుడు అర్జునుని కెదురు వెళ్ళాడు. వాని రథ, ధనుస్సులను భగ్నం చేశాడు పార్థుడు. అంతలో దుశ్శాసనుడు గాంగేయుని రథంమీదికి వెళ్ళాడు.

సాత్యకిని అలంబుసుడు ఎదుర్కొన్నాడు. అంతలో భగదత్తుడు సాత్యకిని ఆహ్వానించాడు. కాంభోజనరపాలుడు అభిమన్యుని ఎదుర్కొన్నాడు. అశ్వత్థామ విరాటరాజుతో, సహదేవుడు కృపాచార్యునితో, వికర్ణుడు నకులునితో యిలా పోరు ఘోరమయింది.

పొద్దు పెరిగింది. ఆ సమయంలో భీష్ముడు : సుయోధనా! ఈనాడు అర్జునుడు ఈ కురువృద్ధుని కడతేర్చే సంకల్పంతో వున్నాడు. నా ధనుస్సు కంపిస్తున్నది. బాణాలు సరిగా చేతికి రావడం లేదు. ఈ దుర్నిమిత్తాలు .... అని ఆగాడు.

దానితో నీ కొడుకులు అప్రమత్తులై భీష్మరక్షణలో నిలిచారు. పితామహుడుకూడా ఉప్పొంగే సముద్రంవలె పాండవ తటాన్ని ముంచెత్తుతూనే వున్నాడు.

అశ్వత్థామను సాత్యకీ, దుర్యోధనుని అభిమన్యుడూ, జయద్రథుని విరాటుడూ, శల్యుని ధర్మరాజూ ఎదుర్కొన్నారు. మన గజబలం భీముని కెదురు. వీరుల సింహగర్జనలతో, ఏనుగుల, గుర్రాల, రథాల దూకుడుకు రేగిన ధూళితో నిండింది రణస్థలి.

రథమే అగ్నిశాలగా, ధనుస్సు జ్వాలగా, ఖడ్గ, బాణ, పరశు, పట్టిసాయుధాలు ఇంధనాలుగా భీష్ముడు దహనకాండ సాగిస్తున్నాడు.

అటు అర్జున విహారంలో మనసేనలు చెల్లాచెదరవుతున్నవి, అని సంజయుడు అంటూండగా ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా! ప్రతిపక్షం అలా విజృంభిస్తుంటే కురువృద్ధుడు తన ప్రతాపాన్ని ప్రకటింపలేదా! శిఖండి రథం ముక్కలు ముక్కలు కాలేదా! ధనుస్సు ఛిన్నాభిన్నం కాలేదా! అని ప్రశ్నించగా :

మహారాజా! భీష్ములవారు దావాగ్నిలా పాండవారణ్యాన్ని ధ్వంసం చేస్తూనే వున్నారు. ఆయనకు ఎదురు రావడానికి ఎవరూ సాహసించలేక పోతున్నారు. శత్రువులకు ఆయన యమధర్మరాజులా కనిపిస్తున్నాడు.

తన సేన చెల్లాచెదరవుతూంటే అర్జునుడు తీవ్రక్రోధంతో, సింహగర్జనచేసి, గాండీవ ధనుష్టంకారం చేశాడు. ఘటోత్కచుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ తీవ్రంగా విక్రమించి మన

సేనను యమసదనానికి పంపుతూంటే చూచిన దుర్యోధనుడు –

తాతా ! మీమీద ఆశలు పెంచుకున్న మాకు ఉత్సాహం కలిగిస్తూ, మీరు శత్రు వాహినిని నిరోధించాలి – అని ప్రార్థించాడు.

ఆయన మరింత క్రోధంతో ముందుకు సాగుతూంటే సాత్యకి ఎదురు వచ్చాడు. సాత్యకిని అలంబుసుడు ఎదుర్కొన్నాడు. మరొకవంక ద్రోణాచార్యుడు పాండవసేనను ఊచకోతకోస్తూ, ఒక్కసారి భీష్మనిచూసి, పక్కగా వున్న అశ్వత్థామతో,

నాయనా ! ఈ రోజు సవ్యసాచి తీరు చూస్తూంటే కురు వృద్ధుని నేలకూల్చే వరకూ విశ్రమించేలా లేడు. దానికి సూచనగా నాకు దుర్నిమిత్తాలు గోచరిస్తున్నాయి. అర్జునుడు మహాబలిష్ఠుడే కాక సహన శక్తిగల మనస్వి. వాడు స్థిర చిత్తంతో వస్తున్నాడంటే ఈరోజు మహోపద్రవం తప్పదన్న మాటే. అందుచేత నువ్వు ఆచార్యులకు రక్షణలో వుండు. చాలా అప్రమత్తంగా వుండాలి – అన్నాడు.

శిఖండిని ముందుంచుకుని గాండీవి రానే వచ్చాడు. అర్జునుడు బాణాల వల పన్నాడు. అందులో మనసేనలు చేపల్లా పడుతున్నాయి. ఆచార్య ద్రోణులూ, అశ్వత్థామా కూడా పితామహుని దగ్గరే వున్నారు. దుర్యోధనునితో సహా అతని సోదరులు తాతగారికి రక్షకశ్రేణిలో నిలిచారు.

అభిమన్యుడు దుర్యోధనుని కెదురు నిలిచాడు. అశ్వత్థామ సాత్యకిని నిలబెట్టాడు. ద్రోణునితో ధృష్టద్యుమ్నుడు పోరాడుతున్నాడు.

శిఖండి తీవ్రంగా బాణాలతో భీష్మని హింసిస్తున్నాడు. ఆయన కన్నులలో విస్ఫులింగాలు రేగు తున్నాయి. ఒక్క బాణం కూడా ఆయన శిఖండిపై విడవడం లేదు. ఆ సమయంలో

కృష్ణుడు : గాండీవీ ! ఆయన మారణహోమం సాగించే సమయంలోనే నువ్వు ఆ యోధుని సంహరించి కీర్తి కాంతను వరించు-అనగా అర్జునుడు ధనుర్వర్షంతో పితామహుని ముంచెత్తాడు.

శిఖండి ఆయన ధనుస్సు ముక్కలు చేశాడు. ఆయన కవచం తెగిపోయింది. శరీరం తూట్లు పడుతున్నది. తొమ్మిది వాడి బాణాలు ఒక్కసారి విడిచాడు శిఖండి. ఆయన వక్షస్థలంమీద నాటుకున్నాయవి ; కాని ఆయన పర్వతంలా అచంచలంగా నిలబడ్డాడు. మరొక మారు బాణాలు విడిచాడు. తూట్లుపడుతున్నది ఆయన దేహం. అయినా శిఖండిని చూడకుండా ఇతర యోధులను నిరోధిస్తూ పక్కనే వున్న దుశ్శాసనునితో –

నాయనా! ఈ వాడి బాణాలు గాండీవం నుండి వస్తున్నట్టున్నాయి, లేకపోతే యింత బాధ కలిగేది కాదు - అన్నాడు.

సూర్యుడింకా అస్తమించ లేదు. అస్తాద్రికి అంతంత ఎడంలో వుండగా హాహారవాలు మిన్ను ముట్టాయి. ఆయన నేల కూలాడు. శరీరమంతా బాణాలు నాటి వుండడంవల్ల ఆయన దేహం భూమికి తగుల కుండా, ఆ బాణాలే శయ్యగా వొరిగాడు. మన సేనలు హాహాకారాలు చేయగా, శత్రువులు హర్ష ధ్వానాలు చేశారు.

అందరూ శస్త్రాస్త్రాలు విడిచేశారు. నీ కొడుకులే కాదు, అటు వారున్నూ విచార సాగరంలో మునిగారు. అందరూ ఆయన చుట్టూ చేరి తలలు వంచి నిలబడ్డారు, అప్పుడు భీష్ముడు—

నాయనా! ఈ దక్షిణాయనం నడిచి ఉత్తరాయణం వచ్చేవరకూ నే నిలానే వుండాలి ప్రస్తుతం ఈ అంపశయ్య నాకు సుఖంగా వుంది. అయితే తలకింద తలగడ కూడ అని అంటూండగా సవ్యసాచి, బాణాలతోనే తలగడా అమరించాడు.

అప్పటికి శల్యతంత్రం ఎరిగిన చికిత్సకులు రాగా, ఆయన —

నాయనా! సుయోధనా! ఈ వైద్యులతో మనకు పనిలేదు. ఈ బాణాలు ఇలానే వుండనిచ్చి, నేను కన్ను మూశాక వీటితోనే నన్ను దహనం చెయ్యండి—అన్నాడు.

రాత్రి పొద్దు పోయింది.

తెల్లవారుతుండగా, అందరూ చూడరాగా - భీష్ముడు, నాయనా! దాహబాధ విపరీతంగా వున్నది. నాకు దివ్య జలాలు కావాలి-అనగా అర్జునుడు భీష్ముని దక్షిణ పార్శ్వాన భూమిలోకి పర్జన్యాస్త్రం సంధించాడు. జల ధారలు పై కుబికి దాహ శాంతి కలిగించాయి. అది చూపి, దుర్యోధనునికి మరోసారి హిత బోధ చేశాడాయన - అందరూ వెళ్ళాక కర్ణుడు రాగా —

నాయనా! ప్రారబ్ధం పురుషకారం కంటె బలీయమైనది. సరే, నువ్వు కౌంతేయుడవని ఎరుగుదును. కనుక వారితో కలిసి ఈ యుద్ధం ఆపు, అనగా;

పితామహా! ఇప్పుడింక ఈ సంగ్రామం ఆగడం న్యాయం కాదు, అన్నాడు, కర్ణుడు.

నిట్టూర్చి విశ్రాంతి తీసుకున్నాడు, భీష్మపితామహుడు ఉత్తరాయణం కోసం ఎదురు చూస్తూ; అని వైశంపాయనుడు భీష్మపర్వం ముగించాడు.

ఇది భీష్మపర్వం

ద్రోణపర్వం

ఇందులో

సేనాపతి

పద్మవ్యూహం

సైంధవ వధ

ఘటోత్కచుడు

ద్రోణవధ

సేనాపతి

కురుక్షేత్రంలోని తన శిబిరం నుండి తిరిగివచ్చిన సంజయుడు :

మహారాజా! పితామహుడు అంపశయ్య అలంకరించడంతో మన సేనలకు గుండె పగిలి కర్ణా! కర్ణా! రక్షించు అంటూ ఆర్తనాదాలు చేశారు. రాధేయుడు రంగానికి వచ్చి పితామహుని వంటి మేరువు కూలిపోయినందుకు యింతసేపు విచారించి తనను తానే ఓదార్చుకొని మీరు నిర్భయంగా ముందుకు సాగండి. నా శక్తితో పాండవ బలాన్ని పరాభూతం చెయ్యడమో లేక భీష్ముని అనుసరించడమో తప్ప మార్గాంతరం లేదు. మీ రందరూ యుద్ధ సన్నాహాలు కానివ్వండి - అని తన రథాన్ని భీష్మ పితామహుని దగ్గరకు నడిపించి ఆయనను చూసేసరికి పొంగి పొంగి ఇంకిపోయిన సముద్రంలా, రెక్కలు విరిగిన మైనాకంలా భూమిమీద పడ్డ గరుత్మంతునిలా కనపడడంతో కన్నుల నీరు కమ్మింది కర్ణునికి.

కన్నీరు ఒత్తుకుంటూ, వణుకుతూన్న పాదాలతో వెళ్ళి ఆ మహా యోధునికి సాష్టాంగ పడి నమస్కరించి —

తాతా! బాణాలే నాలుకగా అర్జునుడనే అగ్నికి సారథ్యమే గాలి పూవుగా కృష్ణుతనే వాయువు తోడయి ఈ కౌరవ కాననాన్ని మంట పెడుతూంటే, ఆయన దేవదత్తం ఒత్తుతూ గాండీవ ధనుష్టంకారం చేస్తుంటే, ఈయన పాంచజన్యం పూరిస్తూంటే మా కెవరు దిక్కు అని దీనంగా నిలబడగా, భీష్ముడు ఆదర హాసంతో కన్నులు విస్ఫారించి చూశాడు.

అప్పుడు కర్ణుడు :

మహావీరుడా! నువ్వు అనుజ్ఞ యిస్తే నేను వెళ్ళి బరి మీద వున్న కోడె త్రాచును మంత్రంతో బంధించినట్లు నా శస్త్రాస్త్రాలతో అర్జునుని గర్వం అణగారుస్తాను.

అన విని భీష్ముడు : కర్ణా! సముద్ర సమ గంభీరుడవయిన నిన్నుకూడి కౌరవ నదులు ఎంతో ఘనంగా భాసిస్తాయి. రక్త బాంధవ్యం కంటె స్నేహం, సత్సాంగత్యం బలీయమయినవని నే నెరుగుదును. నీ పరాక్రమంతోనే కదా విదేహ, పౌండ్ర దేశాధిపతులను జయించి, దుర్యోధనునికి అధీనులను చేశావు. నీ రక్షణలో మనవారందరూ సుఖ సంతోషాలు పొందుతారు. వారి విజయం కోసం ప్రయత్నించు అని ఉత్సాహ వాక్యాలు పలికి, కర్ణా! దుర్యోధనాదుల వలె నువ్వూ నాకు పౌత్రసముడివి. వారిమీద వున్న ప్రేమ నీ మీదా వున్నది అని సెలవిచ్చాడు.

కర్ణుడు మరొక్కమాటు ఆ సేనాపతి పాదాలకు అభివాదం చేసి, తిరిగి వచ్చాడు.

తిరిగి వచ్చిన కర్ణుని ముఖంలో "కయ్యపు వేడుక" కనిపించ గానే కౌరవ జ్యేష్ఠుడు మహెూత్సాహంతో కర్ణా! నిన్నటి వరకూ పితామహుని ధైర్య కవచంలో మనసేన నిశ్చింతగా వుంది. ఇప్పుడిక మన సేనాపతిగా తగిన వారెవరు? అన్నాడు.

ప్రభూ! మన పక్షంలో సేనాపతిత్వానికి అర్హత లేనివాడు లేడు. అయితే ఎవరిని సేనాపతిగా వరిస్తే తమకంటె వాని ఆధిక్యం ఏమిటని మిగిలినవారు ఆగ్రహెూదగ్రులుకారో అటువంటి ఉత్తముని స్వీకరించాలి. ఈనాడు ధనురాచార్యుడు ఆ పదవికి అర్హుడు, అని కర్ణుడనగానే పెద్దలతో కలిసి, దుర్యోధనుడు ద్రోణాచార్యుని చేరి :

ఆచార్యా! పితామహుల అనంతరం ఈ సేనా భారం మీరు వహించాలి. మీ కంటె ఈ పదవికి అర్హులులేరు అని అంజలి బంధంతో అర్థించగా ద్రోణాచార్యులు ముందు వెనుక లాలోచించి, అంగీకరించాడు.

బంగారు కలశంతో పవిత్ర నదీ జలాలు తెప్పించి వేద విదుల ఆశీర్వాదాలతో ఆయనను సేనా పతిగా అభిషేకించారు. కర్ణ ప్రముఖ యోధులు శంఖ నాదాలు చేశారు. ఆ మహాయోధులు ఉత్సాహంతో వెంట రాగా ఆయన రణ రంగంలో అయిదు రోజులు తన శస్త్రాస్త్రకౌశలం ప్రదర్శించాడు. ఆ యుద్ధంలో మహా యోధు లెందరో నేల కూలినారు. ఒక అక్షౌహిణీ సైన్యం యమ సదనం చేరింది.

ఏం చెప్పను మహారాజా! ద్రుపదనందనుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు ఆచార్యుని వీరస్వర్గం చేర్చాడు. అనడంతో ధృతరాష్ట్రుడు కొంత సేపు దుఃఖించి గుండెలు బిగ్గబట్టి —

సంజయా! మేరువు ఒరిగిందన్నా, సూర్యుడు ఆకాశం నుంచి భూమిలో కూలబడ్డాడన్నా, సముద్రాలు నీటిచుక్క లేకుండా యింకి పోయాయని చెప్పినా ఆశ్చర్యంలేదు కాని ధనురాచార్యుడు నేలకూలినాడంటే నమ్మలేకుండా వున్నాను.

సరే, ఆచార్యుని సేనాపతిగా చేసి సాగించిన సంగ్రామంలో జరిగిన విశేషాలు వివరించు అన్నాడు.

ప్రభూ! ఆయన సేనాపతి కాగానే ఏం కావాలో కోరుకోమన్నాడు దుర్యోధనుని.

ఆచార్యా! ధర్మరాజుని సజీవంగా బంధించి తీసుకు రండి, అంతే చాలు అన్నాడు.

నాయనా! యుద్ధంలో అయినా ఆ ధర్మాత్ముని సంహరించమని నువ్వు కోరలేదంటే నిజంగా పాండవ జ్యేష్ఠుడు అజాతశత్రువే. అయితే నాయనా! ఇటువంటి కోరిక కోరుతున్నావే అలా వారిని ఓడించి, వారి రాజ్యభాగం వారి కిద్దా మనుకుంటున్నావా! అని చిరునవ్వుతో అడిగాడు ఆచార్యుడు.

ఆచార్యా! ధర్మరాజును సంహరిస్తే ఆ దుఃఖ హృదయంతో విపరీతక్రోధుడై అర్జునుడు మా వంశాన్ని నాశనం చేస్తాడు; కాక అర్జుననే నేలకూలిస్తే కృష్ణుడు చక్రధారియై మనందరినీ కూల్చి ఈ రాజ్యాన్ని కుంతీదేవికి ధారవోస్తాడు. అందుచేత ధర్మరాజును బంధించి తెస్తే ఆయనతో మరొక్కమారు జూదం ఆడి మళ్ళీ అరణ్యవాసం .... అని చిరునవ్వు నవ్వాడు దుర్యోధనుడు.

నాయనా! నా ప్రతిజ్ఞానుసారం నువ్వు కోరిన వరం నెరవేర్చాలి. సరే, అర్జునుడు ఎదురు వస్తే మాత్రం అది నా సాధ్యం కాదు; వాడు ఏమరి వున్నాడో, పాంచాలసేన ఎంత ఎదురుగా వున్నా నిశ్చింతగా ధర్మరాజును నీ ముందు బందీగా వుంచుతాను — అన్నాడు.

ఈ వార్త పాండవ స్కంధావారంలో తెలియగానే ధర్మరాజు అర్జునుని పిలిపించి ఆచార్యుని ప్రతిజ్ఞ వివరించి, ఒక్క క్షణమయినా యుద్ధ భూమిలో తనను విడిచి వుండరాదనీ ఆ విధంగా దుర్యోధనుని సంకల్పం విఫలం చెయ్యాలనీ అన్నాడు. అప్పుడు అర్జునుడు తన కంఠంలో ప్రాణం వుండగా ధర్మరాజుని బంధించడం ఏ ప్రాణికీ సాధ్యం కాదన్నాడు.

తెల్లవారగానే అందరూ రణరంగానికి మహోత్సాహంతో వచ్చారు. పాండవసేన క్రౌంచ వ్యూహంలో ఉంది. శకట వ్యూహం పన్నారు కౌరవులు.

అటు కర్ణుడూ, ఇటు అర్జునుడూ మహోత్సాహంతో తమ సేనలకు ఉద్రేకం కలిగిస్తున్నారు. వారిద్దరూ ప్రచండ సూర్యులవలె వెలుగుతున్నారు.

నాటి యుద్ధం ప్రారంభమయిన కొద్ది క్షణాలలో ఆచార్య ద్రోణులు విజృంభించారు. ఆయన రథం అతి విచిత్రంగా సాగుతున్నది. అది ఎటు చూస్తే అటే కనిపిస్తున్నది ప్రతి వ్యక్తికీ ద్రోణ రథం తమ కెదురుగా వున్నట్లే అనిపిస్తున్నది. తల నెరిసిన ఆ వృద్ధ యోధుని కెదురుగా అర్జునుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ నిలబడ్డారు. శకుని ఎదుట సహదేవు డున్నాడు. ఆ వంక అసురయోధుడు అలంబుసుడు మనపక్షాన పరాక్రమిస్తూంటే వారివంక ఘటోత్కచుడు ప్రతిఘటిస్తున్నాడు.

విరాటరాజుతో కర్ణుడూ, భగదత్తునితో ద్రుపదుడూ, సైంధవునితో అభిమన్యుడూ తమ తమ శస్త్రాస్త్రవిద్యాకౌశలం ప్రదర్శిస్తున్నారు. అప్పుడు మన సైంధవుడు అభిమన్యుని దెబ్బ తిని ఊపిరి సలుపుకోలేక పిక్కబలం చూపడంతో వారి పక్షంవారు ఆ కుమారయోధుని ప్రశంసిస్తూ సింహనాదాలు చేశారు. అది మనవారికి అవమానం అయింది. అప్పుడు శల్యుడు అభిమన్యునికి ఎదురు నడిచి, గదా దండం గిరగిర త్రిప్పాడు, అని సంజయుడు గుక్క తిప్పుకుంటుండగా

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా ! తరతరాల ప్రజలు నోరూర చెప్పుకుని చెవులార విన వలసిన యుద్ధం యిది. చెప్పు, చెప్పు. ఇంత విచిత్ర సంగ్రామ క్రీడ ఇంతకు ముందెవరూ సాగించి వుండరు. ఇక ముందు సాగుతుందనే నమ్మకమూ లేదు, అనంతర కథ కానియ్యి, అని హెచ్చరించాడు.

సంజయుడు గొంతు సవరించి, ప్రభూ ! ఆ సమయంలో శల్యునితో భీమసేనుడు నడిపిన గదాయుద్ధం అత్యంత ఆశ్చర్యకర మయినది. ఒకరి గదను ఒకరి గద తాకుతూంటే మెరుపులు పుట్టాయి. ఆ ధ్వని పిడుగుల ధ్వనిని మించింది. వారు చక్ర భ్రమణం చేస్తూంటే ఆ పద ఘాతానికి భూమి దద్దరిల్లింది. ఆ ఉద్రేకంలో వా రుభయులూ భీషణ పోరాటం సాగించి, ఒకానొక క్షణంలో యిద్దరూ నేలమీద పడ్డారు. అంతవరకూ వారి పోరు చూసే వారికి భయం కలిగి, కొయ్యబారి పోయారు. అంతలో కృతవర్మ అక్కడకువచ్చి మనశల్యుని లేవనెత్తి తీసుకు వెళ్ళాడు. అప్పటికి భీముడు తేరుకుని, గద పైకెత్తి లేచాడు. అతన్ని చూస్తూనే మీ కొడుకులు బాణాలు సంధించారు. నకుల, సహదేవులు భీముని కిరు వంకలా నిలిచారు. భీముడు ప్రచండ వాయువులా విజృంభించగా, మన సేన తామర రేకుల్లా ఎగిరి పోయింది. ఆ తాకిడిని ఎదుర్కొని నిలిచినవాడు వృషసేనుడు (కర్ణసుతుడు). ఆ వీరుని కెదురుగా నకులుని కొడుకు శతానీకుడు నిలబడి, వాని రథ కేతనాన్నీ, బాణాసనాన్నీ విరగ గొట్టాడు. ఆ సమయంలో కర్ణ, కృప, ద్రోణ, అశ్వత్థామ, ధృష్టద్యుమ్న, భీమ విరాటులు సప్త సూర్యులవలె వెలుగుతూ యుద్ధం చేస్తున్నారు.

మన సేనలు వారి ధాటికి నిలువలేక వెనుదిరగ బోతూండగా ఆచార్య ద్రోణులు మనవారికి ధైర్యం పలుకుతూ ధనుష్టంకారం చేశారు, చేస్తూనే - సారథీ ! ఈ చేతుల తీట వదిలేటట్లు ఒక్కసారి ప్రతిపక్షులను చెండాడుతాను. నడిపించు రథాన్ని ; అంటున్నప్పు డాయన పొంగుతున్న సముద్రంలా వున్నారు. పాండవాగ్రజుని చక్ర రక్షకుడు సుకుమారు డనేవాడు ఆయనను కదలకుండా చెయ్యబోయాడు. కాని ఆచార్యుని ముందు వాడు ఆగగలడా !

ఆచార్యుడు అడ్డు వచ్చిన వారందరినీ పరాజితులను చేస్తూ ధర్మరాజు మీదికి సాగించాడు, రథాన్ని. ఆయన కన్నులు చింత నిప్పులు కురుస్తున్నాయి. ఆ నిప్పులు మన సేనకు అమృత శీతలంగా వుంటే, వారికి కాలకూట విషంగా సోకుతున్నాయి. ఆయనకు, ధర్మరాజును బంధించడానికి ఇక ఎన్నో క్షణాలు పట్టదనే అనిపించింది. అనిపించిన క్షణంలో అర్జును డక్కడ ప్రత్యక్షమయ్యాడు.

వారి మధ్య సాగిన భీకర సంగ్రామంలో నడిచిన వాడి బాణాల తాకిడికి రాలిన కపాలాలు రాళ్ళవలె, మేదోమాంసాలు బురదవలె, ఎముకల పొడి ఇసుకవలె, రక్తమే ప్రవాహ జలంగా ఆ ప్రాంతమంతా ఒకనదిలా కనిపించింది. అంతలో సూర్యుడు పడమటి కొండకు చేరాడు. నియమానుసారం నాటికి యుద్ధం ఆగింది.

తెల తెలవారుతుండగా ఉభయపక్షాల బలాలూ యుద్ధ రంగానికి బయలుదేరే వేళ ద్రోణాచార్యులు :

దుర్యోధనా! అర్జునుడు ఎదురుగా వున్నంతకాలం ధర్మరాజును బంధించలేనని ముందే చెప్పాను నీకు. అందుచేత ప్రయత్నించి అర్జునుని నా ఎదుటకు రాకుండా చెయ్య గలిగితే నీ కోరిక నెరవేరుతుంది. అనగా త్రిగర్తదేశ ప్రభువు సుశర్మ :

సుయోధనా! మా మీద విశ్వాసం వుంచు. ఈనాడు మా సంశప్తక గణమో అర్జు నుడో తేలిపోవాలి. మా ప్రతాపం చూడు - అన్నాడు.

అనుకున్న ప్రకారం సుశర్మ దక్షిణ దిక్కుగా సాగుతూ సవ్యసాచిని యుద్ధానికి రమ్మన్నాడు. అర్జునుడు ధర్మరాజుని చేరి : అగ్రజా! వీరుడు యుద్ధానికి పిలిస్తే రాననడం కంటె అపకీర్తి లేదు. ఇదిగో ఈ పాంచాల యోధుడు సత్యజిత్తు మీకు రక్షగా నిలుస్తాడు. ఈయన కంఠంలో ఊపిరి వుండగా ఆచార్యులు మిమ్ము బంధించ లేరు. విధి వికటించి, ఈ వీరుడు నేలకూలితే మాత్రం మీరు క్షణంకూడా యుద్ధ భూమిలో నిలువవద్దు - అని ఆయన అనుమతి పొంది రథాన్ని తోలించాడు.

ఆచార్యుడు పద్మవ్యూహం పన్ని ముఖ ద్వారంలో నిలబడ్డాడు. అప్పుడు ధృష్ట ద్యుమ్నుడు మండలార్ధ వ్యూహం పన్ని శంఖనాదం చేశాడు. ఎదురుగా ధృష్టద్యుమ్నుడే సిద్ధ మయేసరికి అపశకునంగా భావించాడు ద్రోణాచార్యులు.

అక్కడ అర్జునుడు ఆకలిగొన్న సింహంలా త్రిగర్తసేనా హరిణ మండలం మీదికి సాగుతూ దేవ దత్తం పూరించాడు. ఆ మహా యోధునితో వారు ఎంతోసేపు ఆగలేక వెన్ను చూపుతూ నారాయణ గోపాలక గణాన్ని శరణు వేడారు. తెల్లని మేఘంలో సాగే విమానంలా తీవ్ర వేగంతో రథం నడుపుతున్నాడు కృష్ణుడు.

నారాయణ గోపాలక గణం అర్జునునితో కృష్ణునికూడా నేలకూల్చే స్థిర సంకల్పంతో బాణవర్షం కురిపించగా ఈ గణాలు శస్త్రాలతో కడతేరేవి కావని త్వష్టప్రజాపతి యిచ్చిన అస్త్రం అభిమంత్రించి ప్రయోగించాడు. అంతతో గోపాలక గణంలో అందరికీ తమ ఎదుటి వాడు అర్జునుడనే అపోహ కలిగి ఒకరినొకరు ఖండించుకు మరణించారు.

అప్పటికి తేరుకున్న సంశప్తకులు అర్జునుని చుట్టుముట్టి తమ వాడి బాణాలతో కృష్ణుని తీవ్రంగా గాయ పరుస్తూంటే ఆయన అర్జునా! నన్ను రక్షించు, రక్షించు అని ఆర్త నాదాలు చేశాడు.

సవ్యసాచి నవ్వుతూ బాణ వర్షం కురిపించి వారందరినీ నేల పాలు చేశాడు. ఇలా ఇక్కడ కృష్ణార్జునులు సంగర క్రీడ సాగిస్తూంటే, అక్కడ ధర్మరాజుని బంధించే యత్నంలో మన వారందరూ అప్రమత్తులై వున్నారు.

పద్మ వ్యూహం

ద్రోణాచార్యుల కెదురువచ్చే ధృష్టద్యుమ్నుని నిరోధిస్తూ మీ కుమారుడు దుర్ముఖుడు నిలిచాడు. అలా దుర్ముఖుడు ఎదుర్కొనశంతో వారు ముందుకు వచ్చారు సంకుల సమరం సాగింది. రేగిన ధూళిక సూర్య మండలం కప్పు బడింది.

పాండవ పాంచాలసేనలు ఎంతగా సాహసించినా ద్రోణాచార్యుని వైపు అడుగు ముందుకు వెయ్యలేకపోతున్నాయి. అప్పుడు ధర్మరాజు అభిమన్యుని సమీపించి :

నాయనా! ఆచార్యులు పన్నిన ఈ పద్మవ్యూహంలో ప్రవేశించే విద్య కృష్ణార్జును లకూ, ప్రద్యుమ్నునికీ, నీకూ తప్ప మరెవరికీ తెలియదు. అందుచేత నువ్వు ముందుదారి ఏర్పాటుచేస్తే మే మంతా నిన్ను అనుసరించి శత్రు సంహారం సాగిస్తాము - అన్నాడు.

అనగా అభిమన్యుడు : ప్రభూ! నేను నిశ్శంకగా వ్యూహం ఛేదిస్తాను. అయితే పితృపాదులు నాకు ప్రవేశవిధానమే బోధించారు కాని, విపత్తు వస్తే ఆ వ్యూహం నుండి బైట పడడం చెప్పలేదు. అయినా ఇప్పుడా ప్రసక్తిలేదు. ఇదిగో నా రథాన్ని అటే నడిపిస్తాను, అని సారథివైపు తిరిగి రథాన్ని తీవ్ర వేగంతో వ్యూహ ముఖ ద్వారం చేర్చమని ఆజ్ఞాపించాడు.

వడివడిగా సుడులతో ప్రవహించే గంగానది సముద్రంలో ప్రవేశించి నట్లయింది. అభిమన్యుడు కౌరవ సేనలో ప్రవేశించడంతో కౌరవ సేనలోని మహా యోధు లెవరూ వాని రథ వేగాన్ని నిరోధించలేక పోయారు.

అప్పుడు సాగిన యుద్ధంలో గరుత్మంతుడు అయిదుతలల పామును చీల్చి ముక్కలు చేసినట్లు మన కురు సేనలను ఆ యువవీరుడు చెండాడాడు. వానిని నిలబెట్టడానికి వచ్చిన శల్యుడు విఫలుడయాడు. ఆ వీరునికి ఎదురువచ్చిన వారిలో బ్రతికి బయటపడ్డవారు అరుదే. రణ భూమి అనే సరోవరంలో యోధ వరుల శిరస్సులు పద్మాలవలె ఉన్నాయి. మణి రత్న కాంతులీనే కిరీటాలు కల రాజుల శీర్షాలు మరీ శోభామయంగా వున్నాయి.

ఆ దృశ్యాన్ని చూసిన ఆచార్య ద్రోణులు కృపాచార్యులతో: చూడండి ఈ బాల యోధుడి పరాక్రమం. బంతులాటలా వుంది వాడికి రణ రంగంలో శత్రు సంహారం. ఎంత కౌశలం ప్రదర్శిస్తున్నాడో! ప్రగల్భాలు పలికిన మన యోధులెవరూ వానిముందు నిలవలేక పోతున్నారు. ప్రళయ కాలంలో రుద్రుడూ, అసురసంహారవేళ కుమారస్వామీ యిలా వుండే వారేమో, చిరునవ్వు చెక్కుచెదరకుండా చేస్తున్నాడు యుద్ధం - అని ప్రశంసించాడు.

అది విన్నాడు మీ పెద్దకొడుకు. విని తనచుట్టూ వున్న యోధులందరినీ చూస్తూ ఆచార్యులవారు శిష్యవాత్సల్యం అర్జునుడి మీదనే కాక అభిమన్యుని మీద కూడా చూపు తున్నారు. కాకుంటే వారికి ఈ యువవీరు డొక లెక్కయా! నడవండి మన మందరం కలసి వాడి శిరస్సు ఖండిద్దాం అన్నాడు.

అప్పుడు దుశ్శాసనుడు: అగ్రజా! ఆ పని నా మీద పెట్టు - అని రథాన్ని అభి మన్యుని వైపు నడపించాడు. యోధులందరూ అటే సాగారు.

క్షురప్ర, వత్సదంత, విపాఠ, అర్ధచంద్ర బాణాలు అభిమన్యుని ధనుస్సు నుండి వస్తూంటే మనవారు కట కట లాడుతున్నారు. సూర్య కిరణాలు ప్రపంచమంతా వ్యాపించి నట్లు ఆ వీరుడు విడిచే బాణాలు రణరంగం అంతా గోచరిస్తున్నాయి

మృదంగ, దుందుభి, క్రకచ, భేరీనాదాలు మ్రోగుతున్నాయి. మహావీరుల సింహ గర్జనలు, హయ హేషలు, మత్తేభ ఘీంకారాలు, ధనుష్టంకారాలు, శంఖ ధ్వానాలు భూన భోంతరాలు దద్దరిల్లుతున్నాయి

ఎదురువచ్చిన దుశ్శాసనుని ధనుస్సు రెండు ముక్కలు చేసి అభిమన్యుడు: దుశ్శా సనా! ఏమయింది నీ వీరప్రతాపం. నిష్ఠురాలూ నిందలూ పలుకుతూ ప్రగల్భాలు పలకడం కాదు యుద్ధం. జూదంలో మోసగించగలవు కాని రణరంగంలో సాగదది. నువ్వు చేసిన అన్యాయాలకు అక్రమాలకూ అఘాయిత్యాలకూ అంతం వస్తున్నది - అని నవ్వుతూ బాణం విడిచాడు.

ఆ వేగానికి దుశ్శాసనుడు మూర్ఛపోయాడు. అది చూసి దుర్యోధనుడు కర్ణుని వైపు చూడగా ఆ మహావీరుడు అభిమన్యునికి ఎదురు వెళ్ళాడు. దుశ్శాసనుని రథం రణ రంగానికి దూరంగా సాగింది.

క్షణాల వ్యవధిలో కర్ణుని ధనుస్సు రెండు ముక్కలు కావడంతో వాని సోదరుడు అభిమన్యునితో పోరు సాగించి పాండవవీరుని రథధ్వజాన్నీ ఛత్రాన్నీ ఖండించి, సారథిని

గాయపరచడంతో కుపితుడై అభిమన్యుడు నారి సారించి విడిచిన బాణం మనయో
శిరస్సును నేలమీద పెట్టింది. అప్పటికే కర్ణుడు అలసి రణ రంగానికి దూరంగా వెళ
కర్ణుడే అలా కావడంతో మన వారికి ధైర్యం సన్నగిల్లింది. అభిమన్యుని బాణాలు మిం
దండులా వస్తున్నాయి. మండు వేసవికి ఎండిన అడవిలో నిప్పు రవ్వ పడి మంట బే
అభిమన్యుని బాణాలు మన సేనను కాలుస్తున్నాయి.

ఆ సమయంలో వీరుడు దేవేంద్రునివలె వున్నాడు. దేవసేనను నడిపిన కు
స్వామిలా వున్నాడు అని సంజయుడు చెపుతూంటే ధృతరాష్ట్రుడు సంజయా! ఆ యో
ఒక్కడే కనిపిస్తున్నాడు, మిగిలినవారు ఏమయినట్టు? అన్నాడు.

ధర్మజ, భీమ, నకుల, సహదేవులు యితర యోధులతో వ్యూహం ఛేదించ
రావడానికి చేసే ప్రయత్నాన్ని సైంధవుడు విఫలం చేశాడు. వనవాస సమయంలో జ
పరాభవానికి ప్రతీకారం కోసం తీవ్ర తపస్సు చేసి శంకరునివల్ల పొందిన వర శక్తితో
అల్లుడు ఆ రోజున వారిని ముందుకు సాగ నివ్వ లేదు.

ఆ సంగ్రామంలో భీముని రథాన్ని కూడా ముక్కలు చేశాడు సైంధవుడు. అప్
మనవారి ఆనందానికి అవధులు లేవు. గజబలాన్ని చెల్లాచెదురు చేసి అభిమన్యుడు ఏ
చిన బాటను సైంధవుడు మూసేశాడు. పాండవ బలం కదల లేకుండా వుంది.

వ్యూహంలో అభిమన్యుడు ఆకలిగొన్న పులిలా విక్రమించి శత్రువులను లేడిక
వలె వేటాడుతున్నాడు. మహాసాగరంలో తిమింగిలం నోరు తెరిచి జలచరాలను భక్షిస్తున్న
ఆ యోధుడు మన సేనను హతమారుస్తున్నాడు. మన సేనలో సత్యశ్రవుడు నేలకూలా
రుక్మరథుని శిరస్సు గాలిలో బంతిలా ఎగిరింది. అప్పుడు మన వీరులు విడిచిన బాణ
గుచ్చుకుని ఆ వీరుని రథాశ్వాలు బలిసిన ముళ్ళపందుల్లా వున్నాయి.

అభిమన్యుని వీర విహారాన్ని సహించలేక మనవారందరూ పిక్క బలం చు
తున్నారు. అప్పుడు మీ మనవడు లక్ష్మణకుమారుడు సాహసంతో ఎదురు వెళ్ళాడు.

వా రుభయులూ మత్తేభాలవలె పోరుతున్నారు. కొంత సాగినాక అభిమన్యుడ
లక్ష్మణకుమారా! ఇంక చివరకు వచ్చావు. ఒక్కమారు బంధుమిత్రులలో నీకు కావలసి
వారందరినీ కళ్ళారాచూసుకో. శాశ్వతంగా కన్ను ముయ్యబోయే ముందు నీ కోరిక తీం
కోనిస్తున్నాను. అంటూ విడిచిన వాడిగల భల్లం మనబాలుని శిరస్సును ఆకాశానికి తీసు
పోయింది

అప్పుడు కర్ణుడు ఎదురు వచ్చాడు. వా రుభయులూ ఒకరినొకరు బాణ వర్షంతో ముంచెత్తుతున్నారు. ఇద్దరూ నిండుగా విరిసిన పూలతోవున్న మోదుగుచెట్ల వలె వున్నారు. ఈ విధంగా పోరు సాగిస్తూనే మన వారిలో ఘటికులయిన అశ్వకేతునీ, శత్రుంజయునీ, చంద్రకేతువునూ, మేఘవేగునీ, యమపురికి పంపి శల్యుని రథధ్వజాన్ని ఖండించి పార్శ్వ రక్షకులను మన్ను కరిపించాడు.

ఈ ఆటోపం చూసి శకుని దుర్యోధనుని సమీపించి మనం ఉపాయాంతరం ఆలోచించి వీణ్ణి కడతేర్చాలి అన్నాడు.

అదే సమయానికి కర్ణుడు ఆచార్య ద్రోణులను చేరి:

ఆచార్యా! వీర ధర్మానుసారం నే నిక్కడ పోరు సాగిస్తూన్నానే కాని ఈ బాల వీరుణ్ణి ఎదుర్కోవడం మన తరం కాదు. నా రొమ్ము చీలుస్తున్నాడు వీడు, అనగా

కర్ణా! అర్జునునికి నేను అభేద్య కవచవిద్య యిచ్చాను. అది వీడు ధరించి వచ్చాడు. అయితే ఇప్పుడు మనలో ఎవరమూ విడి విడిగా వాని ముందు నిలబడలేం. నువ్వు వెళ్ళి రథాన్నీ ధనుస్సునూ ఛిన్నాభిన్నం చెయ్యి — అన్నాడు.

మహారథికులందరూ అభిమన్యునివైపు నడిచారు. కర్ణుడు ధనుస్సు ఖండించాడు. కృతవర్మ రథాశ్వాలను నేలకూల్చాడు. కృపాచార్యుడు పార్శ్వ రక్షకులను హతమార్చాడు.

అంతతో ఆ వీరుడు డాల్‌కత్తులు చేబూని గగన వీధికి ఎగిరాడు. మన మహా రథి కులు ఆరుగురు వాని కెదురున్నారు. ఆచార్యులవారు ఆ ఖడ్గాన్ని తునియలు చేశారు. కర్ణుడు డాలు ముక్కలు చేశాడు. ఆయుధ శూన్యుడై నేలకు దిగి రథ చక్రం అందుకుని విక్రమించాడు.

సుదర్శన ధారియైన విష్ణువువలె వున్నా డప్పుడు అభిమన్యుడు. మనవా రందరూ కూడి ఆ రథ చక్రాన్ని ముక్క ముక్కలుచేశారు. అంతతో గదా దండం ధరించగా అశ్వత్థామ ఎదురు వచ్చాడు.

అభిమన్యుని గదాదండానికి మనయోధుని రథాశ్వాలు బలి అయాయి, పార్శ్వరక్ష కులూ ఆహుతి అయారు.

ఆ సమయంలో డెబ్బైయేడుగురు గాంధార దేశీయులూ, ఏడుగురు కేకయదేశ రథి కులూ వానికి ఎర అయారు.

దుశ్శాసన నందనుడు గదా ధరుడై ఎదురువచ్చాడు. వా రుభయులూ సాగించిన పోరులో యిద్దరూ చైతన్యశూన్యులయి నేలకూలారు మహారాజా!

సరోవరాన్ని కల్లోలపరిచే మత్తేభాన్ని చుట్టుముట్టి బోయవాండ్రు హింసించి హత మార్చినట్లు నీ పక్షంలోని యోధులందరూ ఆ వీరుని యమ పురికి పంపారు. మహారణ్యాన్ని బూడిద చేసి చల్లారిన దావాగ్నిలా, మహావృక్షాలను సమూలంగా పెల్లగించి శాంతించిన ప్రచండవాయువులా, సర్వ ప్రపంచాన్నీ సంతప్తం చేసి పడమటి కొండ చేరిన భాస్కరునిలా, వున్నాడు నేలకూలిన అభిమన్యుడు. ఆ కన్నులలో క్రోధారుణ రోచులు చల్లారలేదు; ముఖంలో తేజస్సు వాడలేదు. ఉల్లోల కల్లోలిత సరోవరంలా రణ రంగం రమణీయ భయానకంగా వుంది. పదివేలమంది రథికులూ, బృహద్బలునివంటి మహా యోధుడూ ఆ బాల వీరుని విహారంలో నేలకూలారు. అంతమందిని హతమార్చి నేలకూలాడు అభిమన్యుడు.

ఆ వార్త విన్న ధర్మనందనుని కంట నీరు తిరిగింది. వారి సేన హాహారవాలు చేయగా మనవారు హర్ష ధ్వానాలు చేశారు. సూర్యుడు అస్త గిరికి చేరాడు. యుద్ధ విరామం ప్రకటించారు.

మహారాజా! ఆ సాయంవేళ రణరంగంలో కుక్కలూ, నక్కలూ, తోడేళ్ళూ యథే చ్ఛగా రక్త పానం చేస్తూ చెలగాటా లాడుతున్నాయి. భూత, ప్రేత, పిశాచ గణాలు వికటాట్ట హాసంతో తాండవం ఆరంభించాయి. శవాల చర్మాలు చీల్చి వసా రక్తాలను జుర్రు కుంటున్నాయి. మజ్జా, మాంసాలను ఆరగిస్తూ, కొవ్వు కొరికి తింటూ పాటలు పాడుతున్నాయి. నాటి యుద్ధంలో రక్తప్రవాహం శవాలనే కాదు, రథాలనూ ఏనుగులనూ కూడా లాక్కుపోతున్నది, అంటూ సంజయుడు భయంకరంగా వున్న ఆ రణ స్థలిని మాటలతో ప్రత్యక్షం చేసి —

ప్రభూ! ఆ రణరంగం నుండి తిరిగివెళ్ళే ధర్మరాజు ముఖం మ్లానంగా వుంది. అందరి ముఖాలలో దైన్యం బాష్ప ధార లేని కన్ను కనబడలేదు. కొంతసేపు ధర్మరాజు విల విల విలపించి, అభిమన్యుని సాహస పరాక్రమ ప్రశంస చేసి, మళ్ళీ శోకావిల చిత్తుడయాడు.

అప్పుడు వ్యాసమహర్షి వచ్చి మరణించిన వారికోసం విచారించడం వివేకుల పని కాదని చెపుతూ అకంపన మహారాజు వృత్తాంతమూ, మృత్యువు పుట్టుక వివరించి షోడశ మహారాజుల చరిత్రలూ స్థూలంగా బోధించి —

నాయనా! అటువంటి మహామహులే మృత్యువుకు వశంకాక తప్ప లేదు. ఇక మన మెంత! మరొక్క రహస్యం వుంది. మనం జీవించి వున్న వారి కోసం శోకించాలే తప్ప మనతో అన్నిబంధాలూ తెంచుకు పోయిన వారి కోసం ఏడవడం దేనికి! జ్ఞాని శోకాన్ని దరి జేరనివ్వకూడదు. "జాతస్య మరణం ధ్రువమ్" అని ఎరగవా, నాయినా! అని పరి పరి విధాల ఓదార్చి వెళ్ళాడు.

సైంధవవధ

పాండవ శిబిరాలలో నిశ్శబ్దం తాండవిస్తున్నది. ఎవరూ ఎవరితోనూ ఏమీ మాట్లాడ లేక పోతున్నారు. అందరూ తలలు వాల్చుకుని శిబిర ద్వారాలలో కూలబడ్డారు.

ఆ సమయానికి తిరిగి వస్తూన్న సవ్యసాచి బావా! ఏమిటిది మన శిబిరాలలో చైత న్యం లేదు. ఎప్పుడూ ఎదురు వచ్చే అభిమన్యుడు రాడు. మంగళ వాద్యాలు వినబడవు. స్వాగత సూక్తాలు వినరావడం లేదు. నా మనస్సు అమంగళాన్ని శంకిస్తున్నది. ఏదో జరగ కూడని పని జరిగి పోయింది, రథం త్వరగా పోనియ్యి, అన్నాడు.

రథం ఆగింది; శిబిర సమీపానికి చేరి, మహావీరులందరూ వున్న చోటికి వెళ్ళి, కలయజూశాడు.

కనిపించ లేదు అభిమన్యుడు. ఎవరి ముఖం లోనూ ఉత్సాహం లేదు. ఎవరూ పెదవి విప్పడం లేదు; కన్నెత్తలేక పోతున్నారు గాండీవి వైపు.

అప్పుడు ధర్మరాజు విచార వదనంతో జరిగిన కథ అంతాచెప్పాడు. గాండీవి గుండె బేల పడింది. ఇంతసేపు ఏడిచి, అభిమన్యుని మృతికి కారణం సైంధవుడు, రేపు సూర్యాస్తమ యం కాకుండా సైంధవుడు నేల కూలకపోతే ప్రాణ త్యాగం చేస్తానని ప్రతిజ్ఞ చేశాడు.

ఈ ప్రతిన కౌరవ స్కంధావారం చేరడంతో సైంధవుడు గజ గజ లాడుతూ, రణ రంగం విడిచి ఎక్కడికయినా పోయి ప్రాణ రక్షణ చేసుకుంటా నన్నాడు. కాని ఒక్క సైంధ వుడి ప్రాణరక్షణ తమకు పెద్దపని కాదన్నారు, మహారథికులు.

రాత్రి బాగా పొద్దు పోయింది. మరునాటి వ్యూహ నిర్మాణం గురించి బాగా యోచ నలు చేశారు. అర్ధరాత్రి దాటింది. వాసుదేవుడు తన సారథి దారుకుని పిలిచి: "రేపు మన రథం సిద్ధంగా వుంచు, శైబ్య, సుగ్రీవ మేఘపుష్ప, వలాహకాలను పూన్చి, గరుడ ధ్వజం సంఘటించి, గదా, ఖడ్గ చక్ర శార్ఙ్గాలు కూడా వుంచి రణరంగానికి దగ్గరలో వుండు, పాంచ జన్య ధ్వని వినగానే రథంతో వ్యూహమధ్యంలోకి రావాలి. అప్రమత్తంగా వుండు. రేపు ఈ యోధులందరూ మన ప్రతాపం చూస్తారు - అన్నాడు.

ఆ రాత్రి నిద్రలో అర్జునుడు కలగన్నాడు. ఆ కలలో కైలాసం వెళ్ళి పరమ శివుని వద్ద పాశుపతమంత్రం ప్రయోగోపసంహార క్రమంతో గ్రహించి తిరిగి వచ్చాడు కృష్ణునితో.

కల కరిగింది. కృష్ణునితో చెప్పగా ఆ పురుషోత్తముడు సంతోషించాడు, శుభసూచ కంగా భావించి.

తూర్పు దిక్కులో ఉషో రాగాలు నడయాడు తున్నాయి. దేవకీ నందనుడు తన రథాన్ని సిద్ధం చేశాడు. అది బాల భానునివలె వెలుగు తున్నది. అర్జునుడు విప్రశ్రేష్ఠుల ఆశీర్వాదాలు పొంది, రథానికి ప్రదక్షిణం చేసి, అధిరోహించాడు. కృష్ణుడు, సాత్యకి ముందు కూర్చున్నారు. అప్పుడు అర్జునుడు :

సాత్యకీ! ఈనాడు మనం సైంధవ వధ సాగించబోతున్నాం. అయితే ఆ మహా యత్నంలో ఏ మాత్రం ఏమరుపాటున వున్నా, వారు మా అన్నగారిని బంధించ గలరు. కనుక నువ్వు ఆయనకు రక్షగా వుండాలి అని హెచ్చరించాడు.

అక్కడ ఆచార్య ద్రోణుడు శకట వ్యూహం పన్ని గర్భ వ్యూహంగా పద్మ వ్యూహం పన్ని, సేనా ముఖంలో సూచీ వ్యూహం నిర్మించాడు. ఈ వ్యూహమూల స్థానంలో సైంధవుని ఉంచారు. దుశ్శాసన, వికర్ణులిద్దరూ జయద్రథుని రక్షణకు నిలిచారు. శకట వ్యూహ ముఖంలో ఆచార్యులవారు ధనుస్సు పట్టి వున్నారు.

అటునుంచి అర్జునుని అనుసరించి ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ఆ వెనుక నకులుని కొడుకు శతానీకుడూ సాగివచ్చారు. శంఖ భేరీ నాదాలు మిన్ను ముట్టాయి.

అర్జునుడు : బావా! దుర్మర్షణుడు చాలా ఉత్సాహంతో వస్తున్నాడు. వాడు ఈ ధనుస్సుకు తొలి కబళం; రథం వాడి కెదురు నడుపు అనడమూ వాసుదేవుడు, గుర్రాలను అటు కదిలించడమూ, ఆ సవ్యసాచి బాణఘాతాలకు వాని గుర్రాలు నేలకూలి, సారథి మన్ను కరవడమూ రెప్పపాటులో జరిగాయి. దుర్మర్షణుడు పలాయనం సాగించగా దుశ్శాసనుడు తీవ్ర రోషంతో వచ్చాడు.

అప్పుడు సాగిన యుద్ధంలో గాండీవి విడిచే బాణపు దెబ్బలకు కురువీరుల తలలు ముగ్గిన తాటిపళ్ళవలె నేల రాలు తున్నాయి. దుశ్శాసనుడు ఎదురు నిలవలేక పిక్కబలం చూపాడు. ఇక కాలయాపన యిష్టం లేక రథం జయద్రథుని వైపు నడపమన్నాడు.

వ్యూహ ముఖ ద్వారంలో వున్న ఆచార్యునికి నమస్కరించి : గురుదేవా! మీరు అశ్వత్థామను చూసినట్లే నన్నూ ఆదరించారు. ఇప్పుడు సైంధవ ద్రోహి వధకు అనుజ్ఞ కోరు తున్నాను – అని నమస్కారం చేశాడు.

ఆచార్యుడు చిఱునవ్వుతో అనుమతి సూచకంగా బాణాలు విడిచాడు. కొంతసేపు ద్రోణునితో పోరు నడిపి వ్యూహ మధ్యం ప్రవేశించే వూహతో ఆచార్యునికి ప్రదక్షిణించి ముందుకు నడిపాడు రథాన్ని.

సరోవరంలో మత్తేభంలా సైన్య మధ్యంలో సవ్యసాచి విహరిస్తూంటే ఆచార్యుడు కొంతసేపు నిరోధించి వ్యూహ ముఖద్వారం విడవడం యిష్టంలేక అక్కడే ఆగాడు.

ఆ సమయంలో ఎదురు వచ్చిన వరుణ నందనుడు శ్రుతాయుధుడు కొండలా కూలి పోయాడు. కాంభోజపతి సుదక్షిణుడు మహావృక్షంలా పడ్డాడు. అనంతరం శ్రుతాయువు అయుతాయువు ఎదురువచ్చి తమ వెంట వున్న అయిదు వందల మంది రథికులతో నేల కరుచుకున్నారు.

లేడిపిల్లల మందలో సింహంలావున్న అర్జునని చూపుతూ దుర్యోధనుడు : ఆచార్యా! మిమ్మల్ని నమ్ముకుని జయద్రథుడు నిలబడ్డాడు. మీరు పాండవ పక్షపాతంతో వున్నారు. ఊఁ, తేనే పూసిన కత్తి వ్యవహారం — అని నాలుక కరుచుకొని :

ఆచార్యా! బాధలో నోరు జారింది. మీరు పూనుకుని ఈ విపత్తు నుండి రక్షించాలి. అని అర్థించాడు.

నాయనా! నువ్వూ, అశ్వత్థామా నాకు సమానమే! కొడుకు మాటలకు తండ్రికి కోపం రాదు. ఇక నేను ముఖ ద్వారం విడిచానంటే పాండవ బలం కట్ట తెగిన నదిలా మన వారిని ముంచుతుంది. పయిగా ధర్మరాజును సజీవంగా బంధిస్తానని ప్రతిజ్ఞ చేశాను గదా! అదీగాక వార్ధక్యంలో వున్న నా కంటె అర్జునని ఎదిరించడానికి నువ్వే సమర్థుడివి వెళ్ళు; మహాయోధులను వెంటబెట్టుకుని వాణ్ణి నిలబెట్టు. ఇదిగో ఈ కవచం తొడుగుకో. ఇది వుండగా ఎవడిబాణమూ నీ శరీరానికి సోకదు. ఈ కవచాన్ని బ్రహ్మ దేవేంద్రుడికి ఇచ్చాడు అది దేవపతి అంగీరసుడికి, ఆయన బృహస్పతికి ఈయన అగ్నివేశుడికి యిచ్చారు. ఆ మహర్షి అనుగ్రహించి నాకు దయజేశాడు, అని మంత్రకవచం ధరింపజేశాడు.

అంతలో ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణునిమీదికి వచ్చాడు. వివింశతి, వికర్ణ, చిత్రసేనులు భీముని ఎదిరించగా బాహ్లీకుడు ఉపపాండవులతో తలపడ్డారు. దుశ్శాసనుని సాత్యకీ శకునిని నకుల, సహదేవులూ, అలంబుసుని ఘటోత్కచుడూ....అలా ఎవరికి వారు తమకు తగ్గవారితో పోరు నడుపుతున్నారు.

సేనా ముఖంలో ద్రోణునితో తలపడ్డ ధృష్టద్యుమ్నుని సాత్యకి రక్షించి తప్పించు కొచ్చాడు. అది ఆచార్యులకు మరింత క్రోధకారణం కాగా ఆయన సాత్యకిని తూట్లు తూట్లు కొట్టాడు. చూసి చూసి సాత్యకి ఆయన ధనుస్సును రెండు ముక్కలు చేశాడు; మరొక ధనుస్సు; అదీ ముక్కలయింది. అదొక వేడుక అయింది సాత్యకికి.

ఆచార్యునికి సాత్యకి హస్తలాఘవం ఆశ్చర్యాన్నీ ఆనందాన్నీ కలిగించింది; ఆయన ఆగ్నేయం సంధించగా ఈయన వారుణాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఆ దివ్యాస్త్రాలు రెండూ కొంతసేపు గగన భాగంలో క్రీడ నడిపి శాంతించాయి.

అప్పటికి ధర్మజ, భీమ, నకుల సహదేవులతో ధృష్టద్యుమ్నుడు వచ్చి ఆచార్యునితో పోరు నడుపుతున్నాడు.

అక్కడ అర్జునుడు సైంధవుని కోసం సాగుతూఉండగా, అవంతీ రాకుమారులు విందానువిందులు అడ్డుకున్నారు. వారి రథాశ్వాలనూ సారథినీ నేలకూల్చి విందుని శిరస్సు భూమికి విందుచేశాడు. అది విచారం కంటె క్రోధాన్ని రెట్టించగా అనువిందుడు పాద చారియై కృష్ణుని నుదురు బొప్పి కట్టించాడు. అర్జునుడు కుపితుడై రెండు క్షణాలలో వానిని కూడా విందునికి తోడు పంపాడు.

అనంతరం అనేకులు యోధులు అర్జునుని ఎదుర్కొని సింహనాదాలు చేసి, బాణ వర్షం కురిపించారు. ఆ బాణఘాతాలకు గుర్రాలు అలసి పోయాయి. అది చూసి అర్జునుడు మాధవా! ఒక్కమాటు గుర్రాలకు కళ్ళాలు వదలి వాటి వెన్ను నిమురు అనగా, రథికవరా! ఏమిటి చెపుతున్నావు. ఈ తుముల సంగ్రామంలో రథికుడు రథం మీద వుండగా గుర్రాలకు ఆశ్వాసన! అన్నాడు నవ్వుతూ.

తక్షణం రథం దిగి, గాండీవాన్ని చక్రాకృతిలో వుంచి పోరు నడుపుతుంటే కురు యోధులు యిదే అదనని చుట్టుముట్టి సంకుల సమరం సాగించారు. అందరినీ ఆ యోధుడు అల్లంత దూరంలో నిల బెట్టి నేల కూలుస్తున్నాడు.

కొంతసేపటికి కృష్ణుడు గుర్రాల శరీరంలో నాటుకున్న ఆయుధాలన్నీ తీసి పార వైచి, బావా! ఇప్పుడింక వీటికి కడుపునిండా మంచినీరు పట్టి ఒళ్ళు కడగాలి అన్నాడు.

అర్జునుడు ఒక్క బాణం నేలకు కొట్టడంతో ఆ దాటికి భూమి బీటలువారి చిన్న సరో వరం ఏర్పడింది. ఆ చెరువులో గుర్రాలను కడిగి నీరుపట్టి రథానికి సజ్జితం చేసి యింత పచ్చిక తినిపించి, అర్జునుని దగ్గర నిలిపాడు. ఆ యోధుడు చిరునవ్వుతో రథం ఎక్కాడు. రథం ముందుకు సాగుతోంది.

కురుసేన తల్లడిల్లి యిక జయద్రథ రక్షణ తమతరం కాదనుకుంటూండగా ద్రోణా చార్యులు అనుగ్రహించిన రక్షాకవచధారియైన సుయోధనుడు సవ్యసాచికి ఎదురువచ్చాడు.

చిరునవ్వు వెన్నెలజల్లుతో మాధవుడు : కిరీటీ! మానధనుడు కనక ఎదురు వస్తున్నాడు. ఈ దుర్బుద్ధికి తగిన శాస్తి చెయ్యాలి. జూదం పేరిట జరిపిన అన్యాయాలూ, మీ పట్ట మహిషికి చేసిన అవమానాలూ గుర్తుంచుకుని పోరు సాగించు - అన్నాడు.

అర్జునుడు బాణవర్షం కురిపించినా సుయోధనుడు చలించక పోవడంతో వాసుదేవుడు తెల్లబోయి చూడగా,

బావా! ఆచార్యులవారు ఈ దుష్టుడికి మంత్రకవచం అనుగ్రహించారు. అయితే ఏ కవచం ధరించినా భేదించే అస్త్రం అంగిరసుడు అమరేంద్రుని కిచ్చాడు. అది ఆయన నాకు దయచేశాడు. దానితో వీని గర్వం అణగారుస్తా అంటూ ప్రయోగించాడు. అదిచూసి అశ్వత్థామ సర్వాస్త్రఘాతి అభిమంత్రించి విడిచాడు. అది అర్జునుని ప్రయత్నాన్ని విఫలం చేసింది.

అర్జునుడు పంటితో పెదవి కొరుకుతూ బాణవర్షంతో వాని గుర్రాలనూ రథాన్నీ ముక్కలు చేయగా సుయోధనుడు మరొక కవచం తొడిగి ధనుస్సునూ చేపట్టాడు.

ఆ సమయంలో సవ్యసాచి గ్రీష్మవేళ మహారణ్యంలో దావానలంలా వున్నాడు.

కృప, కర్ణ, అశ్వత్థామ, వృషసేన, శల, శల్య, భూరిశ్రవ, జయద్రథులు ఎన మండుగురూ అర్జునునికి ఎదురువచ్చారు. ఇక్కడ యిలా వుండగా సేనాముఖంలో ధర్మరాజు ద్రోణాచార్యులతో పోరాడుతున్నాడు. ఆచార్యుడు ధర్మజుని ధనుస్సు ముక్కలు చేశాడు మరొక ధనుస్సు అందుకున్నాడు పాండవాగ్రజుడు. ఆచార్యుడు బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించగా అదే అస్త్రంతో దానిని ఉపశమింపజేశాడు ధర్మరాజు.

తీవ్రక్రోధంతో ద్రోణుడు శరవర్షం కురిపించి ధనుస్సు విరుగకొట్టి గుర్రాలు నేల కూల్చి కేతనం పడగొట్టగా ధర్మరాజు విహ్వలుడై చేతులెత్తాడు. ఆచార్యునికి ధర్మరాజును హింసించడం యిష్టంలేక మిగిలిన బలగం వయిపు తిరిగాడు. ఆ సమయంలో కౌంతేయుడు తన సోదరుని రథం ఎక్కి దూరంగా వెళ్ళాడు.

అలంబుసుని ఆఘాతానికి భీముడు మూర్ఛిల్లి తేరుకుంటూనే కాటుక కొండలా వున్న ఆ అసురుని దేహం విరిసిన పూలతో నిండిన మోదుగచెట్టులా భాసించేటట్లు హింసించాడు. వాడు చలించక మాయా యుద్ధం ఆరంభించాడు.

ఈ వంక ఘటోత్కచుడు ద్రోణుని మీదికి వస్తూంటే వాడికి అలంబుసుడు ఎదురు వచ్చాడు. అలంబుసుడు విడిచిన చక్రాన్ని గదతో పిండి చేశాడు ఘటోత్కచుడు.

అంతలో ఆ రాక్షస వీరునికి ఆవేశం హెచ్చింది శత్రువీరు లందరినీ చీకాకు పరుస్తూ పరాక్రమిస్తుంటే ఉపపాండవులూ, నకుల సహదేవులూ నలిగిపోతున్నారు.

చూశాడు ఘటోత్కచుడు; ఒక్క ఆయుధంతో అలంబసుని రథసారథిని నేల కూల్చాడు. అలంబుసుడు భూమికి దిగి బాణవర్షం కురిపించాడు. ఘటోత్కచుడు గదా దండంతో ఎదురు వెళ్ళాడు. ఖడ్గధారియై వాడు ఆకాశానికి ఎగిరాడు; ఖడ్గంతోనే భీమనందనుడు లేచాడు.

సుడిగాలిలా తిరుగుతూ కొంతసేపు ప్రదక్షిణంచేసే మెరుపుల్లా కొంతసేపు రణక్రీడ సాగించి నేలకుదిగి ఆకలిగొన్న బెబ్బులులవలె కలియబడ్డారు. రక్త ధారలు స్రవిస్తున్నాయి. హిడింబకొడుకు మహోగ్రుడై తన మోచేతులతో మోకాళ్ళతో వాని అంగసంధులు విరగ బొడిచి వెన్నుపూసలు సడలించి వదిలి పెట్టాడు. వాడు గిల గిల కొట్టుకుని కళ్ళు తేల వేశాడు.

ఘటోత్కచుడు సింహనాదం చేశాడు. పాండవసేన శంఖధ్వానం చేసింది. ధర్మరాజు తన బిడ్డను గాఢంగా కౌగలించుకుని ఆశీర్వదించాడు, అని సంజయుడు చెపుతూంటే ధృతరాష్ట్రుడు :

సంజయా! ద్రోణులు, కృతవర్మ యింకా ఎందరో మన యోధులున్నారు కదా! వారంతా .... అనగా సంజయుడు : మహారాజా! అక్కడ సాత్యకి వీరవిహారం చేస్తున్నాడు. ఆచార్యుని ఆజ్ఞానుసారం కృతవర్మ అసంఖ్యాకసేనతో సాత్యకిని నిలబెడుతున్నాడు. అప్పుడు శిఖండి వాని విల్లు విరగగొట్టాడు. అదే సమయంలో కత్తి విసిరి శిఖండి విల్లు ఖండించాడు కృతవర్మ. ఇద్దరూ మళ్ళీ ధనుస్సులు అందుకున్నారు. అంతలో భోజు డెదురురాగా సాత్యకి వానితో తలపడ్డాడు. అటునుంచి అశ్వత్థామ వచ్చాడు. అందరినీ చీకాకుపరిచి, అర్జునుడున్న దిశగా రథం సాగించమన్నాడు. దారిలో జలసంధుడు నిలువరించగా వాని శిరస్సు ముగ్గిన పండులా నేలకు రాలింది, సాత్యకి బాణ ఘాతంతో.

కృతవర్మ మళ్ళీ అడ్డువచ్చాడు కాని, ద్రోణాచార్యుల వారు స్వయంగా సాత్యకిని ఎదుర్కొన రాగా ఆయన వెంట నీ కొడుకులు దుస్సహ, వికర్ణ, దుర్ముఖ, దుశ్శాసనాదులు తోడు వచ్చారు. వీరిందరికీ అండగా దుర్యోధనుడు రావడం చూసి, ఆచార్యుడు తిరిగి సేనా ముఖానికి వెళ్ళాడు. అప్పుడు సాగిన యుద్ధంలో దుర్యోధనుని రథ ధ్వజం, గుర్రాలూ నేలకూలాయి. సారధికికూడా శరీరం తూట్లు పడింది. దగ్గరలో వున్న చిత్రసేనుడి రథం ఎక్కి విజృంభించాడు. అప్పటికి మళ్ళీ అక్కడకు చేరిన కృతవర్మ సాత్యకి బాణఘాతంతో మూర్ఛబోయాడు.

సాత్యకి సవ్యసాచి కోసం సాగుతూంటే ఆచార్యుడు మళ్ళీ అడ్డుపడి విడిచిన మూడు బాణాలు వాని నుదుట నాటుకున్నాయి. ఆ వీరుడు కూడా యథోచితంగా గురువును వేధిస్తున్నాడు. అంతలో సాత్యకి విల్లు విరిగింది; సారథి మూర్ఛపోయాడు. అయినా తనే సారథ్యం చేసుకుంటూ నడుపుతున్నాడు. కొంత సేపటికి ద్రోణుని రథసారథి వాలిపోగా, గుర్రాలు రణ విముఖమయాయి. సాత్యకి మళ్ళీ అర్జునుని వయిపు సాగుతున్నాడు.

దారిలో సుదర్శనుడు అడ్డుపడి నేలకూలాడు. కుపితులై దుర్యోధన, దుశ్శాసన, చిత్రసేన, వివింశతి, శకుని ప్రముఖులు తరుముతూ రాగా, వారిని చిరునవ్వుతో రణక్రీడకు ఆహ్వానించాడు.

ఆ సమయంలో సుయోధనుడు, శకునితోడుతో సాత్యకిని చికాకుపరుస్తూ, వాని సారథినీ, గుర్రాలనూ హింసింపగా, ఆ యోధుడు మనవాని సారథిని నేలకూల్చి, శకుని ధనుస్సు గాలిలోకి ఎగురగొట్టాడు.

దుశ్శాసనుడు ఎదురురాగా బాణ వర్షంతో ఊపిరి సలపకుండా ఆడించాడు సాత్యకి. ఉక్కిరిబిక్కిరయి దుశ్శాసనుడు ఒక్కవూపులో ద్రోణాచార్యుల చాటుకురాగా, ఆయన: నాయనా, కుశలమా! ఏమిటిలా వచ్చావు? ఓహో! సాత్యకి తీసిన దెబ్బకే యిలా అయితే యింక భీమార్జునులు ఎదురుపడితే ఏమవుతావు? నాయనా! నిండుసభలో ఆడుదానికి బట్టలు విప్పడమూ, అహింసామూర్తులను అవమానించడమూ అనుకున్నావా యుద్ధమంటే!

సంగ్రామం అంటే అటుకులూ, బెల్లం కలుపుకు తినడం కాదోయీ. వెళ్ళు, వెళ్ళు, మీకు సాయం వచ్చిన రాజుల కంఠ నాళాలు కోస్తున్నాడు సాత్యకి. వారిని రక్షించు, అని పరిహసించాడు.

వినీ విననట్లు తలవంచుకు రథం నడిపించేశాడు, దుశ్శాసనుడు.

ద్రోణుడు విజృంభించి ధృష్టద్యుమ్నుని సోదరుడయిన వీరకేతుని నిలువరించి, నేల కూల్చగా వాని సోదరులందరూ ఆచార్యుని చుట్టుముట్టారు. ధృష్టద్యుమ్నుడు నిశిత శర వర్షం కురిపించగా, ఆచార్యుడు మూర్ఛిల్లాడు. ఆ సమయంలో ధృష్టద్యుమ్నుడు రథం దూకి, ఆచార్యుని శిరస్సు నరికే సంకల్పంతో కత్తి దూశాడు. అప్పటికే ఆయన తేరుకుని వాడి శరాలతో వానిని హింసించాడు. ఆ క్షణంలో ఆచార్యుడి పరాక్రమం పాండవసేనను అచేతనం చేసింది.

ఇక్కడ దుశ్శాసనుడు సాత్యకితో తలపడ్డాడు. అతనికి తోడుగా త్రిగర్తసేనలు వచ్చాయి. ముందుగా సేనలను తరిమి కొట్టి, దుశ్శాసనుని ధనుస్సు విరుగకొట్టి సారథినీ

గుర్రాలనూ మట్టి కరిపించి, వానిని కడతేర్చడానికి కత్తి దూశాడు. కాని, భీముడి ప్రతిజ్ఞ స్మరణకు వచ్చి ఆగాడు.

ఇక్కడ ద్రోణాచార్యుల విజృంభణం చూసి ద్రుపదుడు : ఓ మహాయోధులారా! ఈ విప్రుడు మన క్షత్రియయోధులందరినీ ఊచ కోత కోస్తున్నాడు చూశారా! ఆపండి ఈ విజృంభణం అని గర్జించాడు.

ధర్మరాజు భీముని పిలిచి : నాయనా! సవ్యసాచికి సాత్యకి తోడువెళ్ళాడు. కాని, నా గుండె కేదో భయంగా వుంది. నువ్వు అక్కడికి వెళ్ళి సింహనాదం చేస్తే నాకు తృప్తి అన్నాడు.

భీముడు ధృష్టద్యుమ్నుని చేరి, మా అగ్రజుల రక్షణభారం నీ మీద ఉంచి వెడుతున్నానని వ్యూహమధ్యంలోకి రథం సాగించమన్నాడు.

సారథి విశోకుడు ఉత్సాహంతో నడుపుతుండగా ముఖద్వారంలో ద్రోణుడు సిలిపి: భీమసేనా! నీ తమ్ముడు సవ్యసాచి నా అనుమతితో వెళ్ళాడు, అంటూండగా భీముడు కన్ను లెర్రజేసి పాండవవీరులు దేవసేనను కూడా లక్ష్యం చెయ్యరు. మీరు గురువులు కనుక మరియాద యిస్తున్నాం. అయినా శత్రుసేనలో వున్న మీకు తలవంచడమా అంటూ గదా దండం విసిరాడు. ద్రోణుడు రథం దిగేశాడు. ఆ గదాఘాతానికి ఆచార్యుని రథం, గుర్రాలతో, సారథితోసహా చూర్ణమయింది. ఆయన మరొకరథం ఎక్కి బాణవర్షం కురిపించాడు. కుంభవృష్టిని లక్ష్యపెట్టని మహావృషభంలా భీముడు వ్యూహ మధ్యంలోకి వెళ్ళే వూహతో తన రథం దిగి ఆచార్యుని రథం ఒకచేత్తో విసిరేలోగా ఆయన రథం దిగేశాడు. అంతలో భీముడు మళ్ళీ రథంఎక్కి వ్యూహమధ్యంలోకి వెళ్ళి అర్జుననీ, సాత్యకినీచూసి సింహనాదం చేశాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు :

సంజయా! ఇక మనవారిని రక్షించే యోధుడే లేకపోయాడా! అని ప్రశ్నించగా, మహారాజా! భీమసేనుడికి ఎదురుగా కర్ణుడు నడిచి కొంతసేపు బాధించాడు. అంతలో భీముడు వాని విల్లు విరిచాడు. మరొక ధనుస్సుతో కర్ణుడు తన విద్యను ప్రదర్శించబోగా దానినీ వాని సారథినీ, గుర్రాలనూ నేలకూల్చాడు కౌంతేయుడు, అని సమర వృత్తాంతాన్ని వినిపించసాగాడు సంజయుడు.

చేసేదిలేక కర్ణుడు వృషసేనుని రథం ఎక్కి వెనుదిరిగాడు. దాన్ని చూసిన దుర్యోధనుడు ఆచార్యుని సమీపించి : చూడండి, అటు అర్జునుడు, ఇటు సాత్యకి, ఈవంక భీమసేనుడు మహాసాగరంలో తిమింగలాలవలె తిరుగుతున్నారు మన సేనామధ్యంలో.

మీరు అర్జునుని వదిలేశారూ అంటే అర్థం వుంది. కాని సాత్యకి కూడా ధనురాచార్యులను ఓడించాడంటే అంతకంటె అవమానం వున్నదా? అనడంతో ఆయన - సుయోధనా! సైంధవుడు పణంగా సాగుతున్న ఈజూదంలో నువ్వూ అర్జునుడూ మీశక్తిసామర్థ్యాలు ప్రదర్శించాలి. ఇదివరలో శకుని ఆలోచన మీకు విజయం తెచ్చిపెట్టింది. కాని మోసంతో వచ్చిన లక్ష్మి అది. ఇప్పుడు అటువంటి దుర్మంత్రానికి అవకాశం లేదు. వెళ్ళి జయద్రథ రక్షణలో వుండు. నేను ముఖద్వారం విడిచానో మూలానికే ముప్పు - అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు రథాన్ని అర్జున ముఖంగా నడిపి విల్లు ఎక్కుపెట్టాడు. ఆ సమయంలో సవ్యసాచి బాణ ఘాతాలకు సుయోధనుని సూతుడూ, గుర్రాలూ నేలకూలాయి. దానితో మనవాడు గదాదండం ధరించి శల్యుని రథం ఎక్కాడు. అక్కడ కర్ణుని విరథుని చేసిన భీముడు గాండీవికి తోడుకావడానికి వెడుతూండగా కర్ణుడు చూసి ఒక్కకేక వేశాడు. అది విని భీముడు మరొక్కమారు కర్ణునికి తన ప్రతాపం చూపాడు. మళ్ళీ కర్ణుడు మరొక రథం ఎక్కక తప్పలేదు.

అనంతరం ఆ ఉభయులూ ఆకలిగొన్న పెద్దపులులవలె పోరుతున్నారు. అప్పుడు కూడా పాండవులదే పైచేయి — అని సంజయుడు చెపుతూంటే కురురాజు :

సంజయా! మనవారి దురదృష్టం కాకపోతే దేవకీనందనుని మాట పెడచెవిని పెడతారా! ఈ రాధేయుని ప్రతాపమూ, మంత్రాంగమూ నమ్మికదా మనవారు ఇంతకు సాహసించారు, అని అనంతర సంగ్రామ విశేషాలు ఏవిటీ అన్నాడు. అంత సంజయుడు, తిరిగి సమరగాథ కొనసాగించాడు.

ప్రభూ! అప్పుడు మన రాధేయుని విల్లువిరిగి, గుర్రాలు ఒరిగి, శరీరమంతా రక్త ధారలు స్రవిస్తున్నాయి. చూశాడు సుయోధనుడు, సోదరుడయిన దుర్జయుని పంపాడు. క్షణాల వ్యవధిలో వీని సారథీ, రథమూ చూర్ణమయాయి. కర్ణుడు చూస్తున్నాడు. చూస్తూండగానే దుర్జయుని శిరస్సు బూడిదలో దొర్లుతున్నది. రాధేయుడు ఆవేశంతో యుద్ధం ఆరంభించాడు. వీనికి తోడుగా నీ కొడుకు దుర్ముఖుడు వచ్చి మరికొద్ది క్షణాలలో కన్నుమూశాడు.

అదిచూసిన కోపంతో నీ కొడుకులు దుర్మర్షణ, దుర్మద, దుస్సహ, విజయ, విచిత్రు లయిదుగురు ఒక్కుమ్మడి వచ్చి క్షణాల వ్యవధిలో వీరస్వర్గం చేరుకున్నారు. అనంతరం చిత్ర, విచిత్ర, చిత్రాక్ష, చారుచిత్రులూ అదే దారిని వెళ్ళారు. చిత్రధ్వజ, చిత్రాయుధ, చిత్రకర్ములకు కూడా అటే నడవక తప్పలేదు. అనంతరం మరొక ఏడుగురు మన్ను కరిచారు.

కర్ణునికి బాధ ఎక్కువయి మరింత ఆవేశంతో భీమునితో పోరుతూ, ఆ మహాబలుని ఆ ఘాతాలకు ఆగలేక రథపీఠం వెనుక దాగవలసి వచ్చింది. భీముడు ఉత్సాహంతో ఒక్క గర్జన చేశాడు. అది కర్ణుని అభిమానాన్ని రెచ్చగొట్టింది. ఆ వేడిలో విజృంభించి భీమసేనుని విరథునీ నిరాయుధునీ చేశాడు. అలసిన భీముని కర్ణుడు తన వింటికొనతో పొడుస్తూ:

వృకోదరా! పీకలనిండ మెక్కి హాయిగా పడి దొర్లవలసిన వాడికి యుద్ధం దేనికిరా! పో, సుఖంగా అడవుల కడుపడి కందమూల ఫలాలు మెక్కుతూ బతుకు – అని పరిహాసం చేశాడు.

అర్జునుడు ఆవేశంతో కర్ణుని కెదురువచ్చి శర వర్షం కురిపిస్తూండగా అశ్వత్థామ కర్ణునికి తోడయి సవ్యసాచి ఆటోపానికి ఆనకట్ట వేశాడు.

దుశ్శాసనుడు త్రిగర్త వీరులు తోడురాగా సాత్యకిని ఎదుర్కొన్నాడు. అయిదువందల మంది రథికులు సాత్యకి బాణ ఘాతాలకు మన్ను కరిచారు. దుశ్శాసనుని గుర్రాలు విల విల తన్నుకుపడ్డాయి.

శూరసేన, కళింగసేనలు ఎదురురాగా వారినీ చెల్లాచెదురు చేసి, అర్జున సమీపానికి రాగా వాసుదేవుడు అభినందించాడు.

అర్జునుడు, బావా! సాత్యకి ఇటు రావటంతో ద్రోణాచార్యులు మా అన్నగారిని బంధిస్తారనే భయం కలుగుతున్నది. అదిగో భూరిశ్రవసుడు విక్రమిస్తున్నాడు చూశావా! అంటూండగా, సాత్యకి ఆ మహాయోధునికి ఎదురు నడిచి నిలబెట్టాడు.

ఉభయులూ తీవ్ర పోరాటం సాగించి రథాలూ, గుర్రాలూ, సారథులూ ముక్కలు ముక్కలు కాగా నిశిత కరవాలంతో కొంతసేపు రణ క్రీడ సాగించి మల్ల యుద్ధానికి దిగారు. అదిచూసి కృష్ణుడు:

బావా! అలసివున్న సాత్యకిని భూరిశ్రవసుడు చిత్రహింస పెడుతున్నాడు. రథం అటు నడుపుతాను అన్నాడు. అప్పటికే భూరిశ్రవసుడు తన కరవాల మండిత భుజ దండం పైకెత్తి సాత్యకి శిరసు ఖండించ బోతున్నాడు. ఆ చెయ్యి కదిలే సమయంలోనే అర్జునుని బాణం వచ్చి చేతిని గాలలోకి ఎగరకొట్టింది.

అయినా చలించకుండా భూరిశ్రవసుడు: అర్జునా! నీతో యుద్ధం చెయ్యడం లేదే నేను. ఇటువంటి నైచ్యానికి వాసుదేవుడు నిన్ను పురి కొలుపుతా డనుకోను, అంటూండగా సవ్యసాచి: మహాయోధుడా! అలసిన సాత్యకిమీద అవలీలగా కలియ బడడం నైచ్యంకాదేం? వయసు నిండని అభిమన్యుని అందరూ కలసి కడతేర్చడం నీచ లక్షణం కాదు పాపం!

ఇటువంటి అనుచితాలు సవాలక్ష చేసిన మీరు నీచనైచ్యాలను ప్రస్తావించడం హాస్యాస్పదం అంటూండగా భూరిశ్రవసుడు నేలకొరుగుతున్నాడు. మూర్ఛ తేరిన సాత్యకి క్రోధోన్మత్తుడై కరవాలం ఎత్తి భూరిశ్రవసుని మీదికి నడుస్తూంటే :

సాత్యకీ! వద్దు, వద్దు, ఆ మహావీరునిమీద కత్తి పెట్టకు అని భీమార్జున కృష్ణులూ, కృప, అశ్వత్థామ, కర్ణులూ అరుస్తున్నా వినకుండా సాత్యకి వాని శిరస్సు ఖండించాడు. మహారాజా! (ఇదంతా సోమదత్తుడికీ సాత్యకి తాతకీ ఒకనాడు జరిగిన సంగ్రామ పరిణామం, అది వేరే కథ)

అంతకు ముందుగానే వాసుదేవుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. ఆ సంకేతం గ్రహించి దారుకుడు రథం తీసుకొచ్చాడు. కృష్ణుడు తన రథం మీద సాత్యకిని అధిరోహింప జేశాడు.

కర్ణుడు సాత్యకిని నిలబెట్టి సాగించిన సంగరక్రీడ ఉభయబలాలకూ ఆశ్చర్యానందాలు కలిగించింది.

కృష్ణుడు రథాన్ని సైంధవాభిముఖంగా నడుపుతున్నాడు. ఆ సమయానికి భీముడటువచ్చి, రాధేయుడు పలికిన పలుకులు వినిపించగా అర్జునుడు కర్ణా! ఎన్నిసార్లు నువ్వు పలాయనం పఠించలేదు. అయినా నిన్ను పరిహసించి ఒక్కమాట అనలేదే! మా భీముడు ఒక్కమారు లొంగినంతలో ఎందుకంత నోరు పాడుచేసుకున్నావు నిన్నటికి నిన్న అక్రమంగా నా కొడుకు ధనుస్సు విరిచావు. దానికి ప్రతీకారంగా నీ సమక్షంలో నీ కొడుకు వృషసేనుడికి శిరచ్ఛేదం జరుపబోతున్నాను గుర్తుంచుకో అని పోరు ప్రారంభించాడు.

సూర్యుడు అస్త్రాద్రికి చేరుతున్నాడు

సవ్యసాచి కర్ణుని నిరోధించి రథాన్ని సైంధవుని వైపు నడిపిస్తున్నాడు అదిచూసి దుర్యోధనుడు కర్ణా! కృప, శల్య, అశ్వత్థామలతో నేనూ దుశ్శాసనుడూ నీతో వస్తున్నాం. మనమందరం మరొక్క ఘడియ అర్జునుని ఆపగలిగితే వాడి ప్రతిజ్ఞ పొల్లుపోతుంది అదిగో భీముడూ, సాత్యకీ అర్జునునికి తోడు వెడుతున్నారు. రథం నడిపించు అన్నాడు.

ఎదురు వచ్చిన కర్ణునితో తలపడ్డాడు అర్జునుడు.

ఆ పోరాటం దేవగణాలకే ఆశ్చర్యం కలిగించింది.

కర్ణుని శరీరం తూట్లుపడింది; అయినా పోరు మానలేదు. చూశాడు అశ్వత్థామ. తక్షణం అర్జునుని కెదురువచ్చాడు. శల్య, కృప, వృషసేనులు కూడా అటే చేరారు. ఇందరూ సైంధవ రక్షణలో అప్రమత్తులై వున్నారు.

సూర్యుడు అస్తాద్రికి చేరుతున్నాడు.

అర్జునుడు ఆందోళనలో పడ్డాడు.

కృష్ణుడు మాయను వ్యాపింపజేశాడు.

సూర్యుడు అస్తమించినట్టే అనిపించి, కౌరవులు హర్షధ్వానాలు చేస్తున్నారు.

సైంధవుడు పశ్చిమాకాశంలోకి తల యెత్తి చూస్తున్నాడు. అంతే! పావురాన్ని డేగ తన్నినట్టు అర్జునుడు విడిచిన బాణం సైంధవుని తలను ఎగురగొట్టింది.

బావా! ఆ తలను క్రిందపడనివ్వకు. సింధురాజు వృద్ధక్షత్రుడు తపస్సుచేసి వీణ్ణి పొందినప్పుడు, వీడి తల సంగ్రామంలో తెగిపడుతుందని వినిపించింది అశరీరవాణి. అప్పుడు వృద్ధక్షత్రుడు, వీడి తల ఎవడి చేతుల్లోంచి కిందపడుతుందో, ఆ చేయి కలవాడి తల వెయ్యిముక్కలవాలి అన్నాడు.

ఇప్పుడా వృద్ధక్షత్రుడు శమంతపంచకక్షేత్రంలో వున్నాడు. పాశుపతం ప్రయోగించి యీ తల ఆయన తొడమీద పడగొట్టు అన్నాడు వాసుదేవుడు ఉత్తర క్షణంలో సైంధవుడి శిరస్సు వాని తొడమీద పడింది; అసహ్యంగా వృద్ధక్షత్రుడు ఆ శిరస్సును కిందికి తోయడం తడవుగా ఆయన శిరసు ముక్కచెక్కలయింది.

మళ్ళీ సూర్యబింబం ప్రత్యక్షమయింది. ఆ సంజ వెలుగులో సైంధవుడి కళేబరం నేలమీద పొర్లుతున్నది.

మహారాజా! మనవారందరూ హాహారవాలు చేస్తుంటే పాండవపక్షం హర్షధ్వానాలు చేసింది.

ఇక్కడ ఇలా జరుగుతూండగా పాండవవీరులు సేనాముఖంలో వున్న ద్రోణుని హింసిస్తున్నారు. అశ్వత్థామా, కృపాచార్యుడూ అర్జునుని శరవర్షంలో ముంచుతున్నారు.

సవ్యసాచి విడిచిన బాణఘాతానికి కృపాచార్యుడు మూర్ఛపోయాడు; అది అర్జునునికే బాధ కలిగించగా.

బావా! ఇప్పుడు మనం ధర్మజుని రక్షణకు వెళ్ళాలి – అని రథం అటు మరలించాడు దేవకీనందనుడు.

భీముడు, సాత్యకి, యుధామన్యువు, ఉత్తమౌజుడు వారివెంట వెళ్ళారు. ధర్మజుని సమీపానికి చేరుతుండగా వాసుదేవుడు పాంచజన్యం పూరించాడు.

ఆ ధ్వని వింటూనే సంతోషంతో ధర్మరాజు రథం దిగి తమ్ముని ఆలింగనం చేసుకుని

తమ్ముడూ! నీ మీద రక్తబిందువు పడకుండా సైంధవుని యమపురికి పంపివచ్చావంటే నాకు చాలా ఆనందంగా వుంది. సర్వ జగన్నాయకుడయిన వాసుదేవుడు అండగా వున్నప్పుడు మనకు ఎదురెవరు? అని అభినందించాడు. దగ్గర వున్న ఉత్తమౌజ యుధామన్యులను కూడా వెన్నుతట్టి ప్రశంసించాడు.

ఆ సమయంలో సుయోధనుడు, ద్రోణాచార్యుని సమీపించి:

ఆచార్యా! పదకొం డక్షౌహిణులసైన్యం, మీరు కృపాచార్యులు .... వుండగా శిఖండి చేతులలో భీష్మపితామహులు వాలిపోయారు. ఈనాటి కీ నాడు మా బావ జయద్రథుడు.... జలసంధుడు, కాంభోజరాజు, సుదర్శనుడు ఇంకా నా తమ్ములు, మరెందరో యోధులు .... ఇందరు వీరులు నేల పాలయినారు ఇప్పుడింక నేను ఈ పాండవ, పాంచాల సేనలను కడ తేర్చి వారి ఋణం తీర్చుకోలేకపోతే, వారుపోయిన దారినే వెళ్ళక తప్పదు మీకు పరమ ప్రియశిష్యుడు కనక అర్జునని మీరు హింసించరు. కర్ణు డొక్కడే మాకు రక్షా కవచం .... అని చెప్పుతుండగా - ఆచార్యుడు:

సుయోధనా! ఎందుకీ సూటి పోటి మాటలు. భీష్మ పితామహులు నేల కూలినప్పడే నాకు విజయావకాశం లేదని తెలుసు. అయినా అభిమానం విడవలేక అస్త్రధారినై నిలబడ్డాను.

మరొక్కమాట నాయనా! విద్వాంసుడయిన విదురుడు ఎంత మొత్తుకున్నా వినకుండా యింటికోడల్ని ద్రుపదరాజ పుత్రిని అలనాడు అంతగా అవమానించారే, ఆ పాప ఫలం కట్టి కుడప కుండాపోతుందా! ఆ తరువాయి ధర్మాత్ములను అడవులపాలు చేసి ఎన్ని హింసలు పెట్టారు!

ఇన్నీ చూచికూడా యుద్ధానికి మీ పక్షాన నిలిచిన నేను విప్ర వంశీయుడనేనా!

నువ్వున్నావు, నీకు కావలసిన ఆప్తులందరూ వున్నారు. అభేద్యమయిన వ్యూహం పన్ని వున్నాం. ఇందరున్నా మీరెవరూ ఒక్క సైంధవుని రక్షింపలేకపోయారే, ఇంక నే నెంత!

అయినా, యిప్పుడు చెపుతున్నాను. ఈనాడు పాంచలసేనను సర్వనాశనం చెయ్యకుండా కవచం విప్పను. ఇదే నా ప్రతిజ్ఞ! వెళ్ళు. నా చేతులలో పడకుండా తప్పించుకున్న పాంచాలు డెవడున్నా సరే వాణ్ణి కడతేర్చమని నా మాటగా మా అశ్వత్థామకు చెప్పు! అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు రథాన్ని కర్ణుని దగ్గరకు నడిపి:

రాధేయా! ఆచార్యులు ఎంత నిర్లిప్తంగా మాట్లాడుతున్నారో చూశావా! అనగా,

రాకుమారా! ఆయన మాత్రం ఏం చెయ్యగలడు. అర్జునుడు విక్రమిస్తే ఆగ గల వారు అమరాసురులలో లేరు. అయినా మన ప్రయత్నం మనం చేద్దాం - అని సంగ్రామోన్ముఖులయ్యారు.

ఆవేదన ఒకవైపు, ఆవేశం మరొకవంక రెచ్చగొట్టగా దుర్యోధనుడు పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తూంటే, ధర్మరాజు స్వయంగా వానిని ఎదుర్కొన్నాడు. అప్పుడు సుయోధనుని విల్లువిరిగి మూర్ఛపోయాడు. కౌరవ సేన తమ ప్రభువు వీర స్వర్గం అలంకరించాడని హాహా రవాలు చేశారు.

తక్షణం ద్రోణాచార్యులు వెళ్ళి ధర్మరాజును నిలబెట్టాడు. పోరు ఘోరమయింది. ఆ యుద్ధంలో భీముని చేతులలో దుర్మద, దుష్కర్ణులు మట్టి కరిచారు. అక్కడ సాత్యకితో సోమదత్తుడు పోరుతూ మూర్ఛపోగా, ఆ రథం రణరంగానికి దూరంగా సాగింది. ఆచార్యుడు సాత్యకి ముఖంగా వస్తూంటే ఘటోత్కచుడు ఆయనకు అడ్డురావడం చూసి, కర్ణుడూ దుర్యోధనుడూ వానిమీదిక వచ్చారు.

పొద్దు వాలుతోంది. సంధ్యాకాంతులు విజృంభించే వేళ ఘటోత్కచుని బలం మరింత పెరిగి నిరాఘాటంగా శత్రుసాగరాన్ని కల్లోలం చేస్తున్నాడు. అశ్వత్థామ ఒక్కడే అక్కడ నిలబడ గలిగాడు. ఆచార్య పుత్రునితో యుద్ధం నడిపే ఘటోత్కచునికి వానికొడుకు అంజనపర్వుడు తోడువచ్చి అశ్వత్థామ చేతులలో నేలకూలాడు.

అంతతో ఘటోత్కచుని ఆవేశం పెరిగింది. క్రోధ తామ్రాక్షుడయాడు. అశ్వత్థామ అపరిమితావేశంతో శర వర్షం కురిపించాడు. ఘటోత్కచుని రథం చూర్ణమయింది. ప్రక్కనే వున్న ధృష్టద్యుమ్నుని రథంమీదికి నడిచాడు. అశ్వత్థామ విడిచిన బాణ పరంపర ఘటోత్కచుని మూర్ఛితుని చేసింది. ధృష్టద్యుమ్నుడు రథం మరలించేశాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజూ, భీముడూ, సాత్యకీ అశ్వత్థామను ఎదుర్కొన్నారు. అంతలో మూర్ఛదేరిన ఘటోత్కచుడు మరింత ఆవేశంతో వచ్చాడు.

సోమదత్తుడు సాత్యకి మీదికి రావడం చూసి భీముడు వానికి తోడు వెళ్ళాడు. అప్పుడు సోమదత్తుడు మూర్ఛపోగా, వానితండ్రి బాహ్లికుడు రాగా భీముడు ముద్గ రాయుధం విడువగా ఆ మహాయోధుడు కులపర్వతంలా కూలిపోయాడు.

అప్పు డెదురు వచ్చిన కర్ణుని తమ్ముడు వృకరథుడూ శకుని తమ్ములు పన్నెండుగురూ భీముని పరాక్రమాగ్నికి ఆహుతి అయారు.

ఇదిలా సాగుతూండగా కృపాచార్యుని అపహసించి కర్ణుడు ఆయనకు క్రోధం తెప్పించాడు. దానితో అశ్వత్థామకు ఆగ్రహం వచ్చింది. వారిలో వారికి వాక్కలహం సాగుతూ ఉండగా సుయోధనుడు వచ్చి వారందరినీ శాంతచిత్తులను చేసుకొని యుద్ధం తీవ్ర తరం చేశాడు.

అప్పుడు జరిగిన పోరులో అర్జునుని ధాటికి కర్ణుడు విరథుడయి కృపాచార్యుని రథం మీదికి నడిచాడు.

ఆ సమయంలో దుర్యోధనుడు అర్జునుని మీదికి వెళ్ళడం చూసి కృపాచార్యుడు అశ్వత్థామను అటు తోడు పంపాడు. వచ్చిన గురుపుత్రునితో కురు వంశ జ్యేష్ఠుడు :

మిత్రమా! నీకూ, మీ పితృపాదులకూ పాండవ పక్షపాతం తగ్గదు. అందుచేత వీరిని నేనే కడతేరుస్తాను, మీరు పాంచాల సేనను చూడండి అన్నాడు.

సుయోధనా; నీ కోసం ఎన్నో యుద్ధాలు సాగించిన మామీద నీకు విశ్వాసం లేదు సరే కానియ్యి. శల్య, కర్ణ, కృప, కృతవర్మ లున్నారు, మాకు తోడుగా. ఇందరం కలిసి పాండవబలాన్ని కడతేరుస్తాం, అని రథం పాంచాలబలం మీదికి నడిపాడు.

వానికి ధృష్టద్యుమ్ను డెదురు వచ్చాడు. వచ్చిన వాని సారథినీ, గుర్రాలనూ నేల కూల్చి ధనుస్సు విరగకొట్టాడు. పాండవ పాంచాల బలాలు చెల్లాచెద రవుతున్నాయి. ధర్మ రాజు భీమునితో వచ్చి అశ్వత్థామను ఎదుర్కోగా, ద్రోణుడు దుర్యోధన సహితుడయి వీరి కెదురు నిలిచాడు.

ఈవంక సోమదత్తుడు సాత్యకిని చీకాకు పరుస్తుండగా, సాత్యకి కుపితుడై ఆయనను నేలకూల్చాడు. అది కురుసేనకు ఆగ్రహ కారణమయింది. ఆచార్యులు స్వయంగా వచ్చి ధర్మజుని ధనుస్సు విరగకొట్టి, రథకేతనం నేలపడగొట్టారు. ఈ ఆటోపం గమనించిన వాసుదేవుడు :

ధర్మనందనా! ఈ ధనురాచార్యుని కడతేర్చటానికి పుట్టిన మన సేనాపతి ఆయన విషయం చూసుకుంటారు. నువ్వు సేనాముఖానికి వెళ్ళు అని పంపించేశాడు.

అప్పటికి చీకటి బాగా విజృంభించడంతో కాల్బలాన్ని కాగడాలు పట్టుకు నిలబడ మన్నాడు సుయోధనుడు. ఇటు వీరుకూడా రథ, గజ, తురగ బలానికి పదాతులచేత

కాగడాలు పట్టించారు. అప్పుడు దుర్యోధనుడు తన యోధులందరినీ ద్రోణాచార్యుని రక్ష ణలో అప్రమత్తంగా వుండమని హెచ్చరించాడు.

ఉభయ బలాలమధ్య పోరు ఘోరమయింది. ద్రోణసుతునితో సాత్యకీ, దుర్యోధను నితో భీముడూ సాగించిన పోరు అద్భుతంగా వుంది. కర్ణునితో పోరి అలసిన సహదేవుని పరిహాస వాక్యాలతో నొప్పించి పొమ్మన్నాడు, రాధేయుడు.

శల్యునితో పోరాడుతూ మూర్ఛిల్లిన విరాటుని రథం రణరంగానికి దూరంగా నడి చింది. శల్యునికి ఎదురువచ్చే ధనంజయుని అలాయుధుడు నిలబెట్టాడు.

శకుని నకులునితో పోరాడుతూ మూర్ఛపోగా ఆ రథం కూడా సంగ్రామ రంగానికి దూరమయింది.

ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణాచార్యులతో పోరుతూంటే దుర్యోధన శల్యులూ, అప్ప టికి మూర్ఛదేరిన శకునీ ద్రుపదపుత్రుని కెదురు వచ్చారు. ఇంతలో సాత్యకి తనముందున్న కర్ణుని కొడుకును వాడి బాణాలతో మూర్ఛితుని చేయగా, కర్ణుడు క్రోధంతో సాత్యకిని హింసిస్తున్నాడు.

అంతలో గాండీవి దేవదత్తం పూరించడం విన్న కర్ణుడు :

సుయోధన రాజేంద్రా! ఇప్పుడు మనం యీ సాత్యకిని అభిమన్యుని చంపినట్లే కడ తేరిస్తే, అప్పుడు విజయం మనదే అవుతుంది, అన్నాడు.

సంతోషించి సుయోధనుడు శకునిని సేనాబలంతో సవ్యసాచికి ఎదురు పొమ్మన్నాడు.

సాత్యకి రథాశ్వాలూ సారథి నేలకూలినా లక్ష్యపెట్టకుండా ఎదుట నున్న దుర్యోధనుని ధనుస్సు ఖండించడంతో ఈ యోధుడు మరొక రథం ఎక్కాడు.

అక్కడ శకుని తన పరాక్రమంతో అర్జునుని చీకాకు పరుస్తున్నాడు; వాని కుమా రుడు ఉలూకుడు తండ్రికి తోడుగా వున్నాడు.

ఘటోత్కచుడు

కర్ణుని ప్రతాపప్రభలు చూస్తున్న ధర్మరాజు :

పార్థా! కర్ణుని చూశావా! అర్ధరాత్రి గ్రీష్మభానునివలె ఎలా వెలుగుతున్నాడో, అనగా రథాన్ని రాధేయుని ఎదురు నడపమన్నాడు, అర్జునుడు.

రాత్రులు రాక్షసులకు బలవర్ధక సమయాలు కనక మనం ఘటోత్కచుని పంపుదాం అన్నాడు, వాసుదేవుడు.

పరమానందంతో ఘటోత్కచుడు కర్ణుని మీదికి వస్తూంటే, దారిలో నిలువరించాడు అలాయుధుడు. కొంతసేపు ఆ ఉభయులూ అద్భుత సమరం సాగించారు. ఘటోత్కచుడు అలాయుధుని నేలకుపడగొట్టి పొట్టమీద కాలితో త్రొక్కి చిత్రహింస చేసి, తలనరికి, ఆ శిరస్సు దుర్యోధనుని రథం మీదకు విసిరి.

ఓ సుయోధనా! అదిగో నీ స్నేహితుడి శిరస్సు. అలావే కర్ణుని తలకూడా నీ కందిస్తాను, అని అట్టహాసం చేశాడు.

కర్ణుడు తన వయిపు వచ్చే ఘటోత్కచుని రథసారథినీ, గుర్రాలనూ, చివరకు రథాన్నీ చూర్ణం చేశాడు. తీవ్ర రోషంతో ఘటోత్కచుడు కర్ణుని ధనుస్సు తుత్తునియలు చేశాడు.

కర్ణ, ఘటోత్కచుల యుద్ధం తిరిగి తీవ్రమయింది. అసురునితో విసిగి విసిగి కర్ణుడు ఇంద్రుడిచ్చిన శక్తిని ప్రయోగించడంతో అది వాని పొట్టచీల్చి ప్రేవులు కలచి నేల పడగొట్టి ఆకాశానికి వెళ్ళింది.

ఘటోత్కచుడు విల విల తన్నుకుంటూ, నురగలు కక్కుతూ ఆర్తనాదం చేశాడు. కౌరవసేనలు విజయభేరీలు మ్రోగించాయి.

మహారాజా! హిడింబానందనుడు నిహతుడు కావడం పాండవు లందరికీ బాధ కలిగించింది. అందరూ తలలు వాల్చి శోకిస్తున్నారు. కాని వాసుదేవుడు సింహనాదం చేసి, పాంచజన్యం పూరించడంతో సవ్యసాచి తెల్లబోయి చూశాడు.

గమనించిన కృష్ణుడు: బావా! ఆశ్చర్యపడకు ఇంద్రుడు కవచ, కుండలాలు తీసుకున్నాడు. అయితే శక్తి అయుధం యిచ్చాడు. అది కర్ణుని చేతులలో వుండగా మనమిద్దరం కూడా ఏమీ చెయ్యలేం. ఇంతేకాదు, శిశుపాల, జరాసంధులు కూడా నీకు ఎదురు రావడానికి వీలులేని రీతిలో వారిని కడతేర్చించాను. ఇక ఈ ఘటోత్కచుడు కూడా అసురీవంశీయుడే. ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ధర్మవిరోధి కాగలడనే ఊహతోనే యీ ఎత్తు వన్నాను. ఇక పడు. అదిగో మహాయోధులు విజృంభిస్తున్నారు, అని రథం నడిపాడు.

చెపుతూన్న సంజయుడితో ధృతరాష్ట్రుడు: ఇన్ని రోజులుగా ఆ శక్తిని ఉపయోగించాలని తెలియనేలేదా? అని ప్రశ్నించగా, మహారాజా! రోజూ రాత్రి శిబిరంలో ఆ శక్తి

విషయం కొడుకులందరూ గుర్తు చెయ్యడమూ, రణరంగంలో ప్రవేశించింది మొదలు అందరూ ఆ ఆయుధవిషయం మరచిపోవడమూ అంతే! ఇంతకంటే విధి వక్రించడం యింకే ముంది మహారాజా! అన్నాడు సంజయుడు.

తరువాయి జరిగిన సంగ్రామంబు తెరంగు వివరింపుమని అడిగిన నరపాలునికి సంజయుడు చెపుతున్నాడు.

ఘటోత్కచుని మరణంతో ధర్మరాజు గుండె మరింత దిగజారింది. వాసుదేవుని ఓదార్పుతో ధైర్యం చిక్కబట్టుకుని, కర్ణుని సంహరించే సంకల్పంతో సాగుతూండగా వ్యాసుడు ఎదురయి: నాయనా! ఇంద్రదత్తమయిన శక్త్యాయుధం అలా వినియోగం కాకపోతే మీరు చాలా ప్రమాదంలో పడేవారు. నువ్వు నిశ్చింతగా యుద్ధం సాగించు. ఇక ఐదు రోజులలో రాజ్యలక్ష్మి నిన్ను వరిస్తుంది. సామాన్యునిపలె నీ వంటివాడు విచారించ కూడదు, అని హితోపదేశం చేసి నిష్క్రమించాడు.

ధర్మరాజు మరింత ఉత్సాహంతో ధృష్టద్యుమ్నుని సమీపించి: ద్రుపదనందనా! సేనాముఖంలో ఆచార్యులవారిని మా భీముడు వేధిస్తున్నాడు. ఆయనను కడతేర్చడానికి యజ్ఞవేదికనుండి ఆవిర్భవించినవాడవు నువ్వు. త్వరగా అటు వెళ్ళు- అని పంపించాడు.

ఉభయ బలాలూ ఉద్రేకంతో కొంతసేపు పోరు నడిపాయి. అప్పుడు అర్జునుడు గంభీర స్వరంతో ఉభయపక్షాల సేనలకూ విశ్రాంతి ప్రకటించాడు. అతని సమయజ్ఞతను అందరూ ప్రశంసించారు.

ద్రోణవధ

కొంతసేపు విశ్రాంతిపొంది చంద్రోదయం కాగానే మళ్ళీ యుద్ధానికి ఉపక్రమించారు.

అప్పుడు దుర్యోధనుడు ఆచార్యా! మీరు పాండవుల మీద వాత్సల్యంతో వుంటున్నారే తప్ప పరాక్రమం ప్రదర్శించడం లేదు అన్నాడు.

ఆచార్యుడు కుపితుడై: నాయనా! అర్జునుడు తన శిష్యుడని కదా ఇంద్రుడు ఖాండవవనం అగ్నికి ఆహుతి చేసుకున్నాడు. ఘోష యాత్రలో చిత్రసేన ప్రముఖ గంధర్వ వీరులు నిన్ను విడవడానికి అదే కారణం. నివాతకవచ కాలకేయులు ప్రాణాలు వదలడానికీ శిష్యవాత్సల్యమే హేతువు కదా! అని దెప్పిపొడవడంతో సుయోధనుడు తలత్రిప్పి:

స్వామీ మీతో వాదన మంచిది కాదు. మీ రెవరితో పోరాడగలిగితే వారితోనే

పోరు సాగించండి. దుశ్శాసన, శకుని, కర్ణులు తోడురాగా నేనే ఆ గాండీవిని కడతేరుస్తాను- అని తమ్ముణ్నీ, మేనమామనూ అనుగు మిత్రునీ వెంట బెట్టుకుని అర్జునుని వయిపు నడిచాడు.

ద్రోణాచార్యులు తీవ్ర క్రోధంతో సాగుతున్నాడు. తూర్పు దిక్కులో ఉషో రాగాలు రంగ పూజ జరిపాయి బాలభాస్కరుడు సహస్ర కరాలతో రంగప్రవేశానికి సన్నద్ధుడవు తున్నాడు.

భాను సదృశుడుగా ద్రోణాచార్యులు బాణాలే కిరణాలుగా శాత్రవసేనా తిమిరాన్ని పటాపంచలు చేస్తున్నాడు. పాంచాల, విరాటసేనలు నేల బడిపోతున్నాయి. అదే సమయంలో అటు విరటుడూ, ఇటు ద్రుపదుడూ ఆచార్యుని బాణాసనానికి బలి అయారు. అంతతో ధృష్టద్యుమ్నుడు ఉద్రేకంతో ఈ రోజు ద్రోణాచార్యుని సంహరించక తీరదు అంటూ సాగాడు.

అటూ భానూదయం అయింది.

సేనలన్నీ కొంతసేపు ఉదయకాల విధి నిర్వహణకు విరామం తీసుకున్నాయి.

తిరిగి యుద్ధ వాద్యాలు మ్రోగడమూ, చతురంగ బలాలు మహోత్సాహంతో ముందుకు దూకడమూ ఏక కాలంలో జరిగాయి.

ఎవరికి వారు తగ్గ యోధునితో తలపడ్డారు. అప్పుడు సాగిన సంకుల సమరంలో ద్రోణాచార్యునితో సవ్యసాచి శస్త్రాస్త్ర యుద్ధం నడుపుతుంటే సాక్షాత్తు త్రిపురాంతకుడు రెండు రూపాలు ధరించి రణ క్రీడా విలాసంలో వున్నట్లనిపించింది.

ఆచార్యుడు తీవ్ర నిష్ఠతో అభిమంత్రించి బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అదే నియమంతో అర్జునుడు అదే అస్త్రంతో దానిని ఉపసంహరించాడు.

వారుభయులూ లీలా ఖేలనం నడుపుతూంటే చూసి, ధర్మరాజు : అర్జునా ! ఏమిటిది ! పాంచాల, విరాటసేనలు తమ ప్రభువులతో ఈయన పాలబడ్డా యింకా ఉపేక్షిస్తున్నావా ! అనగా వాసుదేవుడు :

ధర్మనందనా ! యుద్ధభూమిలో యీయనను జయించడం దేవ దానవ గణాలకే అసాధ్యం ఇక మనమెంత ! అయితే ఉన్నదొక్కదారి, ఆయనకు అత్యంత ప్రియుడయిన అశ్వత్థామ నిహతుడయినట్టు ఒక్క వార్త వినిపిస్తే అస్త్ర సన్యాసం చేస్తాడు. అప్పుడింక మనం నిరాఘాటంగా సాగవచ్చు — అన్నాడు.

అంగీకరించలేదు అర్జునుడు. ధర్మనందనుడు విషాద భర హృదయు డయాడు. ఇంగితం గ్రహించిన భీమసేనుడు తన రథాన్ని అటు నడుపుతూండగా అశ్వత్థామ అనే పేరు గల భద్రగజం నేలకూలింది. అది ఆధారంగా 'అశ్వత్థామ చచ్చె' అన్నాడు ఆచార్యుని చెవిని బడేలా,

విని కూడా ఆయన తన కొడుకు పరాక్రమం ఎరిగినవాడు కనక లక్ష్యపెట్టకుండా పోరు నడుపుతున్నాడు. ఎదురుగా ధృష్టద్యుమ్నుని వేధించి వానితో వున్న ఇరవైమంది రథికులను హతమార్చాడు.

అప్పుడు గగన వీధిని విశ్వామిత్ర, భరద్వాజాది ఋషి పుంగవులు వచ్చి; భర ద్వాజా! వేద వేదాంగ విదుడవు. విప్ర వరుడవు. నీకు సంగ్రామం దేనికయ్యా! అదీకాక నీకు కాలం సమీపించింది. ఇంక విరమించు, అన్నారు.

వారి మాటలూ, భీముని పలుకుల స్మృతీ, మనస్సును వికలం చేశాయి. అశ్వత్థామ నిజంగా నిహతుడయినదీ, లేనిదీ తెలుసుకుందామని ధర్మరాజును సమీపించి అడిగాడు.

అప్పుడు కృష్ణుడు ధర్మనందనా! నువ్వు సత్యవ్రతం పేరుతో యిప్పుడు కొంప ముంచకు. ఆచార్యుడు యీ ప్రొద్దు నేలకూలకపోతే మనవారందరూ కడతేరక తప్పదు. మమ్మల్నందరినీ యీయన బాణాలకు ఆహుతి చెయ్యకు. ప్రాణ రక్షణ కోసం బొంకిన బొంకు బొంకు కాదని శాస్త్రం ఘోషిస్తున్నది, అన్నాడు.

భీముడు కూడా ఆ మాటనే చెప్పాడు. చేసేది లేక ధర్మరాజు రథాన్ని ఆచార్యుని వైపు నడిపి, గంభీరస్వరంతో :

'అశ్వత్థామా హతః' అని, మెల్లిగా 'కుంజరః' అన్నాడు.

అంతతో ఆయన మనసు విరిగింది. గుండె జారింది. అయినా ధృష్టద్యుమ్నునితో పోరు నడుపుతూనే వున్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు హింసిస్తూనే వున్నాడు.

అప్పుడు ఆచార్యుడు : ఓ సుయోధనా! కర్ణ కృపాచార్యాది యోధులారా! నేను చెయ్యగలిగినదంతా చేశాను. ఇంక నిశ్చింతగా దేహయాత్ర చాలించాలని వుంది, అంటూ ఆయుధాలు విడిచి, యోగ నిష్ఠతో రథం మీద కూర్చున్నాడు.

తక్షణం ధృష్టద్యుమ్నుడు కత్తి చేతబూని ద్రోణాచార్యుని మీదికి నడుస్తున్నాడు. అదే సమయంలో ఆచార్యుని శరీరం నుండి ఒక జ్యోతి లేచి, క్రమంగా గగన మార్గానికి సాగింది.

అప్పుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు ఆ శవం జుట్టుపట్టి ఖడ్గంతో ఆయన తల నరికేశాడు.

ధర్మరాజు అర్జునుడు వారిస్తూనే ఉన్నారు, అన్యాయానికి సాహసించకు, సాహసించకు అని. అయినా ధృష్టద్యుమ్నుడు ఉన్మత్త పిశాచిలా వెళ్ళి ఆ అకార్యం చేసే వచ్చాడు. అని కృపాచార్యుడు అశ్వత్థామకు ఈ వార్త అందించాడు.

పాంచాలుని ఘాతుక చర్య గురు పుత్రునికి అసహ్యమయి;

సుయోధనా! నా వంటి కుమారుని కన్నది శత్రువుచేతికి జుట్టిచ్చి తలకొట్టించడానికా! ఇదిగో ఈ రోజు పాండవులతో పార్థసారథి కూడా పరలోకం చేర వలసిందే. మా జనకులు నారాయణుని ఉపాసించి సముపార్జించిన నారాయణాస్త్రం ప్రయోగిస్తున్నాను. దానితో సర్వ నాశనమే, అని రథం ముందుకు నడిపాడు.

ఆ సమయంలో పాండవులందరూ ధృష్టద్యుమ్నుని పరి పరి విధాల నిందించారు.

సాత్యకి మరింత రోషంతో వీరందరూ ఉన్నారని వూరుకున్నాను కాని లేకుంటే నీ తల తరిగేద్దును — అన్నాడు.

అంతలో మరింత ఆవేశం వచ్చి రథం దిగి కత్తితో ధృష్టద్యుమ్నుడు: ఇంక ప్రేలితివా! నీ తల నీది కాదు అంటూవుండగా విన్న కృష్ణుడు భీమసేనుని పంపి, వారిరువురినీ శాంతింప జెయ్యడానికి ప్రయత్నించాడు. ధర్మరాజు వచ్చి సాత్యకిని శాంత చిత్తుని చేశాడు.

తిరిగి పోరు ప్రారంభించారు. కొంత సేపు సాగింది.

అశ్వత్థామ కొద్ది క్షణాలు మనస్సుని ఏకాగ్రం చేసి, మహామంత్రం జపించి నారాయణాస్త్రం ప్రయోగించాడు.

అంతతో వివిధ ఆయుధాలు పాండవ సేనను చుట్టుముట్టి భీభత్సం చేస్తుండగా. ధర్మరాజు: ఓ మహావీరులారా! మీ రందరూ రణ రంగం వీడిపొండి. నేను కారణం కదా ఈ మహా విపత్తుకి అందుచేత ఆ మహాస్త్రానికి నేనే ఆహుతి అవుతాను, అన్నాడు.

అది విననట్లు వాసుదేవుడు: ఓ పాండవ సైనికులారా! మీరందరూ ఆయుధాలు విడిచి, వాహనాలు దిగి నిలబడండి. అటువంటి వారిని నారాయణాస్త్రం ఏమీ చెయ్యదు. అని ఎలుగెత్తడంతో అందరూ ఆయన మాటలు శిరసా వహించారు.

భీమసేనుడు క్రోధంతో ఆ మహాస్త్రాన్ని ఎదుర్కొనడానికే నిశ్చయించుకున్నాడు. అంతతో ఆ అస్త్ర జ్వాలలు భీముని చుట్టు ముట్టాయి. దాన్ని వారించడానికి అర్జునుడు వారుణాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అశ్వత్థామ తన అస్త్ర శక్తిని ఇతోధికం చేశాడు.

గమనించిన వాసుదేవుడు అర్జునునితో కలిసి వెళ్ళి భీముని చేతులనుండి ఆయుధాలు క్రిందకు లాగి, యింకా పట్టుపడుతూంటే రథం మీది నుండి నేలకు పడద్రోశాడు. అంతలో నారాయణాస్త్రం శాంతించింది.

పాండవసేన మళ్ళీ విజృంభించగా, దుర్యోధనుడు అశ్వత్థామను సమీపించి: ఆర్యా! మరొక్కమారు ప్రయోగించు నారాయణాస్త్రం – అన్నాడు.

సుయోధనా! మళ్ళీ ప్రయోగించే అవకాశం లేదు ఒక్కమారే అది వినియోగపడుతుందని అస్త్ర దాన వేళ చేసిన నియమం – అన్నాడు అశ్వత్థామ.

మరికొంత సేపు యుద్ధం నడిచింది. అశ్వత్థామ దివ్యాస్త్ర ప్రయోగం చేయగా, అర్జునుడు సర్వాస్త్రశాంతికై బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అశ్వత్థామ తలదించుకున్నాడు.

అప్పుడు వ్యాసుడు విజయం చేసి కృష్ణార్జునులుభయులను గురించి అశ్వత్థామకు విశదం చేసి పరమేశ్వరుని అనుగ్రహం పొందిన వీరుడు పార్థుడు అని చెప్పి వెళ్ళాడు

అప్పటికే సూర్య భగవానుడు అస్తాద్రికి చేరాడు. నాటికి యుద్ధ విరామం ప్రకటించారు. అని వైశంపాయనుడు జనమేజయుడికి ద్రోణపర్వం వినిపించి కర్ణపర్వం ప్రారంభిస్తున్నాడు.

ద్రోణపర్వం సమాప్తం

యదబ్రువమహం కృష్ణ
కటుకాని స్మ పాండవాన్
ప్రియార్థం ధార్తరాష్ట్రస్య
తేన తప్యే హ్యకర్మణా

కర్ణపర్వం

ఇందులో

రణరంగం

శల్యసారథ్యం

ధర్మరాజు

రణరంగం

రణరంగం నుండి వచ్చిన సంజయుడు :

ప్రభూ! సర్వసేనానిగా కర్ణుడు తన ప్రతాపాన్ని ప్రదర్శించి దేవతలకే ఆశ్చర్యం కలిగించి నేలకూలాడు. దుశ్శాసనుని రొమ్ము చీల్చి భీముడు వాని రక్తం త్రాగాడు. ఇంకేం చెప్పను ప్రభూ! దురాశతో మీ రింతవరకూ తెచ్చారు. ఎవరు చెప్పినా మీ చెవి కెక్కడం లేదు; కర్మఫలం అనుభవించక తప్పదు కదా! అనడంతో విషాద భర హృదయుడయిన ధృతరాష్ట్రునికి దుర్యోధనుడే యుద్ధంలో నేలకూలి నాడనిపించి :

సంజయా! నీ మాటలు నాకు వినబడడం లేదు; మళ్ళీ చెప్పు, మళ్ళీ చెప్పు - అన్నాడు.

సంజయుడు చెప్పగా విని, కర్ణునివంటి మహాశూరుడు పడిపోయాడని విన్నాకకూడా నా గుండె బద్దలు కాలేదంటే యిది వజ్రంతో చేసివుంటాడు విధి, అని విలపిస్తూ మూర్ఛ పోయాడు.

అంతఃపురజనం అందరూ అతి దీనంగా రోదించారు. విదుర, సంజయులు శీత లోపచారాలు చేసి, రాజును మూర్ఛనుండి తేరుకోజేశాక ఆయన :

సంజయా! సింహ సమ పరాక్రముడయిన కర్ణుడు కూడా మరణించాడంటే నాకు జీవితం మీద ఆశ పోయింది. ఆత్మ హత్య చేసుకుంటా నన్నాడు. సంజయుడు పరి పరి విధాల ఓదార్చి ఆ ప్రయత్నం నుండి వారించాడు.

కొంత సేపటికి ధృతరాష్ట్రుడు స్వస్థ చిత్తుడై యుద్ధ విశేషాలు చెప్పమన్నాడు.

ద్రోణాచార్యులు నేల కూలిన అనంతరం నీ పెద్ద కొడుకు అశ్వత్థామాది మహా యోధులందరినీ సమావేశ పరచి అనంతర కర్తవ్యం ఏమిటని అడిగాడు.

అశ్వత్థామ : మహారాజా! మహాబల పరాక్రమ సమన్వితుడయిన కర్ణుని సర్వ సైన్యాధిపతిని చేసి యుద్ధం సాగిద్దాం - అన్నాడు.

అనగానే దుర్యోధనుడు : కర్ణా! కుమార స్వామి దేవ సేనను నడిపినట్లు నువ్వు మనసేనను నడిపి, భీష్మ ద్రోణులు సాధించలేని విజయం మనకు సంపాదించాలి - అని సర్వ సేనాధిపతిగా అభిషేకించాడు.

కర్ణుడు రథారూఢుడై సేనా ముఖంలో నిలవడం మనవారందరికీ మహోత్సాహం కలిగించింది; మకర వ్యూహం పన్ని ముఖ భాగంలో తానే నిలబడ్డాడు. శకునీ, వాని

సుతుడు ఉలూకుడు నేత్రాలుగా, శిర స్థానంలో అశ్వత్థామ, కంఠ భాగంలో నీ కొడుకులూ, ఉదర ప్రాంతాన దుర్యోధనుడూ, ముందు ఎడమ పాదంగా నారాయణ గోపాలురతో కృత వర్మ, కుడిపాదంగా త్రిగర్త సేనలతో కృపాచార్యుడూ, వెనుక కుడిభాగాన శల్యుడూ, ఎడమభాగాన సుషేణుడూ, పుచ్ఛభాగాన చిత్ర, చిత్రసేన ప్రభువులూ, తమ తమ సేన లతో సాగుతున్నారు.

పాండవులు అర్ధచంద్ర వ్యూహంతో ఎదురు వచ్చారు. భీముడు మత్త గజం మీద వచ్చాడు. అతని వీర విహారానికి అడ్డు నిలిచిన వారెవరూ ఆగక పోవడం చూసి కర్ణుడే వానికి ఎదురు వచ్చాడు. అంతలో అశ్వత్థామ భీముని ఎదుర్కొన్నాడు ధర్మరాజుతో దుర్యోధనుడూ, ధనంజయునితో సంశప్తకులూ, ధృష్టద్యుమ్నునితో కృపాచార్యులూ, శిఖండితో కృతవర్మ, సహదేవునితో దుశ్శాసనుడూ పోరు ప్రారంభించారు.

తనతో యుద్ధానికి వచ్చిన విందానువిందు లిద్దరినీ నేలకూల్చాడు సాత్యకి. ఆసమ యంలో ప్రతివింధ్యుడు (ధర్మజపుత్రుడు) తన పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తూ చిత్రుడనే ప్రభువును నేలకూల్చాడు. అది చూసి మనసేనలు క్రోధంతో విరుచుకు పడ్డాయి.

ఇక్కడ అశ్వత్థామ విడిచిన బాణం భీమసేనుని నుదుట నాటుకుంది. ఆ కోపంతో మూడుబాణాలు విడిచాడు భీముడు. వారి మధ్య సాగిన సంగ్రామం తీవ్రమయింది. రథ కేతనాలు రాలిపోయాయి. సూతులిద్దరూ గాయపడ్డారు. గుర్రాలు నేలకూలాయి అలానే ఒకరిమీద ఒకరు బాణవర్షం కురిపిస్తూంటే చూడముచ్చటగా ఉంది. కొంత సేపటికి వా రుభయులూ అలసి మూర్ఛపోయారు. సారథులు రథాలు మళ్ళించారు.

ఇటు అర్జునుని కొడుకు శ్రుతకీర్తి శల్యునితో పోరాడుతున్నాడు. సహదేవుని ఎదు ర్కొన్న దుశ్శాసనుని విల్లు విరిగింది. దానితో కత్తి పట్టాడు. అది కూడా ముక్కలుచేశాడు సహదేవుడు. అనంతరం విడిచిన వాడి బాణం రక్తం చిమ్మకుండా రొమ్ములో నాటుకోవ డంతో దుశ్శాసనుడు మూర్ఛపోయాడు. ఆ రథం వెను దిరిగింది.

కర్ణుడు నకులునికి ఎదురు రాగా:

రాధేయా! నీవల్ల ఇంత జరుగుతోంది. ఇప్పుడే నిన్ను కడతేరుస్తాను, అని శర సంధానం చేయగా,

కర్ణుడు: రాజపుత్రుడివి, మహావీరుడివి, ఊరక మాటలు దేనికి! పని కానియ్యి- అని నవ్వుతూ డెబ్బదిమూడు వాడి బాణాలతో నకులుని శరీరం కప్పేశాడు నకులుడు

డెబ్బై బాణాలతో వానిని నిలువరించాడు. కర్ణుడు వాని ధనుస్సు విరగగొట్టాడు. ఆ కోపంలో నకులుడు మరొకవిల్లు చేబూని కర్ణుని ధనుస్సు ముక్కలు ముక్కలు చేశాడు. కర్ణుడు సహదేవుని రథ కేతనాన్నీ, సారథినీ, చక్ర రక్షకులనూ నేలకూల్చడంతో నకులుడు పరిఘం చేబూని మీదికి రాగా దానిని ముక్కలుచేసి, వాని మెడకు తన ధనుస్సు తగిలించి:

అబ్బాయీ! యుద్ధభూమిలో పలుకులు కాదు అలుగులు కదలాలి. వెళ్ళు; మీ అన్నయ్య దగ్గరకు వెళ్ళి చెప్పుకో, అని వదిలేశాడు కుంతికి చేసిన వాగ్దానం గుర్తుకు వచ్చి.

ఆఖరు ఘడియలో వారి పక్షం చేరిన నీ కొడుకు యుయుత్సుడు మన ఉలూకుని ముప్పతిప్పలు పెట్టాడు. ఉలూకుడు ఉద్రేకంతో యుయుత్సునికి ఊపిరి సలపకుండా బాణాలు విడవడంతో వాడు వెనుదిరిగి పోయాడు.

ఈనాటి యుద్ధంలో నకులుని కొడుకు శతానీకుడూ, అర్జునుని కొడుకు శ్రుతకీర్తి, తమ ప్రతాప ప్రకటనంతో వీరులకు ఉత్సాహం కలిగించారు. ధృష్టద్యుమ్నునికీ కృపాచార్యునికీ సాగిన పోరులో పాంచాల పుత్రుని శరీరం రక్త ధారలు కురిసింది. దానితో వాని రథం భీముని చాటుకు పోయింది. కృతవర్మతో శిఖండి యుద్ధం సాగించి ఆయన విడిచే బాణ ధాటికి ఆగలేక మూర్ఛ పోగా ఆ రథం కూడా వెను దిరిగింది.

ఇటు అర్జునుని కెదురుగా నారాయణ గోపాలురతో శిబి, త్రిగర్త, సాల్వ సేనలు నిలిచి పోరాడు తున్నాయి. ఆ సమయంలో మన పక్షంలోని సత్యసేనుడు విడిచిన బాణం శ్రీకృష్ణుని భుజాన్ని గాయపరచటంతో అర్జునుడు కోపోద్దీపితుడై రథాన్ని అటే సాగించి, విడిచిన బాణాలు వాని శరీరాన్ని ముక్కలు ముక్కలు చేశాయి. అంతతో త్రిగర్తసేనలు ఎదురు నిలువగా వీరులతో వారందరినీ కడతేర్చ ఐంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు.

అంతతో వాని ఎదుటనున్న రథాలన్నీ ముక్కలుగా విడిపోయాయి. ఏనుగుల అంగ సంధులు చీలిపోయాయి. గుర్రాలు తలలు తెగి పడ్డాయి. ఆయుధాలన్నీ తునా తునకలుగా విరిగిపడ్డాయి.

నెత్తురు వరదలలో మాంసపు బురద పేరుకుంది. అటు ధర్మరాజు దుర్యోధనుని కెదురు నిలిచాడు. మన రాజు పాండవజ్యేష్ఠుని తీవ్రంగా వేధించడంతో, ఆ యుధిష్ఠిరుడు కుపితుడై విడిచిన శరాల ధాటికి మన వాని రథం విరిగింది. అది చూసి అశ్వత్థామ, కర్ణుడు, కృపాచార్యులు వానికి రక్షగా వచ్చారు. ఇటు నకుల, సహదేవులు ధర్మరాజుకు అండగా వచ్చారు.

వారి మధ్య సాగిన యుద్ధం మహాద్భుతంగా, భయానకంగా వుంది అడవిదున్న చిన్న చెరువులో పడి యీదులాడినట్లుంది, ఆ సంగ్రామం: అంతగా కలగిపోయింది కాల్బలం. ఊపిరి తిప్పుకునే వీలులేదు. కాలు కదిపే అవకాశం లేదు — అని సంజయుడు చెపుతూంటే:

ధర్మరాజు చేతిలో నా పెద్ద కొడుకు దెబ్బతిన్నాడన్నావే వాడు మళ్ళీ తేరుకుని మరో రథం మీద ఎదుర్కోలేదా? అని ధృతరాష్ట్రు డడుగగా,

సంజయుడు: ప్రభూ! మరోరథం ఎక్కి మీా దుర్యోధనుడు ధర్మరాజుకి ఎదురు నడిచాడు. ధర్మరాజు మరింత ఉత్సాహంతో తన రథాన్ని వాని కెదురు నడిపించాడు.

ఆ కోపంలో నీ కొడుకు విడిచిన బాణాలు క్షణాల విరామంలో ధర్మరాజు చేతినుండి మూడు ధనుస్సులను ముక్కలు చేశాయి. ఇద్దరూ కుపిత వృషభాల వలె వున్నారు. బాణ వర్షం కురిపిస్తున్నారు. కొంత సేపటికి నిండుగా పూసిన మోదుగ చెట్లు కనిపించాయి రథాలమీద.

మరికొంత సేపు పోరు సాగింది. నీ కొడుకు మూర్ఛపోయాడు. అది చూసి కృతవర్మ ఎదురురాగా భీముడు ఎదుర్కొన్నాడు.

ఇక్కడ యుద్ధం మహోద్ధృతం కావడం చూసి అర్జునుడు సింహంలా దూకాడు. ఉదయంనుంచీ తగినంత పనిలేక చేతులు తీటగా వున్నాయేమో వస్తూనే ఊపిరి సలపకుండా బాణ వర్షం ఆరంభించాడు. అప్పటికి దుర్యోధనుడు మూర్ఛ దేరి అర్జునునికి ఎదురు వచ్చాడు. అతని వాడిశరాలకు తన ధనుస్సు విరిగి, రథ కేతనం వొరిగి అశ్వాలతో పాటు సూతుని ప్రాణాలు యమ పురి చేరాయి. అది చూసిన అశ్వత్థామ అర్జునుని బాణ ధాటిని నిరోధించ బోగా వాని విల్లు విరిచి అడ్డం వచ్చిన కృపాచార్యుని ధనుస్సు ముక్కలు ముక్కలు చేసి, అ వూపులోనే దుశ్శాసనుని బాణాసనం తునియలు చేసి, తీవ్ర రోషంతో కర్ణుని వయిపు రథం నడిపించమన్నాడు.

అది చూసిన సాత్యకీ, శిఖండీ, ద్రౌపదీ నందనులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, యుయుత్సుడూ మొదలుగాగల వారందరూ అర్జునునికి తోడు వచ్చారు.

ప్రచండవాయువు మహారణ్యంలోని వృక్షసమూహాలను ఊగిస లాడించేటట్లు కర్ణుడు యిందరినీ గజ గజ లాడిస్తూంటే చూసిన సవ్యసాచి, తన గాండీవాన్ని చక్రాకారంలోవుంచి వాడి మొనలు గల బాణ పరంపరతో కర్ణుని నిలువరించి, మన సేనలను చెల్లా చెదురు చేస్తున్నాడు.

రణ రంగం అంతా ఆ తుముల యుద్ధంలో రేగిన ధూళితో నిండింది. అప్పటికి సూర్యుడు అస్త గిరికి చేరాడు. యుద్ధ నీతి ననుసరించి ఆ నాటికి విరామం ప్రకటించారు.

ఆ రాత్రి కురుసేనా శిబిరంలో మంతనాలు సాగాయి. కర్ణుడు తనకు శల్యుని సారథిగా చేస్తే ప్రతిపక్షాన్ని సమూలం కూలుస్తానన్నాడు.

దుర్యోధనుడు శల్యుని చేరి, మామా! సారథ్యంలో నువ్వు కృష్ణునంతటి వాడివి. రేపటి యుద్ధంలో కర్ణునికి సారథ్యం వహించి మనకు జయం కలిగించాలి. పరశురామ దత్త మయిన అస్త్రాలతో కర్ణుడు సాగించే పోరిలో నీ సారథ్యం అవశ్యం, అనగా శల్యుడు సారథ్యానికి తనను నియోగించినందుకు కొంచెం కించ పడినా యదువంశీయుడయిన కృష్ణుని కంటె ఘనంగా నిలబెట్టినందువల్ల సంతోషించి అంగీకరిస్తూ రథం మీద షవ్వంతసేపూ నేను నా చిత్తం వచ్చినట్లు మాట్లాడు తుంటాను. అక్కడ తప్పుపట్టి నన్ను తూలనాడితే మాత్రం మాట దక్కదు అన్నాడు.

ఆ నియమానికి అంగీకరించాడు, కర్ణుడు. త్రిపురాసుర సంహార కథ చెప్పి ఆ యుద్ధంలో పరమశివునికి చతుర్ముఖుడు సారథ్యం వహించాడనీ రథికుని కంటె సారథి సర్వ విధాలా అధికుడుగా వుండడం, ఉద్ధత యుద్ధవేళ ధర్మం కనక శల్యుని ఆధిక్యం గుర్తించే యీ పని చేశాననీ దుర్యోధనుడు వివరించాడు.

శల్య సారథ్యం

తెల్లవారింది

రథాన్ని సర్వవిధములయిన ఆయుధాలతో నింపి మంగళ పూజలు జరిపి, తెచ్చి ముందుంచగా కర్ణుడు దానికి ప్రదక్షిణ నమస్కారాలు చేసి శల్యుని ముందుగా ఎక్కమని అనంతరం పర్వతం మీదికి సింహం లంఘించినట్లు రథం మీదికి దూకాడు. అప్పుడు దుర్యోధనుడు కర్ణుని అనేక విధాల అభినందిస్తూ నడిపించాడు. శంఖ భేరీ నాదాలు మ్రోగుతున్నాయి. రథం సాగుతోంది.

అప్పుడు కర్ణుడు: మద్రపతీ! ఈ ధనుస్సుకి బాణం తొడిగి నేను విజృంభిస్తుంటే పాండవులందరూ మతులు పోయి తలలు వాలుస్తారు. భీష్మ, ద్రోణులతో సాగించినట్లు మనతో రాలేరు — అని పలుకుతూంటే శల్యుడు: రాధేయా! ఎందుకీ ప్రగల్భాలు. శూర శ్రేష్ఠులు, తేజస్సంపన్నులు, అమరేశ్వరు నయినా నిలబెట్టగలవారు పాండవులు. గాండీవ ధనుష్టంకారం కర్ణభేదనం చేస్తూ, భీమ గదాదండ భ్రమణం మెరుపు కాంతులతో కనులకు

చీకట్లు క్రమ్మించినప్పుడు కాని నీ మాటల పస బయట పడదు. అటు సవ్యసాచి రథ బలాన్ని తునాతునకలు చేయగా వృకోదరుడు గజగణాన్ని ముక్కలు ముక్కలు చేస్తూంటే ధర్మరాజు నకుల – సహదేవులతో మన వారందరినీ చీల్చి చెండాడుతుంటే అప్పుడు నువ్వు నోరు విప్పి మాట్లాడగలవేమో చూస్తానుగా — అన్నాడు.

కర్ణుడు వినీ విననట్లు – నా శక్తి చూద్దువుగాని నడుపు రథాన్ని - అన్నాడు.

సేనా ముఖంలో కర్ణుని రథం కురు సేనకు అమితానందం కలిగించింది. వారంతా సింహనాదాలతో కర్ణుని కీర్తించారు.

కర్ణా! ఘోష యాత్రలో అర్జునుడు లేకపోతే మీరంతా ఏమయేవారు! గోగ్రహణ సమయంలో ఒక్క పార్థుడే కదా మీ కందరికీ పరాజయపట్టం గట్టినది. అన్నీ మరిచిపోయి ఎందుకీ దూకుడు, అని శల్యుడు దెప్పి పొడుస్తూనే రథం నడుపుతున్నాడు

మద్రపతీ! ఎందుకీ అనవసర ప్రసంగం. మన రథాన్ని ఆ పాండవ మధ్యముని కెదురు నడుపు అని కర్ణుడు: ఓ మహాయోధులారా! అర్జును డెక్కడ ఉన్నాడో చూపించిన వారికి కోరిన కానుక లిస్తాను అని గట్టిగా అరిచాడు.

దుర్యోధనుడు తన సోదరులతో ముందుకు సాగాడు. అప్పుడు శల్యుడు: రాధేయా! ఎందుకీ డంబాలు. నీ ధనరాసులు సత్కార్యాలకు వినియోగించాలి, కాని అసమర్థుల కెందుకు ధారవోయడం. అర్జునుణ్ణి ఎవరో చూపనవసరం లేదు, వాడే మన కెదురువస్తాడు అని అపహాసం చేశాడు

కర్ణుడు విననట్లు వూరుకున్నాడు. రథం సాగుతోంది.

కర్ణా! ఎప్పుడయినా, ఎక్కడయినా సింహం మీద నక్క విజయం పొందడం విన్నావా! కేసరి కంట బడనంత వరకే నక్క కూతలు కూస్తుంది; కంట బడగానే తోక ముడుస్తుంది; అని పరిహాసం చేశాడు.

అక్కడికీ ఓరిమి వహించి కర్ణుడు: మద్రపతీ! మీరెవరూ ఎరుగరు నా అస్త్రశక్తి! నేటివరకూ అర్చిస్తున్నాను వారుణాస్త్రాన్ని; అలానే భార్గవదత్తమయిన అస్త్రం వుంది. ఈ రెండూ కృష్ణార్జునులను మన్ను కరిపిస్తాయి, అనగా శల్యుడు: ఇంక ఈ ప్రగల్భాలు కట్టిపెట్టు నీ ప్రతాపం నే నెరగనా! అని నవ్వాడు.

శల్యా! ఇంక కట్టిపెట్టు నీ దేశ లక్షణం. నీ జాతి గుణం విడవలేక పోతున్నావు నిరంతరం మద్యపాన ప్రియులయిన మీకు మంచిచెడ్డల తారతమ్యం ఎలా తెలుస్తుంది.

ఊరక ప్రేలక రథం నడుపు లేదా ఈ గదతో నీ తల అన్నాడు కర్ణుడు, అర్ధోక్తిలో ఆపి. శల్యుడు మరింతగా నవ్వి: తల పగులుతుందని భయపడి హితోపదేశం మానుతానా! నీ కొక్క కథ చెప్పాలని వుంది.

చాలాకాలం క్రిందటి కథ.

ఒకానొక నగరంలో ధర్మపరుడయిన వైశ్యుడు నిర్విరామంగా సాగించిన యజ్ఞయాగాలలో ఎందరో సంతుష్టి పొందుతున్నారు. ఆ శ్రేష్ఠి కొడుకులు చిన్నతనంలో తాము తినగా మిగిలిన ఎంగిలి మెతుకులు వేసి ఒక కాకిని పెంచారు అది బాగా బలిసింది ఆ ఎంగిళ్ళుతిని; కొవ్వు పట్టి తనంతటి పక్షి లే దనుకుంది.

ఒకనాడు ఈ శ్రేష్ఠి కొడుకులు సముద్ర తీరానికి విహారం వెళ్ళి, అక్కడ గగన వీధిలో హంసలను చూచి:

ఓ కాకీ! పక్షులలో నీ అంతటిది లేదు కనుక నువ్వు వాటి పైకి ఎగిరి మాకు సంతోషం కలిగించు; అనడంతో అది ఆ హంసలలో మేలిహంసను పోటీగా పెట్టుకుని ఎగిరి ఎగిరి సముద్రంలో పడిపోతుంటే చూసి ఆ హంసయే దాన్ని రక్షించిందని విన్నాను;

అందుచేత ఎందుకు వృధా పరాభవం నీకు, అన్నాడు శల్యుడు.

మద్రవంశీయుడా! ఇక ఆపు. ఎవరెంతటి వారో ఎరగక ప్రేలడం లేదు. పరశురాముడు అనుగ్రహంతో యిచ్చిన దివ్యాస్త్రాలుండగా నే నెవరికీ జంకను. అయితే శాపాలున్నాయి నన్ను వంచించేవి; అయినా జంకను. రథం త్వరగా నడుపు అన్నాడు కర్ణుడు.

అడుగో గాండీవి. ఇటే వస్తున్నాడు. కనిపించిందా కపి ధ్వజం. చూపు నీ ప్రతాపం! అన్నాడు శల్యుడు.

పోరు సాగుతున్నది, ప్రారంభంలోనే తీవ్రంగా తన తండ్రిని సంహరించిన ధృష్టద్యుమ్నుని తల నేల పడకపోతే యీ రోజు కవచం విప్పనన్నాడు, అశ్వత్థామ.

దుర్యోధనుడు ధర్మరాజుతో కత్తి దూశాడు. కర్ణుని కుమారులు సత్యసేన, వృషసేన చిత్రసేన, సుషేణులు భీమసేనుని కెదురు నిలిచారు.

కర్ణుడు ఎదురుగా వచ్చే శిఖండినీ, సాత్యకినీ చీకాకు పరిచి, ధర్మరాజును పరాభూతుని చేసి, అడ్డు వచ్చే భీమునితో యుద్ధం ఆరంభించబోతూ:

మద్రనాథా! చూశావా! పాండవ యోధుడు ఎంత ఆటోపంతో వస్తున్నాడో. అభిమన్యుడు పోయినా, ఘటోత్కచుడు పోయినా చలించ లేదు. అనవసరంగా ఆవేశమూ తెచ్చుకోలేదు. అటువంటి మహాయోధుడు వస్తున్నాడు, అని నారి సారించాడు.

ఉభయుల మధ్య పోరు తీవ్రమయింది. కర్ణుడు భీముని విల్లు విరుగ కొట్టాడు. భీముడు మరొక విల్లందుకున్నాడు. అప్పుడు కర్ణుడు విడిచిన బాణపరంపర భీముని శరీరం లోంచి దూసుకుపోయి నేలలో పాతుకుంది.

ఆ వేడిలో భీముడు విడిచిన వాడిగల భల్లం తగిలి, రొమ్ము పగిలి కర్ణుడు మూర్ఛ పొందాడు. తీవ్ర క్రోధంలో వున్న భీముడు తన రథాన్ని కర్ణుని రథం దగ్గరగా నడిపి చుర కత్తితో వాని నాలుక కొయ్యబోతూ :

ఈ జిహ్వతో కదా నాడు ద్రుపద రాజనందినినీ, మమ్మూ, అసహ్యపు మాటలతో అవమానించాడు, అంటూండగా శల్యుడు ఆపి :

నాయినా! కర్ణుడు మూర్ఛలో వున్నాడు ; పయిగా అర్జునుని శపథం వుంది. ఇప్పుడు నువ్వు నాలుక కోస్తే ఈ యోధుడు మరణిస్తాడు, అని మందలించడంతో భీముడు వెను దిరిగాడు.

రాధేయుని అంతగా పరాభవించిన భీముని ఎదుర్కోమని సుయోధనుడు తన తమ్ము లయిన శ్రుతవర్మాదులను పంపాడు. అయిదువందల యాభైమంది వీరులతో వచ్చిన శ్రుత వర్మ, వికటుడు, సముడు, క్రోధుడు, నందుడు, ఉపనందుడు నేలకూలారు.

అప్పటికి మూర్ఛ లేచి రాధేయుడు భీముని నిరోధించడానికి వచ్చాడు.

అతనికి తోడు సౌబలుని గజబలం వచ్చింది. కౌంతేయుడు రథం దిగి ఆయుధ ప్రహారం చేస్తున్నాడు.

వెచ్చగా కాచిన డప్పులు మ్రోగుతూన్న ధ్వనులు వినబడు తున్నాయి. ఆ వీరుని విజృంభ వేళ.

దావానలం సోకి పెట పెట పేలుతూ ధ్వంస మవుతూన్న వెదురు బీడులా వుంది రణ రంగం.

రాధేయుడు రథం ధర్మరాజు మీదికి నడిపి సారథిని పడగొట్టాడు ; దానితో గుర్రాలు రథాన్ని వెనకకు తిప్పుకున్నాయి. అయినా కర్ణుడు వెన్నాడుతూ వుంటే భీముడు వీని వెన్ను దగిలి పోరు సాగించాడు.

సూర్యుడు పడమటి కొండ వెనకకు చేరాడు. సంధ్యా రాగాలు తెర ఎత్తుకున్నాయి. మనిషికి మనిషి కనబడటం లేదు.

కిరీటాల మీది మణులు, భుజ కీర్తులపై వెలిగే రత్నాలూ, కత్తుల తళతళలూ .... రణ రంగమే ఆకాశంలా వుంది.

యోధులందరూ తమ గోత్ర నామాలు చెప్పకుంటూ, పోరు సాగిస్తున్నారు.

ఆ సమయంలో సుశర్మ తీవ్ర వేగంతో గాండీవిని ఎదుర్కొన్నాడు, సంశప్తక గణంతోవచ్చి.

యోధ సహస్రం చుట్టుముట్టగా, రథం కదిలే దారి లేక, పార్థుడు భుజంగాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఎదురుగా వచ్చిన వీరు లందరి పాదాలూ బంధించిం దది. సంశప్తకులు దిక్కు తోచక చెల్లాచెదురు కాగా, త్రిగర్తాధిపతి గారుడాస్త్రం ప్రయోగించి వారికి విమోచనం కలిగించాడు.

సంశప్తకులు మరొక్కమారు పార్థుని మీదికి వచ్చారు. సుశర్మ వాడి బాణ పరంపర నడిపాడు. ఆ ఆఘాతాలకు మూర్ఛపోయాడు పాండునందనుడు. గాండీవి మరణించాడనే అనుకున్నారు, కౌరవులు, సింహనాదాలు చేసుకుంటూ. అంతలో కిరీటి గాండీవం సంధించాడు సంశప్తక గణం నేల కూలుతున్నది.

ఇక్కడ కృపాచార్యులు ధృష్టద్యుమ్నునితో సమరం నడుపుతూంటే కృతవర్మ తోడు వచ్చాడు. కృపాచార్యుని బాణఘాతాలకు శిఖండి పలాయనం సాగించగా సుకేతుడు నేలకూలాడు; ధృష్టద్యుమ్నుని బాణపు దెబ్బకు కృతవర్మ మూర్ఛపోయాడు కృపాచార్యులు రథం దిగి వెళ్ళిపోయారు.

అశ్వత్థామ తీవ్ర క్రోధంతో సాత్యకి రథ సారథిని నేలకూల్చి, ఎదురు వచ్చిన ధర్మజుని రణ విముఖుని చేశాడు. చూస్తుండగానే పాండవాగ్రజుడు రథం ద్రోణ పుత్రుని కెదురు నడిపి:

గురునందనా! అస్త్రవిద్యా విదుడవు, విప్ర వరుడవు. ఇంద్రియ నిగ్రహంతో తపస్సు సాగించుకోవలసిన నీకు యుద్ధం దేనికయ్యా! అంటూంటే విని నవ్వుతూనే బాణ వర్షం కురిపించాడు అశ్వత్థామ.

రాధేయుడూ, భీముడూ, సాగించే సంగ్రామంలో అసంఖ్యాక సేన నేల కూలుతున్నది.

సుయోధనుడు, నకుల, సహదేవులతో పోరుతున్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు వచ్చి వాని శరీరమంతా తూట్లుకొట్టాడు.

నిండుగా పూసిన మోదుగు చెట్టులా వుంది కురుపతి దేహం. నిశిత బాణ పరంపరతో కౌరవ జ్యేష్ఠుని సారథినీ, అశ్వాలనూ, నేల కూల్చాడు, పాండవ సేనాని; చూసిన సుయోధనుని తమ్ముడు అన్నగారిని తన రథం ఎక్కించుకుని దూరంగా తీసుకువెళ్ళాడు.

ఏనుగుల గుంపులోకి సింహంలా, లేళ్ళపిండులోకి శార్దూలంలా, కర్ణుడు పాండవ సేనా సమూహంలో ప్రవేశించే సరికి శిఖండి, సహదేవ, సాత్యకి, నకులుల వెంట ఉపపాండవులు వాని నెదుర్కొన్నారు. సాగరంలో మందర పర్వతంలా తిరుగుతూ సమర కౌశలం చూపుతున్నాడు రాధేయుడు.

సవ్యసాచి సంశప్తక గణాన్ని ఊచకోత కోస్తున్నాడు. దూరం నుంచి ద్రోణ సుతుడు సవ్యసాచిని ద్వంద్వ యుద్ధానికి ఆహ్వానించి కిరీటితో మురారిని కూడా హింసించాడు, అశ్వత్థామ.

కటకట పడుతూ కృష్ణుడు : బావా ! గాండీవం స్థిరంగా వున్నదా ! గురుపుత్రుడనే ప్రేమ మనసులోలేదు కదా ! అని పరిహసించడంతో గాండీవి విజృంభించాడు. అడ్డువచ్చిన సంశప్తకులను హతమారుస్తూనే అశ్వత్థామను నిరోధించాడు.

ద్రుపద నందనుడు తోడుగా వచ్చి ద్రోణ పుత్రునికి ఎదురిచ్చాడు. ఉభయులూ కుపిత సింహాల వలె హింసా కాండ నడుపుతున్నారు.

పాండవసేనాపతి తన విల్లు విరగగొట్టాడన్న కోపంతో మరొక విల్లు అందుకొని అశ్వత్థామ వానిని రథ హీనుని చేశాడు.

ద్రుపద సూతి కత్తి చేబూని విక్రమించగా, కుంభ సంభవ పుత్రుడు మరొక కత్తితో దిగాడు. అదిచూసి అర్జునుడు తమ సేనా పతిని రథం మీదికి ఎక్కించి అశ్వత్థామను ఎదిరించాడు.

కర్ణుడు పాంచాల సేనను నాశనం చేస్తున్నాడు. భీముడి విజృంభణానికి కౌరవ సేన చెల్లాచెదరవుతున్నది.

ఎదురు వచ్చిన యుధిష్టిరునితో కర్ణుడు తుముల సమరం నడుపుతూంటే శల్యుడు : రాధేయా ! మనకు కావలసినది కవ్వడి, వీరందరితో పోరాటం దేనికి – అదిగో ! అక్కడ సుయోధనుడు భీముని చేతులలో చిక్కులు పడుతున్నాడు, అనగా రథం అటు నడిపించు అన్నాడు అంగపతి.

దారిలో అడ్డు పడిన పాండవాగ్రజుడు పరాభూతుడై పలాయనం సాగించి శిబిరంలో చింతాక్రాంతుడయాడు.

తీవ్ర వేగంతో రాధేయుడు పవన నందనుని దిక్కుగా సాగుతూంటే దారిలో అర్జునుడు అశ్వత్థామ ధాటికి ఆగలేక ఆవేశంతో బాణాలు నిశిత గతిని నడిపి గురు పుత్రుని వేధించాడు

చూసిన కర్ణుడు ఉద్రిక్త చిత్తంతో భార్గవాస్త్రం ప్రయోగించాడు. పాండవసేన చీకాకు పడుతూంటే పార్థుడు రథం అటే నడప మన్నాడు.

కాని వాసుదేవుడు: బావా! మీ అగ్రజుడు రాధేయునిచే పరాభూతుడై శిబిరానికి వెళ్ళాడు ఆ మహనీయుడు అవమానం భరించ లేడు కనక విషయం తెలుసుకు వద్దాం. అని రథం శిబిరాల వయిపు నడిపించాడు.

ధర్మరాజు

వీరిని చూస్తూనే ధర్మరాజు సంతోషంతో: తమ్ముడూ! రణ స్థలంలో రాధేయుని కడ తేర్చడం అమరాసురులకు వశం కాదు. అటువంటి వానిని నిశ్శేషం చేసి వచ్చారంటే ఆనందంగా వుంది — అన్నాడు.

అప్పుడు అర్జునుడు: ధర్మనందనా! ఇప్పుడే వెళ్ళి కర్ణుని కడతేర్చి వస్తాను, అనగా;

తమ్ముడూ! ఇదా నువ్వు చేసిన పని ఇది వీరలక్షణమేనా! మనకింక యుద్ధం దేనికి, అడవికి పోయి ఆకూ అలమూ తిందాం కాదంటే కౌరవ పతి కొలువులో ఊడిగం చేద్దాం. అభిమన్యుడైనా, ఘటోత్కచుడయినా బ్రతికివుంటే ఈ పరాభవం నాకు జరిగేదేనా! చేతకాక పోతే నువ్వు సూత కృత్యం సాగించి వాసుదేవునికి గాండీవం యియ్యి. అంటూండ గానే అర్జునుడు కత్తి దూసి అన్నగారి తల నరక బోగా వాసుదేవుడు: గాండీవీ ఏమిటిది? అన్నాడు.

నా ప్రతిజ్ఞ నెరవేర వలసిందే, అని పట్టు పట్టాడు పార్థుడు. ఆర్యులను దూషిస్తే సంహరించినట్లే, అన్నాడు ధర్మ సూక్ష్మం చెపుతూ కృష్ణుడు.

పరి పరివిధాల నిందించి అర్జునుడు ఆ పాప పరిహారార్థం ఆత్మప్రశంస చేసుకున్నాడు.

అంతా అయాక ధర్మరాజు: నా మనసు యుద్ధం మీదికి నడవడం లేదు. అడవికే పోవాలని వుంది, అన్నాడు.

వాసుదేవుడు వారించి ఆ రోజున కర్ణుని వధించి తీరగలనని అర్జునుని చేత ప్రతిన చేయించాడు. అనంతరం అన్నగారి పాదాలకు మ్రొక్కి, ఆవేశంతో రథం అధిరోహించాడు.

కృష్ణ సారథ్యంలో రథం సేనా మధ్యానికి చేరింది. అప్పుడే కర్ణుని కొడుకొకడు నేల కూలడం వల్ల తీవ్ర క్రోధంతో వున్నాడు కర్ణుడు.

ఆ వంక భీముడు శకునిని మూర్ఛిల్ల జేశాడు. ఎదురు వచ్చిన యోధుడెవడూ నిలవ లేక పోతున్నాడు ; చూసిన కౌరవాగ్రజుడు తన సేనా నివహాన్ని ఒక్కుమ్మడిగా వాయు సుతుని మీదికి తరలించాడు ఇందరినీ యిలా తలాన పడ వైచి భీముడు అర్జునునికి సాయం వస్తున్నాడు.

అక్కడ రాధేయునితో శిఖండి, ధృష్టద్యుమ్నాదులు సాత్యకితో కూడి ఎదుర్కొంటు న్నారు.

సహదేవుడూ, పాండవ ద్వితీయుడూ వచ్చి కలిశారు. ఇందరినీ నిలబెట్టి వినోదం నడుపు తున్నాడు సూతనందనుడు. పాతిక మంది రథికులు పాండవ సేనలో పలచ బడ్డారు. అప్పటికి దుర్యోధన, దుశ్శాసన, శకుని, కృప, కృతవర్మ, అశ్వత్థామ .... ఇందరూ ఏక ముఖంగా శత్రుసేనా సాగరాన్ని కల్లోలితం చేస్తున్నారు.

ఇక కర్ణుని కడతేర్చక తప్పదని అర్జునుడు తీవ్ర వేగంతో వస్తూంటే శల్యుడు :

రాధేయా ! ఇప్పుడు చూపించు నీ పరాక్రమం. అదిగో ! పరమ శివుని అనుగ్రహంతో పాశుపతం పొందిన పార్థుడు, మన సేనా ప్రవాహాన్ని పాయలు పాయలుగా చీలుస్తూ వస్తు న్నాడు. నివాతకవచ, కాలకేయులను ఏకైక వీరుడుగా నిర్జించిన నిర్జర వల్లభ నందనుడు నీ కోసమే వస్తున్నాడు భుజంగాన్ని పట్టబోయే గరుడ పక్షిలా. ఏ మే మో ప్రగల్భాలు పలికావే? ప్రదర్శించు ప్రతాపం - అన్నాడు.

వచ్చేడి వివ్వచ్చునికి ఎదురు వచ్చిన కౌరవ సోదరులు పదిమంది మన్ను గరిచారు. అర్జునునికి తోడు అటునుంచి భీముడూ, ఇటునుండి సాత్యకితో ఉపపాండవులూ వచ్చారు.

ఇందరికీ యిన్ని రూపాలలో సాక్షాత్కరిస్తూ, బాణ కౌశలం చూపుతున్నాడు కర్ణుడు.

ఎదురు వచ్చిన కర్ణ సుతుడు సుషేణుడు సాత్యకి చేతులలో నేలకూలాడు.

భీమ దుశ్శాసను లుభయులూ ముఖా ముఖీ తలపడ్డారు. ఆ భీకర పోరాటంలో భీముని రథం విరిగింది.

దుశ్శాసన వధ

అంతతో గదాదండం చేబూని భీముడు విజృంభించగా, దుశ్శాసనుడు తోమరంతో ఎదుర్కొన్నాడు. పట పట పళ్ళు కొరుకుతూ భీమసేనుడు వానిని ఆయుధ హీనుని చేసి రెండు

చేతులతో ఆకాశాని కెత్తి పట్టి గిరగిర తిప్పి నేల మీద పడగొట్టి మోకాలితో పొడుస్తూ, ముఖం మీద పిడికిలితో పొడుస్తూ, పీక మీద పాదం పెట్టి నలుపుతూ అట్టహాసం చేసి :

ఓరీ! పదమూడేళ్ళుగా ఉడుకుతున్న క్రోధాగ్నికి నీ నెత్తురు ఆహుతి చేస్తాను, అంటూనే గం(డ గొడ్డలితో రొమ్ము బద్దలు గొట్టి ఎగజిమ్మే నెత్తురు తెగ (తావి, రక్తంతో నిండిన శరీరంతో తాండవమాడుతూ :

ఎంత రుచిగా వుందిరా నీ రక్తం, అని జబ్బ చరుస్తూ, పక పక నవ్వుతూ, మత్త గజ నృత్యం చేస్తూ, వాని కాలు ఎడమ చేత్తో పట్టి గిరగిర తిప్పుతూ, బీభత్సం చేస్తూంటే యోధ గణాలు తెల్లబోయి చూస్తున్నాయి.

కొంత సేపటికి దుశ్శాసన సోదరులు పదిమంది భీముని మీదికి రావడం చూసి అర్జునుడు వారిని మార్గ మధ్యంలోనే యమ పురికి పంపాడు.

భీమ విజృంభణం కర్ణుని కూడా నిశ్చేష్టుని జేసింది.

కర్ణ నందనుడు వృషసేనుడు భీకర రూపంతో పాండవ సేనా మధ్యానికి సాగుతూంటే నకులుడు అడ్డుకున్నాడు. వృషసేనుని వాడి బాణాలు నకులుని నానా హింసల పాలుచేయడం చూసి సాత్యకి ధృష్టద్యుమ్నాదులతో ఉపపాండవులు రాగా, వీరిని కృప, శకుని, దుర్యోధన, కృతవర్మలు అడ్డుకున్నారు.

వృషసేనుని వీర విహారాన్ని చూసి అర్జునుడే ఎదురు రాగా, ఆ రాధేయ సుతుడు మహోత్సాహంతో విజృంభించాడు. వీడు వీరాకారుడై విడిచిన బాణాలు వాసుదేవుని గిజాటు పరిచాయి. ఆగ్రహోదగ్రుడై అర్జునుడు నిశిత శరాలు వదిలి వృషసేనుని విల్లు విరిచి ఒక్క భల్లంతో వాని తల గగన తలానికి ఎగురగొట్టాడు, అటు కర్ణుడూ, ఇటు దుర్యోధనుడూ చూస్తూండగానే.

కుమారుని దుర్మరణం కనులారా చూచిన కర్ణుడు కన్నీరొత్తుకుని విజృంభించాడు.

సవ్యసాచి మహోద్రేకంతో ....

బావా! వాసుదేవా! ఈ రోజు కర్ణునితో శల్యుడుకూడా నేలకూల వలసిందే, అంటూ ధనుష్టంకారం చేశాడు.

రెండు మత్తేభాలు రెండు కుపిత సింహాలు విజృంభించినట్లు కర్ణార్జునులు తలపడ్డారు.

అర్జునుడు ఆగ్నేయాస్త్రం సంధించాడు. కర్ణుడు వారుణాస్త్రం విడిచి ఉపశమింప జేశాడు. కౌంతేయుడు మేఘాస్త్రం వదలగా, వాయవ్యాస్త్రంతో ఛిన్నాభిన్నం చేశాడు కర్ణుడు. ఐంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు ఇంద్ర సుతుడు. దానిని పటాపంచలు చేశాడు ఇన తనూభవుడు

వాడి శర పరంపరతో వాసవ నందనుడు చక్ర రక్షకులను చెల్లాచెదరు చేశాడు సుయోధనుడు తన యోధ గణాన్ని కర్ణునికి సాయం పంపాడు.

కర్ణుడు అశ్వసేనా ముఖమయిన నాగాస్త్రం సంధించగా శల్యుడు — రాధేయా! శర సంధానం కూడా మరిచావా! నీ గురి కంఠదేశానికి సరిగా లేదు, మరొక మారు చూడు — అనగా కర్ణుడు కుపితుడై ఆ అస్త్రాన్ని యథా తథంగా విడిచాడు.

సారథి వాసుదేవుడు రథాన్ని అయిదంగుళాలు కిందికి దింపాడు. ఆ అస్త్రం అర్జునుని కిరీటాన్ని నేలకు పడగొట్టి తిరిగి మీదికి వస్తుంటే అర్జునుడు ఆరు బాణాలతో ముక్కలు చేసి కర్ణుని శరీరం తూట్లు కొట్టాడు.

లెక్క చేయకుండా కర్ణుడు అర్జునుని వేధిస్తున్న వేళ, రథ చక్రం నేలలో దిగిపోయింది. అయినా అంగ పతి బ్రహ్మాస్త్రం విడిచిపెట్టగా ఐంద్రాస్త్రంతో ఉపశమింప జేశాడు అర్జునుడు

పార్థా! రథచక్రం ఎత్తుకునేవరకూ ఆగు అన్నప్పటికీ వినకుండా బాణాలు వదులుతూంటే, ఇది రణ ధర్మం కాదు, అని నీతులు చెపుతూంటే వాసుదేవుడు:

రాధేయా! నువ్వు ధర్మ బోధ చేస్తున్నావా!

లక్కయిల్లు తగులబెట్టిననాడు.

కపట ద్యూతం సాగించిననాడు.

నిండు సభలో పాండురాజు కోడలిని పరాభవించి నవ్వుడు.

ఘోషయాత్ర పేరిట వీరిని చంప వచ్చినపుడు.

యువకుడయిన అభిమన్యుని చంపిననాడు .... ఆనాడు నీకు ధర్మ దృష్టి లోపించినదా! అని నవ్వుతుండగా ఆ మహారథికు లుభయులూ బాణ వర్షం కురిపిస్తూనే వున్నారు.

కర్ణుడు రథ చక్రం ఎత్తు ప్రయత్నంలో భూమండలమే ప్రక్కదలి పైకి లేచింది.

అదే సమయంలో పాండవ మధ్యముడు నిశ్చల చిత్తంతో దివ్యాస్త్రం ప్రయోగించగా, కాంతిచ్ఛటలతో అది కర్ణుని శిరస్సు నేలకూల్చడమూ ఆ శరీరం నుండి దివ్యరోచి మనో వేగంతో సూర్యమండలాభి ముఖంగా ప్రయాణించడమూ ఏక కాలంలో జరిగాయి.

కురుసేనా వాహిని కల్లోలితమయి పలాయనం చేసింది.

పాండవ బలం హర్ష ధ్వానాలు చేసింది.

సూర్యుడు అస్త గిరికి చేరాడు.

సేనలు శిబిరాలకు నడిచాయి.

దుర్యోధనుడు దుర్భర విషాద చిత్తుడు కాగా శల్యుడు ఓదార్చాడు.

వాసుదేవార్జునులు ధర్మరాజు పాదాలకు నమస్కరించి అభివందన లందుకున్నారు.

అని వైశంపాయనుడు కర్ణపర్వం ముగించి శల్యపర్వం అందుకున్నాడు.

కర్ణపర్వం సమాప్తం

శల్యపర్వం

మహారాజా! శల్యుడు కూలాడు — అన్నాడు సంజయుడు: ధృతరాష్ట్రుడు నిర్విణ్ణుడవుతుండగా, నీ పెద్దకొడుకు సుయోధనుడు తొడలు విరిగిపడ్డాడు, భీముని చేతులలో. అని క్షణం ఆగి, మన పక్షంలో కృతవర్మ, కృపాచార్యులు, అశ్వత్థామ మిగిలారు వారి బలంలో పాండవు లయిదుగురూ, కృష్ణుడూ, సాత్యకీ వున్నారు అన్నట్టు మరిచాను. వారి పక్షం చేరిన నీ కొడుకు యుయుత్సుడు కూడా వున్నాడు. అన విని మూర్ఛితుడయాడు కురుపతి.

దుర్యోధనుని దుస్థితి విని విదురుని మనసు కూడా వ్యథా భరితమయింది. గాంధారితో, కోడళ్ళందరూ మూర్ఛపోయారు. అప్పటికి సంజయుని దుఃఖం కట్టలు తెంచుకుంది.

కొంత సేపటికి విదురుడు స్వస్థ చిత్తుడై, నారీ జనాన్ని అభ్యంతర మందిరాలకు పంపి మహారాజుకు శీతలోపచారాలు సాగించి తెలివి రప్పించాడు.

సంజయా! నా గుండె వజ్రంతో నిర్మించాడు విధాత. ఇక చెప్పు సంగ్రామ విశేషాలు, అనగా సంజయుడు గుండె దిటవు చేసుకొని ఆరంభించాడు.

ప్రభూ! రాధేయుని మరణంతో మీ కుమారుని ఆశలు పూర్తిగా ఆరిపోయాయి. ఇక నగరంలో అడుగు పెట్టనని విషాదంతో తలదించుకు కూర్చున్నాడు.

అప్పుడు కృపాచార్యులు: నాయనా! క్రోధానికి కూడా హద్దుండాలి. లేకపోతే అది సర్వ నాశనం చేస్తుంది ఇంతవరకూ మనం పితామహునీ, ధనురాచార్యునీ, రాధేయునీ ఆహుతి చేశాం, యీ సమర సవనంలో, ఇప్పుడయినా నువ్వు శాంతించి ధర్మరాజుని పిలిచి వారి అర్ధభాగం వారికిస్తే ఉభయ వంశాలూ వర్థిల్లుతాయి. ఇందుకు వారూ తిరస్కరించరు·

అయితే ఈ మాటలన్నీ నేను ప్రాణాల మీది తీపితో, యుద్ధ భీతితో చెప్పడం లేదు. స్వామికి హితవు చెప్పడం నా విధి కనుక చెపుతున్నాను అన్నాడు.

విని విని సుయోధనుడు: ఆచార్యా! మీరు హితవు చెప్పారు. నా మీది ఆదరంతో. కాని మొన్నటి వరకూ వారిని అన్ని క్లేశాల పాలుజేసి, ఇప్పుడు యుద్ధంలో ఇన్ని జరిగాక నిన్నటికి నిన్న వృకోదరుడు తన ప్రతిజ్ఞానుసారం నా తమ్ముడి రొమ్ము చీల్చి రక్త పానం చేశాక, ఈనాడు నేను సంధికి సాగితే నా ప్రాణాల మీది తీపితోనే అని అనుకోకుండా వుంటారా! ఇప్పుడింక ఒకరి ముందు తలవంచే ప్రసక్తిలేదు. అటో యిటో తేల వలసిందే. మహా యోధులయిన భీష్మ, ద్రోణ, కర్ణులతో నేనూ వీర స్వర్గం చేరుతాను, అని క్షణం ఆగి:

ఛీ ఏవిటీ దౌర్బల్యం, ఈ మిగిలిన బలగంతో పోరు సాగించి శత్రు నిశ్శేషం చేసి నా శక్తి ప్రదర్శిస్తాను, అనడంతో చుట్టూ వున్న వీరులందరూ కత్తులు సవరించారు.

రాత్రి బాగా పొద్దు పోయింది.

అంతరూ శిబిరాల వయిపు అడుగులు వేస్తున్నారు. కృపాచార్యులు, కృతవర్మ, అశ్వత్థామ, శకుని, శల్యుడూ బాగా యోజన చేసి ఆ రాత్రి శిబిరాలలో నిద్రించడం వివేకం కాదనీ, కర్ణుని కడతేర్చిన ఉత్సాహంలో పాండవ సేన రాత్రికి రాత్రి యుద్ధానికి వచ్చినా రావచ్చుననీ, అనుకుని సమీపంలో వున్న సరస్వతీ నదీ తీరానికి చేరారు.

అక్కడ సుయోధనుడు అశ్వత్థామను చేరి, నువ్వు నాకు గురు సముడవు. ఇప్పుడు మన వాహినికి సేనా పతిగా ఎవరిని స్వీకరించాలో చెప్పు, అనగా,

మహారాజా! మద్రదేశాధిపతి శల్యుడు సర్వ సమర్థు డనడంతో, పవిత్ర నదీ జలాలతో శల్యుని అభిషేకించి జయ జయ ధ్వానాలు చేశారు.

ఈ వార్త చేరగానే పాండవాగ్రజుడు:

వాసుదేవా! ఇప్పుడింక మన కర్తవ్యం ఏవిటన్నాడు.

ధర్మనందనా! ముందే అనుకున్నట్టు శల్యుడు నీ వంతు, అని చిరునవ్వు నవ్వాడు.

అందరూ శిబిరాలు చేరి సుఖంగా నిద్రించి తెల తెల వారుతుండగా కల కల లాడే ముఖాలతో తళ తళ లాడే కత్తులు దూసి కదిలారు.

శల్యుడు సర్వతోభద్రవ్యూహం పన్ని సేనను నడిపించాడు. పాండవ సేన త్రిముఖ వ్యూహంతో ఎదుర్కొన్నది.

సింహనాద, శంఖ ధ్వాన భేరీ భాంకృతులతో భూనభోంతరాళాలు దద్దరిల్లుతున్నాయి.

పోరు సాగుతూండగా శల్యుడు: సారథీ! అదిగో ఆ తెల్లగుర్రాలతో వస్తున్న రథం ధర్మరాజుది మనం ముందు ఆయన మీదికి నడవాలి! — అన్నాడు.

ఈ వంక నకులుని కెదురు వచ్చిన కర్ణుని కొడుకులు చిత్రసేన, సత్యసేన, సుశర్మలు నేలకూలారు.

అది చూసిన శల్యుడు నకులుని వయిపు నడుపుతూంటే పార్థుడు ఎదురువచ్చాడు.

కృపాచార్యులు ధృష్టద్యుమ్నునితో తలపడ్డారు అప్పటికే భీముని రథాశ్వాలు శల్యుని బాణ ఘాతంతో నేలకూలగా, ఆ వీరుడు గదా ధారియై విక్రమించి అడ్డువచ్చిన శల్యుని కొడుకును నేలకూల్చగా, ఆ మద్రేశ్వరుడు కుపితుడై వీర విహారం ఆరంభించాడు. అది చూసి భీముడు తన గదా దండంతో ఆ రథాశ్వాలను నేలకూల్చాడు. కోపంతో శల్యుడు తోమరా యుధం విసరగా అది వాయుసుతుని రొమ్మున నాటుకుంది. దాన్ని లాగి పారేసి, శల్యుని సారథిని నేలకూల్చాడు. దానితో శల్యుడు గదా ధారియై రథం దిగి భీముని వైపు నడిచాడు

ఉభయులూ మత్త భాల వలె విజృంభించారు. గదా చాలనంలో మెరుపులు పుట్టాయి అగ్ని గోళాలు గోచరించాయి; ఒక్కొసారి గదలు మండలాకృతిలో గిర గిర త్రిప్పుతూ వెను కకు నడిచి అంతలో ఢీకొంటూంటే పిక్క బలిసిన పొట్టేళ్ళు పొట్లాడుతున్న సన్నివేశం తల పునకు వచ్చింది.

ఒకరిపై ఒకరు విసరుకున్న గదలు యిరువురినీ మూర్ఛితులను చేశాయి. తక్షణం కృపాచార్యుడు శల్యుణ్ణి తన రథం మీదికి లాగి దూరంగా వెళ్ళాడు. కొద్ది క్షణాలలో తేరుకున్న భీమసేనుడు ఏడీ శల్యుడు? అంటూ గదతో నిలబడ్డాడు.

చేకితానుడు ధర్మజుని ముందు నిలిచి పోరుతూండగా సుయోధనుడు ప్రాసాయుధం విడిచి వాని తల యెగుర గొట్టాడు. అంతలో పాండవసేన క్రోధోద్రిక్తమై దూకింది.

అప్పటికి స్మృతి వచ్చిన శల్యుడు ధర్మరాజును ఎదుర్కొన్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు దుర్యోధనునితో పోరుతున్నాడు.

ధర్మనందనునికి తోడు వచ్చిన సాత్యకి, నకుల, సహదేవులను చిత్ర చిత్ర గతుల హింసించి శల్యుడు వీరవిహారం చేస్తున్నాడు. ఊపిరి తిప్పుకోలేక పోయాడు. ధర్మరాజు. ఆవల అశ్వత్థామ అపర రుద్రునివలె విజృంభిస్తున్నాడు

సాత్యకి, నకులు లొక వంక, సహదేవ ధృష్టద్యుమ్ను లొకవంక, వెనుక సవ్యసాచి ముందు భీమసేనుడు తోడు రాగా ధర్మరాజు ఉద్దీపిత క్రోధుడై, శల్యునితో భీకర సంగ్రా మానికి తలపడ్డాడు.

అప్పుడు భీమునితో దుర్యోధనుడూ, కృపాశ్వత్థామలు అర్జునునితో అద్భుత సమరం నడిపారు.

ధర్మరాజు వదిలిన వాడి బాణాల ధాటికి శల్యుడు మూర్ఛ పోగా అశ్వత్థామ వానిని రణ రంగానికి దూరంగా తీసుకు వెళ్ళాడు.

ధర్మరాజు మహోత్సాహంతో ముందుకు సాగుతున్నాడు. శల్యునికి స్మృతి వచ్చింది. ఇనుమడించిన క్రోధంతో ధర్మ పుత్రుని ఎదుర్కొన్నాడు. కౌంతేయుని రథాశ్వాలు నేల కూలాయి. సారథి ఒరిగాడు. ధర్మరాజు మనసా సర్వేశ్వరుని ప్రార్థించి మరొక రథం మీదికి నడిచాడు. భీమసేనుని బాణ ఘాతానికి శల్యుని విల్లు విరిగింది. గుర్రాలు ఆఖరి శ్వాస విడిచాయి కవచం విడిపోయింది.

రథం దిగి డాలు కత్తులతో వస్తున్న శల్యుని భీముడే ఎదుర్కొని ఆయుధ శూన్యుని చేశాడు

గదా ధారియై శల్యుడు ధర్మజుని మీదికి నడిచాడు. ధర్మరాజు త్రిపురాంతకుని స్మరించి శక్తి ప్రయోగించగా అది వాని రొమ్ము చీల్చి, వెన్నువిరిచి, భూమిలో దిగబడింది. నవ రంధ్రాల నుంచీ రక్త ధారలు స్రవిస్తుంటే శల్యుడు ఉత్తుంగ పర్వత శిఖరంలా నేలకు వాలాడు. అది చూసి శల్యుని తమ్ముడు వచ్చి పాండవాగ్రజుని ముందు నిలవలేక అస్త్రంతో వీరస్వర్గం చేరాడు. మద్ర యోధులందరూ ఆ పట్టులో మట్టి కరిచారు. అది కురు సేనకు విపరీత వ్యథ కలిగించి పలాయనం శరణ్య మనిపించింది.

తన సేనల భయం చూసి సుయోధనుడు వారందరికీ ఉత్సాహం కలిగించి రణో న్ముఖులను చేసుకున్నాడు.

అనంతరం జరిగిన సంగ్రామంలో సాళ్వుడు తన భద్రగజంతో నేల కూలాడు.

సహదేవుని చేతులలో శకుని కొడుకు ఉలూకుడు వాలిపోయాడు. కొడుకు మరణం కలిగించిన విషాదం రోషంగా మారి శకుని సహదేవుని మీదికి రాగా కొంతసేపు ధనుర్విద్య ప్రదర్శించి ముగ్గిన తాటిపండులా శకుని తల నేలకు రాల్చాడు సహదేవుడు.

స్థితి గతులు గమనించి దుర్యోధనుడు గదా ధారియై రణ రంగం నుండి పలాయనం పఠించాడు మహారాజా !

అని సంజయుడు :ప్రభూ ! కృపాశ్వత్థామలతో కృతవర్మ మిగిలాడు తీవ్ర క్రోధంలో వున్న సాత్యకి నన్ను చూసి కత్తి దూశాడు. అంతలోనే ధృష్టద్యుమ్నుడు వచ్చి : సాత్యకీ ! ఈ సంజయుడు ఏం చేశాడు. వీణ్ణి విడిచిపెట్టు, అన్నా వినక కత్తి దూస్తూనే వుండగా వ్యాసుల వారు విజయం చేసి సాత్యకిని వారించారు.

తక్షణం నేను రణ రంగాన్ని రెండంగలలో విడిచి, సుయోధనుడున్న ప్రాంతానికి చేరి విషయం వివరించాను.

విన్న సుయోధనుడు అక్కడే వున్న మడుగులో దాగి వుండడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. సుయోధనుని శరీరానికి ఒక్క చుక్క కూడా నీరు సోక లేదు. నే నక్కడే నిలబడ్డాను కింకర్తవ్యతామూఢుడనై.

అప్పటికి మన మహారథికులు ముగ్గురూ వచ్చి నా విషయం విని విచారిస్తూండగా పాండవ వీరులు వస్తున్న అలికిడి అయింది. ఇక అక్కడ వుండడం మంచిది కాదని, నన్ను కృపాచార్యుల రథం మీద ఎక్కించి నడిపేశారు.

వచ్చిన పాండవ పక్షంలో వున్న యుయుత్సుడు కృష్ణార్జునులతో సంప్రదించి దుర్యోధనుని అంతఃపుర జనాన్నీ వారి రక్షక జనాన్ని హస్తినాపురం తరలించి విదురుని ఆజ్ఞానుసారం మీకు తెలియనివ్వకుండా ఎవరి మందిరాలకు వారిని పంపాడు.

పాండవ వీరులు మన జాడ తెలియక వారి శిబిరాలు చేరారు. మేము మళ్ళీ ఆ మడుగును సమీపించాం.

మన యోధులలో అశ్వత్థామ యింకా సంగ్రామం సాగించడానికే సన్నద్ధంగా వున్నా సుయోధనుడు ఆ రాత్రికి విశ్రాంతి తీసుకుని మరునాడు ఉదయం ఆలోచిద్దాం అన్నాడు.

ఇలా వీరు మాటాడుతూండగా ధర్మరాజు ఆజ్ఞను అనుసరించి వీరిని వెదుక వచ్చిన బోయలు ఆ కథ అంతా భీముని ద్వారా ధర్మరాజుకి అందించగా వారు రథారూఢులై మడుగు సమీపానికి వచ్చారు.

ఆ ధ్వని విన్న మన యోధులు దూరంగా వెళ్ళారు ఎక్కడా మనిషి జాడ కనిపించక ఆలోచించి దుర్యోధనుడు మాయా విద్యతో ఎక్కడో దాగి వుంటాడని భావించి కృష్ణుని సలహా ననుసరించి ఆ హ్రద సమీపానికి చేరి పరి పరి విధాల అవమాన వాక్యాలతో రెచ్చ గొట్టి మాన ధనుడయిన నీ కొడుకుకు పౌరుషం రప్పించారు.

ధర్మరాజు ఆడిన మాటలు సహించలేక నీ కొడుకు :

పాండవాగ్రజా! ఎందుకింక యుద్ధం! ఎవరి కోసం ఏం మిగిలిందని చెయ్యాలి యుద్ధం, కాదు కదనం తప్పదంటావా! కొంత సేపు విశ్రాంతి తీసుకు రండి. ఇప్పుడు నేను ఏకాకిని, వాహనం కూడా లేదు. అయినా మీ అందరినీ సంహరించి మా వీరుల ఋణం తీర్చుకోగలను. కాని నా కా కోరిక లేదు. ఈ రాజ్యం అంతా నీకు ధారవోస్తున్నాను వెళ్ళి ఏలుకో అనగా ధర్మనందనుడు నవ్వుతూ :

నీ కే దక్కు లేదే? ఇంక నువ్వా ధారవోసేది ఈ పొల్లు మాటలు కట్టి పెట్టి వీరుడవై

మాలో ఎవరితోనో ఒకరితో యుద్ధం సాగించు. నీకు కావలసిన వాహనం, ఆయుధం తీసుకో-అన్నాడు.

అప్పుడు సుయోధనుడు : ఈ సమయంలో నాకు రథం మీద ఎక్కి యిన్నాళ్ళూ సాగించిన యుద్ధం నడపాలని లేదు. జిహ్వకు కొత్త రుచులు తృప్తి నిచ్చినట్లు వాహనం లేకుండా గదా ధారినై యుద్ధం సాగించాలని వుంది, అనగానే ధర్మరాజు తనతో గదా యుద్ధం సాగించమన్నాడు.

ఆ మాటలతో కొరడా దెబ్బ తిన్న మేలు జాతి గుర్రంలా దూకి తన సువర్ణభూషిత గదా దండంతో ప్రత్యక్ష మయేసరికి అందరికీ హడలు పుట్టింది. అంతలోనే వారికి నవ్వూ వచ్చింది.

దానితో రోషం వచ్చి : మీలో నాతో రణ క్రీడ సాగించ దలచిన వారు రావచ్చు-అనగానే ధర్మరాజు :

తమ్ముడూ! అంత తొందర పడకు. యుద్ధానికి దిగినా మన బాంధవ్యాలూ, ప్రేమలూ వదులు కొంటామా! ఇదిగో ఈ కవచం, శిరస్త్రాణం ధరించి రా, అన్నాడు.

ఆ అలంకారాలతో కౌరవాగ్రజుడు స్వర్ణ గిరిలా నిలిచి రాదలచిన వారు రండి, చూద్దురు గాని నా గదా ఘాతాల రుచి, అని అట్టహాసం చేశాడు. ధర్మరాజే ముందడుగు వేయబోగా వాసుదేవుడు వారించి భీముని పంపించాడు.

భీమసేనా! గదా ధారినై నిలిచిన నన్ను అమరేంద్రుడు కూడా అడ్డు కోలేడు. నువ్వు యుద్ధ నీతి విడకుండా పోరు సాగించు, అని లంఘించాడు, సుయోధనుడు

దుర్యోధన - భీమసేనులు గదాయుద్ధం సాగించ నున్నారని విని బలరాముడు తన శిష్యుల క్రీడ చూడాలనే కుతూహలంతో వచ్చాడు.

ద్వైపాయన హ్రదంనుండి కదలి రణ రంగానికి వచ్చి వా రుభయులూ మత్తేభాల వలె తమ గదా శుండాలతో పోరు ప్రారంభించారు.

ఆ గదలు ఒక దాని నొకటి సోకి మంటలు పుట్టాయి; పద ఘాతాలకు పర్వతాలు చలించాయి; వారి కన్నులలో విస్ఫు లింగాలు పుట్టాయి. చిత్ర విచిత్ర గతులలో పరమ రమణీయంగా నడుపుతున్నారు రణ క్రీడ.

అప్పుడు వాసుదేవుడు : అర్జునా! చూశావా! ఉభయులూ సమంగానే అభ్యసించినా సాధన చేసి సుయోధనుడు మరింత కౌశలం సాధించాడు. మన వాడికి శరీర బలం

వుంది కాని ఆ సాధన లేదు కనక దారి తప్పించకపోతే గెలుపు మనది కాదు. అంటూనే వాసుదేవుడు భీమునికి, కనిపించేటట్లు తన తొడలు చూపించాడు.

ఆ సమయంలో పైకెగిరి మీదికి దూకే దుర్యోధనుని తొడలు విరిగేటట్టు గదా దండం విసిరాడు భీమసేనుడు. రక్తం వాన కురిసింది; మాంస ఖండాలు పిడుగుల్లా పడ్డాయి. నీ కొడుకు నేలకూలగా భీముడు అట్టహాసంతో వెళ్ళి :

ఓరీ! పాంచాల రాజపుత్రిని ఏకవస్త్రను నిండు కొలువుకు ఈడ్పించి సాగించిన అత్యాచారానికి ఫలం అనుభవించు, ఈ ప్రాయశ్చిత్తం చాలా, అని తన ఎడమకాలితో సుయోధనుని తల తన్ని అట్టహాసం చేస్తూంటే బలరాముడు ఊరు భాగానికి కింద గదతో తాడించరాదని భీము డెరుగడా! అని క్రోధంతో వస్తూంటే:

వాసుదేవుడు వారించి : అన్నయ్యా! వీడి ప్రతిన వుంది. పయిగా కౌరవాగ్రజుడికి మైత్రేయ మహర్షి శాపం వుంది. అదిన్నీ కాక నాడు గగన వీధికి ఎగిరి మీదికి దూకుతూంటే ఆత్మ రక్షణ కోసం ఈ యోధుడు చేసిన ప్రయోగం అది. ఇక ధర్మం అంటావా! అధర్మ పరులను అక్రమంగా సంహరించక తప్పదు , అని ఓదార్పు మాటలు చెప్పగా, బలరాముడు విన లేక రథం ఎక్కి నిజ నగరం వెళ్ళిపోయాడు.

నేల కూలిన సుయోధనుడు పరి పరి విధాల కృష్ణుని అభిశంసించి ఆయన ఇచ్చిన సమాధానాలు వినలేక తల తిప్పుకున్నాడు. అప్పుడు పాండవులు కృష్ణునీ, సాత్యకినీ వెంట బెట్టుకుని కౌరవ శిబిరాలన్నీ చూచి తిరిగి వచ్చి రాత్రి ఆరుబయల గడపడానికి నిశ్చయించు కున్నారు. అందరూ కదలిన అనంతరం వాసుదేవుడు అర్జునుని రథం దిగమన్నాడు.

అంతే! ఆ రథం భగ్గున మండింది. అర్జునుడు తెల్లబోగా దేవకీ నందనుడు : బావా! ఆచార్యద్రోణులూ, రాధేయుడూ విడిచిన బాణాగ్నిని యింతవరకు నిరోధించాను- అని నవ్వాడు.

ఎప్పటి కవసర మవుతుందో అని రథాన్ని సజ్జితంచేసి వుంచిన దారుకుడు రథాన్ని తీసుకు రాగానే దాన్ని అధిరోహించి ఓఘవతీనదీ తీరాన ఆ రాత్రి గడపడానికి నిశ్చయించాడు వాసుదేవుడు

ధర్మరాజు —

పరమపతివ్రత గాంధారి పుత్ర శోకంతో తమను శపించకుండా తగు రీతిని మాట్లాడ వలసిందిగా కృష్ణుని పంపాడు.

వాసుదేవుడు హుటాహుటి హస్తినా పురం ప్రవేశించి గాంధారి వున్న చోటికి వెళ్ళి ముఖపాదప్రక్షాళనం చేసి విషయాలన్నీ వివరించి, ఓదార్చి గాంధారిని పరి పరి విధాల ప్రశంసించి తిరిగి వచ్చాడు.

మహారాజా! నేను నీ పెద్దకొడుకు దీన స్థితి చూసి వస్తూంటే, సంజయా! చూశా వుగా వీరి కపట ధర్మ వర్తనం. కంఠంలో ఊపిరి ఉండగా వారిని నమ్మకు - అన్నాడు సుయోధనుడు.

అప్పటికి కృతవర్మ, కృపాశ్వత్థామలూ చేరి యింత సేపు ఏడ్చారు. అశ్వత్థామ తేరుకుని :

రారాజా! నన్ను సర్వసైన్యాధిపతిని చెయ్యి. వాసుదేవ సమక్షంలో శత్రు నిశ్శేషం చేస్తా నన్నాడు.

దుర్యోధనుడు అక్కడి కక్కడే అశ్వత్థామను సేనాపతిగా అభిషేకించాడు అని శల్యపర్వం ముగించి, వైశంపాయనుడు సౌప్తిక పర్వం అందుకుంటున్నాడు.

శల్యపర్వం సమాప్తం

సౌప్తిక పర్వం

సంజయుడు మళ్ళీ తిరిగి వచ్చి మహారాజా! అప్పటికి ప్రొద్దు గుంకింది అభిషిక్తుడయిన అశ్వత్థామ శాత్రవ సంహారము ఎలా సాగించాలా ? అని ఆలోచిస్తూ, సేనా శిబిరాలకు దూరంగా ఒక చెట్టు క్రింద చేరాడు.

కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మా నిద్రపోయారు. అశ్వత్థామకు కంటిమీద రెప్ప వాలడం లేదు. ఆ సమయంలో అక్కడి మర్రి చెట్టు మీద గుడ్లగూబ విశృంఖలంగా పక్షి సంహారం చేయడం కనిపించింది.

ఏ ఉపాయంతో నయినా శత్రువును సంహరించడం రాజనీతి విరుద్ధం కాదు కనుక యిప్పుడు నాకీ ఉలూక మార్గం శ్రేష్ఠం అనుకుని ప్రక్కనే పరున్న మహా రథికు లిద్దరినీ మేలు కొలిపి తన ఊహ తెలిపాడు.

కృపాచార్యుడు : నాయనా! ఏ పని కయినా పురుష కారం దైవం. ఆ పని కవసరమయిన సాధన సంపత్తి అవసరం కర్షకుడు సిద్ధి వంచి, భూమిని దున్ని, పదును చేసి, విత్తనాలు జల్లకపోతే వానలు కురిసీ లాభం లేదు. అతని శ్రమ అతను పడ్డా వాన చినుకు పడకపోతే!

అందుచేత మన కృషికి దైవం తోడు కావాలని విస్మరించకు, ధర్మం విడవకుండా చేసే పనికి దైవం ఎప్పుడూ తోడు పడతాడు. ఆవేశంలో భయ కంపిత చిత్తంతో లోభ వశీభూత హృదయుడై సాహసించేవాడు కార్యసాధకుడు కాడు వానిని లోకం హర్షించదు. ఆప్తులూ శ్రేయోభిలాషులూ ఎంత చెప్పినా వినలేదు సుయోధనుడు, తత్ఫలం అనుభవిస్తున్నాడు; ఇక నీ యిష్టం, అన్నాడు.

అశ్వత్థామకు ఆ పలుకులు తల కెక్క లేదు. కృతవర్మను చూస్తూ : ఆర్యా! మంచి చెడ్డలు ఎవడికి వాడు నిశ్చయించుకొని వాడి దారి వాడు తొక్కుతాడు. ప్రజా పతి సృష్టి ప్రారంభించిననాడు విప్రులకు శాంతినీ, క్షత్రియులకు తేజస్సునూ, వైశ్యలకు దక్షతనూ అనుగ్రహించాడు నేను విప్ర వంశంలో పుట్టినా రాజ ధర్మం చేపట్టాను. నా తండ్రిని చంపిన యోధు డింకా జీవించి వుండగా యింతటి నేను చేతులు ముడుచుకు కూర్చొలేను. పాండవ బలం ఈ సమయంలో సుఖ నిద్రలో వుంటుంది.

ఆ దృష్ట ధృష్టద్యుమ్నుని నా వాడి కత్తితో తెగనరికి, మిగిలిన వారిని ఈ నిశిత కరవాలానికి బలి యిస్తాను. అప్పుడు గాని నా గుండె మంట ఆరదు – అన్నాడు.

నాయనా! నువ్వు బాగా అలసి వున్నావు. ఇప్పటికి నిద్రపో, తెల తెల వారుతూండగా మనం ముగ్గురం వెళ్ళి కావలసిన కార్యం నెరవేరుద్దాం, అని కృపాచార్యుడు శాంతి వాక్యాలు పలుకగా, మామా! కాముకుడికి, లుబ్ధ హృదయుడికి, క్రోధ వశుడికి, కంటి మీద కునుకు వస్తుందా! అదీకాక వాసుదేవుడు తోడుండగా, పార్థుడు గాండీవ ధన్వియై నిలబడితే వారిని ఓడించడం మన తరం కాదు. ఇక నన్ను కాదన వద్దు — అని కరవాలం తీశాడు, అశ్వత్థామ.

నాయనా! ఆయుధ హీనుని, వాహన శూన్యునీ, శరణాగతునీ, రణ రంగ దూరునీ చంపడం నీతికాదని ఎరగవా! పయిగా వారంతా నిద్రలో వుంటారు. నిద్ర చావుకి మారు పేరు. అటువంటి పీనుగులను చంపడం నీ వంటి అస్త్ర విదుడికి ధర్మం కాదు, అన్నాడు కృపాచార్యులు.

మామా! ధర్మం మాట ఎత్త వద్దు. భీష్మునీ ద్రోణులనూ, కర్ణునీ, వారు ధర్మంగానే సంహరించారా? భూరిశ్రవసుని సాత్యకి ఏం చేశాడు? ఇప్పటి కిప్పుడు భీముడు చేసిన ఊరు భంగం మాట ఏమిటి? ఇంక యీ మీమాంస చాలించి వస్తే నాతో రండి, అని లేచాడు అశ్వత్థామ.

ముగ్గురూ అగ్ని రూపులై కదిలారు. రథాలు పాండవ శిబిరాల వయిపు సాగుతున్నాయి.

సాగేవేళ అశ్వత్థామ యెదుట ఒక మహా భూతాకృతి గోచరించగా ఈ యోధుడు నిశ్చలంగా తన శస్త్రాస్త్రాలన్నీ సంధించి విడిచాడు. ఆ భూతం అట్టహాసం చేస్తూ నిల బడ్డది. ఇదేదో ఉపద్రవం అని గ్రహించి అశ్వత్థామ రథం దిగి పినాక పాణిని ఆరాధించడానికి వేదిక నిర్మించి అందులో ఆత్మార్పణం చేసే సంకల్పంతో రుద్ర ప్రార్థన చేశాడు. పరమ శివుడు ప్రసన్నుడై తీవ్ర ధారా రోచిరుదంచిత ఖడ్గం అనుగ్రహించాడు.

పరమానందంతో అశ్వత్థామ పాండవ శిబిరాల వయిపు రథం నడిపి ధృష్టద్యుమ్నుని శిబిరంలో అడుగు పెడుతూ ఒక్క పాద తాడనం చేశాడు.

ఆ ధ్వనికి ధృష్టద్యుమ్నుడు కనులు తెరిచాడు అదే సమయంలో వాని జుట్టు పట్టి ఈడ్చి నేల పడ గొట్టి మోకాటితో కుమ్ముతూ ముక్కు మీద ముష్టి ఘాతాలు చేస్తూ ధనున్సున్న అల్లెత్రాడు విప్పి, వానికంఠము చుట్టూ తిప్పి, పశువును చంపినట్టు చంపాడు. అలానే ఉత్తమౌజునీ, యుధామన్యునీ చిత్ర వధచేసి, శిబిర సమీపంలో వున్న గజబలాన్ని చిత్ర హింస పెట్టి, అప్పటికి మేలుకొని తన కెదురు వచ్చే శిఖండినీ, ఉపపాండవులనూ వారికి తోడువచ్చే సైనికులనూ వారి వాహనాలనూ తునా తునకలుగా నేలరాల్చి, పిశాచ హాసంతో శిబిరాలు

విడిచి కృప, కృతవర్మ లున్నచోటికి వచ్చి, ఇక పాండవులూ, కృష్ణుడూ, సాత్యకి మిగిలారు అన్నాడు.

అతని రాక్షసావేశం చూసిన ఆ మహా యోధులు విషణ్ణ హృదయులై తలలు వంచుకున్నారు.

ఇప్పుడీ వార్త మన ప్రభువుకి నివేదించాలి, అని అశ్వత్థామ రథం కదలించాడు. వారు కూడా అనుసరించారు.

ఆఖరి శ్వాస తీసుకుంటున్న దుర్యోధనుడు అశ్వత్థామ చేసిన సాహస కార్యాన్ని విని ఆనందంతో కన్ను మూశాడు, మనం వీర స్వర్గంలోనే కలుసుకుందాం అంటూ.

ఆ యోధులు ముగ్గురూ సుయోధనుని శరీరాన్ని గాఢంగా కౌగలించుకొని విల విల విలపించారు.

అంతలో తెల్లవారింది. మహారాజా! వ్యాసమహర్షి నాకు అనుగ్రహించిన శక్తి అంతతో చల్లారిపోయింది.

తెల్లవారేసరికి ఈ వార్త పాండవులకు తెలిసింది. అప్పటి కప్పుడే నకులుడు ఉపప్లావ్యం వెళ్ళి ద్రౌపదినీ, యితర స్త్రీ జనాన్ని రథం మీద తీసుకు వచ్చాడు ద్రౌపది పుత్ర శోకంతో నిండిన గుండెతో మూర్ఛిల్లి కొంతసేపటికి తేరుకొని :

నా కొడుకులను సంహరించిన అశ్వత్థామకు శిరచ్ఛేదం చెయ్యకపోతే ఆత్మహత్య చేసుకుంటాను అంది.

అప్పుడు కృష్ణుడు ఆమెను ఓదారుస్తూ :

అమ్మాయీ! గురు పుత్రుడు ఈ పాటికే ఏ అడవికో పోయి వుంటాడు. వెతకి చంపినా నీ కెలా తెలుస్తుంది, అనగా ద్రౌపది : అతనికి జన్మసిద్ధమయిన శిరోమణి వుంది. అది తెచ్చి యిస్తే చాలు అని భీమసేనుని దగ్గరగా వెళ్ళి : నువ్వు తప్ప యీ పని చెయ్యగల వారు లేరు, అని రెచ్చగొట్టి రథం ఎక్కించింది.

రథం అటు కదలగానే వాసుదేవుడు :

ధర్మనందనా! అశ్వత్థామ దగ్గర అగస్త్యమహర్షి అనుగ్రహించిన బ్రహ్మ శిరో నామకాస్త్రం వుంది. దానిని మానవులపై ప్రయోగించవద్దని ద్రోణాచార్యులు చెప్పివుంటారు. కాని, ఆవేశ స్వభావుడయిన అశ్వత్థామకు నిగ్రహం లేదు. అందుచేత మనం భీముని

రక్షించుకోవాలి – అని సహదేవునీ, సాత్యకినీ శిబిర రక్షణలో వుంచి తన రథం మీద ధర్మరాజునీ అర్జునునీ ఎక్కించుకొని త్వరిత గతిని నడిపించాడు.

అప్పటికే భీమసేనుడు భాగీరథీ నదీ తీరాన వున్న వ్యాస మహర్షికి నమస్కరించి, అశ్వత్థామ కోసం అన్వేషిస్తున్నాడు.

దేహ మంతా విభూతి పూసుకొని, తపో దీక్షలో వున్న అశ్వత్థామ కనిపించగానే బాణం సంధించి భీముడు :

ఓరీ కపట చిత్తుడా! చాలించు నీ తపస్సు. రా యుద్ధానికి! అంటున్న వేళకు కృష్ణుని రథం కూడ అక్కడకు చేరింది.

చూశాడు అశ్వత్థామ రోష తామ్రాక్షుడై ఒక దర్భ తీసుకొని అభిమంత్రించి బ్రహ్మ శిరో నామకం విడుస్తూ అపాండవం చేసిరా అన్నాడు.

అది చూసి అర్జునుడు కూడా గజగజ లాడుతూంటే:

అర్జునా! గురు పుత్రుడు బ్రహ్మశిరో నామకం ప్రయోగించాడు. నువ్వు కూడ దానినే ప్రయోగించి ఉపసంహరించు – అన్నాడు కృష్ణుడు.

తక్షణం సవ్యసాచి రథం దిగి గురువులను స్మరించి అస్త్రం ప్రయోగించాడు.

ఆ దివ్యాస్త్రాలు ఒకదాని నొకటి ఢీకొని జ్వాలా రోచులతో విజృంభిస్తుంటే నారదుడు వ్యాసునితో వచ్చి ఆ దివ్యాస్త్రాలు ఉపసంహరించండని కోరగా అర్జునుడు ఉపసంహరించినా అశ్వత్థామ ప్రాణ భీతితో ఉపసంహరించక పోవడంతో, నాయనా! నీ శిరోమణి భీమునికిచ్చి ప్రాణ రక్షణ చేసుకో – అన్నాడు వ్యాసుడు.

అప్పుడు అశ్వత్థామ అంగీకరిస్తూ పాండవ పౌత్రులను యిది బలిగొని ఉపశమిస్తుంది – అని శిరోమణి యిచ్చాడు.

అపరిమితానందంతో భీమసేనుడు ఆ మణి తెచ్చి ద్రౌపది కిచ్చి భామా! ఇంతతో అశ్వత్థామ కీర్తి బుగ్గిపాలయింది. ఇక వాడు బ్రతికినా మృత కల్పుడే అనగా ద్రుపద రాజ నందన సంతోషంతో ఆ శిరోమణి ధర్మరాజుకి అర్పించింది.

ఇక్కడ కృష్ణుడు వ్యాస మహర్షితో మాట్లాడుతూ

గురు పుత్రుడు పాండవ వంశీయుల గర్భ విచ్ఛిత్తి పణంగా ఉపసంహరించారు బ్రహ్మశిరో నామకాన్ని. ఇప్పుడది ఉత్తరా గర్భ చ్ఛేదానికి సాగుతూంటుంది. కనక దాన్ని నా సుదర్శనంతో రక్షిస్తాను.

వెనుక ఒకప్పుడు ఈ గురు పుత్రుడు వచ్చి తనకు సుదర్శనం కావాలన్నాడు. అది పొసగ లేదు. అప్పటి నుంచి ఆ ఆశతోనే వున్నాడు. అని నాటి విశేషాలు చెప్పి సుదర్శనాన్ని విడిచి శిశువును రక్షించాడు.

అని వైశంపాయనుడు సౌప్తిక పర్వం ముగించి స్త్రీ పర్వం ప్రారంభిస్తున్నాడు.

సౌప్తిక పర్వం సమాప్తం

———

శ్రీ సాంగత్య విధాయి వి
కాసోల్లాసిత కటాక్ష కరుణామయ మూ
ర్తీ ! సారబోధ భరిత
వ్యాసాది మనోనివాస ! హరి హరనాథా !

స్త్రీ పర్వం

గాంధారి

భారత యుద్ధం ముగిసింది ;

అంతా అయిపోయింది.

పదునెనిమిది రోజుల వ్యవధిలో ఉభయ పక్షాల యోధులూ నేల కూలారు. అటు పాండవు లయిదుగురూ, సాత్యకి. కృష్ణుడు, యుయుత్సుడు.

ఇటు కృపాచార్య, కృతవర్మ, అశ్వత్థామలు మిగిలారు, అని సంజయుడు చెప్ప డంతో ధృతరాష్ట్రుడు మొదలు విరిగిన చెట్టులా నేల కూలాడు. పరి పరి విధాల శోకించే ప్రభువును సంజయుడూ, విదురుడూ ఓదారుస్తూ, మందలిస్తూ వేదాంతమార్గం తెలిపి :

ప్రభూ !

ఇదంతా నీ లోభంవల్లనూ, నీ కొడుకు దుర్బుద్ధి వల్లనూ సంభవించింది. చేతులారా చేసుకుని చింతించడం దేనికి !

అంతే కాదు. ఇప్పు డెవరి కోసం ఈ శోకం. పితృ, పితామహ, పుత్ర, పౌత్ర, భాతృవర్గమంతా పోయింది. అల నాడు భీష్మ పితామహులతో పాటు, ఆచార్య ద్రోణులూ, విదురుడూ, నేనూ కూడా కృష్ణుని సందేశం వినుమని చెప్పినా నీ చెవి కెక్కలేదు, నీ కొడుకు సరే సరి.

దాని ఫలం కదా యిది. ఇంక శోకించకు, అన్నాడు సంజయుడు. అనంతరం విదురుడు :

మహారాజా ! ఈ లోక మంతా నిస్సారం అని గ్రహించిన వివేకులు దేనికీ శోకిం చరు. ఒకయిల్లు మారి మరో యింట దిగుతున్నాం. అలానే మాసిన వస్త్రం విప్పి మరోటి కట్టుకుంటున్నాం. అంతా దేనికి !

కుమ్మరి కుండలు చెయ్యడానికి సారెమీద మట్టి ముద్ద పెడతాడు. అందులో కొంత తడియారి విరుగుతుంది. మరొకటి కుండగా తయారు కాకుండానే పాడవుతుంది. తయా రయినా ఆరబెడుతూంటే ఒకటి విరుగుతుంది. వాటిని కాచడానికి ఆవలో పెట్టినపుడు కొన్ని విరుగుతాయి ఇంకా మిగిలినవి మనం వాడుతూండగా పగులుతాయి. మన జీవితాలూ యింతే.

పిండం ఏర్పడే సమయంలో గర్భస్రావంవల్ల కొన్ని, ప్రసవ వేళ కొన్ని, బాలారిష్టా లతో కొన్ని, యౌవనంలో కొన్ని, వార్ధకంలో కొన్ని .... యిలా జీవాలన్నీ పోయేవే కాని మిగిలేవి లేవని ఎరుగరా ప్రభూ !

ఇది తెలిసిన వారెవరూ శోకాన్ని దరిజేర నివ్వరు. ఈ సంసారం ఒక కారడవి. బంధు మిత్ర పుత్రాదులు క్రూర మృగాలు. భార్య దీర్ఘ రోగం. వార్ధకం మత్త గజం, అని తెలియని వాడవు కావు.

ఈ శరీరం రథం, సత్త్వ గుణం దీని సారథి, ఇంద్రియాలు గుర్రాలు, బుద్ధి వ్యాపారం పగ్గం. అయితే ఆ గుర్రాల చిత్తానుసారం రథం వదలిన వాడు సంసార సాగరంలో కొట్టు మిట్టాడుతాడు. అలా కాక గుర్రాలను తన అదుపులో ఉంచుకోగలవాడు సుఖ దుఃఖాది ద్వంద్వాలకు అతీతుడుగా జీవిస్తాడు.

అని వివరించే వేళ విజయం చేసిన వ్యాస మునీంద్రుడు కూడా ధృతరాష్ట్రునికి మరి కొంత మనశ్శాంతి కలిగించి, అనంతర కర్తవ్యం ఉపదేశించి వెళ్ళాడు.

అప్పుడు తేరుకున్న ధృతరాష్ట్రుడు విదురునితో :

గాంధారినీ, కుంతినీ, మిగిలిన వధూ జనాన్నీ తీసుకుని ప్రయాణం సాగించాలి. కురు క్షేత్రానికి వెళ్ళి అగ్ని కార్యం పూర్తి చేయించాలి, అన్నాడు.

ప్రళయకాల జ్వలన జ్వాలల చిక్కిన అరణ్య మృగాక్రోశనంలా అంతఃపుర స్త్రీల ఆక్రందన ధ్వనులు రేగగా, విదుర సంతతి మహా మనీషి గొంతు తడబడగా వారందరినీ ఓదార్చి, వారి వారికి తగిన వాహనాలు సమకూర్చి కురు క్షేత్రానికి నడిపిస్తున్నాడు.

దారిలో కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మ, అశ్వత్థామ ఎదురయి ధృతరాష్ట్రుని చూచి గద్గద కంఠంతో దుర్యోధనుని వీర మరణ వార్త వినిపించారు. అనంతరం కురు వంశాచార్యుడు కృపాచార్యుడు గాంధారిని సమీపించి

మహారాణీ! నీ కుమారులు వీరోచితంగా పోరాడి స్వర్గం చేరారు. అక్కడ దివ్య భోగాలు పొందుతూంటారు. ఎందుకమ్మా! వారికోసం శోకిస్తావు. అసంఖ్యాకంగా దాన ధర్మాలు చేసినవారు పొందలేని దివ్య లోకాలు చేరిన వారికోసం విచారం అనవసరం!

పయిగా, పాండవులు విజయశ్రీ సముపేతులయారని అనుకుంటున్నావేమో! నిజానికి వారి విజయం ఏం విజయమమ్మా! ఉపపాండవులతో పాటు ధృష్టద్యుమ్నాదు లందరినీ నిన్ననే నేలపాలు చేశాం. ఏం మిగిలింది వారికి! అని సర్వ విషయాలూ వివరించి వారు నిష్క్రమించారు.

ధర్మరాజు

ధృతరాష్ట్రుడు కురు క్షేత్రానికి వస్తున్నాడని విన్న ధర్మరాజు :

కృష్ణా! ఇప్పుడు నేను ఆ మహారాజును చూడడం అవసరం కదా! అందరం వెళ్ళి ఆయనను పరామర్శించాలి, అన్నాడు.

పాండవులతో పాటు సాత్యకి కూడా వెళ్ళాడు. ద్రౌపదీదేవి నిర్భర దుఃఖంతో వడిచింది. ఆమె వెంట పాంచాల, మత్స్య దేశ స్త్రీలందరూ వచ్చారు. అదే సమయానికి యుయుత్సుడు దుర్యోధనాదుల నారీమణులందరినీ తీసుకువచ్చాడు.

ధృతరాష్ట్రుని వెంట వచ్చిన స్త్రీలందరూ ధర్మరాజును చూసి పరి పరివిధాల ఆడి పోసుకుంటూంటే పాండవాగ్రజుడు తలవంచి నిలబడ్డాడు.

నెమ్మదిగా ధృతరాష్ట్రుని సమీపించాడు.

ఆయన ప్రక్కనున్న వారు, ధర్మరాజు వచ్చాడని చెప్పారు.

పెత్తండ్రి పాదాలకు ధర్మరాజు నమస్కరించాడు. ధృతరాష్ట్రునికి గుండెలో మంట పుట్టినా, పైకి వాత్సల్యంతో ధర్మజుని కౌగలించుకొని, ఓదార్పు మాటలు పలికాడు. భీమార్జున నకుల సహదేవులు కూడా వచ్చినట్లు చెప్పగా, భీము డనేమాట వినబడడంతో ఆయన గుండెలో నిప్పు పుట్టింది.

అది గ్రహించాడు వాసుదేవుడు. అంతకుముందే తయారు చేయించిన భీముని ఆకారం గల ఇనుప విగ్రహం ఆయన ముందు నిలబెట్టగా, ఆయన తీవ్ర క్రోధంతో ఆ విగ్రహాన్ని గట్టిగా కౌగలించుకోగా అది ముక్కలు ముక్కలయి పొడి పొడిగా రాలిపోయింది.

ఆయన గుండెలో సంతోషం పొంగుతూన్నా, పైకి మాత్రం 'అయ్యో, నాయనా, భీమసేనా' అని శోకించడం మొదలుపెట్టాడు.

అప్పుడు నవ్వు రాజిల్లెడు మోముతో వాసుదేవుడు :

మామా! ఎందుకు బాధ పడతావు. నీ బాహు బంధంలో నలిగినవాడు భీముడు కాడు. అది ఇనుపబొమ్మ. నీ మనసు నాకు తెలుసు. పయిగా నీ భుజ శక్తి ఉన్నదే, అది ప్రళయకాల యముని దంష్ట్రలతో సమ మయినది. అందుకే నే నీ ఆలోచన చేశాను.

అదీ కాక మామా! ఇప్పుడు నువ్వు ఈ పాండవు లయిదుగురునీ సంహరించినా నీ కొడుకులలో ఒకడయినా బ్రతికి వస్తాడా! ఎందుకింత ఆగ్రహం!

వేదాలు చదివావు, శాస్త్ర చర్చలు విన్నావు. సర్వ పురాణాలూ ఎరుగుదువు. లోకం తెలిసిన వృద్ధుల గోష్ఠులు వింటున్నావు. ధర్మ పరిజ్ఞానం ఉంది

అయినా, భీష్మ ద్రోణ విదురులు, సంజయుడు, నేను అందరం చెవినిల్లు కట్టుకు చెప్పాం. నీ చెవి కెక్కలేదు

ఆనాడు జూదంలో నెగ్గిన గర్వంతో సభా మధ్యానికి ద్రౌపదిని తెచ్చి వస్త్రాపహరణం చేసిన వారు కదా నీ కొడుకులు. అటువంటి దుష్టులను చంపినందుకు కదా నువ్వు ఇప్పుడు భీమసేన సంహారానికి సంకల్పించావు. ఇప్పటికయినా నీ కొడుకుల దురాగతాలు తెలుసు కుని వారి పీడ వదిలినందుకు శాంత చిత్తంతో వుండు, అన్నాడు.

వాసుదేవా! నువ్వు చెప్పినదంతా నిజమే. కాని పుత్ర మరణ శోకంతో మనస్సు వికలమయి పాపపు కోపంతో ఏమో చెయ్యబోయాను. అందుకు నీకు కోపం రావడం సహజమే. ఇప్పుడింక నీ మాట ప్రకారం శాంతితో ఈ పాండవులతో ప్రేమగా ఉంటాను, అన్నాడు.

అనంతరం యుయుత్సుని కూడా దగ్గరగా తీసుకున్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుని కోరిక ప్రకారం పాండవు లయిదుగురూ గాంధారిని పరామర్శించడానికి వెళ్ళారు. అందరూ పాదాభివాదం చేశారు. ఆత్మ నందనుల మరణంతో శోక భరమయిన గాంధారి, ధర్మరాజును శపించడానికి ఉద్యుక్తు రాలవుతున్న వేళకు వ్యాస మహర్షి విజయం చేసి :

అమ్మాయీ! ఎందుకమ్మా వీరిమీద అంత కోపం! నీ పెద్దకొడుకు యుద్ధానికి వెడుతూ నీ దగ్గరకు వచ్చి చేతులు జోడించి : అమ్మా! ఆశీర్వదించు, అని అడిగినప్పుడు "య తో ధర్మ స్తతో జయః" అన్నావు గుర్తుందా!

నీ మాట ప్రకారం ధర్మమే జయించింది. ఇప్పుడింక అసూయా గ్రస్త హృదయంతో ధర్మం తప్పడం నీ వంటి దానికి ఉచితమా! ప్రజలందరూ ధీర బుద్ధివని కొనియాడుతున్నారు నిన్ను. నీ వంటి శాంత చిత్త, లేదని నే నెరుగుదును. అటువంటి గుణ శీలవయిన నువ్వు మాత్సర్యానికి లొంగకూడదు, అన్నాడు.

గాంధారి : నేను అసూయాపరురాలను అనుకోకండి. బాధతో మనసు కలత పడింది తప్ప ఈ బిడ్డలు కుంతికి యెంత ప్రేమ పాత్రులో నాకూ అంతే. దుర్యోధనుని తులువ తనంతో శకుని కర్ణ దుశ్శాసనుల దుష్టత్వంతో మా కురువంశం యీ దశకు చేరింది. అందరు

కొడుకులనూ కడతేర్చినా నా మనసు బాధపడలేదు. కాని ఈ వసుదేవ నందనుడు చూస్తూండగా భీముడు తన గదా దండంతో దుర్యోధనుని నాభికి దిగువ భాగంలో కొట్టడం అన్యాయం కాదా! అదే నన్ను మరీ వేధిస్తున్నది.

భీముడు ఆ మాటలు వింటూనే గజ గజ వణుకుతూ, వినయంతో వంగి

అమ్మా! ఒక్కమాట విను. ధర్మమో అధర్మమో ఆలోచించే అవకాశం లేదప్పుడు. నా ప్రాణ రక్షణ కోసం అలా చెయ్యక తప్పలేదు. ఇప్పుడు న్యాయా న్యాయాలు గురించి మాట్లాడు తున్నారు కనక చెపుతున్నాను. ఇంతకాలంగా మీరు ధర్మరాజుకు చేసిన పరాభవా లన్నీ న్యాయ సమ్మతాలేనా! అన్నీ ఎందుకు!

ద్రౌపది రజస్వలయై ఏకవస్త్రంతో ఉండగా నిండు సభకు రప్పించి ఎన్ని కూతలు కూశారు మీ వారు. అక్కడితో ఆగారా!

ఆ పుణ్యశీలకు తన తొడలు చూపించాడే నీ కొడుకు. అప్పుడు నా మనస్సు ఉడికి పోయి ఆ తొడలు నా గదా దండంతో విరగ కొడతానని ప్రతిజ్ఞ చేశాను. అప్పుడే ఆ పని చేసేవాడిని, కాని, మా అన్నగారు అడ్డు చెప్పడంతో ఆ మాటకు కట్టుబడి ఆగిపోయాను.

అంతేకాదు, ఈ వాసుదేవుని రాయబారానికి పంపుతూ మనం అన్నదమ్ములం మన మధ్య కలహాలు చూసి పదిమంది వేలెత్తి చూపి ఆనందించకుండా శాంతంగా ఉందాం. పెద్దల మాట విని మా రాజ్యం మా కియ్యి. అని చెప్పి పంపాను. అయినా వినలేదు వాడు. ఏం చేస్తాం. ధర్మరాజు రాజు కాకనూ తప్పలేదు. నా ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకోకనూ తీరలేదు.

అమ్మా! యుక్తా యుక్త వివేకం కల నువ్వు బాగా ఆలోచించు, అన్నాడు.

గాంధారి :

ఆ చావు చావదగు య
న్నీ చనకున్ వాని వలన నిక్కం బరయన్
నీ చెప్పిన యన్నియు గల
వా చెయ్దియు తగవ నీకు యది యట్లుండెన్.

అంతవరకూ బాగానే ఉంది కాని నాయనా, యుద్ధంలో శత్రువులను చంపి పారేస్తారు. కాని ఆ శత్రువు శరీరం చీల్చి పచ్చి నెత్తురు త్రాగే క్రూరాత్ము లుంటారా యెక్క డయినా! అని అడిగింది.

భీముడు : అమ్మా! అలనాడు సభలోకి ద్రుపదరాజ నందనను తెచ్చి వస్త్రాపహర ణానికి వాడు సాహసించినప్పుడు నేను చేసిన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకోవడానికి ఆ గుండెలనుండి

జారే రక్తం దగ్గర పెదవి ఉంచానే కాని మనిషి రక్తం త్రాగడం మహా పాతకం అని ఎరుగనా!

మరోమాట ఏమంటే, అప్పుడలా రక్తపానం చేస్తున్నట్టు కనిపిస్తే ప్రతిపక్ష వీరు లందరూ భయపడతారని కూడా తెలుసు. అంతే తప్ప తమ్ముడి రక్తం త్రాగే పాపిష్ఠి వాడినా!

గాంధారి: సరే నాయనా! వందమందినీ నేలకూల్చావు కదా! అందరూ మీకు అన్యాయాలు చేశారా బాబూ! ఈ ముసలితనంలో అంధులకు ఊత కర్రగా అయినా ఒక్క బిడ్డను మిగిల్చినా నీ ప్రతిజ్ఞ తీరదనుకున్నావా!

మిగిలిన ఒక్కడూ మీ అన్నయ్యను రాజ్యం ఏలనివ్వడనుకున్నావా! ఇంతకూ ఆ మహారాజుగా రెక్కడయ్యా?

ధర్మరాజు: అమ్మా! నే నిక్కడే ఉన్నాను; ధర్మరాజును. నీ పుత్రులను చంపించిన ఈ పాపాత్ముడిని శాపంతో కడతేర్చవమ్మా! ఈ భూమండలంలోని రాజులనూ, వారి అనుచర వర్గాన్నీ నాశనం చేసిన పాపికి తగిన దండన విధించవమ్మా! నా కెందుకమ్మా యీ రాజ్యం. స్నేహితులు, చుట్టాలు, బిడ్డలు యిందరూ మరణించారు నా వల్ల. అటువంటి ద్రోహ బుద్ధికి రాజ్య భోగా లెందుకమ్మా! అని మాట రాక రెండు చేతులూ జోడించి నుదుట చేర్చాడు.

అప్పు డా మహాపతివ్రత కనులకు గట్టిన బట్ట సందులనుండి కను చూపు ధర్మరాజు పాదాల చివర పడింది. ఆ చూపులోని వేడికి ధర్మజుని పాదాంగుళులు కంది ఎర్రబడడం చూసిన అర్జునుడు వాసుదేవుని వెనుకకు చేరి నిలబడగా, మిగిలిన భీమ, నకుల సహదేవులు కళ్ళు గిర్రున తిరిగి తడబడి దూరంగా నడిచారు.

అప్పటి కావిడ శాంతించి:

నాయనా! వెళ్ళి మీ అమ్మను చూసి రండి, అంది. అందరూ కుంతీ దేవి దగ్గరకు వెళ్ళారు.

పదమూడేళ్ళయింది ఆ కన్నతల్లి తన బిడ్డలను చూసి.

ఇన్నేళ్ళుగా వారు అడవులలో, అజ్ఞాత వాసంలో పడిన క్లేశాలకు తోడు నిన్నటి యుద్ధంలో ఉపపాండవు లందరూ మరణించిన శోకంలో వున్న బిడ్డలను చూచి కన్నీరు మున్నీరు కాగా, గొంతు తడియారి మాట రాలేదు. పాండవులు కూడా అంతకు మించిన దుఃఖంతో ఆమె పాదాల మీద వ్రాలగా కుంతీ దేవి ఒక్కొక్కరి మీద చేతులు వేసి వెన్ను దువ్వుతూ శరీరమంతా ఆప్యాయంగా తడుముతున్నది.

యుద్ధసమయంలో శస్త్రాస్త్ర ఘాతాలతో బొబ్బలెక్కిన చోట్ల మరొకసారి దువ్వి, వేడి నిట్టూర్పులు విడుస్తూ, దగ్గరగా తీసుకుంటూ వాత్సల్యంతో పలకరిస్తున్నది

అప్పటికి శోకదేవత రూపం ధరించినట్లు కన్నీరే మేలి ముసుగుగా తడబడే అడుగులతో ద్రౌపదీదేవి తన అత్తగారిని సమీపించి :

అత్తా! ఎన్నాళ్ళయిందో నీ మనుమలు నిన్ను చూసి. వా రందరూ ఏరి? ఇంకా రారేం! అంటూ మూలం తెగిన తీగలా నేల వ్రాలింది.

ఆమె దుఃఖంతో కుంతీ దేవికి దుఃఖం కట్టలు త్రెంచుకు రాగా తాను కూడా కోడలి వెన్నుమీద వ్రాలి యింతసేపు ఏడ్చి, నెమ్మదిగా తేరుకుని, ఆమెను రెండుచేతులతో లేవనెత్తి ఓదార్చి దగ్గరగా తీసుకుంది ; అప్పుడందరూ కలిసి గాంధారి దగ్గరకు వెళ్ళారు.

ద్రౌపదీ దేవి ఆమె పాదాల మీదపడి వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూంటే, ఆవిడ ద్రౌపది దేవిని దగ్గరగా చేర్చుకుని :

ఎందుకమ్మా ఏడుస్తావు. మీ అత్తగారిని చూశావా! ఒక్క మనుమడు కూడా దక్కకుండా పోయాడు. ఆ గుండెబాధ చల్లారుతుందా తల్లీ!

నిన్ను నేను ఓదారుస్తాను. మరి నన్ను నువ్వు ఓదార్చాలి కదా! ఇద్దరం పుత్ర శోకంతో బాధపడుతున్న వాళ్ళమే.

ఇలా జరుగుతుందని ఆనాడే చెప్పాడు విదురుడు. అయినా నేను ఆపలేక పోయాను. పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తం తప్పదు కదా! ఏమిటో అంటున్నాను. కాని అంతా కాలవశమై, సాగవలసిందే. ఇంక శోకించి ప్రయోజనం ఏమిటి! ఊరుకో తల్లీ, అని ఓదారుస్తున్నది.

అనంతరం ఆ మహాపతివ్రతా శిరోమణికి వ్యాసమునీంద్రుని అనుగ్రహంవల్ల దివ్య దృష్టి లభించగా, రణ రంగం అంతా ఆవిడ కళ్ళకు కట్టినట్టయింది.

అతిరథ మహారథుల శవాలు.

మత్తేభాల, సైంధవాశ్వాల కళేబరాలు.

రక్తపుమడుగులో మాంసపు బురదలో ఉన్నాయి.

కుక్కలు, నక్కలు, కాకులు, గ్రద్దలు యథేచ్ఛగా విహరిస్తూ అరగిస్తున్నాయి. కురు క్షేత్రం అంతా ఆవిడ మనో వీధిలో తాండవించింది.

అక్కడకు వచ్చిన వ్యాస మహాముని వా రందరికీ అగ్ని సంస్కారాలూ, పరలోక కర్మలూ సాగించండని ధృతరాష్ట్రాదులకు చెప్పి వెళ్ళాడు.

ఆ మాట వింటూనే అందరూ రణ రంగం చేరి ఎవరి బంధువులను వారు వెదుకుతూ రోధనధ్వానా లారంభించారు.

అప్పుడు గాంధారి : దేవకీనందనా! చూస్తున్నావా! అంతఃపురం విడిచిరాని ఎండ కన్నెరుంగని నా కోడళ్ళందరూ కన్నీటి వాన కురుస్తూ ఎలా శోకిస్తున్నారో!

అటు చూడవయ్యా! వారి మేనమామ శల్యుడు, ద్రుపదరాజు, కర్ణుడు, ద్రోణా చార్యులు, భీష్మాచార్యులు వీరందరూ నేలకూలినా, జ్వాల సన్నగిల్లినా, కాంతితగ్గని అగ్నిలా ఎలా వున్నారో! అడుగో నయ్యా! సుభద్ర కొడుకు గుణభద్రుడు, అభిమన్యుడు యిందరి ప్రభలూ చల్లార్చినవాడు.

అతిమధురంగా వీణా, వేణు గానాలతో నిత్యోత్సవం జరుపుకునే ఈ రాజ వంశీయు లందరూ శునక జంబుక నాదాల మధ్య పడిఉంటే గుండె బ్రద్ద లవుతున్నదయ్యా!

కస్తూరితో, మంచి గంధంతో లేపనం చేసుకునే వీరందరి శరీరాలూ మాంసపు బుర దతో నిండి ఉన్నాయి.

చూశావా? ఆ యోధులు! ప్రాణాలు పోయినా చేతిలో కత్తి విడవలేదు కాబోలు. ఆ బిగిసిన పిడికిలి చూస్తూంటే వారు మరణించారని అనుకోగలమా?

ఈ నారీ జనం అందరూ తండ్రినీ, భర్తనూ, బిడ్డలను కోలుపోయి శోక సాగరంలో పడిపోయారు.

కొన్నిశరీరాల అవయవాలు నక్కలూ, రాబందులూ తినేయడంవల్ల, పాపం తమ వారిని కూడా తాము గుర్తు పట్టలేక పోతున్నారు.

కృష్ణా! ఏ జన్మలో చేసిన పాపమో, ఇవన్నీ చూడడానికి మిగిలి వున్నాను ఇంత యినా నాకు చావు రాసి పడెయ్య లేదు.

అని నడుస్తూండగా దుర్యోధనుని కళేబరం కంటబడింది.

పడీ పడగానే ఆవిడ మొదలు నరికిన అరటిలా నేలకూలింది. మూర్ఛపోయిన ఆవిడ కొంత సేపటికి తేరుకున్నది. అప్పుడామె వెంటనున్న పరిచారికలు నెమ్మదిగా దుర్యోధన కళేబరం దగ్గరకు తీసుకువెళ్ళారు.

వెడుతూనే ఆ కుమారుని విశాల వక్షం మీద తలవాల్చి కన్నీరు విడుస్తూ :

నాయనా! నేను మీ అమ్మను వచ్చాను. లేచి భక్తితో ప్రణామం చెయ్యాలని

మరచిపోయావా! ఎంత దురదృష్టం పట్టింది. ఇలా ఈ కటిక నేలమీద పీనుగు గు౦ః మధ్య పడవలసి వచ్చిందా నీకు — అంటూ విలపించి, విలపించి :

దేవకీనందనా! వీడు యుద్ధానికి బయలుదేరుతూ నా దగ్గరకు వచ్చి ఎంతో భక్తి వినయంతో చేతులు జోడించి, ప్రీతిగా మాట్లాడి :

అమ్మా! విజయలక్ష్మి నన్నే వరించాలని ఆశీర్వదించు అన్నాడు.

అప్పుడు నే నేమన్నానో తెలుసా! (యతో ధర్మ స్తతో జయః) ధర్మానికి జం లభిస్తుంది నాయనా! అన్నాను.

అలా ఎందుకన్నావని నువ్వడుగవచ్చు కృష్ణా! నాడు - జూదం జరిగిన నాడు వీ చేసిన అకార్యం చూసిన ప్రజలందరూ భయంతో గజ గజలాడుతూ, ఈ పాపానికి ప్రా శ్చిత్తంగా సర్వ కురు కుమారులతో వీరు లందరూ మరణించి తీరుతారు అంతకంటె తక్కు శిక్ష లేదు, అనుకున్నారు.

అందరు ప్రజలు, అనుకున్నమాట అబద్ధం కాదు. అది జరిగి తీరుతుంది. ఆ ప్రజా వాక్యం. దాన్ని విన్న నేను, వీడు నా కన్న కొడుకు కదా అని ప్రియంగా మరోమ మాట్లాడితే నా ప్రతిష్ఠ చెడి తీరుతుంది.

అప్రతిష్ఠపాలు కావడం కంటె ఆత్మ హాని లేదు. అంతేకాదు, ఇంకా ఏమన్నా తెలుసా!

నాయనా! యుద్ధంలో వెనుదిరిగిపోతే అపఖ్యాతి వస్తుంది. అపఖ్యాతి కంటె చా మేలు. రణ రంగంలో నిలిచి పోరి పర లోకంలో అమర భోగాలు అనుభవించు, అన్నా

అన్నంత పనీ చేశాడు. కీర్తి ప్రతిష్ఠలు సాధించాడు. అయినా ఎందుకింత బాధ ప తున్నానంటే పుత్ర శోకం.

కడుపు తీపి వదలదు కదయ్యా! అదీకాక ఈ వయసులో ఆయన దిక్కులేని రయ్యారనే బాధ వదలుతుందా!

ఒకనాడు సర్వ రాజ లోకం వీని ఉభయ పార్శ్వాల వంది మాగధులవలె నడి వారు. అటువంటి ప్రభువు ఈ అవస్థలో పడితే గుండె తరుక్కుపోదా!

రత్నాలు పొదిగిన బంగారు ఆసనం మీద,

సుందరీ మణులు వీవనలు పడుతూంటే భోగా లనుభవించే మహారాజు

ఈనాడు గ్రద్దల రెక్కలగాలిలో ఉన్నాడు.

మా మహామంత్రి విదురుడు చెప్పాడు.

ఆయనా చెప్పారు.

చెవి కెక్కలేదు.

విధి నెత్తిమీద కూర్చుంటే ఏం వినిపిస్తుంది. పదకొండక్షౌహిణీలు కొలిచి రాగా యుద్ధానికి వచ్చిన ప్రభువు ఏకాకిగా తన గదా దండంతో పోరు నడప వలసి వచ్చింది.

చతురంగ బలాలతో రాజ్య లక్ష్మితో అలరారుతున్నప్పుడు చూసి ఆనందించాను.

ఈనాడు ఆ భోగాలన్నీ పరాధీనాలయినా చూడక తప్పలేదు, అని అంటుండగా ఎదుట దుర్యోధన పత్ని కనిపించగా:

కృష్ణా! బిడ్డ చావుకంటె కోడలి దుఃఖం నన్ను మరింతగా వేధిస్తున్నదయ్యా! ఈ బాధ ఎప్పటికి చల్లారుతుంది.

చూడవయ్యా, ప్రాణేశ్వరుని గుండెమీద తల మోపి కన్నీరుకారుస్తూ మాటలేకుండా పడి ఉంది.

నా కొడుకేకాదు. మనుమడుకూడా నేలకూలినాడు కదయ్యా! ఇంత కష్టం వచ్చినా నా గుండె బద్దలు కావడం లేదంటే దీన్ని ఇనుముతో చేసి ఉంటాడు బ్రహ్మదేవుడు. కన్న తల్లీ, కట్టుకున్న భార్యా, ఏమయితేనేం, అనుకున్నాడు కాబోలు.

వీర మరణం స్వర్గ ప్రాప్తి హేతువని చెప్పిన వేదాన్ని నమ్మి యిలా చేశాడు, అని యింతసేపు ఏడ్చి మిగిలిన బిడ్డ లందరినీ చూపి:

చూశావా! చేతు లూడి, కాళ్ళు తెగి, తలలు ముక్కలయి పడివున్న వారిని చూస్తే గుండె చెరువుకాదా!

నా కోడళ్ళ రోదన ధ్వని వింటూంటే నా శోకం మరీ పొంగుతున్నది.

మంచి గంధపు నీరుజల్లిన ప్రదేశాలలో సైతం కాలు మోపడానికి సంకోచించే నా రాణి వాస స్త్రీలు ఈ నెత్తురుటేరుల మధ్య పడి ఎలా రోదిస్తున్నారో! ఏ జన్మలోనో నేమో, ఆయనా చేసుకున్న పాప ఫలం, కాకపోతే నూరుగురు బిడ్డలనూ మాకు కాకుండా చేస్తాడా మీ ధర్మరాజు!

అని నడుస్తూండగా దుశ్శాసనుని కళేబరం కనిపించింది.

చూశావా! భీమ గదా ఘాతాలతో అవయవాలన్నీ పట్టు తప్పి పోయి పడివున దుశ్శాసనుడు. వీడి వేడి నెత్తురు త్రాగాడు కదా భీమసేనుడు.

వీడు తన అన్నగారికీ, కర్ణుడికీ ప్రీతి కలిగించడానికి ద్రుపదరాజ నందనను కొప పట్టి లాగి ఎంత అవమానం చేశాడు, అని తలవంచి కన్నీరు తుడుచుకుని :

అప్పుడు భీమసేనుని అంతరంగం ఎంత క్షోభించి ఉంటుంది. తత్ఫలంగా యిం జరిగింది.

ఆ నిండు కొలువులో వీడు చేసే తుంటరి పని చూసి నేను దుర్యోధనునితో ఏమన్నా ఎరుగుదువా!

నాయనా! ఈ పాంచాలి పరమ పవిత్ర చరిత్ర, పయిగా వాసుదేవుని రక్ష ఉన్నది అటువంటి ఇల్లాలిని యింత నీచంగా పరాభవించడం వల్ల ఎంత కీడు జరుగుతుందో తెలియద మీకు. శత్రు భయంకరుడయిన భీమసేనుని ఎందుకంతగా తూలనాడుతారు. నా మాట వి పాంచాలిని విడిచిపెట్టండి, అన్నాను.

క్రూరుడూ, నీచుడూ అయిన నీ మేనమామ శకునిని వెళ్ళగొట్టి పుణ్య శీలు రయి పాండవులతో సఖ్యం చేసుకుని, సుఖంగా ఉండు, అన్నాను.

అంటే వింటాడా! విధి వక్రించి నెత్తిమీద కూర్చుంటే.

ఆనాటి పరాభవ వాక్కులతో పగ బట్టిన త్రాచులా భీమసేనుడు ఈనాడు ఇంత చేశాడు. అందుకు తప్పు పట్టనయ్యా! తప్పుపట్టను.

కాని — మనిషి రక్తంతాగే మనుషులుంటారా! చూశావా! సింహం తన పంజాతో చీల్చి పారేసిన ఏనుగులా ఎలా ఉన్నాడు దుశ్శాసనుడు! అని మరింత ముందుకు సాగింది. ఎదురుగా వికర్ణుని దేహం కనిపించింది.

కృష్ణా! నల్ల మబ్బుల మధ్య మెరుపు తీగలా మత్తేభ కళేబరాల మధ్య ఎలా ప్రకా శిస్తున్నాడో, వీడు వికర్ణుడు. ధనుర్విద్యాభ్యాస వేళ నారి సారించడంతో రాయిలా గట్టి పడిన ఈ బిడ్డ ముంజేతిని తన వాడి ముక్కుతో చీల్చలేకపోతున్నది ఆ గ్రద్దపిల్ల.

అదిగో వాని భార్య. కాకులమధ్య, గ్రద్దలమధ్య పడి రోదిస్తున్నది.

అదిగో అది దుర్ముఖుని కళేబరం. నక్కలూ, తోడేళ్ళూ తినగా మిగిలిన వాని వదనం సప్తమీ చంద్రబింబంలా కనిపించడం లేదూ!

నడు కృష్ణా! అదిగో వాడు వివింశతి! నిరంతరం సుందరీ జన నాట్యాలతో, సంగీత సల్లాపాలతో ఉండేవాడు. ఇప్పుడు నక్కల అరుపులు వింటున్నాడు.

ఎవరయ్యా ఈ బాలయోధుడు. అలసిపోయి నిద్రిస్తున్నట్టు కనిపిస్తున్నాడు.

వీడు నీ మేనల్లుడు, సుభద్రకొడుకు, అభిమన్యుడు.

యుద్ధంమీద వేడుకతో మహామహులు పన్నిన వ్యూహంలో ప్రవేశించి రథ, గజ, తురగ వాహినులను చీకాకు పరుస్తూంటే, తాళలేక దుర్యోధన, ద్రోణ, కర్ణ, శల్య, కృప, అశ్వత్థామాది యోధులందరూ ఏకమై చుట్టుముట్టి పడగొట్టారు వీనిని

చూడవయ్యా! ఆ బిడ్డ ఉత్తర.

నిన్న మొన్నటిదాకా సిగ్గుతో చెలికత్తెల చాటున నిలబడి చూసేది ఈ బాలుని, ఇప్పుడు వాని గుండెమీద తల వాల్చి ఏడుస్తున్నది.

తన తొడమీద వాని తల ఉంచుకుని, అరచేతితో నుదురు తడుముతూ కన్నీరు జారుస్తున్నది. ఏమంటున్నదో విన్నావా!

దేవ సముడయిన అర్జునుని నందనుడవు. అచ్యుతుని మేనల్లుడవు. ఎవడు నిన్ను నేలకూల్చినది!

ద్రోణాచార్యులవారు, రాధేయుడు, కృపాచార్యులు, అశ్వత్థామ వారంతా మహా యోధులనీ, నీతితప్పని వారనీ విన్నానే! అంతటి వారందరూ ఏకమై నిన్ను ఎదుర్కొన్నప్పుడు వారి అంతరాత్మలు ఎంత క్షోభించి యుంటాయి.

సర్వ శత్రు సంహారం చేసి, భూమండలం అంతా లభించినా మీ పెద్దలకు సుఖమెక్కడుంటుంది నువ్వు లేనప్పుడు!

ప్రాణేశ్వరా! నీ ప్రాణం పోయిందని తెలిసి కూడా నే నింకా ఎలా బ్రతికి ఉన్నాను. నిండా ఆరునెలలు కూడా పూర్తి కాలేదే నా పాణిగ్రహణం చేసి ....

అని గోలు గోలున విలపిస్తూంటే చూడవయ్యా కృష్ణా! ఆమె తల్లి, బంధువులూ వచ్చి గుండెకు చేర్చుకు తీసుకు వెడుతున్నారు.

నడవ్వయ్యా! నడు ....

అదిగో విరాటుడు, అవ్వల ఉత్తరుడు, అక్కడే వాణ్ణి చంపి, నేలకూలిన కాంభోజ రాజపుత్రుడు.

ఇటు చూడు !

నీ పాండవు లందరి భుజ బల పరాక్రమాలనూ తృణ ప్రాయంగా భావించి నా బిడ్డ ఈ యుద్ధానికి సిద్ధపడటానికి కారణభూతుడయిన మహా వీరుడు కర్ణు డిడుగో :

మదాంధ సింధురం ద్విరదమహోగ్రా విక్రమానికి నేల కూలినట్లు లేదూ !

ఈ వీరుడు, రోష దూషితుడు, పరుషభాషి అయినా ధైర్య ధనుడు దాన శీలి దుర్యోధనుని ఆశలన్నీ వీని అరచేత ఉండేవి.

అదిగో ఆ యోధుని నారీ జనం విల విల విలపిస్తున్నది. అందరి కంటె గుండెలు బ్రద్దలయేలా శోకిస్తున్నది తల్లి రాధ. కాకులూ, గ్రద్దలూ తినగా మిగిలిన అతని వదనం కృష్ణపక్ష చతుర్దశీ చంద్రుని వలె ఉన్నదయ్యా !

మా కురువృద్ధుని బాహ్లికుని చూచావా ! నేలకూలినా ముఖకాంతి తగ్గ లేదు. పూర్ణిమా చంద్రకాంతు లీనుచున్నది ఆయన వదనం.

ఎవరయ్యా ఇక్కడ !

అలనాడు అరణ్యంలో ద్రౌపది చెయ్యి పట్టిన నాడే వీడు మృతులలో లెక్క. ఆనాడు వారు తమ సోదరి దుస్సల సౌభాగ్యాన్ని తలచి వదలి పెట్టినారు. కాని ఆ పాప ఫలం వెన్నాడి కట్టి కుడిపింది. ఎందరు యోధులు వీని ప్రాణ రక్షణ కోసం కంచుకోట కట్టి నిలిచినా కాలం అర్జున రూపంలో వీనిని కబళించింది.

అదిగో నా బిడ్డ దుస్సల ! తన భర్త శిరసు దొరకక ఎలా వెర్రిగా పరుగులు పెడుతున్నదో !

ఆనాడు అర్జునుడు ప్రతిజ్ఞ చేసినట్టు విని తన భర్తతో ఈ బిడ్డ ఏమన్నదో ఎరుగుదువా!

కురుసేనమీద విశ్వాసం వద్దు. మా విజయుడు శపథం చేశాడంటే అది జరిగి తీరుతుంది. కనక యిప్పుడే వెళ్ళి ధర్మరాజును శరణు వేడితే ఏ ప్రమాదం ఉండదు, అంది.

వింటున్నావా ! యిప్పుడు దాని విలాపం. తోడబుట్టు వదుచ సౌభాగ్యం కోలుపోయి ఏడుస్తూ పడి వుంటుందని తెలియకుండానే ఈ అవస్థ నా నుదుట రాసి సంతోషిస్తున్నారా, అన్నయ్యా ! అంటున్నది, విన్నావా ! అని ముందుకు సాగి :

సరే, నడు,

ఇదుగో, వారి మేనమామ కదా శల్యుడు. సాక్షాత్తు మాద్రికి తోడబుట్టినవాడే ! ఆయనను కూడా వదలలేదు ధర్మరాజు. అదిగో ఆ శరీరం బోర్లపడి ఉంది. నుదురు నేలకు

అని, నాలుక బైట పడింది. ఆ నాలుకను కాకులు పొడుచుకు తింటున్నాయి చూశావా! నడు - నడు.

అదిగో! మా వంశోద్ధారకుడు! శాంతనవుడు తండ్రి కోసం రాజ్యం విడిచాడు.

బ్రహ్మచర్య దీక్ష వహించాడు. పౌరుషానికి ఆయన తరువాత కాదయ్యా మరెవరి పేరు చెప్పినా!

అటు దేవసేనాని కుమారస్వామి ఇటు మా వంశవృద్ధులు భీష్ములు. కల్పాంతవేళ ప్రచండ భానుడు చల్లబడి భూమి మీద పడిన ట్లనిపిస్తున్నది. ఈయనను చూస్తూంటే, ఈ శర తల్పం మీద

వారెవరూ! ధనుర్వేద వేత్త ద్రోణాచార్యులా! ఇంద్ర పరుశరాము లెరిగిన అస్త్రాలన్నీ ఈయన అధీనంలో ఉన్నాయి. మా కురు వంశీయులు మీ సాత్యకి అందరూ ఈయన శిష్య సంతానమే. వీరుడన్న వాడెల్ల తలవంచి మ్రొక్కవలసిన పాదాలు, అవి.

ఇప్పుడా పవిత్ర పాదాలను నక్కలు కొరుక్కు తింటున్నాయి. అదుగో కృపాచార్య సోదరి కృపి; ద్రోణుల సతీ మణి! రోదన సామం వినిపిస్తున్నది. ఆ విద్యాగురుని శిష్య లందరూ అస్త్ర, శస్త్ర రథాలు కలిపి కట్టి, చితి పేర్చి సామ గానం చేస్తూ నిప్పు ముట్టించి, మరొక అగ్నిలా ఆయనను ఉంచి, దహించి శోకార్తులై గంగా స్నానానికి వెడుతున్నారు. శర విద్య అస్తమించింది ఆయనతో.

అదుగో సోమదత్త భూరిశ్రవన, శకుని ప్రభృతులు.

సహదేవుని చేతులలో కదా ఈ శకుని తన బిడ్డలతో సహ నేలకూలాడు. మాయా బలంతో ఆనాడు జూదంలో వారి రాజ్యాన్ని అపహరించాడు. దాని ఫలం యిది.

ఈనాడు కృష్ణా! వారి మాయలన్నీ నీ మాయ ముందు పటా పంచ లయాయి. వీడు కాదుటయ్యా సర్వ కురువంశ నాశకుడు.

మేలు చేస్తానని దుర్యోధనుని చేరి మొత్తం అందరినీ వేల కరిపించిన క్రూరుడు వీడు.

అదిగో కళింగపతి, అటు మగధరాజు జయత్సేనుడు. బృహద్బలుడు వీరు ధృష్ట ద్యుమ్న పుత్రులు. వారు కేకయ రాజ నందనులు సింహం పంజాతో చీల్చిన మత్తేభంలా ఉన్నది ద్రోణాచార్యుల చేతులలో నిహతుడయిన ద్రుపదుని శరీరం. ఇదుగో నీ మేనబావ

శిశుపాలుని కొడుకు ధృష్టకేతువు, ఆ ప్రక్కనే వాని కొడుకు సుకేతుడు. దూరంగా విందాను విందులు. ఎందరినని యిలా చూపించను.

మా వంశ దీపం భీష్ములు.

అస్త్ర విద్యా గురువులు ద్రోణులు.

మహాశూరులు కర్ణ భూరిశ్రవస, అశ్వత్థామ, కృప, కృతవర్మ సైంధవులు.

దేవత లయినా ఎదురు నిలవగలరా! కాని పాండవులతో పాటు మీ అన్నదమ్ము లిద్దరూ అటువంటి వారితో పోరి చెక్కు చెదరకుండా ఉన్నారంటే అది దైవ కార్యమేనయ్యా!

అందరూ చెప్పారు, ఇలా అవుతుందని. కాని విన లేదు. ఫలితం అనుభవించారు. అని కొంతసేపు దుఃఖించి ఊరడిల్లి, అంతలో కోపోద్దీపితయై:

ఓ యదువంశీయుడా! సర్వకార్య సాధకుడ వయిన నువ్వు సంకల్పించి ఉంటే ఈ కుటుంబ కలహం శాంతంగా పరిష్కారం అయేదికాదా! కాని ఉపేక్షించి సర్వ రాజవంశ నాశనం చేశావు. జ్ఞాతి వైరాన్ని సంగ్రామంతో కడతేర్చిన ఫలంగా మీ జ్ఞాతులు కూడా యిలానే పరస్పర కలహంతో నాశనం అవుతారు. అంతేకాదు నీ జీవితం కూడా దిక్కులేని దశలో తెల్లవారుతుంది. నా పాతివ్రత్య పుణ్య ఫలం బలిమితో ఈ మాట అంటున్నాను, అంది.

అంతవరకూ మౌనంగా విన్న వాసుదేవుడు చిరునవ్వుతో:

అత్తా! ఏనాడో దూర్వాస మహర్షి మా కిచ్చిన శాపం అదే కదా! చర్విత చర్వణం చేశావు. నీ వంటి వీరమాతకు యింత ఆవేదన ఉచితం కాదమ్మా! నీ కొడుకు చేసిన దుర్మార్గాలు ఎరగని వారెవరు! మనమందరం ఎంత చెప్పినా వాడు వినక ఈ దశకు తెచ్చు కుంటే నీ బాధలో నువ్వు అంతంత మాట లనడం న్యాయమా!

రాచపడుచువు

నువ్వు, నీ కొడుకులు వీర మరణం చెందితే ఎంత గర్వంతో ఉండాలి అంటూంటే గాంధారి శాంతించింది.

అనంతరం ధృతరాష్ట్రుని ఆజ్ఞానుసారం అందరికీ ధర్మరాజు తన పురోహితుడూ సర్వ వైదిక కర్మ నిరతుడు అయిన ధౌమ్యునిచేత అపర కర్మ సాగింపించడానికి నిశ్చయించి విదురుని పిలిపించి, సంజయుని రావించి:

భరత వంశీయులకు తప్ప మిగిలిన వారందరి అగ్నికార్యం మీరు నిర్వహించండి అని చెప్పి తమ వారందరికీ దహన సంస్కారాలు పూర్తి చేయించాడు.

తిలోదకాలిచ్చే సమయంలో కుంతీ దేవి కన్నీరొత్తుకుంటూ ధర్మరాజును సమీపించి :

నాయనా! కర్ణుడు మీకు అగ్రజుడు. భాస్కరుని దయవలన కవచ కుండలాలతో పీడు నాకు కలిగాడు.

అనగా ధర్మరాజు :

అమ్మా! ఈ మాట ముందే చెపితే యింత జరిగేది కాదు కదా! అని యింతసేపు గోలు గోలున ఏడిచాడు.

అనంతరం యథోచితంగా కర్మకాండ ముగించి భూరి దక్షిణలతో అన్న దానాలతో అందరినీ తృప్తులను గావించి వారి అభినందనలతో ఆనందించాడు

అని వైశంపాయనుడు స్త్రీ పర్వానికి స్వస్తి పలికాడు.

వీణావాద ప్రతిమ నిగమావిర్భవత్సార పుణ్య
శ్రేణీసంపాదిత విమలతాస్థేమ నిర్లేపచిత్త
త్రాణక్రీడాకలన సతతోత్సాహ వద్దివ్యభావా
ప్రాణాపానాహరణ నిపుణ ప్రాపణీయానుభావా ॥

ఇది స్త్రీ పర్వం

———

శాంతిపర్వం

జనమేజయ మహారాజా!

కర్ణుడు తన అన్నగారని విన్న క్షణంనుంచీ ధర్మరాజు మనస్సు వికలమయి - ఇది మొదలుగా స్త్రీలకు రహస్యం దాచే శక్తి నశించుగాక - అని శపించి, అర్జునుని చూస్తూ :

తమ్ముడూ! నాకు ఈ రాజ్యపాలన కాంక్ష కలగడం లేదు, అడవికి పోయి బ్రతకాలని వుంది - అన్నాడు.

ఆ మాటలు విన్న అర్జునుడు, నకులుడు, ద్రౌపది పరిపరివిధాల ధర్మరాజును హెచ్చరించి : సమర్థుడూ, ధర్మపరుడూ అయిన ప్రభువు లేకపోతే ప్రజలు నానా క్లేశాలూ పడతారు. దుర్మార్గులు విజృంభించి అకార్యాలు సాగిస్తారు కనక రాజ్యం ఏలక తప్పదు అన్నారు. ఎట్లో అంగీకరించాడు ధర్మరాజు.

బంధు మరణా శౌచం కారణంగా నదివొడ్డునే కుటీరాలు వేయించి, అక్కడే నెల రోజులు గడిపారు. ఆ సమయంలో ఎందరో మునులూ, మహర్షులూ వచ్చి అనేకానేక లోక ధర్మ విషయాలు బోధించారు.

వ్యాస మహర్షి విజయం చేసి : నాయనా! ఎందుకు శోకిస్తావు. దుష్ట దండన రాజ ధర్మం. ఆ ధర్మం ఆచరించనినాడు దేశం దుండగులమయం అవుతుంది. అందుచేత నువ్వు దుర్బుద్ధులైన వారందరినీ కడతేర్చావు. కనక దీనికోసం విచారం దేనికయ్యా! అని ఓదార్చాడు.

అప్పుడు వాసుదేవుడు : ధర్మనందనా! ఇక నువ్వు సింహాసనం అధివసించి ప్రజా రక్షణ చేపట్టాలి, అని పట్టాభిషేక ప్రయత్నం ఆరంభించాడు.

హస్తినా పురం చేరుతూనే కృపాచార్యులను రావించి ధౌమ్యులవారి సరసన ఆసీనుని చేశారు.

ధృతరాష్ట్రుని దగ్గర గాంధారి కూర్చున్నది. నకుల సహదేవుల మధ్య కుంతి కూర్చున్నది. యుయుత్సుడూ, సంజయుడూ గాంధారికి కొంచెం ఎడంగా వున్నారు.

దేశంలోని వణిక్ప్రముఖులు, పౌరులు సంతోషంతో కానుకలు తెచ్చారు. వచ్చిన అందరికీ ఆదర పూర్వకంగా సత్కారాలు సాగుతున్నాయి.

వీణా, వేణు, గానకళా కోవిదులూ, భరతకళా విదులయిన నారనారీ జనం వచ్చారు.

నవ రత్న ఖచితమయిన బంగారు సింహాసనంమీద శార్దూల చర్మం పరిపించి పవిత్ర గంగాజలం స్వర్ణ కలశాలలో వుంచి పంచ గవ్యాలతో వేద మంత్ర యుతంగా సంస్కారాలు సాగింపించి ద్రౌపదీ సహితుడయిన ధర్మరాజు అగ్నిహోత్రుని హోమాదులతో తృప్తుని గావించిన అనంతరం వాసుదేవుడు చక్ర ధారియై నిలచి :

ధర్మనందనా! ఈ భూమండలానికి అధీశ్వరుడవై సర్వ ప్రజా రంజకంగా పాలించ వయ్యా! - అని చిరునవ్వుతో సదస్య లోకాన్ని కలయ జూశారు.

మంగళ వాద్యాలు మ్రోగుతున్నాయి. శంఖ భేరీ నాదాలు దిశాంతాలు సోకు తున్నాయి. అప్పుడు తనను ఆశీర్వదించే వేదవేదులకు చేతు లెత్తి నమస్కరించి :

అయ్యా! మీరందరూ ఈ ధృతరాష్ట్ర మహారాజు ఆజ్ఞ పాలించడమే నాకు సంతోషం అని తల దించుకున్నాడు.

అనంతరం భీముని యువరాజుగా చేసి, సంధి, విగ్రహాది సర్వరాజ్యాంగ విషయ నిర్వహణ భారం విదురుని మీద వుంచి, అర్థమంత్రిగా యుయుత్సుని నియోగించి, సేనల పరిచారకుల జీత, భత్యాలు నకులుని చేతులలో పెట్టి, ఇరుగు పొరుగుప్రాంతాల ఆక్రమణలు అర్జునుని భుజస్కంధాల మీద మోపి, విప్ర దేవతా పూజలూ, యజ్ఞ యాగాది సర్వ కార్య నిర్వాహక భారం ధౌమ్యుల వారిదని చెప్పి, తన అంతరంగ సచివుడుగా సహదేవుని తీసుకున్నాడు.

మహా నగరాలలో, జనపదాలలో అన్న సత్రవులు నిర్మించి, రాజ పథాలలో దాహ శాంతికి చలివేంద్రలు నడుపుతూ, సర్వ ప్రజా రంజకంగా పరిపాలిస్తున్నాడు ధర్మరాజు. భీమునికి దుర్యోధన మందిరం, అర్జునునికి దుశ్శాసన మందిరం, దుర్మర్షణ, దుర్ముఖుల భవనాలు నకుల సహదేవులకూ యిచ్చి, మిగిలిన వారిని వారి వారి ఆవాసాలలో ఉండునట్లు ఆజ్ఞాపించాడు.

దేవతా పూజలూ, పితృదేవతల ఆరాధనలూ, అతిధి అభ్యాగతుల సత్కారాలూ, అనాథల దీనుల పోషణ భారాలూ, దేశ దేశాలనుంచి వచ్చే విద్వాంసులకు సముచిత సమ్మానాలూ జరుపుతూ, దేశంలో ఆకలి దప్పుల బాధ లేకుండా స్వయంగా చూసుకుంటున్నాడు.

ఆ రోజులలో ఒకనాడు ప్రభాత వేళ ధర్మరాజు వాసుదేవుని చేరి నమస్కరించి కుశల ప్రశ్నలు వేశాడు. మర్యాద లన్నీ ముగిసిన అనంతరం వాసుదేవుడు రుచిర స్మిత వదనంతో :

ధర్మనందనా! సర్వ ధర్మవిదుడు త్రికాలజ్ఞుడు అయిన భీష్మ పితామహుడు వశిష్ఠుల వారి శిష్యుడుగా సర్వ విషయాలూ గ్రహించాడు. ఆయన కన్ను మూస్తే ధర్మ మర్మాలు చెప్పగల వాడు లేడు. కనక ఆయన పద సమీపంలో సావధానుడవై నీ సంశయాలన్నీ తీర్చుకో అన్నాడు.

హర్ష పులకిత చిత్తుడై ధర్మరాజు :

దేవకీనందనా! ఆయన ఉత్తరాయణం కోసం ఎదురు చూస్తున్నాడు. ఈ మధ్యలో ఒక్కమారు నిన్ను చూడాలనే కోరిక కూడా వుంది. అందుచేత నువ్వుకూడా రా - అన్నాడు.

ప్రక్కనే వున్న సాత్యకిని చూశాడు వాసుదేవుడు :

ఆయన కనులలో భావం అవగతమయిన సాత్యకి సారథి దారుకుని పిలిచి రథం సిద్ధం చేయించి భీమార్జున నకుల సహదేవ సంజయ యుయుత్సులతో కృపాచార్యులకుకూడా కబురు పంపాడు.

అందరూ రాగానే ధర్మరాజు తన నిశ్చయం తెలిపి వారిని వెంట బెట్టుకొని పితామహుల దగ్గరకు వెడుతూ : తమ్ముడూ కిరీటీ! ఇకనుంచి పితామహుల దగ్గరకు సైనికులూ, అంతఃపుర స్త్రీలూ చేరకుండా ఆజ్ఞాపించు. ఆయన వీరందరి గోడూ వింటూ అవస్థ పడ లేడు - అన్నాడు.

రథాలు పితామహుని శరతల్పానికి అల్లంత దూరంలో ఆపి అందరూ పాద చారులై వెళ్ళి ఆ వృద్ధ మూర్తికి నమస్కారాలు చేశారు.

అప్పటికే అక్కడకు చేరి వున్న మునులకూ, ఋషులకూ అభివాదాలు చేసిన అనంతరం వాసుదేవుడు :

కురు వంశ శేఖరా! ఇప్పుడు నువ్వు ఈ ధర్మ నందనునికి పరమ ధర్మాలు విశదం చెయ్యాలి, అనగా నవ్వుతూ భీష్ముడు : వాసుదేవా! పరిహాసమా యిది! కాకపోతే నువ్వుండగా నేను ధర్మోపదేశం చెయ్యడమా - అన్నాడు.

పితామహా! కీర్తిని మూట గట్టుకోవాలనే కాంక్ష నాకు లేదు. సర్వ ధర్మాలూ నీ ముఖాన వినిపించి నీ యశో దేహం త్రిలోకాలలో విహరింప చేయాలని నా కోరిక - అన్నాడు దేవకీ నందనుడు.

గురు సమక్షంలో శిష్యుడు పాఠ ప్రవచనం చేసి నట్లుంటుంది నేను నీ యెదుట మాట్లాడడం. అని మంద హాసం చేశాడు మందాకినీ నందనుడు.

నీ మహానుభావత్వం ఒక్కమారు నీ మనుమలూ యిక్కడ చేరిన మిగిలిన రాజులూ తెలుసు కోవాలని నా వాంఛ అన్నాడు మురారి.

గాంగేయుడు చేయి జాపి ధర్మరాజును దగ్గరగా తీసుకొని : నాయనా! నీ సందేహాలు అడుగు, అనగా ధర్మరాజు : తాతా! మిమ్మ చూస్తుంటే ఏమి అడగాలో తెలియడం లేదు మాకు ఏవి అవసరమో అవి మీరే చెప్పండి, అని వినయంగా తలవంచాడు.

నాయనా! రాజ్యపాలనం కత్తిమీద సాము వంటిది. నువ్వు క్షమా శీలంతో వుంటే మావటీడు మత్తేభం మీది కెక్కి అంకుశ ప్రహారం చేసినట్లు ప్రజలు ప్రభువు మీద పెత్తనం చేస్తారు. నువ్వు మరీ క్రూరంగా వుంటే క్రూర మృగాన్ని హింసించినట్లు హింస పెడతారు.

అందుచేత వసంత ఋతువులో సూర్యునివలె చురుక్కు మనికించి చల్లదనం యివ్వాలి. ఆ ఋతువులో ఎండ చురుకు తగ్గితే మళ్ళీ వానలుండవు కదా! అదీ దాని తాత్పర్యం.

గర్భవతి అయిన స్త్రీ తన లోపలి బిడ్డ ఆరోగ్యం మనసులో వుంచి, ఆహార విహారాలు సాగించేటట్లు ప్రభువు ప్రజల కష్ట సుఖాలు ఎరిగి చరించాలి. రాజ్య పాలనకూ, ధర్మ సాధనకూ అవశ్యమయిన అర్థాన్ని అతి చాక చక్యంతో ఆర్జించాలి. పులి పిల్లలను తిన్నట్లు ప్రజలను పన్నుల పేరిట ఒక్కసారి కబళించ కూడదు. పశువు శరీరం మీద చేరిన జలగలా ఎప్పటి కెంత అవసరమో అంతంత గ్రహిస్తూ ఉండాలి.

ఏమయినా సరే ప్రజాభిమానం కోలుపోకూడదు. సేవక గణాన్ని వంచించ కూడదు. వారికి మనసు తెలియనివ్వకుండా వారి రక్షణ భారం వహించాలి.

ఇంద్రియాలను నిగ్రహించాలి. పాము కుబుసం విడిచినట్లు కోరికలను విసర్జించాలి. ఆశ్రితులలో అమాత్యులలో నీ వారెవరో విద్వేషు లెవరో గ్రహించాలి.

నాయనా! అన్నిటినీ మించినది ఆ పర తత్త్వం. దాన్ని మనస్సులో ప్రతిష్ఠించుకొని మన కర్తవ్యం మనం నిర్లిప్తంగా సాగించి పరమ పదం చేరడానికి ప్రయత్నించాలి — అని భీష్ముడు అనేకానేక ధర్మ సూక్ష్మాలు వివరించాడు.

శాంతి పర్వం సమాప్తం

ఆనుశాసనికపర్వం

ఉషో రాగాలు ఉదయాచలాన విహరించే వేళ ధర్మరాజు విధ్యుక్త కర్మలు నిర్వర్తించి వాసుదేవునితో తన సోదరులతో భీష్మ పితామహుని సమీపించి పాదాభివాదం చేసి :

సర్వధర్మ మర్మజ్ఞా ! ఎన్నెన్నో ధర్మ సూక్ష్మాలు మీ ముఖాన విన్నాను. అయినా నా మనస్సు ఉపశాంతి పొందటం లేదు : నానాదేశాధీశులను వధించాను. ఆత్మీయులను, గురువులను, ఆప్తులను సంహరించాను. ఈ హింసా కాండ నా మనస్సును వేధిస్తున్నది. దుర్యోధనుని లోభం నా కాగ్రహం కలిగించింది. దానితో యింత ఘాతుకం సాగింది—అనగా నవ్వి ఆంబికేయుడు.

ధర్మనందనా ! ఎవరి మరణానికీ ఎవడూ కర్తకాడు. వాడి కర్మ ఫలం వాణ్ణి అలా తీసుకు పోతుంది. అంతే ! దాని కోసం విచారం దేనికయ్యా ! దేనికయినా దైవమూ పురుష ప్రయత్నమూ అని రెండు వుంటాయి. ఇందులో దైవం. బీజం, మానవ ప్రయత్నం-క్షేత్రం క్షేత్రం చవుడుదయితే బీజం ఫలించదు కదా ! మరొక్కమాట, మానుష ప్రయత్నమనే కర్మ జరగకుండా బీజం ఫలించదు సుమా ! నేలను బాగా దున్ని పదును చేసి నీరు పెడితేనే బీజం ఫలించేది. మహామహు లందరూ అనుసరించిన ధర్మపథాన నీ కర్మ నువ్వు చేస్తేనే ఫలం లభించేది.

దేన్ని మనం ఆశ్రయించుకొని వుంటామో దాన్ని ఎప్పుడూ విడవకూడదు. వేద వేద్యుడయిన పరమ పురుషుని ఆరాధిస్తూ ఆయన అనుగ్రహం పొందడానికి నిరంతరం కృషి చెయ్యాలి.

ఎప్పుడూ శుచిగా వుంటూ, నిత్యం సత్యం పలుకుతూ, సోమరి కాకుండా నిరంతర వ్యవసాయం సాగిస్తూ, విద్యాజ్ఞానం సముపార్జించి, దాన ధర్మాలతో అందరినీ తృప్తి పరుస్తూ, సత్కర్మలు చేసేవారి యింట లక్ష్మి శాశ్వతంగా వుంటుంది.

కృతఘ్నుడూ, క్రూరుడూ, నాస్తికుడూ లక్ష్మికి శత్రువులు. వీరే కాదు నిరంతరం భర్తకు ఎదురు చెపుతూ, గయ్యాళియై, ఎల్లవేళలా — యిరుగు పొరుగు యిళ్ళల్లో వుంటూ, వీలు చిక్కినప్పుడల్లా చెంగు పరచి నిద్రకు వాలే యిల్లాలున్న యింట్లో లక్ష్మి నిలబడదు ధర్మనందనా !

తాతా ! అర్థ విషయం చెప్పారు కనక కామ విషయం కూడా విశదం చేయండి, అని ధర్మరాజు వినయంగా ప్రశ్నించాడు.

నాయనా ! కామ సేవనంలో స్త్రీకి కలిగే సుఖం పురుషుడికి ఉండదు. అయితే కామ వశ చిత్తయైన స్త్రీకి యుక్తా యుక్త విచక్షణ వుండదు. ఆ సమయంలో ఆమె చెయ్యని సాహసం ఉండదు. అందు చేతనే ఆ విషయంలో నిగ్రహం వున్న స్త్రీని పతివ్రతగా ఆరాధించాలి.

ఇక దానం విషయం - అయినవాడూ, కానివాడూ దానానికి అర్హుడు కాడు. శ్రద్ధతో వేద విద్య నభ్యసించి, విధ్యుక్త కర్మ లాచరించే ధర్మ పరునికే దానం చెయ్యాలి.

వేద, పురాణ శాస్త్ర పఠనం చేసినా, ఉత్తమ వంశంలో జన్మించినా ప్రయోజనం లేదు. మనిషికి అన్నిటినీ మించినది శీలం. శీల హీనుడికి ఇహ పరాలలో సుఖ సంతోషాలు లేవు. అలానే పతివ్రతయైన భార్యవల్ల లోకంలో పురుషుడు ఖ్యాతి పొందుతాడు.

ఇక కన్యా పాణి గ్రహణం వున్నదే అది అయిదు మార్గాల కనిపిస్తున్నది. అందులో కన్యయొక్క వయో రూప కుల శీలాలకు తగిన విద్యా సంపన్నుని తీసుకొని వచ్చి బిడ్డను దానం చేయటం బ్రాహ్మవివాహం.

కన్య తనకు తానై పురుషుని యందు మనసు లగ్నం చేస్తుంది. ఆ యువకుడు ఆమె యందు రాగంతో వుంటాడు. వారి బంధాన్ని క్షాత్ర వివాహం అంటారు. కంటితో చూసి మన సుతో మనసు కలిపిన యువకునితో జరిగేది గాంధర్వం. ఇక ధనానికి బిడ్డను అమ్మడం ఆసురం. దీనిపైన రాక్షస వివాహం వున్నది. కన్యయొక్క బంధుజనాన్ని హింసించి పిల్లను బలవంతంగా తీసుకు వెళ్ళడమే రాక్షసం. ఈ అయిదింటిలో బ్రాహ్మ, క్షాత్ర, గాంధర్వాలు శ్రేష్ఠాలు.

ఇక కొడుకుల విషయం విను: ధర్మబద్ధంగా వివాహమాడిన స్త్రీకి కలిగినవాడు ఔరసుడు. తన కుమార్తె కొడుకు దౌహిత్రుడు. సజ్జను డయిన పురుషుని వల్ల తన నియో గంతో కలిగినవాడు క్షేత్రజుడు. తనకు సంతానం లేనప్పుడు నచ్చిన వానిని దానంగా తెచ్చుకుంటే వాడు దత్తుడు. తల్లిదండ్రులకు దూరుడై తిరిగే వానిని చేరదీసి పెంచుతాం. వాడు కృత్రిముడు. ఒకానొక స్త్రీకి పర పురుషుని యందు కలిగినవాడు, ఆ తండ్రి యెవడో తెలియనివాడు గూఢజుడు. తల్లిదండ్రులు యింటినుండి తరిమి వేస్తే వచ్చి మన యింట చేరుతాడు, వాడు అపవిద్ధుడు. పెండ్లికి ముందే పితృగృహంలో కుమారుని కంటుంది. వాడు కానీనుడు. గర్భవతి అని తెలిసి కాని తెలయక కాని పెళ్ళి చేసుకుంటాడు. ఆ అమ్మాయి యిక్కడకొచ్చి ప్రసవిస్తుంది వాడు సహోఢుడు.

భర్తను విడిచి కాని విడువబడి కాని భర్తృహీన కాని ఎవరివల్ల నయినా సంతా
వతి అయితే అది వాడి సంతానమే. వానిని పునర్భువు డంటారు. ఒక్కొక్కప్పుడు త
దండ్రులు వదిలేసినా, వారిని వదలి వీడే వచ్చి తనను పుత్రుడుగా స్వీకరించమని అర్థించి
వాడు స్వయందత్తు డవుతాడు. తల్లిదండ్రులకు ధన మిచ్చి తెచ్చుకుంటే క్రీతు డంటా
వీరందరూ కూడా కర్మ చెయ్యడానికి అర్హులే కాని ఔరసుడే అందరిలో శ్రేష్ఠుడు.

నాయనా! అన్ని దానాలలో భూదానం సర్వోత్తమం. శాంత చిత్తంతో జీవిస్తు
యజ్ఞ యాగాది క్రతువులూ, సత్కార్యాలు చేసే విద్వాంసుని మనంతట మనం పిలి
భూదానం చెయ్యాలి. ఈ భూమి రత్న గర్భ కనక భూదానం వల్ల సర్వ రత్న మణి సువ
దానాలు చేసిన ఫలం లభిస్తుంది.

అంతకంటె పరమోత్కృష్ట మయినది అన్నదానం. ఆకలి గొన్న వాడికి కడుపు నిం
భోజనం పెట్టడం కంటె పుణ్య కార్యం భువిలో లేదు నాయనా!

గురువు కంటె తండ్రి అధికుడు. తండ్రి కంటె తల్లి అధికురాలు. అన్న గా
తండ్రితో సమానుడు. వదిన మాతృసమానురాలు. ఉపవాసాలూ, ఏకభుక్తాలూ, దేహ
ఆరోగ్యంగా వుండడానికి వినియోగ పడతాయి. ఉపవాస దీక్షతో తపస్సు చేసినవా
శతాయువులు అవుతారు.

మనస్సును ఏకాగ్రం చేసి, ఇంద్రియా లన్నిటినీ అదుపులో వుంచి వేద విద్య అభ
సించి, చిత్త శుద్ధితో పరంజ్యోతిరుపాసన చేసేవారికి సర్వోత్తమ లోకాలు ప్రాప్తిస్తాయి — అ
అనేకానేక యితిహాసాల ప్రమాణాలతో ధర్మ సూక్ష్మాలు విశదం చేశాడు గాంగేయుడు.

అప్పటికి మనస్సు స్వస్థమై ధర్మరాజు హస్తి నాపురం చేరి ధర్మ బద్ధంగా రాజ్య పా
నం చేయడం ప్రారంభించాడు.

రోజులు గడిచాయి

ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలం సమీపించింది. ధర్మరాజు బంధు జనంతో భీష్ముని దగ్గర
వెళ్ళి దోయిలించాడు.

అప్పుడు భీష్ముడు హర్ష పులకిత చిత్తంతో అందరి అనుమతి తీసుకుని, వాసుదేవు
మీద చూపులు నిలిపాడు. ఆ యోగిజన హృన్నివాసి మందహాసంతో గాంగేయుని చూశాడు
భీష్ముడు వాయువును బంధించాడు. అంతే, ఆ ఆత్మజ్యోతి అనంతంలోకి సాగింది. ఆయ
శిరస్సు భిన్నమై దివ్యకాంతి గగన ముఖంగా వెడుతూంటే అందరూ ఆశ్చర్యంతో నిలబడ్డార

ధృతరాష్ట్ర, ధర్మనందన, నకుల, సహదేవులు ఆ పరమ ధర్మమూర్తి దేహాన్ని శ్మశానానికి తెచ్చారు. విధ్యుక్త రీతిని అగ్ని సంస్కారంచేసి, గంగా తీరాన నివాపాంజలులు ఇచ్చి, వేడి నిట్టూర్పులతో వెను దిరిగి చూస్తూ నగరానికి చేరారు.

ఆనుశాసనిక పర్వం సమాప్తం

అశ్వమేధ పర్వం

సర్వలోక వంద్యుడయిన భీష్మ పితామహునికి ఉత్తర క్రియలు నిర్వర్తించి, ధర్మరా విషాద భర హృదయుడు కాగా, వాసుదేవుడు కొన్ని ఉపశమన వాక్యాలు పలికి ఓదార్చా అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు: ఇదంతా నా మూర్ఖత్వం వల్ల వచ్చి పడింది అని విలపించ మొదలు పెట్టగా కృష్ణుడు:

మామా! మరణించిన వారి కోసం మనం ఎంత శోకించినా వారు తిరిగి రారు, ర పోగా యీ శోకం వారికి పుణ్య లోకాలు లేకుండా చేస్తుంది, అని శాంతింప జేశాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు: బావా! ఇంతవరకు మీ మాట ప్రకారం నడిచాను. నాకు వనవాసానికి ఆజ్ఞ యివ్వండి. పితామహుడయిన భీష్మునీ, అగ్రజుడయిన కర్ణ చంపించిన పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తం లేదు — అని దీన చిత్తుడయాడు.

నవ్వు రాజిల్లెడి మోము వా డపుడు: ధర్మనందనా! ఇన్ని రోజులుగా యింద చెపుతున్న తత్త్వ విషయాలూ పొల్లుపోయి నట్లేనా! చాలు చాలు ఇదంతా నువ్వు చేశానం వేమిటయ్యా! అసలు నువ్వెవడివి! సర్వానికీ కర్త ఆ ఈశ్వరుడు. ఎప్పుడూ మరచిపో ఈ మాట.

మనశ్శాంతి కోసం, అశ్వమేధ యాగం చేసి విద్వాంసులనూ దేశ ప్రజలన వివిధ దానాలతో తృప్తి పొందించు, అన్నాడు

ధర్మరాజు: మాధవా! అశ్వమేధం, సువర్ణ, ధనరాసులుంటే గాని సాగేది కాద ఇప్పు డిందరు రాజులను సంహరించాం. వీరి రాజ్యాలకు వెళ్ళి సుంకం అడగటం న్యాయ కాదు. ఇంతకు ముందే దుర్యోధనుడు మామీది కోపంతో దుండగులను వదిలి దోపిడీ జరిపి కోశాగారం అంతా బూడిదచేశాడు. ఇప్పుడు ఎక్కడుంది ధనరాశి, అని ప్రశ్నించాడ విన్న వ్యాసమహర్షి:

ధర్మనందనా! పూర్వకాలం మరున్మహారాజు యజ్ఞం సాగించి అక్షయ ధనరాసు దక్షిణలుగా ఇచ్చాడు. వేద విదులు ఆ రాసులు ఏం చేసుకోవాలో తెలీక పాతులు పె అవి ఎవరి కంట బడితే వారివే అని నియమం చేశారు. అవి హిమగిరి ప్రాంతంలో వున్న అని మరున్మహారాజు కథ విశదం చేశారు.

ధర్మరాజు వారందరికీ నమస్కరించి యాగ దీక్షకు అవసరమయిన సంభారాలు సమకూర్చే ప్రయత్నం ఆరంభించాడు.

ఆ రోజులలో కృష్ణార్జునులు సముచిత పరివారంతో విలాస యాత్రగా యింద్రప్రస్థం వెళ్ళి అక్కడ మయసభలో వుంటూ ఎన్నెన్నో స్మృతులు మననం చేసుకుంటూ కొన్నాళ్ళు గడిపారు.

ఒకనాడు వాసుదేవుడు : బావా ! ఇంక నేను మా నగరం వెళ్ళాలి. మా జననీ జనకులనూ, అగ్రజుడయిన బలరామునీ, యితర బంధు కోటినీ చూడాలని వుంది.

అనగా అర్జునుడు : మనం హస్తినాపురం వెళ్ళి ధర్మరాజు అనుమతి పొందుదాం, అన్నాడు.

వచ్చిన కృష్ణార్జునులను చూసి ధర్మరాజు సంతోష చిత్తుడై, ద్వారకకు పోనున్న వాసుదేవునితో :

రుక్మిణీ వల్లభా ! నీ దయవల్ల మేము యిప్పటికీ స్థితికి చేరాం, అశ్వమేధం కూడా నిర్విఘ్నంగా నువ్వు దగ్గరుండి చేయించాలి, అని అర్థించగా చిరునవ్వుతో అంగీకరించి, ధృతరాష్ట్ర, గాంధారీదేవుల వద్ద సెలవు తీసుకుని, కుంతీదేవి అనుమతితో సుభద్రను వెంట బెట్టుకుని సాత్యకి సహితుడై ద్వారక చేరాడు, వాసుదేవుడు.

చిరకాలానికి వచ్చిన వాసుదేవునికి సముచిత మర్యాదలు జరిపి ఉత్సవం చేసుకున్నారు యాదవులు.

విశ్రాంతివేళ వసుదేవుడు :

నాయనా ! యుద్ధవిశేషాలు కొన్ని విన్నాను కాని, నీ ముఖాన విశదంగా వినాలని వుంది, అన్నాడు.

వాసుదేవుడు సంగ్రామ కథ సమగ్రంగా వినిపిస్తూ, అభిమన్యుని ప్రస్తావన రాకుండా చేశాడు.

వింటున్న సుభద్ర : అన్నయ్యా ! నీ మేనల్లుడి మాట వదిలేశావుగా అంది, శోక సంతప్త హృదయంతో మూర్ఛపోతూ.

అందరూ సుభద్రకు శీతలోపచారాలు జరిపి, మూర్ఛ తేర్చాక కృష్ణుడు అభిమన్యుని పరాక్రమ గాథ రమణీయంగా వినిపించాడు. అందరూ విషాదభర హృదయు లయారు.

* * *

అక్కడ హస్తినాపురంలో ధర్మరాజు, సత్యవాక్పాలనంతో ధర్మం పీడకుండా ఏలుబడి నడుపు తున్నాడు.

ఆ రోజులలో ఒకనాడు వ్యాస మహర్షి విజయం చేసి అశ్వమేధ యాగం సాగించమని తొందర చేశాడు. ధర్మరాజు అందుకు అవసరమయిన ధన కనకరాసులు తీసుకురావడానికి తమ్ములతో సైన్యంతో బయలుదేరుతూ యుయుత్సుని నగరరక్షణ వ్యవహారంలో వుంచి, అతనికి తోడుగా విదురుని ఆపాడు.

పరివార సమేతంగా ధర్మరాజు బయలుదేరే వేళ, మంగళ వాద్యాలతో వేదాశీస్సులు మిన్నుముట్టాయి.

పురోహితులు ధౌమ్యులు ఆదేశించిన ప్రకారం సర్వ కార్యాలూ నిర్వర్తించి, సర్వేశ్వరుడూ, నిఖిల నిధానపతీ అయిన పశుపతిని ఆరాధించి, పారాశర్యుని నిర్దేశానుసారం పరిజనంచేత త్రవ్వకం సాగించాడు.

కొంత లోతు త్రవ్వేసరికి కనులు మిరుమిట్లు గొలిపే కాంతులతో మణి, సువర్ణ రాసులు గోచరించాయి. ఆ నిధికి యథావిధి పూజలు జరిపి, దానిని ఏనుగులమీద, రథాల మీద, బండ్లమీద ఎక్కించి హస్తినాపురం బయలుదేరారు.

ధర్మరాజు యాగ ప్రయత్నంలో వున్న వార్త విని వాసుదేవుడు బలరామ, సాత్యకి, కృతవర్మ ప్రభృతి యాదవ గణంతో బయలుదేరి వచ్చాడు.

వచ్చిన బంధువు లందరికీ ఉచిత రీతిని మర్యాదలు సాగుతున్నాయి. యాగానికి అవసరమయిన యితర ప్రయత్నాలు నడుస్తున్నాయి.

అందరూ ఇష్టా గోష్ఠిలో వుండగా ఉత్తర "మృతశిశువు" ను ప్రసవించిందనే వార్త ఆశని పాతంలా వచ్చింది.

అందరి ముఖాలూ వెలవెల బోయాయి. సుభద్ర గోలు గోలున ఏడుస్తూంటే, కుంతీ దేవి కన్నీరు వొత్తుతూ కృష్ణుని చేరి :

నాయనా! గురుపుత్రుడు ప్రయోగించిన అస్త్ర ప్రభావం యింకా మమ్మల్ని వేధిస్తూనే వుంది, అని విలపిస్తూంటే; అన్నయ్యా! నా కొడుకు పోయినా మనవణ్ణి చూసుకుని, ఆ దుఃఖం మరచిపోదాం అనుకున్నాను. నీ మేనల్లుడి కొడు కిడిగో అని చూపించి ఆనందిద్దామనుకున్నాను, అంటూ రుద్ధ కంఠంతో ముఖం వాల్చింది సుభద్ర.

ఉత్తర మాటా పలుకూ లేకుండా స్మృతి హీనయై పడివుంది.

వాసుదేవుడు అందరినీ ఓదార్చి, పాదప్రక్షాళనం చేసి, పవిత్ర జలాలతో అభిమంత్రించి, అశ్వత్థామ బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రం ఉపసంహరించి ఆ శిశువును పునర్జీవితుని చేశాడు.

అప్పటికి తెలివివచ్చిన ఉత్తర తనపక్కలో బిడ్డ కదలడం చూసి, పట్టలేని ఆవందంతో శిశువును వాసుదేవుని పాదాల ముందు వుంచింది. దేవకీ నందనుడు చిరునవ్వుతో చెయ్యెత్తి ఆశీర్వదించాడు.

వంశం పరిక్షీణమయే వేళ జన్మించాడు కనక పరీక్షిత్తు అని నామ కరణం చేశాడు.

ఉత్తరకు నెలపురుడు దాటింది.

అశ్వమేధానికి ఉపక్రమిస్తూ వ్యాసుని ఆజ్ఞానుసారం ఉత్తమ జాతి అశ్వాన్ని విడిచి, దాని వెంట అర్జునునీ, వాని వెంట పరిజనంతో వేదవిదులనూ పంపాడు. ధృతరాష్ట్ర, గాంధారీ, కుంతీదేవులకు అన్ని విషయాలూ వివరించి వారి అనుమతి పొందిన అనంతరం ధర్మరాజు.

భీముడూ, నకులుడూ దేశ రక్షణ భారంలో వున్నారు. సహదేవుడు కుటుంబ సేవలో వున్నాడు.

అర్జునుడు అశ్వం వెంట వెడుతూ నానా దేశాలూ తిరిగి, వారందరినీ అశ్వమేధానికి ఆహ్వానిస్తూ ఎదురు తిరిగిన వారిని పరాజితులను చేసి, సింధు దేశం చేరాడు.

అక్కడ సైంధవుని మిత్రుల పుత్రులూ, మనుమలూ ఎదిరించగా వారందరినీ చెల్లా చెదురు చేశాడు. అది విని దుస్సల తన మనుమని చంక నెత్తుకొని వచ్చి : అన్నయ్యా! వీడొక్కడూ మిగిలాడు మా యింటికి, వీణ్ణి రక్షించు - అంది.

అర్జునుడు కన్నీ రొత్తుకుంటూ :

అమ్మాయీ! నీ కొడుకేడీ? అనగా! నువ్వు మీ సేనలతో వచ్చి యుద్ధం చేస్తున్నావని విని, అంతకుముందే వాళ్ళ నాన్న నీ చేతులలో నిహతులయారని విన్నాడు కదా! ఆ భయంతో ప్రాణాలు వదిలేశాడు, అని కన్నీరు మున్నీరుగా ఏడ్చింది.

అర్జునుడు ఓదార్చి అశ్వమేధానికి తప్పక రావాలని చెప్పి :

చెల్లీ! మీ అన్నయ్య దుర్యోధనుడు దురహంకారంతో యింత తెచ్చాడు. అంత కంటె ఆవేశంతో మేము ఈ పాపం చేశాం, అని ఆమెతో కలిసి యింతసేపు ఏడ్చి, వారిని సాగ నంపి, గుర్రం వెంట బయలుదేరాడు.

మణిపూరదేశం చేరగా దాని అధిపతి బభ్రువాహనుడు తన తండ్రి రాకకు సంతోషించి కానుకలు తెచ్చి పాదాభివందనం చెయ్యగా :

అబ్బాయీ ! అశ్వమేధం సాగుతూంటే, గుర్రాన్ని ఆపి, వీరత్వం చూపాలి కాని, యిదేవిటీ అతిథి సత్కారాలు - అని హేళన చేశాడు.

బభ్రువాహనుడు యిల్లు చేరేసరికి అతనిని నాగకన్య ఉలూచి సమీపించి : నాయనా! నేనూ నీకు తల్లివంటి దానినే ! నీ తండ్రికి వీరుడయిన కొడుకుతో పోరాటం సాగించాలని వుంది. వెళ్ళు. ధనుర్విద్యలో నీ కౌశలం చూపి ఆయన మెప్పు పొందు - అంది.

బభ్రువాహనుడు తిరిగి వచ్చి ధనుష్టంకారం చేశాడు.

అర్జునుడు శర సంధానం చేశాడు. ఉభయులూ తమ కౌశలం ప్రదర్శిస్తూండగా ఒక్కక్షణంలో అర్జునుడు ఉక్కిరి బిక్కిరయి : భేష్, ఇంతవరకూ నేను విలాసంగా సాగించాను. ఇంక కాసుకో! అని నిశిత శర వర్షం కురిపించాడు. ఎదుర్కొని బభ్రువాహనుడు విడిచిన వాడి బాణానికి అర్జునుడు వెన్నువంగి నేలకూలుతూ, వదలిన శరాఘాతంతో బభ్రువాహనుడూ మన్ను కరిచాడు.

అటు భర్త, యిటు కొడుకు యిద్దరూ నేల కూలిన వార్త వింటూ చిత్రాంగద ఉలూచిని వెంటబెట్టుకుని విచార స్వాంతయై వచ్చి గోలుగోలున విలపిస్తూ :

ఎందు కిటువంటి పని చేయించావు అని ఉలూచిని ప్రశ్నించగా ఆమె, అర్జునునికి వసువులు శాపం యిచ్చారు. శిఖండిని అడ్డుపెట్టుకుని భీష్ములను పడగొట్టినందుకు ; ఆశాపం తీరాలంటే యీ జన్మలోనే ఒకమారు ప్రాణ హీనుడు కావాలని వినడంవల్ల యీ పని చేశానని సంజీవ మణితో పునర్జీవితుని చేసింది.

అప్పటికే బభ్రువాహనుడు మూర్ఛనుండి లేచి తండ్రికి నమస్కరించాడు.

అర్జునుడు నిద్రనుండి లేచినట్లే నిలబడి, కొడుకును గాఢంగా కౌగలించుకొని చిత్రాంగదనూ ఉలూచినీ ఉచిత రీతిని సల్లాపాలతో ఉల్లసింపజేసి, అందరినీ అశ్వమేధ యాగానికి ఆహ్వానించి, తక్కుంగల దేశాలన్నీ తిరిగి హస్తినాపురం చేరుకున్నాడు.

తమ్ముడు సుఖంగా వస్తున్నాడని విన్న ధర్మరాజు భీముని పిలిచి : తమ్ముడూ ! చైత్రపూర్ణిమ దగ్గర పడుతున్నది. యజ్ఞ శాల నిర్మించి అక్కడ మహర్షులకూ రాజులకూ శిబిరాలు వేయించి, మిగిలిన అవసర సామగ్రి అంతా చేర్పించు, అన్నాడు.

నిశ్చయించిన సుముహూర్తంలో యాగదీక్షితు డయాడు ధర్మరాజు.

ప్రాయశ్చిత్త రహితంగా సాగిన ఆ యాగంలో ధర్మరాజు తన సర్వ రాజ్యం వ్యాస మహర్షికి ధారవోశాడు.

అప్పుడు వ్యాసుడు: నాయనా! నీ రాజ్యం నువ్వే గ్రహించు. మా ఋత్విక్కులను సువర్ణ రాసులతో తృప్తి పరచు, అన్నాడు.

లక్షల మంది తృప్తిగా భోజనం చెయ్యగానే మ్రోగే రీతిని ఒక గంట కట్టారు యాగ శాలలో. ఆ ఘంటానాదం యాగం సాగుతున్నంత కాలం నిర్విరామంగా వినిపిస్తూనే వున్నది జనమేజయ మహారాజా! అని వైశంపాయనుడు ఆశ్రమ వాస పర్వం ఆరంభిస్తున్నాడు.

అశ్వమేధ పర్వం సమాప్తం

ఆశ్రమవాసపర్వం

రోజులు గడుస్తున్నాయి.

ఋతుచక్రం తిరుగుతున్నది.

సంవత్సరాలు పదమూడు దొర్లి పోయాయి.

గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులకు ఏ లోటూ రాకుండా ధర్మరాజు స్వయంగా చూసుకుంటున్నాడు.

ద్రౌపది, సుభద్ర ఉలూచి, చిత్రాంగదలు గాంధారిని దర్శించి, ఆపిడకు ఆశ్వాసన చెపుతున్నారు.

భీముడు మాత్రం సందు చిక్కినప్పుడల్లా ధృతరాష్ట్రునికి వినపడేటట్లు నవ్వుతూ తన ప్రతాపమూ, దుర్యోధనాదుల అక్రమ వర్తనలూ గురించి మాట్లాడుతూ దెప్పి పొడుస్తున్నాడు. ఆ మాటలు విన్నప్పుడు నకుల సహదేవులు సంతోషంతో ఒకరి నొకరు చూసుకునేవారు.

ఆ వంకకు ధర్మరాజు వస్తే ఒకరూ పెదవి కదిపేవారు కాదు. ఆ వృద్ధరాజు ధర్మజుని ప్రవర్తనతో సంతోషాన్ని, భీముని మాటలతో విషాదాన్నీ అనుభవిస్తూ, ఒకనాడు ధర్మరాజునూ యితర కుటుంబాన్నీ రావించి :

నాయనా! ఇంక నాకు యిక్కడ ఈ రాజభోగాల మీద మనసు లేదు. అడవికి పోయి తపస్సు చేసుకోవాలని ఉంది – అన్నాడు.

ఆ మాటలు విన్న క్షణంలో ధర్మరాజు కన్నుల నీరు తిరిగి : ప్రభూ! ఇక్కడ మీకు జరుగుతున్న లోటు ఏవిటి! ఎవరయినా మీ యందు వినయం చూపక తిరస్కారంతో వుంటే చెప్పండి. తక్షణం వారిని దేశ బహిష్కృతుల్ని చేస్తాను, అనగా

ధృతరాష్ట్రుడు ; నాయనా! దుర్యోధనాదుల కంటె మీరే నన్ను ఎక్కువ ఆదరంతో చూసుకుంటున్నారు. నాకు ఏ లోటూ లేదు. నేనే రాజుగా ఉన్నట్లు నడుపుతున్నారు. కాని రాజవంశీయుడు వీరత్వం ప్రదర్శించి సంగ్రామంలో మరణించాలి. లేదా వానప్రస్థం సాగిస్తూ ప్రాణాలు విడిచిపెట్టాలి. పరుల పంచ మంచం పట్టి చావకూడదయ్యా! అన్నాడు.

ధర్మరాజు పరి పరి విధాల అర్థించినా వినలే దాయన, ఆ సమయానికి వచ్చిన పరాశర నందనుడు ధృతరాష్ట్రుని సంకల్పానికి ఎదురు చెప్పవద్దన్నాడు.

ధర్మరాజు తల వంచాడు.

వాన ప్రస్థానికి వెళ్ళేముందు కొన్ని దాన ధర్మాలు సాగించాలన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ధర్మరాజు ఆయనకు కావలసిన సామాగ్రి అంతా అందించడానికి ఆజ్ఞాపించాడు.

భీముడు మాత్రం: మన మీద కక్ష గట్టి చచ్చిన వారి కోసం యీయన దాన ధర్మాలు చేస్తే మనమెందుకు ధారపొయ్యాలి, అని అడ్డు తిరిగాడు, అర్జునుడు మెత్తని మాటలతో ఓదార్చాడు.

వీర స్వర్గం అలంకరించిన అందరికీ ఉత్తమ గతులకు అవశ్యమయిన భూ, సువర్ణ, అగ్రహార- గో దానాదులు జరిపి ఒకనాడు విశ్రాంతిలో ఉండగా గాంధారి సమీపించి: ఇంకా ఎంతకాలం యిక్కడ గడపడం, అంది

ధృతరాష్ట్రుడు మరునాడే పౌర, జానపదులందరి దగ్గర సెలవు తీసుకుంటూ:

ఆర్యులారా! శంతన మహారాజు మీ అందరి అభిమానంతో ఈ రాజ్యాన్ని పాలించాడు. అనంతరం భీష్ముల వారి రక్షణలో విచిత్రవీర్యుడు ఈ రాజ్యాన్ని ధర్మపరుడయి పాలించాడు. తదుపరి మా తమ్ముడు పాండురాజు మీ అందరి ఆదర గౌరవాలు పొందుతూ సింహాసనం ఎక్కి మీ యోగక్షేమాలు చూసుకున్నాడు. ఇప్పుడీ ధర్మరాజు యింతకాలంగా మీ అందరి కష్ట సుఖాలలో భాగస్వామియై ఈ వంశ ప్రతిష్ఠ పెంపొందిస్తున్నట్లు మీ రందరూ చూస్తూనే వున్నారు. శంతన, విచిత్రవీర్య, పాండురాజాదులను చూసినట్లే యీ ధర్మజుని కూడా మీ రంతా అభిమానంతో చూడండి. నే నింక వనవాసం చేయడానికి వెడుతున్నాను. మీ అనుజ్ఞ యివ్వండి అన్నాడు.

వారందరూ కన్నీరు మున్నీరుగా విలపిస్తూ: ప్రభూ! మీరు హస్తినాపురి విడవ నవ సరం లేదన్నారు.

ధృతరాష్ట్రుడు పరి పరి విధాల వారిని బతిమాలి ఒప్పించి, వనవాసానికి సాగుతుంటే గాంధారి, విదురుడు, సంజయుడు అనుసరించారు.

ఆ క్షణంలోనే కుంతి: ధర్మనందనా! ఇంక నేనూ వారితోనే వెడుతున్నాను. పెద్ద బావగారికీ, అక్కకీ, సేవ చేసి కాలక్షేపం చేస్తాను, అంది.

పాండవులూ వారి భార్యలూ కూడా ఆవిడ నిర్ణయానికి నిర్విణ్ణులయి కాళ్ళమీద పడి, కదలవద్దని పట్టు బట్టారు.

వినలేదు కుంతి. ధర్మరాజునే చూస్తూ :

నాయనా! నా నిర్ణయానికి తిరుగు లేదు. నువ్వు మాత్రము కర్ణుణ్ణి మరచిపోకు. నా ఖర్మ కాలి వాణ్ణి చే జేతులా చంపించు కున్నాను. అది నా గుండెను దహిస్తూనే వుంది. మరొక మాట సహదేవుడంటే నాకు పరమ ప్రీతి. వాడి విషయం నువ్వే స్వయంగా చూసు కోవాలి అంది.

అందరూ నగరం పొలిమేరల వరకూ సాగి వచ్చాక, ధృతరాష్ట్రుడు వారందరినీ వెను దిరిగి వెళ్ళమని కురుక్షేత్రాభిముఖంగా నడచి శతయూప రాజర్షి ఆశ్రమం దగ్గర కుటీరాలు వేయించాడు.

రోజూ వృద్ధు లుభయుల అవసరాలు కనిపెట్టి సమకూరుస్తున్నది కుంతి. సంజయుడు అందరినీ గౌరవంతో చూస్తున్నాడు.

విదురుడు మాత్రం అన్నహారాలు విడిచి పవిత్ర జలాలు పుచ్చుకుని, గాలినే ఆహా రంగా తీసుకుంటూ గడుపుతున్నాడు.

అలా సంవత్సరాలు గడిచాయి.

ఒకనాడు ధర్మరాజు తన ఆప్తులతో మాట్లాడుతూ! ఒక్కమారు వెళ్ళి ధృతరాష్ట్ర, గాంధారీ విదుర సంజయులను చూసి రావాలని వున్న దన్నాడు.

తక్షణం సహదేవుడు : అన్నయ్యా! చాల రోజులుగా నాకు అమ్మను చూడాలనే కోరిక వుంది - అంటూ కంట తడి పెట్టాడు.

అందరూ బయలు దేరారు అడవికి. వచ్చిన వారందరి కుశల ప్రశ్నలూ ముగిశాయి.

వెడుతూనే సహదేవుడు కుంతి ఒడిలో తల వంచుకుని పడుకున్నాడు. కుంతి వాని వెన్ను నిమురుతూ కన్నులు వొత్తుకుంది.

అప్పు డక్కడికి వచ్చిన వ్యాసుడు వారందరినీ గంగాస్నానం చేయించి, మరణించిన వీరు లందరినీ చూపించాడు. ఆశ్చర్యం ఆనందం వారిని పెనవేసు కున్నాయి.

ఆ రోజులలో - ఒకనాడు అడవికి వెళ్ళిన విదురుడు రెండు రోజు లయినా తిరిగి రాలేదు. ధర్మరాజు వెతకడానికి వెళ్ళి, ఒక చెట్టు క్రింద నిశ్చలంగా నిలబడ్డ విదురుని చూసి :

మహామేధావీ! ధర్మరాజును, మీకు నమస్కరిస్తున్నాను — అన్నాడు.

విదురుడు కదలలేదు, మెదలలేదు, పెదవి కదపలేదు.

ధర్మరాజు నిశ్చలంగా అటే చూస్తున్నాడు. అంతలో విదురుని దేహం నుండి వెలువడిన కాంతి పుంజం ధర్మరాజులో ప్రవేశించింది.

కొద్ది క్షణాలకు ధర్మరాజు స్వస్థచిత్తుడై విదురుడు దేహయాత్ర చాలించినట్లు గ్రహించి, అనంతర క్రియలు నిర్వర్తించి వచ్చి ధృతరాష్ట్రునికి నివేదించాడు.

గంగా స్నానానంతరం కురు క్షేత్రంలో నిహతులయిన బంధు జను లందరినీ వ్యాసుడు పాండవులకూ, గాంధారీ, ధృతరాష్ట్రులకూ చూపించాడు.

పితామహ, ఆచార్య, శిష్య, మాతామహ, పితృ, భ్రాతృ, జామాతృ, పుత్ర, పౌత్ర, దౌహిత్ర, శ్వశుర, మాతుల, స్యాలక, ప్రియ మిత్రు లందరూ వారికి గోచరించగా, వ్యాసుడు :

మీలో ఎవరయినా మీ భర్తలతో వీర స్వర్గానికి వెళ్ళ దలిస్తే రండి, అనగానే, అక్కడకు చేరిన గాంధారి కోడళ్ళతో, వీర పత్నులందరూ పవిత్ర గంగా జలాలలో అడుగు పెట్టారు. వారి మనుష్య దేహాలు అంతరించి దివ్య దేహాలు ప్రాప్తించాయి.

అందరూ తిరిగి వచ్చాక, ధర్మరాజు తాను కూడా ఆశ్రమంలో వుండి తపస్సు చేసుకుంటా ననగా, ధృతరాష్ట్రుడు :

నాయనా! వంశ ప్రతిష్ఠ నీ మీద ఆధార పడి వుంది. ఇప్పుడు నువ్వు యిక్కడ వుండిపోతే కురు కుల కీర్తి ఏమయి పోతుందో ఎరగవు. పయిగా నువ్వింకా కొంతకాలం రాజ్య పాలనం చెయ్యాలి. అని అనేక విధాల హెచ్చరించి పంపాడు.

అందరూ హస్తిన చేరిన కొంత కాలానికి నారద మహర్షి విజయం చేసి, యథోచిత మర్యాదలు పొందిన అనంతరం :

నాయనలారా! మీరు వచ్చిన అనంతరం ధృతరాష్ట్రుడు నిరాహారియై తపో దీక్ష వహించాడు. గాంధారి అదే నియమంలో వుంది. కుంతి ఉపవాసాలతో శుష్కించి తపస్సు చేస్తున్నది. సంజయుడు కూడే అంత నియమంగా పర తత్త్వాన్ని ఉపాసిస్తున్నాడు.

ఒకనాడు ఆ వనాన్ని దావాగ్ని చుట్టుముట్టగా ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా! ఇక నువ్వు వెళ్ళిపో, అన్నాడు.

సంజయుడు గంభీరంగా : ప్రభూ! ఇంత కాలం మీ ఉప్పు తిని యీ విపత్కాలంలో తలదాచుకునే నీచుణ్ణా! నేనూ మీ తోనే వుంటాను. మీరు నిశ్చింతంగా యోగాభ్యాసంలో వుండండి – అన్నాడు. దావాగ్ని మీదికి వస్తుండగా సంజయుడు హిమవత్పర్వతం మీదికి నడిచాడు.

అంతే ఆ దావాగ్నికి వారు ముగ్గురూ ఆహుతి అయ్యారని అక్కడి మునుల వల్ల విన్నానని, నారదుడు చెప్పగా, విన్న వారందరూ మూర్ఛపోయారు. అంతఃపురం రోదన ధ్వనులతో నిండింది.

కొంత సేపటికి తేరుకొని, ధర్మరాజు తల్లికీ, పెత్తండ్రికీ పెదతల్లికీ విధ్యుక్తంగా కర్మలు చేసి పర తత్త్వానికి చేతులు జోడించాడు – అని వైశంపాయనుడు మౌసల పర్వం అందుకున్నాడు.

ఆశ్రమవాస పర్వం సమాప్తం

———

మౌసలపర్వం

జనమేజయ మహారాజా!

అలా ధర్మరాజు పాలన సాగుతూండగా ఒకనాడు యాదవ వంశాలన్నీ తమలో తాము కలహించుకువి ఒకరి నొకరు పొడుచుకు చంపుకున్నారనీ కృష్ణుడూ, బలరాముడూ ఎక్కడికి వెళ్ళారో తెలీదనీ చారులు వార్త వినిపించారు.

వింటూనే ధర్మరాజు అర్జునుని పిలిచి విషయాలు తెలుసుకు రమ్మని పంపాడు. అర్జునుడు విషాద హృదయంతోనే బయలుదేరి వెళ్ళి తిరిగి వచ్చి: అన్నయ్యా! మన సారథి మన సచివుడు మన ఏడుగడ వాసుదేవుడు పాంచ భౌతికయాత్ర చాలించాడు, అని చెప్పడంతో పాండవులూ, వారి అంతఃపురజనం అందరూ శోక సాగరంలో పడ్డారు.

కొంత సేపటికి అందరూ తేరుకున్నాక అర్జునుడు:

ధర్మనందనా! చాలారోజుల క్రితం మాట. ద్వారకానగరానికి దూర్వాసాది మహర్షులెందరో వచ్చారు. అప్పుడు వారిని చూడడానికి వెళ్ళిన యాదవ బాలకులు సాంబుడికి స్త్రీ వేషం వేసి ఆ అమ్మాయికి కలిగే బిడ్డ ఆడపిల్లా? మగవాడా? అని అడిగారు. విషయం గ్రహించిన దూర్వాసుడు: మా వంటి పెద్దలతో ఆడే పరిహాసానికి ఫలంగా ఈ బాలుడి గర్భాన ముసలం పుడుతుందనీ దానితోనే వారందరూ కడతేరుతారు - అనీ శపించారట!

దాని పర్యవసానంగా సాంబుడి గర్భాన ముసలం పుట్టింది. ఆ ముసలాన్ని నది ఒడ్డున అరగదీయించి ఆ పొడి అంతా అందులో కలిపించాడు వసుదేవుడు. ఆ విషయం అలా ముగిసింది అప్పటికి. ఈ మధ్య యదు, వృష్ణి, భోజ, అంధక వంశీయులందరూ నదీ తీరానికి విహారం వచ్చి హాయిగా తప్ప త్రాగి, భోజనాలు చేసి యిష్టాగోష్ఠిలో వుండగా, సాత్యకి కృతవర్మను చూసి అట్టహాసం చేసి ప్రద్యుమ్నుని వయిపు తిరిగి:

విన్నావా! యీ మాట. అందరూ నిద్రపోతుంటే వెళ్ళి మహావీరుని వలె వారిని చంపి వచ్చిన యోధు డీయన! అనగా ప్రద్యుమ్నుడు ఆ జరిగిన కథ వేవికిలే అప్పుడందరూ ముక్కున వేలేసుకుని తిట్టిపోశారుగా! అని మరింతగా నవ్వాడు.

దానితో కృతవర్మ క్రోధ తామ్రాక్షుడై: సాత్యకీ! సోమదత్తుడి చెయ్యి తెగి పడిపోయి నిరాయుధుడై నప్పుడు కదూ నువ్వు తల నరికిందీ! అని ఎదురుకొట్టాడు.

ఇలా పరిహాస ప్రసంగం నూటి పోటు దెప్పి పొడుపులుగా మారింది. మారి మారి చివరకు సాత్యకి చేతిలో కృతవర్మ తల తెగింది.

అంతతో భోజ, అంధకవీరులు తిరగబడ్డారు. వృష్ణి వంశీయులు వీరి కెదురువచ్చారు. అప్పటికే మద్యపానమత్తులై వున్న వారు తాము ఏం చేస్తున్నదీ తెలియకుండా ఒకరి నొకరు చంపుకున్నారు.

ఆ కుటుంబ కలహంలో చావకుండా మిగిలిన దారుకుడూ, బభ్రువూ కృష్ణుని చేరి ఆయనను వెంటబెట్టుకుని బలరాముని చేరారు.

తక్షణం వెళ్ళి స్త్రీ జనాన్ని అంతఃపురానికి చేర్చమన్నాడు, కృష్ణుడు బభ్రునితో, దారుకుని నా కోసం పంపారు. బభ్రుడు నాలు గడుగులు వేశాడో లేదో ఒక బోయవాడు విడిచిన బాణం తగిలి అతనూ చచ్చిపోయాడు.

కన్నీరు విడిచి కృష్ణుడు తనే వెళ్ళి స్త్రీలందరినీ నగరంలో విడిచి వచ్చాడు. కృష్ణుడు తిరిగి వచ్చిన క్షణంలో బలరాముని శరీరంనుండి సర్పాకృతి ఒకటి బయిలుదేరి అనంతంలో కలిసింది.

వాసుదేవుడు ఆ ప్రదేశం విడిచి ముందుకు సాగి ఒక చెట్టుక్రింద నడ్డి వాల్చాడు. దూరంనుంచి ఒక బోయ విడిచిన వాడి బాణం తగిలి ఆయినా కన్ను మూశాడు-అని పార్థుడు కన్నీరు మున్నీరుగా ఏడిచాడు.

వసుదేవమహారాజు ముఖాన విన్న విషయాలన్నీ మీకు వివరించాను. అప్పటికి వారం రోజులలో ద్వారకానగరం సముద్రంలో మునిగి పోనున్నదని విని ఆ నగరవాసు లందరినీ ఇంద్రప్రస్థం తరలించడానికి ప్రయత్నాలు చేశాను.

తెల తెల వారుతోంది.

తెల తెల వారుతూండగా వసుదేవుడు యోగనిష్ఠలో వుండి ప్రాణ త్యాగం చేశాడు. దేవకీదేవి రోహిణి, భద్ర, మదిర - ఈ నలుగురు భార్యలు శవం వెంట వల్లకాటికి వచ్చారు. ద్వారకానగరవాసులు కంటికీ మంటికీ ఏకధారగా ఏడుస్తూ నా వెంట వచ్చారు. నేతితో తడిపిన మంచిగంధపు కట్టెలతో దహనం చేయించాను.

అనంతరం అరణ్యం అంతా గాలించి బలరామ, కృష్ణుల దేహాలకు అగ్నిసంస్కారం జరిపించాను. అప్పటికి ఆరు రోజులు గడిచాయి. తెల్లవారితే సముద్రం ద్వారకను ముంచు తుంది. అందుకని రాత్రికి రాత్రి జనం అందరినీ నగరం దాటించాను.

సాగి సాగి పంచవటం నీడలో విశ్రాంతి తీసుకుంటుండగా దొంగల గుంపులు మీద పడి దోపిడీ ప్రారంభించాయి. అదేం ఖర్మమో ఒక్క అస్త్రం కూడా నా మనస్సులో స్ఫురించ లేదు.

అతి కష్టంమీద వాసుదేవుని ఎనమండుగురు రాణులనూ బలరాముని పత్నులనూ రక్షించగలిగాను. మిగిలిన వారందరినీ చోరులు నానా హింసల పాలు చేశారు

కొంతదూరం వెళ్ళాక బలరాముడూ కృష్ణుడూ, లేని బ్రతుకు తమ కెందుకని వారి భార్యలు అగ్నిప్రవేశం చేశారు.

ఇందరూ యిలా అయేసరికి నాకు మనశ్శాంతిలేక వేదవ్యాసుల వారి వద్దకు వెళ్ళి సాష్టాంగపడి జరిగిన విషయాలన్నీ నివేదించాను.

ఆయన అచంచలంగా విని :

నాయనా! ఏది ఎప్పుడు ఎలా జరగాలనే నిర్ణయం ముందుగానే చేస్తాడు విధాత. అది అలా జరుగుతుంది. కాలం కలిసి రాలేదు అంటామే, అది విధి విపర్యయం అన్నమాట. నువ్వు నిర్విచారంగా వెళ్ళు - అని సాగనంపాడు. నే నిలా వచ్చాను – అని పార్థుడు తలవంచు కున్నాడు.

జనమేజయ మహారాజా! యిక మహాప్రస్థానం ఆలకించండి అన్నాడు వైశంపాయనుడు.

మౌసల పర్వం సమాప్తం

మహాప్రస్థానం

జనమేజయ మహారాజా! ఆ మరునాడే ధర్మరాజు కొలువు దీర్చి పౌర జానపదులను చూస్తూ :

ఆర్యులారా! ఇక మాకు అనుజ్ఞ యిస్తే వానప్రస్థానికి వెడతాం. ఇదిగో మా మనుమడు పరీక్షిత్తు. మా వంశం మీద చూపిన ఆదరాభిమానాలు వీడిమీద చూపుతూ మా ప్రతిష్ఠను నిలబెట్టండి — అని కృపాచార్యులను కుల గురువుగా నియోగించాడు.

పౌర జానపదు లందరూ విషాధ భర హృదయు లయి కన్నీలు వొత్తుకుంటుంటే, ధర్మరాజు వారందరినీ ఓదార్చాడు. కర్మలన్నీ యథావిధి జరిపి, సింహ ద్వారం దాటాడు.

పాండవ పంచకం వెంట ద్రౌపదీదేవి నడుస్తున్నది. ఆ వెనుకనే ఒక శునకం కూడా వస్తున్నది.

ఉలూచి తన పుట్టింటికీ, చిత్రాంగద తన కొడుకు దగ్గరకూ వెళ్ళారు.

పాండవులూ, ద్రౌపదీ, వారి వెంట శునకమూ .... అలా నడచి భాగీరథి వొడ్డుకు చేరారు. అక్కడ అగ్నిహోత్రుడు ప్రత్యక్షమై :

అర్జునా! దేవకార్యం కోసం వరుణుని వద్ద తెచ్చిన గాండీవం యిది. దీన్ని యింక ఆయనకు అందజేయాలి అనడంతో అర్జునుడు దానిని గంగలో విడిచాడు.

అనంతరం వారు సాగి సాగి హిమాలయాలు దాటి మేరువు సమీపానికి యోగనిష్ఠతో వెడుతూంటే, నిష్ఠ చాలక భూమిమీద వాలిపోయింది పాంచాలి.

ఆమెను చూపి భీముడు : ధర్మనందనా! ఈ రాజనందన ఎన్నడూ ధర్మగ్లాని ఎరుగనిది కదా! ఎందు కిలా అయింది — అన్నాడు.

నాయనా! ఆమెకు అర్జునుని మీద కొంత పక్షపాతం వుందిరా — అని ముందడుగు వేశాడు.

కొంత నడిచే సరికి సహదేవుడు నేలబడగా భీముని చూసి ధర్మరాజు : నాయనా! వీడికి తనంత వాడు లేడనే అహంకారం వుందిరా! అని ముందడుగు వేశాడు.

అనంతరం నకులుడు పడగా : నాయనా! వీడికి తనంతటి సుందరాకారుడు భువన భవనంలో లేడనే అహం వుందిరా! – అని అడుగు వేశాడు.

ఈసారి వంతు అర్జునుడిది కాగా చూచి : భీమసేనా! వీడు కౌరవులందరినీ ఒక్క రోజులో కడతేరుస్తానని ఆ మాట నిలుపుకోలేక పోయాడు. అదీగాక ధనుర్ధారులలో తనంతవాడు లేడనే అహంకారం వీడి కెక్కువ, అంటూ ముందుకు సాగాడు.

కొంత నడిచి భీముడు నేల వాలుతూ, అన్నయ్యా, అనగా నాయనా! నీ భోజన ప్రీతితో దానితో వచ్చిన భుజశక్తితో రేగిన క్రోధాహంకారమూ నిన్నీ దశకు తెచ్చాయి – అని నడుస్తున్నాడు. ఆయన వెంట శునకం వస్తూనే వుంది

కొంతదూరం వెళ్ళేసరికి ఇంద్రుడు తన రథంతో ఎదురు వచ్చి: ధర్మనందనా! ఈ రథం ఎక్కు, అన్నాడు. అప్పుడు ధర్మరాజు : సురలోక నాయకా! నా తమ్ములూ, భార్యా లేనిదే నేను రాలేను, అనగా వారు విగతజీవులు అప్పుడే అమరలోకం చేరారు. అక్కడ చూడవచ్చు రా! – అనగా మహేంద్రా! హస్తినా పురి నుండీ నా వెంట వస్తున్న యీ సారమేయాన్ని కూడా ఎక్కించాలి అన్నాడు.

జంతువుకి అమరలోక దర్శనమా! అని నవ్వాడు దేవేంద్రుడు.

అమరలోకపతీ! తమ్ముళ్ళు పోయారు, భార్య పోయింది. ఇప్పుడు వారి కోసం ఏడ్చినా భార్య రాదు, సోదరులూ రారు. ఇక నాతో వచ్చే యీ జంతువును విడవడం ధర్మమా! అని పట్టు పట్టాడు.

ఎంత చెప్పినా ధర్మరాజు శునకాన్ని విడిచి రానన్నడంతో శునక రూపంలో వచ్చిన యమధర్మరాజు ప్రసన్న హృదయుడై తన రూపం ధరించి : కౌంతేయా! నీ సర్వభూత సమదృష్టి నాకు సంతోషం కలిగించింది. ఆనాడు ద్వైతవనంలో నీ తమ్ములందరూ విగత జీవులై పడి వున్నప్పుడు ఒక్క తమ్ముణ్ణి కోరుకోమంటే కుంతి సంతానంలో నే నున్నాను కనక మాద్రి సంతానంలో నకులుని బతికించమన్నావు. అప్పుడే నీ ధర్మబుద్ధి నా కవగతమయింది. ఇక నువ్వు ఈ అమరేంద్రునితో స్వర్గానికి వెళ్ళు – అన్నాడు.

దేవేంద్రుని రథం మీద ధర్మరాజు అమరావతిలో అడుగు పెట్టగానే నారదుడు వచ్చి : నాయనా! ఇంతకాలంగా శరీరంతో స్వర్గానికి వచ్చిన వారిని నేను చూడలేదు. నీ సత్య ప్రియత్వం ధర్మపరత నీ కీ అదృష్టం కలిగించాయి – అని అభినందించాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు అక్కడి ఋషులకూ, మునులకూ, అభివాదాలు చేసి: సుర లోకపతీ! ఒక్కమారు నాకు నా తమ్ములనూ, కురు క్షేత్రంలో ఒరిగిన మహా యోధులనూ చూడాలని వుంది - అన్నాడు.

ధర్మనందనా! నీ కింకా భౌతిక వాసనలు వదల లేదు, అని ఇంద్రు డనగా:

స్వామీ! ఒక్కమారు వారిని చూడనిదే నా కివేవీ మనసున కెక్కవు అన్నాడు. ఈ విధంగా మహా ప్రస్థానం ముగించి స్వర్గారోహణం వినిపిస్తున్నాడు వైశంపాయనుడు.

మహా ప్రస్థాన పర్వం సమాప్తం

స్వర్గారోహణం

మిత హిత సత్యవాక్య ! జనమేజయ రాజేంద్రా !

ధర్మరాజు కోరిక ననుసరించి దేవేంద్రుడు వాని వెంట దూతలను తోడు పంపి అంద రనూ చూపించ మన్నాడు. వారి వెంట నారదాది ఋషులు కూడా నడుస్తున్నారు.

నాలుగడుగులు వేసి ఆశ్చర్యంతో నిలబడి ధర్మరాజు : ఏమిటిది మునీంద్రా ! వీడు పరమ లోభి. దూర దృష్టి లేనివాడు. చతురంగబలాలతో చక్రవర్తులను ఎందరినో కురుక్షేత్రంలో నేల కూల్పించినవాడు. పరమ పతివ్రతా శిరోమణియైన ద్రౌపదిని నిండు కొలువుకు రప్పించి వలువలు ఒలిపించిన తులువ ! వీడు ఈ దుర్యోధనుడు వీర లక్ష్మీ సమన్వితుడై అమృతా స్వాదనం చేస్తూ, అప్సరోభామల సేవలు అందుకుంటున్నాడు ; ఏం న్యాయ మిది? ఇంతకూ నా సోదరు లెక్కడ ? అని అటు చూడకుండా ముందుకు సాగుతూంటే —

నారదుడు : ధర్మనందనా ! వాడు కుల ధర్మానుసారం సంగ్రామ రంగంలో క్షత్రియ వీరోచితంగా పోరాడి మరణించినవాడు. అటువంటి వానికి వీరస్వర్గం రావడం ధర్మమే నయ్యా ; ఇక పాంచాలీ పరాభవం విషయం ఇక్కడ దేనికయ్యా ! అన్నాడు.

ధర్మరాజు నడుస్తూనే : మహర్షీ ! నేను తిలోదకా లిచ్చేవేళ మా అమ్మ చెప్పింది. కర్ణుడు, మా అన్నగారని. ఆయనను సేవించే భాగ్యం లేకుండా పోయింది నాకు. అలానే రణ యజ్ఞాగ్నికుండలో ద్రుపద, విరాట, యుధామన్యు ప్రభృతి మహాయోధు లెందరో తమ దేహాలే సమిధలుగా ఆహుతి చేశారు. వారందరూ ఏరి? అశ్వనీ దేవతా సదృశులు నా సోదరులు నకుల, సహదేవులు, పరమ ధర్మనిష్టా గరిష్ఠ పాంచాలి కనుపించరేం? అంటూంటే నారదుడు దేవదూతల వైపు సాభిప్రాయంగా చూశాడు

వారు ముందు నడువగా ధర్మరాజు వారి వెంట సాగి ఒక చోట నిలబడ్డాడు.

సల సల మరుగుతున్న నూనెలా ఉన్న నీటి తోడి నదినీ, ఇనప ముళ్ళ వంటి కంటకాలతో పదునుదేరిన కత్తుల వంటి ఆకులు నిండిన వృక్షాలతో వున్న వనాన్ని చూసి : అందులో పాప ఫలా లనుభవించే జీవుల యాతనలు చూస్తూ : మన మింకా ఎంత దూరం వెళ్ళాలి అన్నాడు ధర్మరాజు, అక్కడి దుర్గంధం భరించలేక.

ఆర్యా ! మనం రావలసిన చోటికే వచ్చాం అన్నారు దేవదూతలు.

అక్కడి దుర్వాసనలు భరించలేక, జీవుల యాతనలు చూడలేక ధర్మరాజు వెను దిరుగుతూంటే —

ఓ మహానుభావా! నీ శరీరం నుండి వచ్చే గాలి సోకి మా ప్రాణాలు తేలిక పడు తున్నాయి. మీరు మరికొంత సేపు నిలబడి మాకు సంతోషం కలిగించండి మీ పుణ్య ఫలంతో అనే అరుపులు వినబడగా ధర్మరాజు వెను దిరిగి :

మీ రందరూ ఎవరు? అని ప్రశ్నించాడు.

నేను కర్ణుడను, భీమసేనుడను, అర్జునుడను, నకుల, సహదేవులము, నేను ద్రౌపదిని .... అని వారు తమ పేరులు చెప్పగా విన్న ధర్మ నందనుడు మనస్సు వికలం కాగా :

ఒక్కనాడు ఒక్క అధర్మం చెయ్యని వీరందరూ, అనుభవించవలసిన యాతనలా యివి, అని దేవదూతలతో : మీరు వెళ్ళండి నేనింక యిక్కడ నుంచి కదలను, అన్నాడు.

ఆ వార్త విన్న దేవేంద్రుడు యమధర్మరాజుతో ఆక్కడకు వచ్చాడు. వారి రాకతో ఆ ప్రాంత మంతా సుందరోద్యానమై, సుగంధ భరితం అయింది.

అప్పుడు దేవేంద్రుడు. ధర్మనందనా! రాజయిన వాడికి నరకదర్శనం తప్పదు. అదీకాక పుణ్య పాప ఫలానుభవం కోసం స్వర్గ నరకాలు రెండూ దర్శించ వలసిందే. ముందు నరక యాతనలు అనుభవించినవాడు అనంతరం అమర లోక సుఖాలు పొందు తాడు; ముందే అమర సుఖాలు పొందితే అనంతరం యీ యాతనలు తప్పవు. ఇది విధి.

ఇక నీ అగ్రజుడు కర్ణుడూ, అనుజులు భీమార్జున నకుల సహదేవులూ, పతివ్రత పాంచాలీ, తక్కుంగల రాజ శిరోమణులూ అందరూ యిప్పుడు అమరలోక సుఖాలు అనుభ విస్తున్నారు. నడు, వారిని చూచి ఆనందించవచ్చు.

రా! ఇదిగో ఈ వియద్గంగా తరంగణిలో పరిశుభ్రస్నాతుడవై మా వెంట రావయ్యా! స్వర్గభోగాలు అనుభవించవచ్చు, నువ్వు చేసిన మహా క్రతువుల ఫలంగా — అన్నాడు.

ధర్మరాజు తక్షణం మందాకినీ నదీ స్నానం చేశాడు. అంతలో ఆయన పాంచ భౌతిక దేహం పోయి దివ్యదేహం ప్రాప్తించింది.

ఆ సమయంలో దేవతాంశములో లీనమయిన తన సోదర బంధు జనులనూ, పితృ, పితామహాదులనూ దర్శించి, ఆ అమరావతిలో శాశ్వత స్థానం పొందినా డాయన, అని వైశంపాయనుడు.

జనమేజయ మహారాజా! వ్యాస మునీంద్ర సార కరుణాతి శయంబున పరమ పదాప్తి హేతువగు భారత సంహిత నీకు వినిపించాను.

ఇది ఇహ పర సుఖ భోగ సాధన సమర్థమని మా గురువుల మాట! అని ముగించాడు, వైశంపాయనుడు.

(స్వస్తి)

ఇది పురాణపండ రామమూర్తి,
కాశీ అన్నపూర్ణల తనూజుడు
సూర్యనారాయణ ప్రకాశ దీక్షితులు
ఆకాశవాణి శ్రోతలకు చెప్పిన కథ యథాతథం.
ఇలా పలికే అవకాశం కలిపించిన
బాలాంత్రపు రజనీకాంతారావు గారికీ,
సముచితంగా మీ కందించ సంకల్పించిన
పి. వి. ఆర్. కె. ప్రసాద్ గారికీ కృతజ్ఞతలు.

మూల భారతంలో పర్వ విభజన

ద్రోణపర్వం: ద్రోణాభిషేక, సంశప్తక వధ, అభిమన్యు వధ, ప్రతిజ్ఞ, జయద్రథ వధ, ఘటోత్కచ వధ, ద్రోణ వధ, నారాయణాస్త్ర మోక్ష పర్వాలతోను 9,430 పైగా శ్లోకాలతో వుంది.

కర్ణపర్వం: నాలుగువేల ఎనిమిది వందల శ్లోకాలతో వుంది.

శల్యపర్వం: హ్రదప్రవేశ, గదాయుద్ధ పర్వాలతో 3,600 శ్లోకాలవరకూ వుంది.

సౌప్తిక పర్వం: ఐషీక, ఉపపర్వం – 760 శ్లోకాలు.

స్త్రీ పర్వం: జలప్రదాన, స్త్రీ విలాప, శ్రాద్ధపర్వాలు – 750 పైగా శ్లోకాలు

శాంతిపర్వం: రాజధర్మాను శాసన, ఆపద్ధర్మ, మోక్షధర్మ పర్వాలు 13,764 శ్లోకాలు.

ఈ పర్వంలో మొదటి రెండు వేల శ్లోకాలూ కాక మిగిలిన పది, పన్నెండు వేల శ్లోకాలలో భీష్ముడు ధర్మ సూక్ష్మాలను రాజధర్మ, ఆపద్ధర్మ, మోక్ష ధర్మాలుగా విభజించి వివరించిన విశేషాలు మూలంలో విద్వాంసుల ముఖాన వినదగినవి నారాయణీయం కూడా దీనిలోనే వుంది. ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంగా కొనియాడడానికి కారణం శాంతి, అనుశాసన పర్వాలే.

అనుశాసనిక పర్వం: ఏడువేల ఏడువందల పైచిలుకు శ్లోకాలు.

అశ్వమేధపర్వం: అనుగీతపర్వం ఉపపర్వంగా 2,800 పై చిలుకు శ్లోకాలు.

ఆశ్రమవాస పర్వం: పుత్రదర్శన, నారదాగమన, పర్వాలు – 1010 శ్లోకాలు.

మౌసల పర్వం: 250 శ్లోకాలు పైన వున్నవి.

మహాప్రస్థాన పర్వం: 80 శ్లోకాలు దాటి వున్నాయి.

స్వర్గారోహణ పర్వం: 210 శ్లోకాలు పైమాట.

———

ఉషశ్రీ రచనలు — ప్రముఖుల ఆశీస్సులు

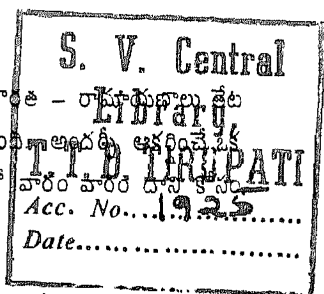
ఉషశ్రీ చెప్పదలచిన దానిని స్పష్టంగా ముందు దర్శిస్తారు. దర్శించిన దాన్ని రుచిరంగా మనకు బొమ్మకట్టి చూపిస్తారు. బొమ్మ కట్టిన దాన్ని సముజ్జ్వలంగా వ్యాఖ్యానిస్తారు.

ఆయన భావుకతలోని దృశ్య ధర్మాన్నీ, కథనంలోని చిత్రమైన ఒడుపునూ సుఖశ్రావ్యమైన వారి కంఠస్వరాన్నీ గుర్తించలేక పోవటం సాధ్యం కాదు.

వారి శైలి అంత విలక్షణమైనది. శైలి అంటే పదగతి మాత్రమే కాదు. భావగతి కూడా.

పాఠకుల గుండెను సుతారంగా గుప్పిట్లోకి జార్చుకోగల హస్తలాఘవం అది ఆ లాఘవాన్ని పరీక్షించడానికి పుస్తకం తెరచి ఒకటి, రెండు పేజీలు చదవండి చాలు

ఎన్. వి. భుజంగరాయశర్మ

ఆకాశవాణిలో కొన్ని నెలల పాటు నిరంతరాయంగా భారత – రామాయణాలు తేట తెలుగులో వినిపించిన ఉషశ్రీ గొంతులో ఒక పదునైన జీర వుంది. అందర్నీ ఆకర్షించే ఒక ఒడుపు, మనుషుల్ని దగ్గరగా లాగే నేర్పు, ఉంది దానితో వారం వారం దాని కోసం శ్రోతలు కాచుకొని కూర్చుంటారు.

* * *

వేల సంఖ్యలో వున్న శ్లోకాలను బృహద్గ్రంథాల మూల హృదయానికి భంగం లేకుండా కుదించి శ్రోతలకు వినిపించి ఆ పై పాఠకులకు అందించడంలో రచయిత కౌశలం ప్రముఖంగా కనబడుతుంది. కథకోసం రామాయణ, భారతాలు చదవం. ఆకాశ దీపాలుగా యుగ యుగాల ప్రజావళికి లోకోత్తర పథ నిర్దేశం చేస్తూ వచ్చిన వాటిని, అందుకే చదువుతాం. కనుకనే ఈ రచనలు కూడ కన్నుల కద్దుకుని కాంక్షతో ఆదరించారు తెలుగువారు.

ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి